

Sociologisk Forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund • Journal of the Swedish Sociological Association

Årgång 57 • Nr 3–4 • 2020

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexeras löpande i Web of Science, Scopus, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Lena Sohl och Magnus Wennerhag
Ansvarig utgivare: Åsa Lundqvist

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan,

Göteborg

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning
Magnus Wennerhag, ME225
Södertörns högskola
141 89 Huddinge
sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se
Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/
Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/
Twitter: twitter.com/SociologiskF

Redaktion

Lena Sohl, Magnus Wennerhag,
Alexandra Bogren, Love Bohman,
Sara Ferlander, Paul Fuehrer,
Zhanna Kravchenko och Adrienne Sörbom.

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet
Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz
Alireza Behtoui, Södertörns högskola
Hannah Bradby, Uppsala universitet
Christofer Edling, Lunds universitet
Katrine Fangen, Universitetet i Oslo
Peter Hedström, Linköpings universitet
Mikael Hjerm, Umeå universitet
Tora Holmberg, Uppsala universitet
Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet
Bengt Larsson, Göteborgs universitet
Christine Roman, Örebro universitet
Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier
Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet
Malin Åkerström, Lunds universitet

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Kenneth Nelson, Stockholms universitet

Vice ordförande: Åsa Lundqvist, Lunds universitet

Sekreterare: Oskar Engdahl, Göteborgs universitet

Kassör: Erika Willander, Uppsala universitet

Ordinarie ledamöter: Martin Berg, Malmö universitet, Lena Karlsson, Umeå universitet, Emelie Larsson, Mittuniversitetet, Arvid Lindh, Stockholms universitet, Magdalena Kania Lundholm, Högskolan i Dalarna.

Suppleanter: Fredrik Palm, Uppsala universitet, Denis Frank, Göteborgs universitet

Innehåll

Redaktörerna har ordet	225
<i>Lena Sohl & Magnus Wennerhag</i>	
En stum värld? Om resonans, social responsivitet och utbrändhet	227
<i>Christian Ståhl</i>	
Workplace violence – A threat to autonomy and professional discretion	249
<i>Gabriella Scaramuzzino</i>	
Att förhålla sig till ändligheten i livet och strategier för ”framgångsrikt döende”	271
<i>Janicke Andersson</i>	
Underdogs, rebels, and heroes – Crime narratives as a resource for doing masculinity in autobiographies	289
<i>Monica Skrinjar & Tove Pettersson</i>	
Mitt namn är Shaft – En populärkulturell ikon i tre olika skepnader	313
<i>Peter Ehrström & Magnus Dahlstedt</i>	
Importing American racial reasoning to social science research in Sweden	337
<i>Andrea Voyer & Anna Lund</i>	
Samhällsvetenskapliga perspektiv på Black Lives Matter	363
<i>Jan Jämte, Jasmine Kelekay, Leandro Schclarek Mulinari & Lena Sohl</i>	
The performativity of objects	381
<i>Jeffrey C. Alexander</i>	

Johan Alfonsson
Alienation och arbete. Unga behovsanställdas villkor i den flexibla kapitalismen.
Arkiv, 2020. Avhandling i sociologi.
Recension av *Magnus Granberg*

Johan Rosquist
Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017.
Göteborgs universitet, 2020. Avhandling i sociologi.
Recension av *Pernilla Ouis*

Stefan Svallfors
The inner world of research. On academic labor.
Anthem Press, 2020.
Recension av *Margareta Hallberg*

Erik Bengtsson
Världens jämlikaste land?
Arkiv, 2020.
Recension av *Stefan Svallfors*

Maria Törnqvist
Merleaus mamma
Ellerströms förlag, 2020.
Recension av *Ina Hallström*

Markus Arvidsson och Bengt Starrin
Socialpsykologiska experiment.
Gleerups, 2019.
Recension av *Lars-Erik Berg*

Eva Österberg
Fina och fula känslor? Historiska essäer
Östlings bokförlag Symposion, 2020.
Recension av *Karl Malmqvist*

Redaktörerna har ordet

I DET HÄR dubbelnumret av Sociologisk Forskning fördjupar vi ett tema som vi berörde i det förra numret: de protester världen över som var en reaktion på att den 46-årige svarta mannen George Floyd dödade av en vit polis i USA. I detta nummer har vi ett samtal mellan tre samhällsvetenskapliga forskare verksamma i Sverige och USA om Black Lives Matter, antirasistiska rörelsemobiliseringar, antisvart rasism samt polisiärt dödliga våld mot svarta människor. De medverkande forskarna är statsvetaren Jan Jämte, sociologen Jasmine Kelekay och kriminologen Leandro Schclarek Mulinari.

Frågor om rasism, ras och etnicitet i Sverige samt afroamerikaners situation i USA är också centrala teman i två av detta nummers forskningsartiklar. I artikeln ”Importing American racial reasoning to social science research in Sweden” diskuterar Andrea Voyer och Anna Lund den sociala ojämlikhet och exkludering i Sverige som är grundad i kategoriseringar baserade på ras och etnicitet. Även om rasism och rasifiering under lång tid undersökts av samhällsvetenskapliga forskare i Sverige menar de att mycket forskning fortfarande präglas av ett motstånd mot att analysera dessa frågor utifrån kategoriseringar baserade på ras. Peter Ehrström och Magnus Dahlstedt skriver om den afroamerikanske filmkaraktären Shaft i artikeln ”Mitt namn är Shaft. En populärkulturell ikon i tre olika skepnader”. Genom att analysera tre Shaft-filmer från 1971, 2000 och 2019 belyser de hur afroamerikaners villkor och samhället i stort har förändrats.

Numrets övriga fyra forskningsartiklar berör andra teman. I artikeln ”En stum värld? Om resonans, social responsivitet och utbrändhet” diskuterar Christian Ståhl Hartmut Rosas teori om resonans i relation till Johan Asplunds teori om social responsivitet. Ståhl menar att dessa teoretiker bidrar till ett sociologiskt synsätt på utbrändhet som skiljer sig från de gängse genom att förskjuta diskussionen om detta fenomen från det ”individuella psykiska måendet till sociala strukturer”. Gabriella Scaramuzzino diskuterar i sin artikel ”Workplace violence. A threat to autonomy and professional discretion” hat, hot och trakasserier mot tre yrkesgrupper som alla har demokratibärande roller: socialarbetare, lärare och journalister. Hennes undersökning visar att hela 40 procent av respondenterna har övervägt att sluta arbeta med ett socialt problem, ett ämne eller en viss grupp av rädsla för att bli utsatt för arbetsrelaterat våld. I artikeln ”Att förhålla sig till ändligheten i livet och strategier för ’framgångsrikt döende’” skriver Janicke Andersson om hur äldre personer förhåller sig till den ökade sannolikheten att livet ska ta slut och känslan av att döden är nära. En slutsats är att intervjupersonerna uttryckte osäkerhet och rädsla inför ovissheten i framtiden samtidigt som de sade sig vilja att ta kontroll över såväl åldrandet som döden. Zlatan Ibrahimovićs, Patrik

Sjöbergs och Leif G.W. Perssons självbiografier analyseras i artikeln ”Underdogs, rebels, and heroes. Crime narratives as a resource for doing masculinity in autobiographies” av Monica Skrinjar och Tove Pettersson. Deras analys visar hur berömda och socialt etablerade män använder beskrivningar av kriminella handlingar för att konstruera en viss typ av maskulinitet, trots att dessa handlingar sällan beskrivs som kriminella i deras berättelser.

Den amerikanska sociologen Jeffrey C. Alexander var en av de planerade huvudtalarna vid 2020 års Sociologidagarna, som med kort varsel fick ställas in på grund av coronapandemin. I det här numret publicerar vi en reviderad version av den keynote-föreläsning som han skulle hållit under Sociologidagarna. I denna föreläsning, som har titeln ”The performativity of objects”, introducerar Alexander en ny kultursociologisk teori om materialitet som bland annat undersöker den sociala betydelsen av det estetiskt utformade objektets yta.

I numret presenterar vi även sju recensioner av nyutkomna böcker. Magnus Granberg framhåller i sin recension av Johan Alfonssons *Alienation och arbete. Unga behovsanställdas villkor i den flexibla kapitalismen* (2020) att denna avhandling är ”originell just i kraft av hur den är gedigen”. Pernilla Ouis recenserar Johan Rosquists avhandling *Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017* (2020) och menar att den visar på ”vilka fallgropar och utmaningar som finns i ett samhälle som alltmer högljutt kräver speciell lagstiftning och särskilda straff gällande hedersbrott”. I sin recension av Stefan Svallfors *The inner world of research. On academic labor* (2020) noterar Margareta Hallberg gillande att det är ”ovanligt att möta forskarens blick på både sig själv och andra på ett för läsaren lärande sätt”. Stefan Svallfors konstaterar i sin recension av Erik Bengtssons *Världens jämlikaste land?* (2020) att det är ”en mycket läsvärd bok: inte bara baserad på omsorgsfullt framtagen empiri utan dessutom flyhänt skriven och djupt engagerande”. Ina Hallström recenserar Maria Törnqvists *Merleaus mamma* (2020) och framhåller att boken kan ses som ”en erinran om fenomenologins potential som metod för att beskriva det som bara kan ses när man möter det för första gången eller som om det var första gången.” I sin recension av Markus Arvidssons och Bengt Starrins *Socialpsykologiska Experiment* (2019) menar Lars-Erik Berg att det är en bok som ”förtjänar att uppmärksamhet i undervisning och vardagsliv av just skälet synas för att finnas”. Karl Malmqvist menar i sin recension av Eva Österbergs *Fina och fula känslor? Historiska essäer* (2020) att boken ger ”högintressanta inblickar i nordisk medeltida och tidigmodern emotionshistoria” samtidigt som den väcker viktiga frågor om ”behandling av etik, samhällsteori och samtidsanalys”.

Vi vill även uppmana er att sända oss era artikelmanus, förslag på recensioner och idéer för framtida temanummer. Sociologisk Forskning publicerar bidrag på svenska och övriga skandinaviska språk samt på engelska. Sociologisk Forskning tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*) och alla artiklar publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) på tidskriftens hemsida.

Lena Sobl och Magnus Wennerhag
Redaktörer för Sociologisk Forskning

En stum värld?

Om resonans, social responsivitet och utbrändhet

A mute world? On resonance, social responsivity, and burnout

This article focuses on Hartmut Rosa's concept of resonance and Johan Asplund's concept of social responsivity, which are compared theoretically, and with regard to how they are used to describe the phenomenon of burnout. Both concepts describe fundamental human relationships and how we become individuals through interactions with others. The concepts are partly concerned with different analytical levels, where social responsivity is an elementary behaviour, while resonance also includes advanced social behaviours related to the search for meaning in life. In practical use, related to burnout, the concepts have both similarities and differences. Asplund has a narrow perspective on burnout, defined as lost social responsivity, unrelated to exhaustion. Rosa describes burnout as loss of resonance and reciprocity to the world, with exhaustion as a potential cause. Both Rosa and Asplund share a broader sociological analysis of the phenomenon as a consequence of the organization of society. They both express criticism against how it is often managed, where persons with burnout are left to take responsibility for problems outside their control.

Keywords: resonance, burnout, stress, modernity, social acceleration

It matters not where I came from in relation to the world, as long as the world and I arrive at a common point at a common time.

Bill Withers

EN AV SOCIOLOGINS mest fundamentala uppgifter handlar om att utröna relationen mellan individer och den sociala kontext de lever i, vilket också är föremålet eller utgångspunkten för de flesta teorier som etablerats inom ämnet. En av de mest uppmärksammade nutida sociologerna är Hartmut Rosa, som under de senaste åren har etablerat två begrepp för att begripliggöra denna relation och hur den påverkas av den tid vi lever i. Det första begreppet, *social acceleration*, bygger på en analys av moderniteten, och i boken med samma namn (Rosa 2013[2005]) genomför han en omtolkning av det moderna samhällets utveckling utifrån detta begrepp. I Rosas nästa stora verk lanseras begreppet *resonans* (Rosa 2019b), som används för att teoretisera hur vi relaterar till världen. Rosas teorier är ambitiöst utformade och förankrade i en tradition

av kritisk teoribildning, och relateras genomgående till sociologiska klassiker; i boken om social acceleration kombinerar han exempelvis perspektiv från Marx, Durkheim och Weber för att formulera en ny tolkning av vad som driver moderniteten framåt. I boken om resonans skriver han åter in sig i en kritisk teoribildning, men anlägger även ett existentialistiskt perspektiv; boken kan därmed betraktas som ett nutida exempel på vad som kallats existentiell sociologi (Manning 1973).

I denna artikel kommer Rosas teori om resonans att presenteras och relateras till Johan Asplunds socialpsykologi, närmare bestämt hans teori om social responsivitet (Asplund 1987). Medan Rosa genom resonansbegreppet tar sig an människans existentiella villkor och grundläggande relation till den sociala världen fokuserade Asplund på ett lika fundamentalt sociologiskt kunskapsområde: social interaktion. Vid en första anblick tycks dessa teorier skilja sig åt avseende både innehåll och analysnivå. Medan Rosa rör sig mellan det strukturella och det individuella rör sig Asplund främst på det mellanmännskliga planet. De har därtill helt olika *stil*: Rosa skriver systematiskt utformade böcker där ambitionen är att utforma en komplett beskrivning av den föreslagna teorin, medan Asplund var en essäist som skrev i en ofta rapsodisk stil, följande upptäckstens väg. Dock finns det flera gemensamma nämnare mellan Rosas resonansbegrepp och Asplunds idé om social responsivitet. En sådan är att de båda berör grundläggande aspekter kring hur vi förhåller oss till vår omvärld. Detta blir direkt påtagligt när de diskuterar samma fenomen: *utbrändhet*.¹ Medan deras respektive utgångspunkt för att prata om utbrändhet skiljer sig åt så finns det flera likheter i hur de förklarar fenomenet, vilket öppnar för en diskussion om hur deras teoretiska verktyg förhåller sig till varandra.

Artikeln har två syften. Det första är att utforska relationen mellan Rosas begrepp resonans och Asplunds begrepp social responsivitet. Detta görs genom att först presentera respektive begrepp, för att i nästa steg göra en begreppslig jämförelse. Det andra syftet är att jämföra hur de båda begreppen används för att beskriva fenomenet utbrändhet, och relatera detta till annan forskning på området.

Det huvudsakliga argumentet för studien är därmed den begreppsliga jämförelsen, vilket är en angelägen uppgift rent teoretiskt, där Rosas relativt nya teori på så sätt kan relateras till befintliga vetenskapliga bidrag. Att en avsevärd del av artikeln ägnas åt att diskutera fenomenet utbrändhet har två skäl. Det ena är begreppsligt, eftersom en begreppsjämförelse blir starkare om begreppen också kan studeras i användning. Det andra skälet är samhällsrelevans, eftersom utbrändhet är ett påtagligt samhällsproblem och en diskussion av dessa begrepp i relation till det ämne de båda anför som exempel också förankrar diskussionen i samtiden. Här blir det nödvändigt att låta begreppen möta den vetenskapliga litteratur som finns på området, både för att diskussionen inte ska bli verklighetsfrånvärd, men också för att utforska om dessa begrepp har något att tillföra den aktuella diskussionen om utbrändhet.

1 I artikeln används denna term eftersom den används både av Rosa och Asplund. Detta relateras senare i artikeln till andra termer som används i värden och forskningen.

Resonans som ett begrepp för att förstå vår relation till världen²

Bakgrunden till Rosas teori om resonans finner vi i hans tidigare analyser av moderniteten, där begreppet *social acceleration* är centralt. Hans tes är att vi från förmodern tid till dagens senmoderna har sett en acceleration av människors livstempo, där identitet, yrkesliv och familjerelationer gått från att vara intergenerationella (där personer arbetade vidare i samma yrke som föräldrarna), via att under moderniteten varit generationella (varje person skapar sin sammanhållna och relativt stabila karriär), till att bli intragenerationella, där vi flera gånger under vår livstid kan komma att byta arbete, bostadsort och livspartner (Rosa 2013[2005]). Den sociala accelerationen drivs på av tre motorer: den ekonomiska motorn (där Rosa bygger på Marx analys av kapitalismen), den strukturella motorn (som bygger på Durkheims analys av arbetsdelningen), och den kulturella motorn (som bygger på Webers analys av rationaliseringen). Accelerationen sker genom en cirkulär rörelse där teknik och sociala relationer påverkar varandra, vilket successivt höjer livstempot. Resultatet blir en samhällsstruktur som präglas av en accelerationslogik, där allting hela tiden måste vara i rörelse och i tillväxt för att kunna bevara de nuvarande systemen och människors levnadsstandard. Rosa kallar detta för en *autodynamisk process* där de tre motorerna gemensamt bidrar till en konstant stegring av tempot.

I Rosas analys finns en inneboende kritik av moderniteten, där han argumenterar för att accelerationslogiken hänger samman inte bara med föränderlighet och utveckling, utan också med konkurrens – vår position i samhället jämförs hela tiden med andras, och i brist på en gemensam etisk horisont är det en rimlig strategi för ett lyckat liv att försöka förbättra denna position. Med detta perspektiv blir måttet på ett gott liv i första hand resursorienterat, vilket återspeglas i de mått som oftast används för att avgöra nivån på välfärd och lycka, exempelvis genom mått på inkomst, utbildning, eller hälsa. Forskningen om jämlikhet utgår ofta just från jämlikhet avseende resurser, och landar i att politiska strategier bör sträva efter att utjämna personers startposition så att alla kan vara med i tävlingen på lika villkor.

Rosa argumenterar för att den tilltagande sociala accelerationen har nått till en punkt där den börjat utmana våra psykologiska, politiska och planetära gränser, och att den kommit att innebära en risk för vår psykiska hälsa, för demokratin, och för klimatet. Avseende de psykologiska riskerna så har dessa ett direkt samband med utvecklingen av arbetslivet, där risken för *alienation* blir påtaglig när arbetstempot höjs. Alienation är ett centralt begrepp hos Rosa, och han beskriver hur det historiskt har använts för att beskriva människors relation till samhällets tilltagande rationalisering, totalitära ideologier, konsumtions-samhället och arbetslivet. Det har också använts för att beskriva utvecklingen av ”falska behov”, där arbets- och konsumtions-samhället leder till liknöjda ”endimensionella” människor som kommit att omfamna ett system som förtrycker dem – alienationen har blivit normaliserad och bekväm

2 Detta avsnitt bygger på Rosas bok *Resonance* (2019b) där inget annat anges.

(se Marcuse 1968[1964]; Granter 2009). För att bryta med detta bekväma förtryck behöver människor frigöra sig från den alienerade produktionen och konsumtionen för att kunna börja värdera andra saker, såsom självuttryck och kreativitet. Rosa menar att en anledning till att alienationsbegreppet till stor del har fallit ur bruk är att det har varit oklart vad en person kan anses vara alienerad *till*, och att begreppet har kritiserats för att det kan anses förutsätta en mänsklig essens, eller en ”sann” mänsklig natur.

Mot denna bakgrund lanserar Rosa begreppet *resonans*, som används för att beskriva en relation mellan individen och omvärlden där dessa ömsesidigt påverkar och förändrar varandra. Alienation och resonans relaterar dialektiskt till varandra och utgör varandras antiteser, där människor i sina liv söker resonans som kontrast till alienerande upplevelser. Rosa beskriver resonans genom musikaliska metaforer, där det kan förstås genom att tänka sig en sträng mellan oss och världen; när resonans uppstår så vibrerar strängen, men när resonansen upphör blir strängen stilla, och relationen till världen blir stum. Genom att etablera begreppet resonans som alienationens antites blir det möjligt att också omdefiniera alienation, vilket i Rosas terminologi beskrivs som en situation där individen och världen möter varandra med likgiltighet eller fientlighet (en relationslös relation). Likgiltigheten exemplifieras med den deprimerade personen vars relation till världen är tom. Denna likgiltighet inför världen illustreras av den dämpade eller helt stumma strängen. Även om det går att skapa ljuv musik med dämpade strängar (en stor del av hårdrocken bygger på denna teknik) så innebär en helt stum sträng att musiken till slut tystnar helt.

En *fientlig* hållning till världen, å andra sidan, kan också beskrivas i termer av alienation. Denna typ av relation är inte likgiltig, utan upplevs snarare intensivt, där världen upplevs som motbjudande. Rosa beskriver exempelvis hur en person som hälsar på sin granne på en sekund kan slå över i denna typ av fientliga relation om grannen i nästa mening börjar beklaga sig över antalet judar som bor i området. Denna antisemitiska kommentar markerar omedelbart en gräns mellan de två personerna över vilken deras respektive strängar inte kan resonera. Här kan ingen relation uppstå utöver motstånd. Rosa vill reservera resonansbegreppet för en positiv upplevelse av världen och en relation där världen och individen kan påverka varandra. Mötet med den antisemitiske grannen hänförs därmed till dess antites, till alienationen – det är således enligt Rosa inte möjligt att uppleva *negativ* resonans.

Alienationen hänger i sin tur ihop med *reifikation*, där Rosa lutar sig mot en marxistisk teoretisk tradition som analyserar förtingligande av sociala relationer, både i arbetslivet och på andra arenor. Människor reduceras till varor genom att kommunicera med varandra genom ekonomiska transaktioner, eller till abstrakta sociala roller (Berger & Pullberg 1965; Rosa 2019b). Reifikationen och den påföljande alienationen kan också beskrivas genom Webers begrepp *auförtrollning*, där vi genom samhällets rationalisering förlorar alltmer av vårt själsliga liv (Weber 1978[1904–1905]). I Rosas terminologi görs en skillnad mellan reifikation och alienation, där reifikation beskriver hur vi *möter* världen (där reifikationen syftar på ett möte med världen där sociala rela-

tioner är förtingligade), medan alienation är en beskrivning av hur vi *upplever* världen.³ Denna upplevelse präglas på ett eller annat sätt av en brist på återklang (relationen till världen upplevs som stum) eller avsmak (världen upplevs som motbjudande, och som något vi vill ta avstånd från). Där reifikationen kan ses som orsaken, blir alienationen konsekvensen.

Rosa vill undersöka resonans både som en känsla av lycka i stunden (vilket kan beskrivas i termer av ”flow”, se Csikszentmihalyi 1990), och som en mer stabil relation till världen över en persons livstid och de sociala förhållanden som påverkar denna relation. Människor strävar efter att etablera stabila *resonansaxlar*, som Rosa beskriver som antingen horisontella (till familj, vänner, sociala relationer), vertikala (till religion, konst, natur) eller diagonala (till ting, arbete). Vi söker resonans i våra liv genom att göra livsval i den riktning våra strängar vibrerar, och bort från där vi vantrivs. Med detta synsätt kan människors relation till världen sägas präglas av en *strävan efter resonans och rädsla för alienation*.

Rosa menar att denna dualitet präglar människors identitetsskapande, där dialektiken mellan resonans och alienation är central. Att uppleva alienation gör det möjligt att hitta vår egen röst, vilket ger vägledning till hur vi ska söka resonansaxlar för att nå ett gott liv. Resonans nås via en adaptiv transformering av världen, där målet inte nödvändigtvis är harmoni med omvärlden, utan en relation – världen talar med sin röst och jag med min. Rosa poängterar att detta sker genom en *interaktion* med världen, vilket skiljer sig från den resursorienterade ambitionen som syftar till att kontrollera och appropriera världen. Resonansen uppstår genom en meningsfull motsägelse mellan tes och antites, snarare än genom direkt motstånd – i en dialektisk rörelse som kan präglas av dissonans likaväl som av harmoni. De flesta människor upplever i sina liv flera episoder av alienation som blir avgörande för var de kommer att söka resonans: puberteten är ofta en nödvändig process där vi genom alienerande upplevelser skapar möjlighet för resonans och etablerar våra grundläggande resonansaxlar – vi skapar vår syn på oss själva i relation till det vi har alienerats från. Som Bob Dylan sjöng: *I’m loving you not for what you are, but what you’re not*.

För att uppleva resonans, vilket enligt Rosa är ett kriterium för att kunna tala om ett gott liv, måste vi finnas i miljöer som tillåter sådana upplevelser. De arenor som vi tillbringar den största delen av vår vakna tid på är huvudsakligen arbetet och familjelivet, där Rosa menar att den sociala accelerationen har försämrat möjligheterna att uppleva resonans. Arbetet präglas av allt högre tempo, men även privatlivet accelererar genom mer eller mindre uttalade förväntningar på aktiviteter. Arbete ses hos Rosa

3 Det går också att tänka sig processer av *avreifikation*, där den rådande ordningen börjar ifrågasättas. Berger och Pullberg (1965) pekar ut några sådana situationer: när sociala strukturer ifrågasätts via snabba omvärldsförändringar; vid ”kulturchocker” där en person utsätts för en radikalt annorlunda kultur med andra perspektiv på hur livet kan eller bör levas; samt individer eller grupper som lever socialt marginaliserade, antingen av eget val eller påtvingat av yttre omständigheter. Begreppet har exempelvis använts för att analysera personer som av sagt sig lönearbete, där det betecknar processen där personen gradvis kommer att se igenom de institutionaliserade normerna kring arbete, och hur viljan att vara anställd är en social konstruktion (se Frayne 2015).

främst som en interaktion med ting eller material, och denna interaktion är en möjlig källa till resonans – ett gott arbete kan göra att vi känner oss delaktiga i världen och att vi genom arbetet både påverkar och påverkas av vår omgivning. När arbetet fungerar som en resonanskälla kan människor arbeta mer än de får betalt för utan att känna sig exploaterade – arbetet blir i sig en belöning. I den moderna kapitalismen har dock arbetet blivit alltmer reifierat, och med den sociala accelerationen tvingas vi till att anta en instrumentell hållning till det arbete vi ska utföra: vi uppfyller en funktion i ett system som inte ger några förutsättningar för att uppleva resonans. Denna reifikation är enligt Rosa en patologi som finns inbyggd i kapitalismen, och som ökar risken för alienation.

Resonans är hos Rosa både ett deskriptivt och ett normativt begrepp. Det ses som en grundläggande mänsklig drift och som en grund för att kunna utveckla subjektivitet och intersubjektivitet. Begreppet blir normativt om det används som ett mått på lyckat liv, och om det används som utgångspunkt för en kritik mot moderniteten, eftersom det medför att flera aspekter av det samhälle vi lever i också ifrågasätts. Resonans kräver *tid*, där ordet bokstavligen betyder återljudande, re-sonans; detta kräver att vi har eller tar oss tiden att uppfatta detta återljudande. Just tid är dock en bristvara i moderniteten. Resonans kräver också en uppgörelse med den tillväxtorienterade politik som förs i de flesta länder, som tillsammans med en tävlings- och resursorientering i arbets- och familjeliv riskerar att reifiera vårt perspektiv på och vår relation till världen.

Social responsivitet som ett begrepp för att förstå mänsklig interaktion⁴

Asplund tar sin utgångspunkt i socialpsykologin, och i hans kanske mest centrala verk, *Det sociala livets elementära former* (1987), är hans ambition att etablera ett antal grundläggande begrepp för denna disciplin. Han laborerar i denna bok främst med begreppsparet *social responsivitet* och *asocial responslöshet*, som är varandras motsatser, och som ska tolkas bokstavligt. Det förra hänvisar till att vi som människor är sociala, och att denna socialitet hänger samman med vår förmåga att respondera eller svara på stimuli. Det senare hänvisar till beteenden som går emot denna responsivitet. Asplunds bok är disponerad i tre delar, där den första utgör en samling tematiska kapitel med allehanda exempel på hur social responsivitet och asocial responslöshet uttrycker sig – exemplen rör sig bland annat kring fångelser, fetischism, etnometodologi, lek och spel. I bokens andra del behandlas specifikt fenomenet utbrändhet, och den tredje delen beskriver ett antal socialpsykologiska experiment.

Asplund menar att social responsivitet utgör både ett synsätt och en teori. Den sociala responsiviteten är någonting fundamentalt för människan, och teorin om densamma avser att uttala sig om just denna fundamentala nivå – i marxistisk terminologi utgör detta basen, medan det därutöver finns en överbyggnad i form av diskurser

⁴ Detta avsnitt bygger på Asplunds bok *Det sociala livets elementära former* (1987) där inget annat anges.

och samhällsordningar. Däremellan finns ett antal tankefigurer som fungerar som förmedlande länkar mellan våra handlingar och det samhälleliga livet. Asplund avser inte att uttala sig om överbyggnaden, utan fokuserar på det elementära sociala livet – av denna anledning vill han också göra en distinktion mellan grupper och vad han kallar ”elementära gemenskaper”, där det senare betecknar tillfälliga relationer mellan människor som interagerar med varandra i en given situation. Till skillnad från en grupp är deras handlingar inte lika tydligt färgade av uttalade eller outtalade överenskommelser, eller av samhälleliga maktmedel.

Den sociala responsiviteten föregår egot: vi blir till som individer först i kontakt med andra. Detta är en avgörande poäng för Asplund: ”Teorin om den sociala responsiviteten känner inget rent eller antiseptiskt jag. Jaget är alltid besmittat av ett du, jaget och omgivningen genomtränger varandra, medvetandet är alltid orienterat, ett med-vetande” (Asplund 1987:106). Människans socialitet är så fundamental att det kräver en viljeansträngning att *inte* svara, att agera asocialt. Här gör Asplund också tydligt att asocial responslöshet inte handlar om aggressioner eller motstånd – sådant är att betrakta som intensivt sociala responser. Asocial responslöshet handlar i stället om ofta inlärda beteenden präglade av selektiv blind- och dövhet, att inte uppmärksamma den andre. Detta går utöver de naturliga gränserna för perception (när vi fokuserar på en sak tappar vi fokus på något annat) och handlar i stället om att mer eller mindre intentionellt utesluta gensvar på möjliga stimuli.⁵ Att röra sig i en stadsmiljö är en övning i asocial responslöshet, där vi ska undvika direktkontakt med våra medmänniskor så mycket som möjligt, vilket illustreras av den intrikata dans det innebär att gå på en tätbefolkad gata utan att krocka med andra.

Vidare så använder Asplund en musikalisk metafor, *responsorium*, för att beskriva den fria sociala responsiviteten. Termen *responsorium* har använts för att beskriva hur stämmor svarar varandra, exempelvis i gregoriansk sång. I ett *responsorium* är improvisationen central – det går inte att förutsäga vilket svar som en given stimulus kommer att få. Den sociala responsiviteten är primär, lekfull och barnslig, vilket Asplund illustrerar genom att relatera den till *leken* som en fri form av social responsivitet. Här finns inga regler, och världen anpassar sig till leken – om vi bestämmer att en kotte är en tax så är det så. Leken är därmed väsensskild från *spelet*, som präglas av förutbestämda regler. I spelet går det att fuska, i leken är det omöjligt. Socialt responsiva är vi i första hand till andra människor; dock är hans inledande exempel en beskrivning av responsivitet i relation till ting, eller till omvärlden. Han beskriver en lek med en pappersdrake, där draken blir levande i vinden och ”svarar” genom att rycka i linan. Denna lina blir en direktlänk mellan himmel och jord: rörelserna där uppe är samtidigt rörelser där nere. Asplund utforskar också vår relation till den fysiska världen genom

5 Här har olika uttolkare av Asplunds teori förstått asocial responslöshet som ett lika elementärt beteende som social responsivitet (se Israel 1988; Eriksson 2005). I sin bok konstaterar dock Asplund att ”vissa former” av asocial responslöshet är avancerade sociala beteenden som är inlärda och därmed icke-elementära. Dock finns fenomenet även på elementär nivå, där det sociala livets elementära former är ett slags dialektik mellan social responsivitet och asocial responslöshet.

exempel på sensorisk deprivation, vilket för de flesta upplevs som direkt obehagligt och outhärdligt, just för att vi förvägras social responsivitet.

Vi kan inte tala om social responsivitet i possessiva termer – vi kan inte *äga* den, utan den är något vi är delaktiga i. Vi kan dock välja att inte delta. En del av vuxenblivandet handlar om att tygla impulsen till social responsivitet, att dämpa eller rutinisera responsiviteten till etablerade och accepterade former. Det sociala livet – och samhällsblivandet – kan således ses som en kamp mellan social responsivitet och asocial responslöshet, där vi socialiseras och disciplineras. *Arbetet* framstår som en arena för detta disciplinerande, där arbetsdisciplinen åtminstone av vissa betraktas som en eftersträvansvärd inskränkning av den sociala responsiviteten – vi ska uthärda meningslöshet och genomföra sysslor vi helst skulle slippa. På samma sätt ligger förvägrandet av social responsivitet till grund för de metoder som används i moderna fängelsesystem – det är en effektiv form av bestraffning eftersom isolering gör människor tokiga. Fångnen förväntas vara tyst och inte kommunicera med sina medfångar mer än nödvändigt; fångelset är en del av det ”förstummade samhället” – en ”mun-kavlens socialpsykologi” (Asplund 1987:84).

I bokens andra del lanserar Asplund sitt andra begreppspar: *abstrakt* respektive *konkret socialitet*. Detta resonemang bygger i stor utsträckning på Tardes sociologiska teorier (baserat på en samlingsvolym i engelsk översättning, se Tarde 1969), som enligt Asplund baseras på en vid 1800-talets slut framväxande tankefigur; den tidiga sociologin beskrivs som diskurser över den abstrakta socialiteten. Tankefiguren, liksom den abstrakta socialiteten som är dess föremål, är tidstypisk – innan det moderna samhällets framväxt fanns ingen abstrakt socialitet. Med industrialiseringen blev tillvaron uppstyckad, vi fick arbetsplatser och arbetstider, och vi fick med de förbättrade kommunikationerna möjlighet att utveckla en allmän opinionsbildning och en abstrakt publik till våra samhällseliga ageranden. Det är i detta abstrakta samhälle som vi existerar som lika abstrakta samhällsvarelser – där är vi inte konkreta personer av kött och blod, utan en del av publiken. Här utvecklas också det som sociologin senare kom att beskriva som *roller*, som är skilt från oss som personer; det är former av föreskriven social responsivitet som dikterar hur vi ska bete oss i vissa situationer, och vi agerar i dessa som abstrakta samhällsvarelser.

I den abstrakta socialiteten finns inga syften eller mål – socialiteten är ren, och responser saknar en förankring i den konkreta sociala världen. Känslor blir därför innehållslösa i den abstrakta socialiteten. Den konkreta socialiteten kännetecknas omvänt av mellanmänskliga förhållanden och faktisk social interaktion – här blir känslor något som uppstår genom interaktionen, och något som kommer att ha en betydelse på interaktionens karaktär.

Resonans och social responsivitet: en begreppslig jämförelse

Såväl Rosa som Asplund talar om och försöker på olika sätt göra distinktioner mellan elementära och inlärdade beteenden. Asplund gör det till en huvudsak i sin framställning: hans hela syfte handlar om att etablera en begreppsapparat för den elementära socialiteten, och att genom detta både ringa in socialpsykologins problemområde och göra en skillnad gentemot mer avancerade sociala beteenden. Hans distinktion mellan elementära gemenskaper och grupper är ett exempel på en sådan uppdelning, där den elementära formen av socialitet återfinns i den förra men inte i den andra. Rosa, å sin sida, har inte dessa begreppsliga distinktioner som huvudfokus, även om han har ett intresse för hur vi under vår livstid relaterar till och utvecklar resonanta upplevelser – här beskriver han barnet som i en mer direkt resonans med sin omgivning än den vuxne samhällsvarelsen.

Dock menar Rosa att resonans som ett deskriptivt begrepp fångar en elementär mänsklig drift, och att det utgör grunden till både subjektivitet och intersubjektivitet. Beskrivet på detta sätt framstår resonans som mycket nära besläktat med social responsivitet. Rosas beskrivning av hur vår identitetsbildning hänger samman med dialektiken mellan resonans och alienation kan på elementär nivå relateras till Asplunds idé att den sociala responsiviteten föregår egot – för att bli till individer krävs att vi blir det i relation till något annat: ett icke-jag. Vi svarar på världen, genom att öppna oss för (socialt respondera på) de kontexter, situationer och personer som vi resonerar med, och genom att sluta oss från (förhålla oss asocialt responslöst till) det som vi uppfattar som alienerande. Strängen till världen vibrerar – vi responderar och världen responderar tillbaka – eller så förblir strängen stum, och responsen uteblir. På liknande sätt kan vi, som Israel (1988) föreslår, tänka oss en dialektik mellan social responsivitet och asocial responslöshet, vilket skulle möjliggöra transcendens och att vi på så vis kan dialektiskt reagera på både våra egna handlingar, och andras reaktioner på dessa handlingar. Denna teoretiska möjlighet utvecklas dock inte hos Asplund. En sådan dialektik skulle emellertid innebära att interaktionen blir icke-elementär – och kommer att handla om hur vi utvecklar vår identitet i relation till medmänniskor och abstrakta samhällsnormer. Denna process ligger därför utanför Asplunds analytiska avgränsning.

Vi kan därför inte anta att resonans enkelt kan översättas till den mänskliga svarsbenägenhet som den sociala responsiviteten beskriver – i steget mot den mer avancerade socialiteten omfattar resonansbegreppet en högre analysnivå; vi behöver här ta hänsyn också till överbyggnaden. Den avancerade socialiteten utgår från en upptrampad stig av väl inarbetade former för kommunikation, och är en förutsättning för ett ordnat samhällsliv. Det är inte en mindre värdefull form av interaktion, men den är icke-elementär och i och med detta inte föremål för Asplunds analys. Rosas resonansbegrepp kan å sin sida sägas röra sig på både den elementära och icke-elementära nivån, men en tonvikt på det icke-elementära. Han intresserar sig för de materiella och strukturella förutsättningarna för resonans, medan Asplund hävdar att dessa nivåer – trots att de på ett relevant sätt inskränker den sociala responsiviteten – inte omfattas av socialpsykologin. Avancerade sociala beteenden innebär en mer eller mindre utvecklad

asocial responslöshet, där detta (åtminstone i denna inlärd form) framstår som en skala – den sociala responsiviteten kan vara mer eller mindre inskränkt, och i de fall då den är helt frånvarande kvarstår endast den abstrakta socialiteten och vi reduceras till abstrakta samhällsvarelser som inte tillåts någon social responsivitet. Liksom Rosa menar Asplund att den abstrakta socialiteten är på frammarsch, och att den i ett avancerat modernt samhälle leder till ett antal konsekvenser, såsom mer omfattande asocial responslöshet, likgiltighet och utbrändhet (Berg 2018).

Social responsivitet är främst ett mellanmänskligt fenomen, men vi kan uppleva ett slags fundamental variant av denna responsivitet också i relation till ting eller till omvärlden. Liksom hos Asplunds pappersdrake förutsätter detta att världen svarar, och svaret är beroende av ett antal förutsättningar – exempelvis att vinden blåser. Responsiviteten är elementär men inte förutsättningslös. Vi kan *hindras* att svara, liksom vår motpart (en annan person, en pappersdrake) kan hindras att svara på våra stimuli. På samma sätt som människor kan svara med asocial responslöshet kan världen vara svarslös eller stum: vinden kan sluta blåsa, och vår sträng till världen dämpas.

Det skulle vara möjligt att argumentera för att en resonant upplevelse innebär en situation där vi tillåts utöva ren socialitet. En händelse som tillåter denna typ av ren socialitet är inte inskränkt av samhällsrelaterade normer, utan låter oss direkt svara på världens stimuli, och världen responderar i sin tur på vår respons. Ett responsorium, med Asplunds terminologi. Samtidigt innebär detta slags upplevelse inte den enda typ av resonans som Rosa beskriver. Det är sannolikt så att en resonant upplevelse *kan* innebära ren social responsivitet, men jag menar att det vore felaktigt att hävda att det *måste* innebära det. Många resonanta upplevelser är högst avancerade sociala beteenden, och i många fall också beteenden som är bestämda av en särskild form av social kontext. Via utbildning, träning och erfarenhet har vi tillägnat oss en rad kunskaper, kompetenser och färdigheter som vi använder för att interagera med världen. När jag skriver en artikel kan jag hamna i ett tillstånd av *flow* (Csikszentmihalyi 1990) som enligt Rosa skulle kunna ses som ett exempel på resonans. Skrivandet förutsätter emellertid att jag har tillräckliga färdigheter för att skriva den text det handlar om – i detta fall att jag har kunskap om de teorier jag behandlar och en viss skolning i övrig sociologisk teoribildning. När jag kan tillämpa dessa färdigheter i praktiskt skrivande och känner att jag och texten blir ett – då kan tid och rum upphöra för en stund. Jag känner att texten ger gensvar, den talar till mig och jag till den. Strängen mellan mig och världen vibrerar. För den som saknar rätt kompetens för denna specifika situation är denna resonans heller inte inom räckhåll. Det är en resonans grundad i ett avancerat socialt beteende.

Vidare så är Rosas begrepp *resonansaxlar* instruktivt för att beskriva skillnaden mellan resonans och social responsivitet. Med resonansaxlar menar Rosa olika typer av mer stabila relationer, till andra människor, ting, eller omgivningen, som vi har medvetet sökt etablera eftersom de kan ge oss resonanta upplevelser. Som sådan är resonansaxeln därmed ett exempel på en högst medveten och tillkämpad social betingelse. Genom att etablera resonansaxlar kan vi gå på gång på gång återkomma till situationer eller miljöer där resonans med viss sannolikhet kommer att inträffa – vi kan arbeta i ett yrke vi brinner för, vi kan spela musik med människor vi tycker om. En resonansaxel innehåller

således förutsättningarna för resonans, men utgör inte i sig resonansen. De resonanta upplevelser den möjliggör kan präglas av social responsivitet, men kan inte heller här sägas förutsätta detta. Här blir Asplunds resonemang om skillnaden mellan elementära gemenskaper och grupper också relevant – en grupp medför vissa föreskrivna regler för interaktionen och vi agerar ofta utifrån mer eller mindre explicita roller inom dessa grupper. Jag kan inte plötsligt börja spela jazzpiano när jag förväntas fylla rollen som basist i ett hårdrocksband utan att bryta en överenskommelse; här är mitt beteende icke-elementärt och måste frambringas och genomföras i en bestämd form. Som hårdrocksbasist kan jag uppleva resonans, men det handlar inte om elementär social responsivitet.

I Rosas normativa användning av begreppet resonans blir det ett mått på det goda livet, vilket översatt till Asplunds termer skulle innebära att livet präglas av en konkret socialitet där vi tillåts vara de socialt responsiva varelser vi fötts som, och där de abstrakta samhällsvarelser vi blivit i det moderna samhället inte tillåts dominera våra liv. Ett liv där vi inte lever i reifierade relationer, där systemet inte koloniserar livsvärlden, för att tala med Habermas. Här finns en likhet mellan hur Rosa och Asplund beskriver motsatserna till sina grundbegrepp, även om det vore en överdrift att hävda att deras respektive motsatsbegrepp representerar samma sak. Rosas förståelse av alienation kan för all del sägas innebära att världen upplevs som stum och obenägen att respondera, men även att världen upplevs tala med en röst som inte resonerar med min egen. I Rosas terminologi är negativ resonans inte möjlig, och en upplevelse präglad av fientlighet hänförs till alienation, som vi i nästa steg kan använda som en språngbräda för att söka resonans annorstädes. I Asplunds terminologi finns ingen sådan moraliserande dimension – snarare tvärtom: den sociala responsiviteten saknar moralisk kompass och omfattar även ett grymhetens register. Vi kan därmed konstatera att Rosas resonansbegrepp i detta avseende är mer begränsat, eftersom det redan på begreppslig nivå utesluter vissa upplevelser som resonanta: exempelvis våld. Av de typer av alienation som Rosa beskriver framstår endast den ena – likgiltigheten – som analog med den asociala responslösheten, som innebär att världen eller andra människor ignorerar mina försök till interaktion. Den fientliga inställningen till världen eller andra människor som Rosa menar innefattas i alienationsbegreppet skulle snarast beskrivas som starkt socialt responsiv.

Utbrändhet som fenomen i det moderna samhället⁶

Ett sätt att ytterligare jämföra begreppen social responsivitet och resonans är att studera dem i användning. I detta avsnitt kommer Rosas respektive Asplunds perspektiv på fenomenet utbrändhet att behandlas, där deras respektive begrepp spelar en central roll. I avsnittet relateras detta också till annan forskning på området.

⁶ Detta avsnitt bygger på beskrivningarna av utbrändhet i relation till resonans (Rosa 2019b) och social responsivitet (Asplund 1987), där ingenting annat anges.

Utbrändhet som konsekvens av alienation och social acceleration

Utbrändhet som fenomen definieras inte särskilt utförligt i Rosas bok, utan beskrivs generellt som ett exempel på en konsekvens av den accelererande moderniteten. Rosa talar därtill om utbrändhet och depression i samma andetag, och betraktar dessa två fenomen som möjliga att förklara på samma sätt. I Rosas terminologi är utbrändhet och depression konsekvenser av bristande resonans, som i sin tur har sin bakgrund i den sociala accelerationen. För den som är deprimerad upplevs världen som *stum* – vi kan ha ett arbete och en familj, men de ”talar” inte längre till oss. På samma sätt är utbrändhet ett exempel på hur vi passerat en brytpunkt, och där vår sträng till världen slutat vibrera (eller kanske helt gått av).

Utbrändhet beskrivs som tydligt kopplat till arbetslivet, där personen ifråga ofta offrat alla andra resonansaxlar (familj, vänner, fritid) för arbetet, och när denna sista resonansaxel också blir stum uppstår en kris och utbrändheten är ett faktum. Den utbrände har förlorat kontakten med arbetet, kollegor eller klienter utöver rent informationsutbyte, och har ingen tid att vila eller njuta av sina segrar. Signaler från överordnade uppfattas inte som annat än strategisk återkoppling i syfte att öka produktiviteten, och förmågan att adaptivt transformera världen (arbetsmaterialet) förloras, liksom förmågan att etablera och bibehålla goda relationer till andra människor. För personer som arbetar i ”kontaktyrken”, exempelvis vård och omsorg, uttrycker ”arbetsmaterialet” självt en önskan om resonans – det är en inbyggd aspekt i yrket att etablera någon form av relation till de människor som är föremål för omsorgen. Om arbetsvillkoren är för dåliga eller arbetstempot för högt blir detta omöjligt, och den som arbetar tvingas att agera som en funktion snarare än som en person. Som en konsekvens kan personen utveckla cynism och det slags relationslösa relation som Rosa beskriver som alienation, vilket i sin tur kan leda till utbrändhet. I dessa fall blir utbrändheten en konsekvens av bristande resonans och reciprocitet i mötet med världen.

Rosa talar om att moderniteten leder till tre huvudsakliga kriser: en ekologisk, en demokratisk och en psykologisk, där utbrändhet och depression är exempel på den tredje – moderniteten har accelererat till ett tempo där våra kroppar och sinnen inte längre har kapacitet att hänga med. Den utbrände hamnar i ett reifierat tillstånd där relationen mellan självet och kroppen blir instrumentellt och där vi blockerar smärtan och utmattningen. Kroppen blir en fiende och vi upplever en fysisk och psykisk alienation – vi blir obekväma och främmande i våra kroppar. Rosa beskriver den psykologiska krisen som en *utmattningskris* – oavsett hur kreativa, aktiva och snabba vi är detta år så måste vi ändå öka till nästa år.

Samtidigt hävdar Rosa att utbrändhet inte primärt är ett resultat av tempot i sig – den utbrände är inte främst utbränd på grund av för höga krav, utan för att dennes resonansaxlar har kollapsat, och som en konsekvens faller också grunden för personens subjektivitet. Världen blir avslagen, stum, kall och ihålig, och kan inte längre beröra. Den utbrände har samtidigt förlorat förmågan att själv röra sig mot världen, människor och ting, men också mot tiden: relationen mellan det förflutna, nuet och framtiden förloras. Här finns också skillnaden mellan att vara ledsen och att vara deprimerad: det förra inbegriper en tydlig relation till världen, en resonans, medan det senare är

något annat – för den deprimerade är alla tårar slut. Vi bör dock förstå den bakomliggande sociala accelerationen och det ökade arbets- och livstempot den medför som grundorsaker till att dessa resonansaxlar kollapsar.

I Rosas terminologi används begreppet *självförmåga* (*self-efficacy*) som en beskrivning av en resonant relation till världen präglad av reciprocitet – vi upplever oss ha en förmåga att påverka världen, och låta världen påverka oss. Alienation och utbrändhet blir då exempel på konsekvenser av att sakna denna reciprocitet. Världen ger inget gensvar, vi känner inte att vi gör skillnad. Ett accelererande samhälle är också tävlingsinriktat, och detta skapar individer med skuld känslor över sina tillkortakommanden och förluster. Det blir vi själva som får ansvara för bristen på utbildning, bristen på framförhållning eller vilka andra faktorer som kan identifieras som orsaker till våra misslyckanden, vilket också underminerar vår kapacitet för resonans.

Utbrändhet som asocialt responslöshet

Hos Asplund är fenomenet utbrändhet väsensskilt från utmattning. Han påpekar detta upprepade gånger: den utbrände är inte *trött*, och inte heller *utarbetad*. Åtminstone betraktar Asplund inte en eventuell trötthet som en orsak till eller symtom på utbrändhet. Den utbrände är i stället asocialt responslös, och fenomenet utbrändhet ska förstås som en situation där den sociala responsiviteten bortfaller och vänds till sin motsats.

Detta synsätt på utbrändhet skiljer sig på många punkter från hur fenomenet oftast uppfattas. Asplund utvecklar sin syn på utbrändhet i polemik mot Maslach, som några år tidigare hade utkommit med sin vida refererade bok om utbrändhet (Maslach 1985). I boken definierar Maslach utbrändhet som sammanhängande med tre symtom: emotionell utmattning, depersonalisation och nedsatt prestationsförmåga. Asplund fokuserar i princip helt på det första av dessa, men omformulerar detta till *känslobortfall*, vilket betecknar något delvis annorlunda än emotionell utmattning. Det pekar snarare på att personen ifråga helt tappar sina känslomässiga responser, att denne blir tom och responslös. Här vänder sig Asplund också emot de metaforer som utbrändheten ofta förknippas med: bränsle som bränns upp och tar slut, eller känslor som vatten i en kastrull som kokas bort. Dessa metaforer indikerar att känslorna är en resurs som kan tömmas och fyllas på, vilket också medför ett tämligen individualistiskt synsätt, medan Asplund i sin terminologi snarare beskriver hur känslor uppstår genom social interaktion och där utbrändhet innebär att denna interaktion helt tömts på sitt innehåll. Han vänder sig också mot att beskriva utbrändhet som resultatet av bristande positiv återkoppling, och menar att det snarare är en konsekvens av bristande återkoppling *överhuvudtaget* – vi blir som utbrända inte erkända i vår existens; människor och världen omkring oss ger inget som helst gensvar.

Asplund utgår från Maslachs dåvarande fokus på yrken där interaktion med människor står i fokus, där den sociala interaktionen lyfts fram som central. I Asplunds beskrivning av utbrändhet så är interaktionen lika central, och han menar att denna är kvantitativt och kvalitativt annorlunda i det moderna samhället jämfört med i tidigare samhällen. I och med moderniseringen och skapandet av den abstrakta socialiteten skapas också en rad nya yrken där vi socialt interagerar med andra människor, men

inte som privatpersoner, utan som abstrakta samhällsvarelser. Sjuksköterskan agerar i en roll som är föreskriven, och rollen är skild från sjuksköterskan som person. Mötet med patienten sker i den abstrakta socialiteten, och utbrändheten kan uppstå när mötet helt reduceras till denna abstrakta roll – patienten framstår då som en abstrakt samhällsvarelse som möts av den lika abstrakta samhällsvarelse sjuksköterskan. När detta inträffar blir sjuksköterskan en automat, en funktion, och de sociala interaktionerna blir närmast mekaniska, tömda på sitt känslomässiga innehåll. Asplund hävdar med emfas att det är i detta som utbrändheten består – när den sociala responsiviteten som präglar interaktion i den konkreta socialiteten bortfaller, och endast den abstrakta samhällsvarelse och dess tomma socialitet kvarstår. Resultatet blir likgiltighet, vilket ställs som kontrast till känslreaktioner som ilska – den som blir arg på sina kollegor eller patienter är enligt Asplund inte utbränd, den uttrycker snarare en intensiv social responsivitet.

I sin tolkning av utbrändhet menar Asplund att social responsivitet ersätts av asocial responslöshet. Han argumenterar också för att detta innebär att snickaren, författaren och kocken på rent begreppslig grund *inte kan* bli utbrända, eftersom deras arbeten inte innefattar någon egentlig social interaktion – i Asplunds terminologi är utbrändhet ett strikt mellanmänniskt fenomen.⁷ Han avvisar också att utbrändhet behöver hänga samman med ett alltför starkt *engagemang* i arbetet. Den likgiltighet som präglar utbrändheten kan en person växa in i, och det torde med Asplunds synsätt vara tänkbart att en person kan bli utbränd av ren uttråkning. Det är ett förlorat intresse för omvärlden.

Förr innebar människovårdande sysslor inte en risk för utbrändhet, men när de omvandlats till abstrakta samhällsroller framträder denna risk. Vi bör alltså hänföra orsaken till utbrändhet inte till sysslan i sig, utan till den sociala organiseringen av samhället eller den enskilda arbetsplatsen. Ett system som effektivt reducerar interaktionen till spelandet av en abstrakt roll (kanske på grund av högt arbetstempo och bristande tid för att skapa en relation till patienten) skapar såväl utbrändhet som skuld känslor hos den drabbade. Asplund är giftigt kritisk till individualiserade lösningar på problemet – ett fenomen som har sin grund i samhällets organisering kan inte åtgärdas genom avslappningsövningar. I slutändan står han dock svarslös: ”Jag vet inte hur man skall återge en människa intresset för omvärlden, när detta gått förlorat” (Asplund 1987:178).

Om vi i Asplunds anda ska reservera begreppet utbrändhet för ett tillstånd av känslomässig likgiltighet så behöver vi betrakta *utmattning* som ett separat fenomen som kan men inte måste vara relaterat till utbrändhet. Det är med Asplunds synsätt möjligt att vara utbränd utan att ha varit utmattad, liksom det är möjligt att vara utmattad utan att bli utbränd: vi kan bli likgiltiga inför världen oavsett tidigare arbetsbörda. Med

7 Det är dock anmärkningsvärt att Asplund helt bortser från den sociala kontexten även i andra yrken – en snickare eller kock har kunder, kollegor och överordnade som denne rimligtvis kan vara mer eller mindre socialt responsiv i relation till – och som kan svara med asocial responslöshet. Kocken som enbart känner sig som en maskin och aldrig får någon återkoppling som människa borde också kunna bli reducerad till en abstrakt samhällsvarelse, och därmed bli utbränd.

detta synsätt spelar dock typen av arbete roll – den som arbetar med mellanmännsliga möten under förhållanden som inte tillåter detta att ske annat än i en abstrakt socialitet kan bli utbränd, medan den som arbetar med snickerier inte kan bli det. Den utbrända sjuksköterskan har genomlevt en arbetsroll och en social organisation som inte tillåter de anställda att agera som socialt responsiva varelser. Den utmattade, å sin sida, har definitionsmässigt arbetat för hårt och ”gått in i väggen”; energin är uttömd, och det är inte orimligt att anta att en känslomässig respons kan förekomma – vi blir arga och tappar tålmodet med världen. Det är inte likgiltighet, och med Asplunds terminologi därför inte utbrändhet.

Utbrändhet hos Rosa, Asplund och övrig forskning: en jämförelse

Baserat på den begreppsliga jämförelsen mellan begreppen resonans och social responsivitet ovan kan vi nu föra ett resonemang kring hur de olika begreppen på delvis likartat och delvis olika sätt tar sig an fenomenet utbrändhet. Detta resonemang kommer också att relateras till annan forskning om ämnet.

En första poäng som kan göras är att konstatera att det finns många likheter i hur begreppen resonans och social responsivitet används för att förklara utbrändhet. Hos både Rosa och Asplund har utbrändhet som fenomen sin bakgrund i moderniteten och i dess konsekvenser för mänsklig interaktion – de resonerar båda kring att vi lever i en förtingligad eller reifierad samhällsstruktur, där vi som samhällsvarelser riskerar att reduceras till funktioner eller roller. Denna abstrakta socialitet medför att möjligheten till social responsivitet minskar och ersätts av asocial responslöshet, eller ett stumt och alienerat förhållande till världen – en relationslös relation. Kvar blir den abstrakta samhällsvarelse.

Med likgiltigheten som utbrändhetens konsekvens kan detta relateras till Maslachs andra symptom på utbrändhet: depersonalisation, eller cynism som det benämns i senare forskning.⁸ Detta kan också beskrivas i termer av förtingligande, eller reifikation. En reifierad social relation innebär att parterna reduceras till ting, som när vi säljer vår arbetskraft på arbetsmarknaden, eller när vi blir konsumenter i relation till ett multinationellt företag. På samma sätt kan våra samhällsroller ses som reifierade, om de frikopplas från den faktiska personen och det faktiska mellanmännsliga mötet. Att detta sammanfaller med Maslachs tredje symptom, minskad prestationsförmåga, är inte så konstigt.

En andra poäng är att Asplunds syn på utbrändhet är mera avgränsad än Rosas, och än mer begränsad jämfört med de perspektiv som oftast används i den senare forskningen. Hos Asplund är den utbrände alltid likgiltig, avstängd, asocialt responslös, och utmattning utgör endast ett möjligt (men inte nödvändigt) förstadium. Rosa å sin sida talar om modernitetens psykologiska kris som en utmattningskris, där utbrändhet är en av konsekvenserna. Hos Rosa är utbrändheten kopplad till alienation, som både kan omfatta den likgiltiga, stumma och tomma relationen till världen som den deprime-

⁸ Begreppet depersonalisation är relaterat till människovårdande yrken. Vartefter begreppet bredats till andra yrken framstår cynism som en mer generisk term.

rade personen uttrycker, och den fientliga hållningen som den utarbetade men ändå upprörda och känslomässigt reagerande personen uttrycker. I Asplunds terminologi skulle den senare inte ses som vare sig alienerad eller utbränd, utan betraktas som högst socialt responsiv. Hos Rosa är både depression och utbrändhet *möjliga* konsekvenser av alienation, men alienationen kan också vara startpunkten på en dialektisk process där den överskrids för att nå en ny form av resonans (den typ av dialektik som Israel [1988] hävdar att Asplunds begrepp öppnar för).

En tredje poäng berör terminologin kring utbrändhet. Denna har i Sverige förändrats över tid: den aktuella termen inom svensk hälso- och sjukvård är utmattningssyndrom.⁹ Tidigare kallades tillståndet utmattningsdepression eller utbrändhet, och när Asplund skrev sin bok var utbrändhet den gängse termen. Skiftningen i terminologi är begreppsligt intressant, där vi kan notera hur *utmattning* har blivit den centrala aspekten. Enligt Socialstyrelsen etablerades utmattningssyndrom som gängse term eftersom utbrändhet i det svenska språket kan uppfattas som något oåterkalleligt, vilket gör metaforen olämplig; vidare är användningen av efterledet syndrom en markering att ordet depression ska reserveras för ett annat tillstånd, och att det finns en kvalitativ skillnad mellan de två (Socialstyrelsen 2003). I engelskan finns inte dessa problem, och termen *burnout* används därför fortfarande internationellt. Symboliken i terminologin har dock en viss betydelse för vår förståelse av tillståndet (Bröckling 2017). Att beskriva tillståndet som *utbrändhet* innebär att symboliken hänförs till eld – vilket medför att det som brunnit inte kan brinna igen eftersom bränslet är förbrukat. Om vi i stället talar om *utmattning* blir symboliken snarare relaterat till ett urladdat batteri som kan laddas upp igen. Beroende på hur vi tolkar begreppet kan vi alltså få olika syn på hur tillståndet ska behandlas. Med batteriperspektivet blir terapi och vila en rimlig behandling, medan det med eldperspektivet kanske är lönlöst. I det senare fallet blir en lösning snarare att bygga en brandvägg runt sig själv, där ett alienerat förhållningssätt och att inte identifiera sig med sitt arbete blir ett slags strategi för att hantera en psykologiskt ohållbar omvärld (Neckel, Schaffner & Wagner 2017).

Med dessa skillnader i terminologi uppstår redan på begreppslig nivå en betydelsemässig skillnad mellan hur tillståndet å ena sidan betraktas i (den svenska) vården, och hur det å andra sidan ses i de teorier som här presenteras. Asplunds användning av ordet utbrändhet utesluter explicit en sammankoppling med utmattning, medan Rosas användning kan sägas rymma båda. I relation till Rosas analys framstår också termen utmattningsdepression som högst adekvat. Asplund vänder sig emot att tala om utbrändhet i termer av uttömda resurser, och på ett liknande sätt kritiserar Rosa synen på livet ur ett resursperspektiv. Asplund och Rosa pekar snarare på den sociala

9 Att ha en specifik diagnoskod för tillståndet var under en tid unikt för Sverige, men i arbetet med en uppdaterad diagnosförteckning (ICD-11) har WHO sedan 2019 infört diagnoskoden ”burnout”. En skillnad är att den svenska diagnoskoden ligger under kapitlet för psykiska diagnoser, medan den nya internationella koden ligger under ett avsnitt för problem relaterade till anställning eller arbetslöshet. Diagnosbeskrivningen i ICD-11 motsvarar Maslachs tre kriterier: utmattning, cynism och nedsatt förmåga.

organiseringen av samhället som grundorsaker vilket gör att detta slags behandling i bästa fall fungerar som symtomlindring. Rosa talar om utmattning som en bakomliggande orsak till utbrändhet, som i sin tur är en konsekvens av ett accelererande tempo. Andra har föreslagit att utbrändhet i ett prestationsbaserat samhälle kan ses som ett slags bekräftelse på att ha varit engagerad – den som inte bränt ut sig har förmodligen inte kämpat tillräckligt – och etiketten kan därför bäras som ett slags hedersutmärkelse (Neckel, Schaffner & Wagner 2017).

Denna förklaringsmodell, att utbrändhet har sin grund i ett samhälle och ett arbetsliv som löpt amok och därmed är att betrakta som en naturlig respons, finns också representerad i svensk forskning på ämnet, där utbrändhet också kan betraktas som ett slags motståndshandling (Eriksson, Starrin & Janson 2008; Petersson 2012). Forskning har också undersökt hur fenomenet kommit att legitimeras över tid, där begreppet rört sig från amerikansk forskning med syftet att utveckla mätinstrument, via en samhällsdiskurs om ett intensivt arbetsliv, till en svensk diagnos (Friberg 2009). Medan diagnoser har en relation till biologiska och medicinska faktorer speglar denna process också diagnosers sociala karaktär (Johannisson 2006).

Asplunds syn på utbrändhet utgår helt från att fenomenet är specifikt för yrken där mellanmännsliga interaktioner är vanligt förekommande, vilket är en ståndpunkt som Maslach och andra forskare med tiden har övergivit. Forskningsfältet har senare kommit att bygga vidare på precis de aspekter som Asplund vände sig emot – överengagemang, arbetsmängd, arbetstempo, trötthet och utmattning. När dessa faktorer ställs i fokus faller den sociala interaktionen också i skugga, och fenomenet som sådant skiftar karaktär. Om utbrändhet likställs med utmattning blir det plötsligt mera logiskt att tala om fenomenet i termer av förbrukade resurser, och också mera logiskt att tala om påfyllnad och återhämtning som strategier för att behandla problemet. Flera av Asplunds poänger är dock giltiga även här: att råda den utbrände till avslappning kan på sin höjd ses som symtomlindring, och löser inte problemet. Som senare forskning visat kvarstår symtom på utbrändhet flera år efteråt (Glise, Wiegner & Jonsdottir 2020), och om den utmattning som denna forskning undersökt också sammanfaller med ett asplundskt förlorat intresse för omvärlden hjälper troligen inga avslappningsövningar i världen.

Asplund kan förstås inte klandras för att inte relatera till forskning genomförd efter hans bok skrevs, men hans behandling av fenomenet utbrändhet har en viss prägel av fräckhet: han identifierar ett begrepp som etablerats i den socialpsykologiska forskningen, omtolkar det fullständigt, och menar sedan att den som etablerat begreppet använder det felaktigt. Vi kan anta att denna manöver är en konsekvens just av att begreppet etablerades inom den socialpsykologiska disciplinen, och att det därmed var ett begrepp som omfattades av hans intresse – hans etablering av teorin om social responsivitet mötte här ett verkligt fenomen som med dessa begrepp fick en annan prägel än hur det beskrevs i den aktuella forskningen. I slutändan innebär dock Asplunds omtolkning att han och Maslach talar om olika saker, och att det därmed blir svårt att konstatera att den ene har mer ”rätt” än den andre. Det är här också värt att notera att just den första aspekten av Maslachs tre symptom – emotionell

utmattning – är den som Asplund tar fasta på, medan cynismen torde vara den som ligger närmast hans begreppsapparat.¹⁰

I Rosas terminologi används utbrändhet och depression nästan som synonymer, och framstår som konsekvenser av hans egentliga studieobjekt – social acceleration, resonans och alienation. Det är återigen Maslachs andra symptom, cynismen, som hamnar i fokus – den alienerade personen är likgiltig inför världen, vilket dock i Rosas analys (till skillnad från Asplunds) kan kopplas till en bakomliggande utmattning. Vidare så har distinktionen mellan utbrändhet och depression stor betydelse i den praktiska behandlingen och hanteringen av problemet. Att de två tillstånden kan ha gemensamma bakomliggande orsaker, såväl på organisations- som på samhällsnivå, innebär inte att de ska hanteras på samma sätt i det enskilda fallet. För en utbränd person kan en återgång till arbete vara kontraproduktivt, medan den deprimerade kan ha nytta av en genomtänkt beteendeaktivering som inbegriper arbete. Maslach är, liksom både Asplund och Rosa, kritisk till individorienterade insatser mot utbrändhet, eftersom det individualiserar problemet och skuldbelägger individen; i stället ska organisationen fokuseras, med betoning på rimliga krav, återkoppling, rättvisa, respekt och meningsfullhet (Maslach 2017). Här finns således en hel del gemensamma nämnare i både synen på bakomliggande orsaker och förhållningssätt vid behandling, åtminstone mellan Rosa och Maslach – de organisationsinriktade insatser som Maslach förespråkar torde i stor utsträckning kunna beskrivas som insatser som avser att öka möjligheten för arbetet att erbjuda resonanta upplevelser, eller åtminstone minska risken för alienation. Vad gäller den grundorsak som både Asplund och Rosa identifierar (social acceleration eller abstrakt socialitet) är det svårare att tänka sig en omedelbar lösning.

Slutsatser

Syftet med denna artikel har varit dubbelt: dels att utforska relationen mellan Rosas begrepp resonans och Asplunds begrepp social responsivitet, och dels att jämföra hur de används för att beskriva fenomenet utbrändhet. I det senare syftet innefattas också en diskussion i relation till annan forskning om utbrändhet.

Avseende det första syftet så kan vi konstatera att begreppen resonans och social responsivitet har vissa begreppsliga likheter, särskilt avseende hur de beskriver elementära mänskliga beteenden, och hur de kan användas för att förstå hur vi blir till som individer i interaktion med andra. Begreppen har dock sin respektive särprägel. Social responsivitet beskrivs som ett genuint elementärt beteende, medan resonansbegreppet rymmer såväl barnets spontana öppenhet för världen som de mer avancerade sociala beteenden som vi ägnar oss åt inom ramen för beständiga resonansaxlar som

10 Här kan också noteras att Maslach betraktar cynism som den kanske mest centrala aspekten (Maslach 2017). Den främsta skillnaden mellan Asplund och Maslach ligger kanske i att Asplund vill renodla begreppet till enbart likgiltighet, och därför värjer sig från en för bred definition. Maslach vill se utbrändheten som ett komplext tillstånd präglat inte bara av likgiltighet, vilket också medför att begreppet omfattar fler dimensioner.

vi etablerat genom ett dialektiskt undvikande av alienation och sökande efter resonans i tillvaron. Resonansbegreppet beskrivs av Rosa som både deskriptivt och normativt, men det är tydligt hur den normativa betydelsen genomsyrar det mesta i hans framställning; hans senare analys av *det goda livet* i termer av resonans (Rosa 2019a) är en indikation på denna normativa användning. I den normativa ansatsen ryms också Rosas obenägenhet att tala om *negativ resonans* – han nekar bestämt till att befatta sig med en sådan användning, men erkänner samtidigt att en sådan tolkning är möjlig att göra och att andra kan komma att göra den i senare arbeten (Rosa 2019b). Här är Asplund avsevärt mer begreppsligt renlärig – han tar ingen hänsyn till huruvida socialt responsiva beteenden är moraliskt önskvärda eller inte, utan konstaterar i stället att de kan vara påfallande grymma.

Det andra syftet, att jämföra hur begreppen används för att beskriva fenomenet utbrändhet, visar både likheter och skillnader. Asplund har en snävare syn på fenomenet, där han också avvisar de riktningar som den senare forskningen har fortsatt på – utbrändhet särskiljs hos Asplund tydligt från utmattning. Rosa befinner sig någonstans däremellan – han beskriver utbrändhet i liknande termer som Asplund, som en brist på resonans och reciprocitet, men talar också om utmattning som en bakomliggande faktor. Både Rosa och Asplund kan sägas dela en bredare sociologisk analys av utbrändhet som en konsekvens av samhällets organisering; i slutändan ställer de moderniteten till svars för den ökande utbrändheten. Detta perspektiv är de inte ensamma om att företräda – det finns exempel på studier som bygger på detta grundantagande (Eriksson, Starrin & Janson 2008; Neckel & Wagner 2017) eller ifrågasätter de medikaliseringsprocesser det medför när samhälleliga problem översätts till diagnoser (Friberg 2009). Utbrändhet som *diagnos* innebär att problemet förläggs hos individen snarare än hos de sociala strukturer som utgör dess orsak (Maslach 2017).

Asplund och Rosa kan ses som teoretiker som endast har ett sekundärt intresse för utbrändhet som fenomen – utbrändheten ses som ett uttryck för det som utgör deras egentliga studieobjekt. Men ett sociologiskt synsätt på utbrändhet kan bidra till en annan slags diskussion kring fenomenet, från det individuella psykiska måendet till sociala strukturer; i annat fall riskerar vi att individualisera och psykologisera sociala problem (Ehrenberg 2017). Med detta perspektiv blir det svårt att argumentera för att problemet ska lösas genom att lära individer acceptans och mindfulness, eller att begränsa användningen av sina resurser när världen inte tillåter en tillvaro på sparlåga. Den som ägnar sig åt sådan ”kapitalistisk buddhism” (Neckel & Wagner 2017) riskerar i stället att hamna ohjälpligt efter i den samhälleliga kapplöpningen. Sociologin kan även bidra med en analys som inte avser att göra distinktioner mellan friskt och sjukt, normalt eller patologiskt, utan i stället betraktar det individuella tillståndet som en indikator på sociala förhållanden – det psykiska lidandet är i dessa fall att betrakta som ett *socialt* lidande eftersom det har sin grund i sociala relationer (Neckel & Wagner 2017). I detta avseende kan Asplunds och Rosas begrepp tillföra värdefulla perspektiv till den dominerande forskningen på området.

Referenser

- Asplund, J. (1987) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Berg, L.-E. (2018) ”Vad vi bör minnas och förvalta efter Johan Asplund”, *Sociologisk Forskning* 55 (4):509–511.
- Berger, P. & S. Pullberg (1965) ”Reification and the sociological critique of consciousness”, *History and Theory* 4 (2):196–211. <https://doi.org/10.2307/2504151>
- Bröckling, U. (2017) ”Rechargeable man in a hamster wheel world. Contours of a trendsetting illness”, 217–235 i S. Neckel, A.K. Schaffner & G. Wagner (red.) *Burnout, fatigue, exhaustion. An interdisciplinary perspective on a modern affliction*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52887-8_10
- Csikszentmihalyi, M. (1990) *Flow. The psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row.
- Ehrenberg, A. (2017) ”What we talk about when we talk about mental health. Towards an anthropology of adversity in individualistic society”, 153–171 i S. Neckel, A.K. Schaffner & G. Wagner (red.) *Burnout, fatigue, exhaustion. An interdisciplinary perspective on a modern affliction*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52887-8_7
- Eriksson, B. (2005) ”Johan Asplund. Ideas and position”, *Acta Sociologica* 48 (4):284–291. <https://doi.org/10.1177/0001699305059959>
- Eriksson, U.-B., B. Starrin & S. Janson (2008) ”Long-term sickness absence due to burnout. Absentees’ experiences”, *Qualitative Health Research* 18 (5):620–632. <https://doi.org/10.1177/1049732308316024>
- Frayne, D. (2015) *The refusal of work. The theory and practice of resistance to work*. London: Zed Books.
- Friberg, T. (2009) ”Burnout. From popular culture to psychiatric diagnosis in Sweden”, *Culture, Medicine, and Psychiatry* 33 (4):538–558. <https://doi.org/10.1007/s11013-009-9149-z>
- Glise, K., L. Wiegner & I.H. Jonsdottir (2020) ”Long-term follow-up of residual symptoms in patients treated for stress-related exhaustion”, *BMC Psychology* 8 (1):26. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-0395-8>
- Granter, E. (2009) *Critical social theory and the end of work (rethinking classical sociology)*. Farnham: Ashgate.
- Israel, J. (1988) ”Social responsivity as elementary human action”, *Acta Sociologica* 31 (3):231–240. <https://doi.org/10.1177/000169938803100303>
- Johannisson, K. (2006) ”Hur skapas en diagnos? Ett historiskt perspektiv”, 29–42 i G. Hallerstedt (red.) *Diagnosens makt. Om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.
- Manning, P.K. (1973) ”Existential sociology”, *The Sociological Quarterly* 14 (2):200–225. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1973.tb00854.x>
- Marcuse, H. (1968[1964]) *Den endimensionella människan. Studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*. Stockholm: Bonnier.
- Maslach, C. (1985) *Utbränd. En bok om omsorgens pris*. Stockholm: Natur och kultur.

- Maslach, C. (2017) "Finding solutions to the problem of burnout", *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 69 (2):143–152. <https://doi.org/10.1037/cpb0000090>
- Neckel, S., A.K. Schaffner & G. Wagner (2017) "Introduction", 1–23 i S. Neckel, A.K. Schaffner & G. Wagner (red.) *Burnout, fatigue, exhaustion. An interdisciplinary perspective on a modern affliction*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-52887-8>
- Neckel, S. & G. Wagner (2017) "Exhaustion as a sign of the present", 283–303 i S. Neckel, A.K. Schaffner & G. Wagner (red.) *Burnout, fatigue, exhaustion. An interdisciplinary perspective on a modern affliction*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52887-8_13
- Petersson, G. (2012) "Utbrändhet som arbetsskada och motståndsberättelse", *Sociologisk Forskning* 49 (3):211–226.
- Rosa, H. (2013[2005]) *Social acceleration. A new theory of modernity*. New York: Columbia University Press.
- Rosa, H. (2019a) "Available, accessible, attainable. The mindset of growth and the resonance conception of the good life", 39–53 i H. Rosa & C. Henning (red.) *The good life beyond growth. New perspectives*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315542126-4>
- Rosa, H. (2019b) *Resonance. A sociology of our relationship to the world*. Cambridge: Polity Press.
- Socialstyrelsen (2003) *Utmattningssyndrom. Stressrelaterad psykisk ohälsa*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Tarde, G. (1969) *On communication and social influence. Selected papers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weber, M. (1978[1904–1905]) *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.

Författarpresentation

Christian Ståhl är biträdande professor i sociologi, docent i arbetslivsriktad rehabilitering, samt forskningsledare på HELIX Competence Centre vid Linköpings universitet. Hans forskningsintresse handlar huvudsakligen om arbetsliv och välfärdssystem, med särskilt fokus på rättvisa och jämlikhet. Han gör även sociologisk musik under artistnamnet *The Breaching Experiment*.

Kontaktuppgifter författare

Christian Ståhl
 Institutionen för beteendevetenskap och lärande
 Linköpings universitet, 581 83 Linköping
christian.stahl@liu.se
 Twitter: @christianstaahl

Workplace violence

A threat to autonomy and professional discretion

Abstract

Although many theories have been developed and a great amount of research has been conducted on autonomy and professional discretion, knowledge on the extent to which fear of being subjected to workplace violence might restrict such autonomy and professional discretion being used is limited. This article draws on a survey study (N=1,236) and compares the experiences of workplace violence of Swedish social workers, teachers and journalists. The aim of the article is to determine how digitalisation could be linked to workplace violence and also determine the extent to which workplace violence could affect the autonomy and professional discretion of these professional groups and prevent them from carrying out their democratic role. The results show the differences regarding where and how these professionals received threats and provides an alarming picture of the implications of such threats. 40% of the respondents had considered stopping working on a specific social problem, topic, target group, or task due to their fear of being subjected to hate, threats and harassment.

Keywords: journalists, professional discretion, social workers, teachers, workplace violence, democracy

WORKPLACE VIOLENCE IS a widely acknowledged issue. Historically, only physical assaults and homicide have been perceived as workplace violence. However, with start in the 1990s there has been a major shift and in many countries the definition of workplace violence has been expanded to include hate, threats and harassment (see e.g. Cole, Grubb, Sauter *et al.* 1997; Journalistpanelen 2016; Löfgren Nilsson & Örnebring 2016). Workplace violence can include both verbal abuse (e.g. threats, derogatory remarks) and physical abuse (e.g. kicking, beating up, pushing, spitting). However, it is sometimes difficult to define what is considered to be hate, threats and harassment because the same situation can be perceived differently by different people. In the workplace and in various professions, different cultures and standards have presumably been developed concerning the kinds of behaviour that individuals are expected to tolerate. In some workplaces and professions, a certain amount of workplace violence or hate, threats and harassment might be considered as being “part of the job” (e.g. Respass & Payne 2008), while other workplaces would have a zero-tolerance policy towards such behaviour (e.g. Wikman & Rickfors 2017). There is an ongoing dis-

cussion in the Nordic countries about the importance of not normalising workplace violence but finding ways of preventing it. Studies show that some professions are subjected to workplace violence more than others (Patel & Holmberg 2015; Swedish Work Environment Authority 2018) and that workplace violence has increased in recent years (Heiskanen 2007; Jerre 2009; Wikman 2016; Frenzel 2017).

As working life has become increasingly digitalised, where and how people are subjected to threats has also changed and it has become increasingly important to address the extent to which professional groups receive digital threats and whether such threats differ from the “traditional” forms of workplace violence (see e.g. Rayner & Cooper 2006; Forssell 2016 regarding cyberbullying). Today, many individuals carry their “offices” in their pockets or in their bags because many work-related tools are accessible on smartphones, tablets and laptops, enabling interaction with managers, colleagues and target groups (e.g. clients, pupils and their families, readers) online (cf. Muhonen, Jönsson & Bäckström 2017). Organisations have become more accessible and due to technology, the threshold of gaining access to professionals such as social workers, teachers and journalists has been lowered (cf. Patel & Holmberg 2015; Scaramuzzino forthcoming). This means that people outside an organisation can easily post threatening messages on social media, thereby affecting an organisation’s work environment. It has been argued that it is important to address hate, threats and harassment that occur in different arenas in order to gain a comprehensive picture of contemporary workplace violence (cf. Scaramuzzino & Scaramuzzino forthcoming). It is also important to explore the extent to which digitalisation might be linked to workplace violence.

It is widely acknowledged that workplace violence is a serious issue although less is known about the extent to which workplace violence could actually affect *autonomy* and *professional discretion*, thereby preventing certain groups of professionals from carrying out their democratic roles. Theories have been developed and previous research has been conducted into how the fear of being harassed and attacked can discourage journalists from exercising their role as watchdogs of democracy (see e.g. Waisbord 2013; Yesil 2014; Journalistpanelen 2016; Löfgren Nilsson & Örnebring 2016; Tandoc 2017; Hughes & Márquez-Ramírez 2018; Kargar & Rauchfleisch 2019). However, less is known about how hate, threats and harassment affect the autonomy and discretion of other professional groups that also have an important democratic role to play (see e.g. Lundquist 1998).

This article is based on a survey study (N=1,236) and compares Swedish social workers’, teachers’ and journalists’ experiences of hate, threats and harassment as forms of workplace violence. The study on which this article is based focuses on the respondents’ own experiences of workplace violence and no distinction is made between the three types of violence (i.e. hate, threats and harassment). Waddington, Badger and Bull (2006) argue that such an inclusive definition of workplace violence might be problematic as it could create “moral panic” when verbal and physical abuse are given equal status. However, when studying the professional groups’ *own experiences* of workplace violence, a broad and inclusive definition, such as the definition used in this study,

can actually be useful (Waddington, Badger & Bull 2006). Physical assaults do not necessarily have more of a negative impact on victims than verbal abuse (Waddington, Badger & Bull 2005). The study introduces distinctions between *where* hate, threats or harassment occurred (although physical abuse is not possible through digital media) and between various consequences of workplace violence.

The aim of this article is twofold. First, to determine how digitalisation could be linked to workplace violence. Second, to determine the extent to which workplace violence could affect autonomy and professional discretion and to address the similarities and differences between the three groups of professionals regarding these matters.

In this article, the following three research questions will be answered:

1. To what extent are social workers, teachers and journalists exposed to workplace violence?
2. How is digitalisation linked to the three professional groups' exposure to workplace violence?
3. To what extent does workplace violence affect the autonomy and discretion of the three professional groups?

The analysis focuses on comparing the extent to which these three phenomena (exposure, digitalisation and the effect of workplace violence) occur among three professional groups.

Three professional groups with a democratic role

The three professional groups compared in this article were selected because of their democratic roles. Social workers are responsible for the welfare of vulnerable groups; teachers have a major responsibility for shaping new generations of citizens; and journalists have a watchdog role. Second, these groups of professionals often occupy positions of power in society. Social workers work in human service organisations and can provide both access to and withhold resources and services. By exercising their authority, they can also affect their clients' lives using coercive measures such as taking children into custody. Teachers also work in human service organisations and their assessment of the achievements of children and young people can significantly impact their future lives. Journalists can influence the issues that are put on the agenda and how they are communicated to the public. Third, these groups of professionals are often "frontline workers" although they work with different target groups. Social workers primarily work with individuals in the context of occasional meetings, as well as with young people with special needs. Teachers work with pupils and students on a daily basis and can be expected to be subjected to workplace violence resulting from situations involving individual pupils or students. Journalists have a more public profile and work towards a wider audience – the public – and could therefore be more exposed to threats and violence in the digital realm.

What is common to these groups of professionals is that in recent years, trade unions,

NGOs, employees, employers and researchers – both in Sweden and globally – have expressed serious concern because these professionals are being subjected to increasing workplace violence (see e.g. Respass & Payne 2008; Koritsas, Coles & Boyle 2010; Novus & Union for Professionals 2016; Winstanley & Hales 2015 for social workers; Human Rights Watch 2010; Göransson, Knight, Guthenberg *et al.* 2011 for teachers; Löfgren Nilsson 2015, 2017; Tandoc 2017 for journalists), although they have seldom been compared to each other in this regard (see Waddington, Badger & Bull 2005, 2006 for a comparison between police officers and social care professionals). A comparison between the above-mentioned groups of professionals could provide important insights into general and specific patterns of workplace violence, as well as how such violence affects their autonomy and professional discretion. Because of their fear of being victimised, social workers, teachers and journalists might stop working on certain social problems or target groups, might hesitate to assign grades, or might stop covering certain topics of interest and expressing their views (cf. Journalistpanelen 2016). This represents a significant threat to democracy (Eggebo & Stubberud 2016; Scaramuzzino forthcoming).

Previous research and theoretical perspectives

This section focuses on previous research and the theoretical perspectives upon which this article draws. This article aims to contribute to theories on autonomy, professional discretion and self-censorship, as well as to research on workplace violence. Extensive research has been conducted on these topics and it therefore cannot be fully presented here. The focus of this article is on previous research on social workers, teachers and journalists and includes the following areas that are of importance for the aim of this article: 1) where and how these professionals are exposed to workplace violence, and 2) their autonomy, professional discretion and practices of self-censorship.

Where and how

Having reviewed previous studies on workplace violence, it appears that where and how professionals receive threats differs depending on the type of profession (Patel & Holmberg 2015; AFA Insurance 2018a). Professions that involve significant interaction with other people, so-called ‘frontline workers’ (Almond & Gray 2016), are clearly more exposed to threats and violence than other professions (Heiskanen 2007; AFA Insurance 2018b), as well as professional groups that are active in the public debate and that work with public opinion (Scaramuzzino forthcoming).

A number of Swedish studies have been conducted on workplace violence against different groups of professionals and most of these studies show that online hate speech has increased over the last decade (Swedish Union of Journalists 2009; Göransson, Knight, Guthenberg *et al.* 2011; Löfgren Nilsson 2015; Novus & Union for Professionals 2016; see Journalistpanelen 2016 for an exception). One study shows that e-mail was the most common form of communication for cyberbullying in working life (Forsell 2016). However, according to other studies, social workers primarily receive threats via telephone calls, e-mails or letters (AFA Insurance 2018a). Teachers often receive

threats and are subjected to violence at school when students became frustrated, had been told what to do, or when teachers intervened when students were fighting (AFA Insurance 2018a). About one half of teachers had witnessed a pupil at school breaking something or losing control of their behaviour (Göransson, Knight, Guthenberg *et al.* 2011). Being subjected to physical violence was rare and only 1% of women and 3% of men had been subjected to physical violence in their professional roles as teachers. Verbal abuse was more common and was reported by around 20% of women and 15% of men. Around 28% of teachers had been subjected to so-called cyber violence, and men and women had been equally subjected to this kind of violence (*ibid.*).

Regarding journalists, studies from the Nordic countries show that face to face threats seldom occur and, unlike social workers and teachers, journalists do not often interact with their target groups face to face (cf. Patel & Holmberg 2015). The most common way that journalists were threatened was via e-mail (see e.g. Journalistpanelen 2016; Löfgren Nilsson & Örnebring 2016), telephone and social media. In one study, 20% of journalists reported receiving threats via e-mail and 15% had received threats via social media, telephone or through comments on articles that they had written (Journalistpanelen 2016). The journalists received offensive remarks through the same communication channels as they received threats, the common being e-mail (53%) and social media (42%). In comparison with a study conducted in 2012, there were no major changes regarding the frequency of threats against Swedish journalists or how such threats were received. However, derogatory remarks had decreased (from 49% to 36%) and the way in which they were communicated had changed. Since 2012, many newspapers have changed the way they work and have developed strategies to prevent hate speech, for example, by moderating threads on social media more strictly or even closing down the comment fields (*ibid.*). Thus, research has been conducted on hate, threats and harassment through digital media, although much of the focus has been on the consequences on an individual level, not on a professional level. Thus, less is known about the association between workplace violence, digitalisation and autonomy, professional discretion and self-censorship.

Autonomy, professional discretion and self-censorship

Many theories have been developed and a great amount of previous research has been conducted on *autonomy*, *professional discretion* and *self-censorship*. Evetts (2002:341) writes: “Professional workers have been characterized as having *autonomy* both in respect of their professional judgements and decision making, and in respect of their immunity from regulation or evaluation by others”. Social work, teaching and journalism are self-regulating occupations as they involve formalised education and training and sometimes require professional licenses. Some professions have self-governing bodies that specifically work to restrict state interventions. These provisions give the professions and the respective professionals both legitimacy and authority to govern themselves and professionals are given a certain degree of freedom from external control (Evetts 2002; Waisbord 2013). Freidson (1994) makes an important distinction between collective and individual autonomy. The online surveys upon which this article is based focus on the experiences of social workers, teachers and journalists, i.e.

autonomy on an individual level, although restricted individual autonomy can have also implications for the collective institutional autonomy of the respective profession.

Professionals can also use *professional discretion* – the freedom to work in a professional role (Evans 2013, 2020) – and this can be regarded as being the most important aspect of decision-making and professional judgment. Professional discretion has both a cognitive and a social aspect in the sense that discretion entails both a reasoning and a space in which the professional is given the autonomy to decide and act according to their own judgment (Molander, Grimen & Eriksen 2012).

Regarding welfare professionals, there has been much focus on how external control, such as laws, regulations, economic measures (i.e. increasing costs and limited financial resources) and higher demands on administration can limit their autonomy. For example, in social work there is much literature about how discretion is structured in different organisational and political contexts (Brodkin 2020) and the focus has been on the tensions between professional freedom and organisational rules and how different policies and structures restrict professional freedom. The focus has also been on how welfare professionals have a “social rights role” and have to make decisions regarding who gets what, how and when they get it, as well as who gets heard. This means that excessive professional discretion can be a threat to the democratic control of the decision-making ability of professionals (Molander, Grimen & Eriksen 2012; Fitzpatrick, McKeever & Simpson 2019; Brodkin 2020). Because of the lack of transparency, social workers’ autonomy has sometimes been compared to a “black box” (Svensson, Johnsson & Laanemets 2008:79), that is a system comprising visible inputs and outputs but opaque internal mechanisms. However, there has been less focus on the extent to which other types of external control such as hate, threats and harassment could affect the discretion and autonomy of welfare professionals as part of their democratic role.

Regarding professional groups, most of the focus has been on journalists because of their role as “watchdogs” and defenders of free speech. Autonomy has been described as a core ideal of journalism because it requires autonomy to achieve its democratic goals (Waisbord 2013:43). Scholars have primarily focused on how authoritarian regimes attempt to curb free speech and suppress and control critical voices, often through social media (see e.g. Kargar & Rauchfleisch 2019 for the situation in Iran) and how this also occurs in instable democracies or “democracies and authoritarian hybrids” involving, for example, widespread corruption and organised crime (see e.g. Hughes & Márquez-Ramírez 2018 for a description of the situation in Mexico) and in “young democracies” (see e.g. Tandoc 2017 for a description of the situation in the Philippines). Löfgren Nilsson (2017), who has conducted several studies on the situation of journalists in Sweden, described how studies on journalists’ situations in democratic countries are rare, even though intimidation and harassment of journalists by actors other than the state can also result in different kinds of adjustments and self-censoring (see also Löfgren Nilsson & Örnebring 2016). Research (e.g. Journalistpanelen 2016) shows that the fear of being harassed and attacked can affect the ability of journalists to exercise their role as watchdogs. In fact, Tandoc (2017) states that it is important to “watch over” the watchdogs. Scholars (e.g. Yesil 2014; Crawford & Hutchinson 2015;

Kargar & Rauchfleisch 2019) have discussed how different self-censoring practices pose a serious threat to the future of independent journalism.

Previous research (Journalistpanelen 2016; see also Löfgren Nilsson & Örnebring 2016) shows that harassment of Swedish journalists is common and that around three in ten journalists had refrained from monitoring certain issues or groups/individuals due to the risk of being harassed or threatened. The risk of being exposed to offensive remarks also resulted in self-censorship and around two in ten journalists had stopped monitoring certain issues or groups/individuals due to the risk of receiving offensive remarks. One study (Göransson, Knight, Guthenberg *et al.* 2011) shows that teachers who had been subjected to hate speech and violence the most wanted to leave their jobs compared to teachers who had not been subjected to such hate speech and violence (cf. also Shier, Graham & Nicholas 2018 for social workers). Another study (Journalistpanelen 2016) shows that about one in seven (16%) journalists considered changing their job due to the risk of receiving threats. If groups of professionals who have an important role to play in democratic society change the ways in which they work or hesitate to make a decision or write an article, societal trust in these professionals could decrease (cf. Wallström, Korsell & Andersson 2009) and it could stop people from joining the profession (Tandoc 2017). This strand of research has not focused much on how digitalisation could influence autonomy and professional discretion.

This article seeks to contribute to existing research by comparing three groups of professionals and showing the similarities and differences in their experiences (see also Waddington, Badger & Bull 2005, 2006). The article also explores how digitalisation could be linked to workplace violence and the extent to which workplace violence could affect autonomy and professional discretion, which has largely been ignored in previous theories and research on welfare professionals and journalists.

Method and data

Data collection and sample

This article is based on data gathered from an online survey study that was conducted using the survey tool Sunet Survey between October 2018 and January 2019. A total of 1,236 respondents responded to the three online surveys. All the respondents were members of three unions in Sweden: the Union for Professionals (Akademikerförbundet SSR)¹, the Swedish Teachers' Union (Läraryrket)² and the Swedish Union of Journalists (Journalistförbundet)³. These unions were selected because they are responsible for organising most of these groups of professionals in Sweden.

1 The Union for Professionals has approximately 72,000 members (Union for Professionals 2019).

2 The Swedish Teachers' Union has approximately 234,000 members (Swedish Teachers' Union 2019).

3 The Swedish Union of Journalists has approximately 15,000 members (Swedish Union of Journalists 2019).

It was not possible to use the identical sampling process for the three groups of professionals as the three unions interpreted the provisions and implications of the General Data Protection Regulation differently, the latter of which had recently been introduced. The social workers and journalists were notified about the survey two weeks in advance in order to give them sufficient time to ask questions and opt out from the study. Two of the unions sent an e-mail with a link to the online survey, followed by reminders (two to journalists and three to social workers). The Union for Professionals organises academics with a degree in social science, behavioural science or social work. Thus, only social workers and people working in social work were included in the sample. The Swedish Union of Journalists used a tool called EditNews to send e-mails to its members. Job seekers and members who were on leave of absence, were not included in the sample, i.e. only members who were currently working were included.

The online survey sent to the teachers followed a different procedure. The Swedish Teachers' Union used its own survey system to distribute information about the study and the link to the online survey. A message with information about the study was sent to a random sample of union members asking them if they wanted to participate in the study. The members who accepted the invitation received a link to the online survey. The sample size and response rate for the three professional groups are shown in Table 1.

Table 1. Sample size and response rate

	Social workers	Journalists	Teachers
Sample (e-mails sent)	2,500	2,254	8,000 (with information about the survey)
Participants (who accepted the invitation)			854
E-mail 'bounces'	111	1	
Respondents	523	239	474
Response rate	22%	11%	6% (of sample) 56% (of participants)

Scholars have discussed how online surveys often have lower response rates than paper surveys. However, this does not imply that online surveys are less representative, *per se* (Fynboe, Huibers, Christensen *et al.* 2018). In order to examine how representative the populations were, despite the low response rates, I performed a drop-out analysis by comparing the union's statistics on its members with some background information⁴

⁴ Gender, age and type of sector (social workers), type of school (teachers), and type of media (journalists).

about the respondents in the online surveys. One of the unions did not consent to the exact numbers of its members being published, so this information cannot be included here. However, the drop-out analysis shows that there was no major bias regarding the representativeness of either social workers, journalists or teachers.

Survey questions

This article is based on seven survey questions. The table in the appendix shows the exact wording of the survey questions, which questions relate to which research questions and the response alternatives provided in the surveys. In order to answer the first research question (RQ1) about the extent to which professional groups are exposed to workplace violence, there were three survey questions. One multiple choice question comprising 15 potential response alternatives covered the second research question (RQ2): how digitalisation is liked to professional groups being subject to workplace violence. In order to make a clearer comparison in the analysis between the various professions, the 15 different response alternatives⁵ were merged into three.⁶ In order to answer the third research question (RQ3), three examples were provided of how autonomy and discretion could be limited. These were inspired by the survey study by Löfgren Nilsson and Örnebring (2016) on the intimidation and harassment of Swedish journalists and its consequences.

Analysis

The analysis was performed using SPSS and compared the responses from the respondents based on the professional group to which they belonged. Hence, the unit of analysis was not individuals but professional groups, thereby allowing the diversity of conditions and experiences to be shown. The data were analysed using bivariate analyses that tested the association between the respondents' responses and their respective profession. In the analysis I used Cramer's V, which is often used as a measure of association in cross-tabulation between nominal variables, giving a value between 0 and 1. The value 0 represents no association and the value 1 represents complete association.

Results

Regarding the results of the study, a survey question asked about whether the respondents had ever been exposed to hate, threats or harassment in their professional role. See Table 2.

5 Face to face, travelling between work and home, or vice versa, phone call, SMS/MMS, letter or postcard, e-mail, internet forum, blog, Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, LinkedIn, receiving a product that had not been ordered, being recorded or photographed without consent.

6 Face to face, phone/SMS/MMS, internet and social media.

Table 2. Have you ever been exposed to hate, threats or harassment in your professional role? (%)

Have you ever been exposed to hate, threats or harassment in your professional role?	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals
Yes	74.3	53.5	61.1	63.8
No	25.7	46.6	38.9	36.2
Total N	522	473	239	1,234

Cramer's V = 0.196***, Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

More than three in five respondents responded “yes” to the question of whether they had ever been exposed to hate, threats or harassment in their professional role. There were significant differences between the professional groups concerning the extent to which they had been subjected to workplace violence. As shown in Table 2, three in four social workers had been exposed to workplace violence, followed by 61% of journalists and around one half of teachers. When comparing these groups of professionals, it becomes clear that social workers were subjected to workplace violence the most, journalists were in between and teachers were subjected to the least amount of workplace violence. Focusing on the question of how often the respondents had received hate, threats or harassment over the last two years, a slightly different picture emerged. See Table 3.

Table 3. Frequency of received hate, threats or harassment over the last two years (%)

Over the last two years, how often have you received hate, threats or harassment in your professional role?	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals
Never	34.6	26.5	21.9	29.6
Sometimes every six months	55	43.1	57.5	51.7
Sometimes every month	8.8	17.8	16.4	13.1
Sometimes every week	1.3	10.3	4.1	4.7
Every day	0.3	2.4	0	0.9
Total N	387	253	146	786

Cramer's V = 0.194***, Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

As Table 3 shows, fewer respondents responded to this question (N=786 instead of N=1,234) because the respondents who stated that they had never been exposed to workplace violence in the previous question were not asked the second question in the

survey. There were also significant differences between the professional groups and the frequency of workplace violence. Even though social workers have been subjected the most to workplace violence (as shown in the previous table), such incidents had not occurred as frequently over the last two years as they had for teachers and journalists. In fact, most of the respondents who responded “yes” to the first question had received hate, threats or harassment “sometimes every 6 months”. However, 18% of teachers and 16% of journalists stated that they had received hate, threats or harassment “sometimes every month” and as many as one in ten teachers had received hate, threats or harassment “sometimes every week” over the last two years. When studying this table, it is clear that teachers received the most hate, threats or harassment over the last two years, journalists were in between and social workers had received the least amount of hate, threats or harassment.

To determine whether these were “just” empty threats, the survey included a third question about whether the threats the professionals had received had been carried out. The question did not allow the respondents to specifically state what the threats were about (e.g. violence in the workplace, on private property or in person) but whether or not the threats had been carried out. The rationale here is that whether it was common for the threats to be carried out, no matter what kind of threat, they would probably affect the victim more. See Table 4.

Table 4. Frequency of threats being carried out (%)

Over the last two years, have the threats you have received been carried out?	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals
Yes, often or always	0.8	0.5	0	0.6
Yes, sometimes	2.4	10.4	2.7	5.2
Yes, but rarely	8.1	20.3	3.6	11.3
No, never	88.7	68.7	93.8	83
Total N	248	182	112	542

Cramer's $V = 0.202^{***}$ Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

There were also significant differences between professional groups and the frequency of the threats being carried out. The association here was stronger than in the previous two questions. A total of 542 respondents responded to this question. As the table shows, 94% of threats directed at journalists and 89% of threats directed at social workers had never been carried out. The teachers faced a rather different situation. One in five teachers had experienced threats being carried out, although this rarely happened. One in ten teachers had experienced it occasionally. Thus, by studying the frequency of the threats being carried out, it is clear that teachers most often expe-

rienced the threats being carried out, social workers were in between and journalists experienced this the least. These figures may reflect how these groups of professionals work and how close they are to their target groups. However, they also reflect the people with whom they interact. Teachers work with children and young persons and in the case of very young children, certain types of violence tend to be more common as the children have not fully learnt how to deal with and express their emotions (cf. Göransson, Knight, Guthenberg *et al.* 2011).

Journalists are subjected to the most digital hate, threats and harassment

Previous research (cf. Muhonen, Jönsson & Bäckström 2017; Scaramuzzino forthcoming) has highlighted that the use of the internet and social media has changed the relationship of professionals with their target groups. Most work organisations have a website, Facebook page, Twitter account and Instagram account, and many professionals use the internet and social media in their work to communicate with their clients or target groups. Thus, the focus will now shift to the question of *where* and *how* the hate, threats and harassment were received over the last two years. See Table 5.

Table 5. Where the hate, threats, and harassment occurred (%)

	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals	Number of analysed cases	Cramer's V
Face to face	70.4	87.6	23	66.2	541	0.495***
Phone/SMS/MMS	63.2	19.1	38.1	43.4	541	0.394***
Internet and social media	30.8	19.7	92.9	40.1	541	0.563***

Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

As Table 5 shows, there were significant differences between professional groups and where the hate, threats or harassment had occurred – and the association is strong. 88% of teachers and 70% of social workers who had received hate, threats and harassment had experienced this face to face (and travelling between work and home, or vice versa). The comparison between professional groups also showed that journalists clearly differed from the other groups in this respect. Only 23% of journalists had received hate, threats or harassment in this way. Focusing on telephone threats (including SMS/MMS), a slightly different picture emerges. In this case, 63% of social workers had received telephone threats followed by 38% of journalists and 19% of teachers. It is clear that social workers received the most telephone threats, journalists were in between and teachers received the least number of telephone threats. Focusing on threats via the internet and social media (e-mail, Facebook, internet forums, blogs, Twitter, Instagram, YouTube, LinkedIn), an entirely different picture emerges again: 93% of

journalists, 31% of social workers and 20% of teachers had been exposed to workplace violence through these communication channels. The results suggest that digitalisation adds communication channels for workplace violence to the existing channels, and this is particularly true for journalists.

In order to establish whether digitalisation is linked to professionals being subjected to workplace violence, it is important to look more closely at hate, threats and harassment on the internet and social media. See Table 6.

Table 6. Percentage of professional subjected to hate, threats and harassment through different internet and social media channels

	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals	Number of analysed cases	Cramer's V
E-mail	28.4	16.9	69	33.1	541	0.407***
Facebook	4.8	3.9	38.9	11.6	541	0.437***
Internet forum	2.4	1.7	27.4	7.4	541	0.394***
Twitter	0	0.6	18.6	4.1	541	0.378***
Blog	0.4	0	9.7	2.2	541	0.263***

Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

As Table 6 shows, there are also significant differences between professional groups and receiving hate, threats or harassment through all the communication channels that have been studied. The association between the variables is also strong here. In fact, looking more closely at the data, two main results emerge. First, it is evident that e-mail was the most common communication channel. Second, journalists were subjected to hate, threats or harassment more than the other professions through these communication channels. These results confirm the results of previous studies (see e.g. Patel & Holmberg 2015; Journalistpanelen 2016; Löfgren Nilsson & Öhrnebring 2016).

These results are perhaps not surprising because they could reflect the way in which these groups of professionals work, interact with their target groups and the closeness of their relationship with their target groups (see also Patel & Holmberg 2015; AFA Insurance 2018b). In fact, teachers interact with their pupils face to face in the classroom. Social workers also often interact their clients face to face in social services, hospitals, schools or other organisations in which they practice their profession. However, they often use the telephone to interact with their clients. Journalists may not interact with their target groups face to face in the same way as the other two groups of professionals as they tend to interact with their target groups via e-mail. Unlike social workers and teachers, journalists are usually not personally acquainted with the people with whom they interact, for example, their readers. This potentially makes them an easier target for anonymous hate messages, threats and harassment.

Overall, the results suggest that digitalisation is linked to professionals being subjected to workplace violence, although this is most evident for journalists. It could be asked whether these results reflect the different degrees of digitalisation of the work environments of these groups of professionals. This will be further discussed in the conclusions and discussion.

Autonomy, professional discretion and self-censorship

The following section discusses the implications of workplace violence for these groups of professionals and, in particular, how their fear of being subjected to hate, threats or harassment had affected the respondents’ work. See Table 7.

Table 7. Implications, percentage of professionals who responded positively (“yes”) to the questions

	Social workers	Teachers	Journalists	% of all professionals	Number of analysed cases	Cramer’s V
Have you ever changed your way of working due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	59.1	66.9	72.5	64.2	486	0.106†
Have you ever considered stopping working on a specific social problem/topic/target group/task due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	44.9	28.2	53.8	40.1	486	0.198***
Have you ever considered leaving your job due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	36.4	42	11.3	34.4	486	0.222***

Significance: † = 10%, * = 5%, ** = 1%, *** = 0.1%

Looking at the overall picture, 64% of the respondents had changed their way of working due to their fear of being exposed to workplace violence. Almost three in four journalists (73%) had changed the way they worked, followed by teachers (70%) and social workers (59%). However, the association between the responses to this question and the professions is weak. As the table illustrates, more than half of the journalists (54%) had considered stopping working on a specific social problem/topic/

target group/task due to their fear of being exposed to workplace violence, followed by social workers (45%) and teachers (28%).

A previous study on Swedish journalists showed that more than 30% of journalists had refrained from monitoring certain issues or groups/individuals due to the risk of being threatened (Journalistpanelen 2016). However, the figures in the present survey are much higher. In fact, journalist who were subjected to the greatest amount of digital hate, threats and harassment had also limited their autonomy and professional discretion to a higher extent because of their fear of being exposed to workplace violence.

Around one in three of the respondents had considered leaving their jobs because of their fear of being exposed to workplace violence. Even though the figures are high for journalists regarding the previous two survey questions, only 11% of journalists had considered leaving their jobs. The figures are much higher for teachers (42%) and social workers (36%). The figures for journalists were much higher regarding whether they had ever changed the way they worked and had ever considered stopping working on a specific social problem/topic/target group. The figures for teachers were higher regarding whether they had ever considered leaving their job because of their fear of being exposed to workplace violence. Looking at the overall picture, it would appear that the fear of being subjected to hate, threats or harassment does indeed potentially affect both the autonomy and the discretion of these professional groups.

Conclusions and discussion

The table below summarises the findings and the comparisons between the professional groups.

Table 8. Overview of the comparison of the professional groups

	Social workers	Teachers	Journalists
Exposure level	Greatest	Least	In between
Frequency	Least	Greatest	In between
Threats being carried out	In between	Greatest	Least
Digital impact	In between	Least	Greatest
Changed your way of working	Least	In between	Greatest
Stopped working on a specific social problem/topic/target group/task	In between	Least	Greatest
Leaving your job	In between	Greatest	Least

This article shows that the three professional groups being compared had different experiences of workplace violence. The results suggest that the where professional groups receive hate, threats or harassment is closely linked to where they meet and communicate with their target groups and the social distance from the groups with which they interact. Teachers often received threats face to face, social workers face to face or over the telephone and journalists via the internet and social media. These results suggest that the more professionals use digital media to interact with their target groups, the more hate, threats and harassment they will receive through such channels. In Sweden there is strong political pressure on the welfare services to become increasingly digitalised (see e.g. Digitization Commission 2016; Scaramuzzino 2019; Jacobsson & Martinell Barfoed 2019). There is currently much talk about e-governance and about how both the social services and schools should be more available to target groups and the public, not least through digital media. Based on the results of this survey study, changes in the form of interaction with target groups and the general public could result in professionals receiving hate, threats and harassment through new communication channels. Organisations must be prepared for this. However, these results require further research, for example, by looking at the extent to which different degrees of digitalisation in the workplace correlate to people being subjected to workplace violence.

This study also shows how the fear of being exposed to hate, threats and harassment affects the autonomy and discretion of professionals. We know that a fear of being subjected to hate, threats and harassment can have serious consequences for individuals and can cause stress and burn out. However, according to the results presented in this article it can also result in self-censorship, thereby limiting autonomy and professional discretion. Even if the survey data do not provide any insights into *how* social workers, teachers and journalists have changed their way of working (or whether they did this reluctantly or willingly), the results provide an alarming picture of the level of this fear, as well as some of its implications. In fact, 40% of the respondents had considered stopping working on a specific social problem/topic/target group/task due to their fear of being exposed to workplace violence. As discussed by Waddington, Badger and Bull (2006), it is important not to create a “moral panic”. However, these results are also worrying and suggest that a large share within these groups of professionals are *too* afraid to do their work and, as a consequence, limit their own professional discretion.

The results also suggest that there is a link between being digitally exposed to hate, threats and harassment and limitations in autonomy and professional discretion. This is particularly relevant in the case of journalists. This professional group is generally not subjected to workplace violence the most regarding general exposure, frequency or threats being carried out. However, they are subjected to the most digital hate, threats, and harassment, while also being the professional group that changed its way of working the most and also stopped working on specific topics. It is possible that the specific role of journalists in today’s society makes them particularly vulnerable, not least because of their uncertain employment situation and the need to constantly interact with their audience via the internet and social media. Another possible expla-

nation is that there is increased awareness of workplace violence today, for example, by trade unions.

This article also provides important theoretical insights that should be further developed. Theories on the autonomy and discretion of welfare professionals tend to focus on their “social rights role” and how excessive professional discretion can be a threat to democracy (Molander, Grimen & Eriksen 2012; Fitzpatrick, McKeever & Simpson 2019). However, the fear of being exposed to workplace violence can also limit their professional discretion and autonomy in deciding and acting according to their own expertise and judgment, thereby restricting their democratic role. Previous theories on the autonomy and discretion of welfare professionals have primarily focused on how external control such as laws, regulations and economic measures can restrict both autonomy and discretion. However, these theories have largely ignored how hate, threats and harassment from target groups, colleagues and managers can operate as a form of external control that could restrict a professional’s autonomy on an individual level, but might also affect it on a collective level. It is important to emphasise that it is not only journalists who are subjected to such external control (Löfgren Nilsson & Örnebring 2016) but also other professional groups such as social workers and teachers which, according to the results of this study, appear to be more at risk of leaving their jobs due to their fear of being exposed to hate, threats or harassment.

Further research that distinguishes between the different types of perpetrators is necessary. Workplace violence can originate from both within and outside an organisation – and can have different aims. Hate, threats and harassment can be the consequence of, for example, frustration due to a sense of powerlessness in the face of a professional’s authority but can also be used as a strategy for silencing social workers, teachers and journalists or make them change a decision (see also Scaramuzzino forthcoming). One potential way of preventing certain forms of workplace violence could be to create better conditions for individuals and groups to constructively express their opinions and be given the opportunity to complain about the work and decisions of these professional groups. Due to the democratic role of the professional groups, it could be beneficial to adopt specific preventive measures that do not render the professionals inaccessible to their target groups or the general public, but that protect them from being subjected to hate, threats and harassment. The inability to adequately address this problem could also result in a significant reduction in skills for the organisations that employ these professional groups.

As suggested by Waddington, Badger and Bull (2006:183), there is probably no “quick fix” solution to this problem, and probably not the same kind of “fix” for the three professional groups. However, it is important to acknowledge the consequences of hate, threats and harassment against professional groups that play a democratic role, and that these professionals do not feel that they have to “stand alone” when dealing with workplace violence.

Funding

This work was supported by the Swedish Research Council for Health, Working Life and Welfare [Forte], grant number 2017-01153.

References

- AFA Insurance [AFA Försäkringar] (2018a) “Hot och våld på den svenska arbetsmarknaden”. Report December 2018. <https://www.afaforsakring.se/globalassets/nyhetsrum/seminarier/hot-och-vald-pa-den-svenska-arbetsmarknaden/f6345-delrapport-4---hotovald.pdf> (Accessed 3 December 2020).
- AFA Insurance [AFA Försäkringar] (2018b) “Hot och våld i kommun- och landstingssektorn”. Report January 2018. https://www.afaforsakring.se/globalassets/forebyggande/analys-och-statistik/arbetskaderapporten/ovriga-rapporter-om-arbetskador-och-sjukfranvaro/minirapport_hot-och-vald.pdf (Accessed 3 December 2020).
- Almond, P. & G.C. Gray (2016) “Frontline safety: Understanding the workplace as a site of regulatory engagement”, *Law & Policy* 39 (1):5–26. <https://doi.org/10.1111/lapo.12070>
- Brodkin, E.Z. (2020) “Discretion in the welfare state”, 63–78 in T. Evans & P. Hupe (Eds.) *Discretion and the quest for controlled freedom*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19566-3_5
- Cole, L.L., P. Grubb, S.L. Sauter, N.G. Swanson & P. Lawless (1997) “Psychosocial correlates of harassment, threats and fear of violence in the workplace”, *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health* 23 (6):450–457. <https://doi.org/10.5271/sjweh.268>
- Crawford, A. & S. Hutchinson (2015) “Mapping the contours of ‘everyday security’: Time, space and emotion”, *British Journal of Criminology* 56 (6):1184–1202. <https://doi.org/10.1093/bjc/azv121>
- Digitization Commission [Digitaliseringskommissionen] (2016) *För digitalisering i tiden: Slutbetänkande av Digitaliseringskommissionen* [For digitization in time: Final report by the Digitization Commission]. SOU 2016:89. Stockholm: Wolters Kluwers.
- Eggebo, H. & E. Stubberud (2016) *Hatefulle ytringer. Delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Rapport 2016:15. Oslo: Institute for Social Research.
- Evans, T. (2020) “Discretion and professional work”, 357–375 in T. Evans & P. Hupe (Eds.) *Discretion and the quest for controlled freedom*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19566-3_23
- Evans, T. (2013) “Organisational rules and discretion in adult social work”, *British Journal of Social Work* 43 (4):739–758. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs008>
- Evetts, J. (2002) “New directions in state and international professional occupations: Discretionary decision-making and acquired regulation”, *Work, Employment and Society* 16 (2):341–353. <https://doi.org/10.1177/095001702400426875>

- Fitzpatrick, C., G. McKeever & M. Simpson (2019) "Conditionality, discretion and TH Marshall's 'right to welfare'", *Journal of Social Welfare and Family Law* 41 (4):445–462. <https://doi.org/10.1080/09649069.2019.1663016>
- Forssell, R. (2016) "Exploring cyberbullying and face-to-face bullying in working life: Prevalence, targets and expressions", *Computers in Human Behavior* 58: 454–460. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.01.003>
- Freidson, E. (1994) *Professionalism reborn: Theory, prophecy and policy*. Oxford: Polity Press.
- Frenzel, A. (2017) *Politikernas trygghetsundersökning 2017: Förtroendevaldas utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld 2016*. Rapport 2017:9. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention.
- Fynboe, E.J., L. Huibers, B. Christensen & M. Bondo (2018) "Paper- or web-based questionnaire invitations as a method for data collection: Cross-sectional comparative study of differences in response rate, completeness of data, and financial cost", *Journal of Medical Internet Research* 20 (1):e24. <https://doi.org/10.2196/jmir.8353>
- Göransson, S., R. Knight, J. Guthenberg & M. Sverke (2011) *Hot och våld i skolan: En enkätstudie bland lärare och elever. Kunskapsöversikt*. Rapport 2011:15 [Threats and violence in school: A survey study among teachers and pupils. A knowledge overview]. The Swedish Work Environment Authority.
- Heiskanen, M. (2007) "Violence at work in Finland: Trends, contents, and prevention", *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 8 (1): 22–40. <https://doi.org/10.1080/14043850701278473>
- Hughes, S. & M. Márquez-Ramírez (2018) "Local-level authoritarianism, democratic normative aspirations, and antipress harassment: Predictors of threats to journalists in Mexico", *The International Journal of Press/Politics* 23 (4):539–560. <https://doi.org/10.1177/1940161218786041>
- Human Rights Watch (2010) *"Their future is at stake": Attacks on teachers and schools in Pakistan's Balochistan province*. New York: Human Rights Watch.
- Jacobsson, K. & E. Martinell Barfoed (2019) *Socialt arbete och pappersgöra: Mellan klient och digitala dokument*. Malmö: Gleerups.
- Jerre, K. (2009) "Ökat hot och våld i arbetslivet – en följd av förändrade arbetsförhållanden?: En studie utifrån de svenska Arbetsmiljöundersökningarna 1991–2005", *Sociologisk Forskning* 46 (1):67–89.
- Journalistpanelen (2016) "Hoten och hatet mot journalister". Newsletter May 2016. Gothenburg: The Department of Journalism, Media and Communication, University of Gothenburg.
- Kargar, S. & A. Rauchfleisch (2019) "State-aligned trolling in Iran and the double-edged affordances of Instagram", *New Media & Society* 21 (7):1506–1527. <https://doi.org/10.1177/1461444818825133>
- Koritsas, S., J. Coles & M. Boyle (2010) "Workplace violence towards social workers: The Australian experience", *British Journal of Social Work* 40 (1):257–271. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcn134>

- Lundquist, L. (1998) *Demokratins väktare: Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.
- Löfgren Nilsson, M. (2015) "Hot och hat mot svenska journalister", *Nordicom Information* 37 (3–4):51–56.
- Löfgren Nilsson, M. (2017) *Journalisternas trygghetsundersökning: Journalisters utsatthet under 2016*. Working paper no. 75. Gothenburg: The Department of Journalism, Media and Communication, University of Gothenburg.
- Löfgren Nilsson, M. & H. Örnebring (2016) "Journalism under threat: Intimidation and harassment of Swedish journalists", *Journalism Practice* 10 (7):880–890. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1164614>
- Molander, A., H. Grimen & E.O. Eriksen (2012) "Professional discretion and accountability in the welfare state", *Journal of Applied Philosophy* 29 (3):214–230. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.2012.00564.x>
- Muhonen, T., S. Jönsson & M. Bäckström (2017) "Consequences of cyberbullying behaviour in working life: The mediating roles of social support and social organisational climate", *International Journal of Workplace Health Management* 10 (5):376–390. <https://doi.org/10.1108/ijwhm-10-2016-0075>
- Novus & Union for Professionals [Akademikerförbundet SSR] (2016) "Kartläggning socialsekreterare", https://akademssr.se/sites/default/files/files/novus_socialsekr_2016_pdf.pdf (Accessed 4 December 2020).
- Patel, E. & S. Holmberg (2015) *Hot och våld: Om utsatthet i yrkesgrupper som är viktiga i det demokratiska samhället*. Rapport 2015:12. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention.
- Rayner, C. & C. Cooper (2006) "Workplace bullying", 121–146 in K.E. Kelloway, J. Barling & J.J. Hurrell Jr (Eds.) *Handbook of workplace violence*. Thousand Oaks: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781412976947.n7>
- Respass, G. & B.K. Payne (2008) "Social services workers and workplace violence", *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 16 (2):131–143. <https://doi.org/10.1080/10926770801921287>
- Scaramuzzino, G. (2019) "Socialarbetare om automatisering i socialt arbete: En webbenkätundersökning". Research Reports in Social Work 2019 (3). Lund: School of Social Work, Lund University.
- Scaramuzzino, G. & R. Scaramuzzino (forthcoming) "Hat, hot och kränkningar mot ledare i civilsamhället: Politisk, rumslig och personlig kontroll av civilsamhällets röst-funktion". Unpublished manuscript.
- Scaramuzzino, G. (forthcoming) "Powerful and vulnerable: Workplace violence against Swedish social workers, teachers, and journalists". Unpublished manuscript.
- Shier, M.L., R.J. Graham & D. Nicholas (2018) "Interpersonal interactions, workplace violence, and occupational health outcomes among social workers", *Journal of Social Work* 8 (5):525–547. <https://doi.org/10.1177/1468017316656089>
- Svensson, K., E. Johnsson & L. Laanemets (2008) *Handlingsutrymme: Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.

- Swedish Union of Journalists [Svenska Journalistförbundet] (2009) "Våld och hot mot journalister: En rapport från Svenska Journalistförbundet".
- Swedish Union of Journalists [Svenska Journalistförbundet] (2019) "About us", <https://www.sjf.se/om-journalistforbundet> (Accessed 30 December 2019).
- Swedish Teachers' Union [Läraryrket] (2019) "Welcome to Läraryrket", <https://www.lararforbundet.se/artiklar/welcome-to-lararforbundet> (Accessed 30 December 2019).
- Swedish Work Environment Authority [Arbetsmiljöverket] (2018) "Projektrapport 'Socialsekreterares arbetsmiljö'". Report 2015/051465. <https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/rapporter/slutrapport-socialsekreterares-arbetsmiljo.pdf> (Accessed 3 December 2020).
- Tandoc, E.C. Jr. (2017) "Watching over the watchdogs: The problems that Filipino journalists face", *Journalism Studies* 18 (1):102–117. <https://doi.org/10.1080/1461670x.2016.1218298>
- Union for Professionals [Akademikerförbundet SSR] (2019) "The Union for Professionals – the voice for academics", <https://akademssr.se/english> (Accessed 30 December 2019).
- Waddington, P.A.J., D. Badger & R. Bull (2005) "Appraising the inclusive definition of workplace 'violence'", *The British Journal of Criminology* 45 (2):141–164. <https://doi.org/10.1093/bjc/azh052>
- Waddington, P.A.J., D. Badger & R. Bull (2006) *The violent workplace*. London: Willan Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781843926900>
- Wallström, K., L. Korsell & R.E. Andersson (2009) *Motverka otillåten påverkan: En handbok för myndigheter om att förebygga trakasserier, hot, våld och korruption*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention.
- Waisbord, S. (2013) *Reinventing professionalism: Journalism and news in global perspective*. Cambridge: Polity.
- Wikman, S. (2016) "Varför ökar det arbetsrelaterade våldet?", *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 22 (2):49–66.
- Wikman, S., & U. Rickfors (2017) *Att förebygga hot och våld i statliga myndigheter: En jämförelse mellan två perspektiv på säkerhetsarbete*. Lund: Design Sciences, Lund University.
- Winstanley, S. & L. Hales (2015) "A preliminary study of burnout in residential social workers experiencing workplace aggression: Might it be cyclical?", *British Journal of Social Work* 45 (1):24–33. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu036>
- Yesil, M.M. (2014) "The invisible threat for the future of journalism: Self-censorship and conflicting interests in an increasingly competitive media environment", *International Journal of Business and Social Science* 5 (3):71–78.

Appendix

Table 9. Research questions, survey questions and response alternatives

Research questions	Survey questions	Response alternatives
RQ1	Have you ever been exposed to hate, threats or harassment in your professional role?	yes; no
	Over the last two years, how often have you been subjected to hate, threats or harassment in your professional role?	never; sometimes every six months; sometimes once a month; sometime once a week; every day
	Over the last two years, have the threats you received been carried out?	yes, often or always; yes, sometimes; yes, but rarely; no, never
RQ2	Over the last two years, where and how did you receive hate, threats or harassment? (face to face, Phone/SMS/MMS, internet and social media).	yes; no
RQ3	Have you ever changed your way of working due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	yes; no
	Have you ever considered stopping working on a specific social problem (social workers), topic (teachers, journalists), target group task (social workers, teachers, journalists) due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	yes; no
	Have you ever considered leaving your job due to your fear of being exposed to hate, threats or harassment?	yes; no

Author

Gabriella Scaramuzzino is a researcher at Lund University, Sweden. Her research interests concern how the use of social media affects society in different ways. In an ongoing research project, she explores how the fear of being subjected to hate, threats and harassment affects social workers, teachers and journalists, as well as people active in civil society.

Corresponding author

Gabriella Scaramuzzino
 School of Social Work, Lund University
 Box 23, 22100 Lund, Sweden
 gabriella.scaramuzzino@soch.lu.se

Att förhålla sig till ändligheten i livet och strategier för ”framgångsrikt döende”

Successful dying. Later life strategies to cope with the finiteness of life.

This article aims to explore how older people relate to the finiteness of life. Unlike many other similar studies, this study focuses on older people outside palliative care and residential care, those who are still active and engaged in society. When, and in what ways do finiteness of life become apparent to them in their everyday lives? What strategies do they use to manage awareness of the finiteness of life? In 2015, data was collected via six focus group occasions with people aged 69–90. The result show that finiteness of life was something that all respondents were occupied with almost daily and in several ways. In most cases with ambiguity and even fear for the uncertainty of the future, but also with a feeling that the awareness of finitude made the present more valuable. Death was manifested in the respondents' everyday lives, as something to be postponed, planned and administered by the types of self-disciplining techniques that are significant for successful ageing. I therefore conclude that these norms and techniques of successful ageing have expand into the field of ways of practice dying and thereby, become norms and techniques of successful dying.

Key words: Finitude, successful dying, death, successful ageing, later life, ageing

HISTORISKT SETT HAR människan alltid haft en närhet till döden. Döden har, så att säga, varit en naturlig del av livet. Döden var något som kunde inträffa oavsett ålder och därför levde människor förr med en annan insikt om att livet var ändligt. Sedan slutet av 1800-talet har döden alltmer kommit att förknippas med att vara äldre. Till stor del beror denna förskjutning på den ökade förmågan att bota sjukdomar och den minskade barnadödligheten, vilket gjort att det faktiska döendet i allt högre utsträckning sker vid hög ålder och i allt högre utsträckning också på institution (Leishman & Moir 2009). Därför kan det hävdas att döendet och döden har förskjutits från det normala i livet till något som inte längre tillhör livet (Baars 2016; Lamers & Williams 2016). Samtidigt kan det tänkas att medvetenheten om döden, eller kanske snarare livets ändlighet, kan påverka människor och vara mer eller mindre påtaglig i olika sekvenser av livet, till exempel vid sjukdom, vänners eller familjemedlemmars bortgång, uppbrott och så vidare, även om den konkreta döden förflyttats från hemmen in på institution. Det handlar då om en teoretisk medvetenhet om att livet är ändligt

som kan påverka individers liv och självbild i nuet. Just sannolikheten att livet skall ta slut och känslan av närhet till slutet är vad denna artikel skall behandla. Närmare bestämt hur äldre personer förhåller sig till denna känsla av ökad sannolikhet och närheten till slutet.

Det har i olika studier beskrivits hur medvetenhet om att en levtt många fler år än en har kvar leder till ett ändrat perspektiv på tid och även på livet som sådant (Elchardus & Smits 2006; Woodspring 2016). Flertalet studier har brottats med fenomenet att det verkar som att individer upplever att livet går fortare ju längre tid de har levt (Janssen, Naka & Friedman 2013). Samtidigt går det inte att påvisa att äldre personer på något sätt har en annorlunda tidsuppfattning än yngre personer (ibid.) I en kvalitativ intervjustudie med deltagare från den så kallade babyboom-generationen i England, beskriver Woodspring (2016) hur komplicerade relationer mellan tid, kropp och åldrande påverkas av individernas biografiska erfarenheter och reaktioner på offentliga bilder av åldrande. Dessa offentliga bilder bygger många gånger på utsagor om ”framgångsrikt åldrande” (*successful ageing*).

I artikeln *Successful aging* beskriver författarna Rowe och Kahn begreppet som att:

We define successful aging as including three main components: low probability of disease and disease-related disability, high cognitive and physical functional capacity, and active engagement with life (Rowe & Kahn 1997:433)

Frågan om vad ”active engagement with life” är besvarar författarna själva på nästa sida med orden: ”An activity is productive if it creates societal value, whether or not it is reimbursed” (Rowe & Kahn 1997:434). Den moraliska undertonen i artikeln om samhällsnytta och ansvarighet går inte att missuppfatta. Åldrandet är inte individuellt, i alla fall inte det framgångsrika åldrandet. Ett framgångsrikt åldrande genererar alltid nytta för kollektivet. I en artikel i *The American Journal of Geriatric Society*, används begreppet ”framgångsrikt döende” (*successful dying*). Det är en litteraturöversikt som är ämnad att ligga till grund för en dialog om hur samhället kan förbättra villkoren för döden och döendet. Studien innefattar utsagor från såväl patienter som familjemedlemmar och personal. Resultatet visar att de viktigaste faktorerna för en ”framgångsrik död” är respekt för preferenser kring vård och hur döendet sker, frånvaro av smärta, känsla av att vara färdig med livet, värdighet, existentiell övertygelse och känslomässigt välbefinnande (Meier, Gallegos, Montross Thomas m.fl. 2016).

Jag tänker ta avstamp i dessa begrepp om framgångsrikt åldrande och framgångsrikt döende i min studie av hur äldre personer förhåller sig till livets ändlighet. I motsats till författarna av ovanstående artiklar har jag dock valt att ha ett problematiserande perspektiv på såväl det framgångsrika åldrandet som det framgångsrika döendet. Det perspektiv jag anlägger utgår från den kritiska gerontologin och ålderssociologin, där flera forskare har påpekat hur starkt dominerande diskursen om det framgångsrika åldrandet är i synen på åldrandet och livsloppet i dagens samhälle. Ur ett kritiskt perspektiv blir det tydligt att diskursen om ett framgångsrikt åldrande inte bara uppmuntrar till aktivitet utan även gör aktivitet till en skyldighet, genom att betona för

allmänheten att med förmågan att åldras framgångsrikt följer också skyldigheten att åldras framgångsrikt (Katz 2000; Rozanova 2010; Timonen 2016).

Vid tolkningen av vem som åldras framgångsrikt och vem som inte gör det blir jämförelser en viktig faktor. Forskning visar också att jämförelser med andra personer i samma ålderskategori spelar en stor roll för identifikation liksom för hur äldre uppfattar det egna åldrandet och den egna hälsan (Gilleard & Higgs 2000; McHugh 2000; Jolanki 2009; Bennett & Gaines 2010). Baars (2017) menar att en viktig skillnad mellan hur människan historiskt förhållit sig till sitt åldrande och ändligheten är att det historiskt sett funnits en större acceptans för att livet är ändligt och att viljan att kontrollera sitt åldrande har därför inte varit så påtaglig som den blivit i dagens samhälle. Utmärkande för samtidens förhållande till livets ändlighet och livsloppet är att människan i allt större utsträckning söker efter strategier, teknologier och metoder för att kontrollera och förskjuta ändligheten.

Men allt i åldrandet går inte att kontrollera. Ballard, Elstone och Gabe (2009) visar att kvinnor som går igenom klimakteriet på ett tydligt sätt beskriver sitt åldrande som ett privat, inre åldrande kopplat till kroppens förändringar (till exempel sviktande minne, upphörande ägglossning och menstruation) och ett yttre offentligt åldrande kopplat till kvinnlighet och synliga ålderstecken (till exempel grått hår, rynkor, tunnare hår, hängande hud). Kvinnorna uttrycker att de uppfattar det privata åldrandet som mer förutbestämt och opåverkligt än det offentliga åldrandet. Exempelvis beskrivs förlusten av den reproduktiva förmågan som något okontrollerbart som deras kroppar bara gör mot dem utan att de har möjlighet att påverka vad som händer.

I studien av Ballard med flera blir det således tydligt att det är de kroppsliga förändringarna som gör informanterna uppmärksamma på att de är på väg in i ett nytt stadium i livet och att denna förflyttning till stor del ligger utanför deras kontroll. Det är något som kroppen gör mot dem, något oundvikligt som också för dem närmare ändligheten. För även om ändligheten inte är på förhand given så blir sannolikheten för att livet skall ta slut större ju äldre en människa blir (Weiss & Lang 2012; Weiss 2014; Baars 2016) – ju längre tid en har levt desto mindre tid har en kvar att leva. Som nämnts tidigare är det den ökade sannolikheten att livet skall ta slut och känslan av närhet till slutet som denna artikel skall behandla. Till skillnad från många andra liknade studier, som främst ägnat uppmärksamhet åt äldre inom palliativ vård eller på äldreboenden, fokuserar den här studien på äldre som fortfarande är aktiva och engagerade i samhället. I studien ställs frågor som: Hur resonerar informanterna om livets ändlighet? När och på vilka sätt blir ändligheten påtaglig för dem i deras vardag? Vilka strategier använder de för att hantera denna medvetenhet om livets ändlighet?

Teoretiska utgångspunkter

Åldrandet är inte endimensionellt utan har tvärtom många olika dimensioner som vävs samman i en komplicerad struktur av biologi, kultur, genus och sociala förhållanden. Åldrandet kan erfaras som faser i livet (biografisk åldrande), markerade av uppbrott eller viktiga händelser i livet, (socialt åldrande) i interaktion med andra människor

och (förkroppsligat åldrande) hur jag märker av åldrandet i min kropp (Andersson, Lukkarinen Kvist, Nilsson m.fl. 2011).

Karl Jaspers (1971[1938]) beskriver förlust av vänner eller familjemedlemmar, misslyckanden med att nå livsmål, förlust av personliga förmågor eller avsaknad av mening med livet som gränssituationer. Det är, menar han, i situationer som dessa som livets ändlighet blir tydlig för individen. Utmärkande för dessa gränssituationer är att de, utöver att de gör individen uppmärksam på livets ändlighet, också åtföljs av känslomässiga reaktioner i form av till exempel oro, en förhöjd känsla av nuet eller skuld. Känslorna kan vara såväl positiva och negativa och människors respons inför dessa gränssituationer varierar. Det kan handla om strategier för att undvika, förneka, distansera sig, men också strategier som innefattar konfronterande och ett omvärderande av den nuvarande livssituationen. Gränssituationerna, och hur en människa väljer att hantera dem, formar deras upplevelse av det egna livet i nuet, åldrandet och tolkningen av sin framtid. Gränssituationerna i sig är inte bundna till kronologisk ålder, även om jag i denna artikel använder dem för att analysera hur äldre människor förhåller sig till livets ändlighet. Enligt Jaspers (1971[1938]) är gränssituationer snarare en del av det levda livet, något som erfars oavsett ålder.

En del av livet, och föreställningarna om en framtid, är oundvikligheten, det vill säga det som inte går att kontrollera och som med nödvändighet kommer att inträffa. En av de sakerna är döden. Moran (2015) menar att eftersom det oundvikliga är något som finns i medvetandet i nuet så blir det också en del av upplevelsen av nuet. Vetskapen om att vi kommer att dö någon gång i framtiden påverkar vår upplevelse av livet i nuet. På så sätt påminner Morans utsagor om Baars (2017) teoretiserande kring att ”praktisera döende” (*practice dying*). Det finns ingen bra svensk översättning av Baars engelska begrepp *practice dying* eftersom engelskans *practice* innefattar betydelser såsom att öva sig i något, att utöva något och att tillämpa eller praktisera något. Det svenska ordet praktisera förknippas kanske oftast med just att tillämpa eller utöva något och inte lika ofta med att öva sig i något. I artikeln skall dock begreppet ”praktisera döende” förstås utifrån samtliga ovanstående aspekter. Det vill säga som något som övas, utövas och tillämpas. Baars (2017) menar att det finns en utbredd föreställning om att ändligheten, eller det ändliga livet är liktydigt med insikten om att en människas liv har ett slut och att alla människor förr eller senare kommer att dö. Baars problematiserar denna bild genom att hänvisa till Platons devis om att ”praktisera döende”. Baars menar att ett ”praktiserande av döende” inte är samma sak som döendet eller motsatsen till liv, utan tvärtom ett sätt att leva. Ett sätt att integrera medvetenheten om livets ändlighet som kan leda till en förhöjd upplevelse av livet i nuet och tillförsikt inför framtiden.

Moran problematiserar oundvikligheten genom att dela in den i ett *att* och ett *hur*. Även om vetskapen finns *att* något oundvikligen kommer att inträffa i framtiden så innebär det inte en kunskap om *hur* detta kommer att ske. Detta *hur* öppnar upp för en osäkerhet och kanske även ett behov av att ta till strategier för att lägga till rätta, för att kunna återskapa känslan av kontroll över sitt eget livslopp (Moran 2015).

Tidens gång kan också upplevas som förändringar i kroppen (förkroppsligad tid),

nya rynkor, gråa hårstrån och så vidare (Andersson, Lukkarinen Kvist, Nilsson m.fl. 2011; Woodspring 2016). I sociologen Bryan S. Turners verk synliggörs intresset för normalitet och avvikande i relation till kroppsliga uttryck och förändringar. Kroppen som föremål för styrningspraktiker eller olika sätt att kontrollera kroppar står här i fokus. Förändringarna eller ingreppen i kroppen markerar övergången från en livsfas till en annan men också från en identitet till en annan. Men förändringar i kroppen behöver inte vara förändringar som människor administrerar, utan det kan också vara förändringar som sker i kroppen utan mänsklig inverkan och som markerar övergången från ett stadium till ett annat (Turner 1987, 1992, 1996). Här kan jämföras med den tidigare nämnda studien om kvinnor i klimakteriet (Ballard, Elstone & Gabe 2009). Dessa kroppsliga förändringar, som markerar övergången från ett stadium till ett annat, kan också förhållas till de gränssituationer som nämnts ovan. De utgör det kroppsliga åldrandets gränssituationer.

Metod

I den här studien har jag följt en grupp äldre personer genom sammanlagt sex fokusgruppstillfällen under året 2015. De personer som ingick i fokusgruppen varierade i ålder, den äldsta var 90 år och den yngsta 69 år. Totalt ingick fem kvinnor och nio män i fokusgrupperna. Vid första tillfället gjordes ett försök att dela upp gruppen i två fokusgrupper, men det resulterade i att den ena gruppen blev väldigt tyst. Därefter genomfördes återstående fem tillfällen i storgrupp. Målet var att fokusgruppen i så stor utsträckning som möjligt skulle bestå av samma människor vid varje tillfälle men det kunde inte uppnås. Gruppen har i stort sett varit den samma men vid något tillfälle var någon sjuk eller kunde inte vara med av någon annan anledning. Bedömningen är dock att den lilla variationen i gruppens sammansättning under de sex fokusgruppstillfällena inte har påverkat resultatet.

Samtliga informanter var pensionerade och levde aktiva liv på så sätt att de deltog i studiecirklar, ägnade sig åt regelbunden fysisk träning, var engagerade i ideellt arbete och så vidare. Några av dem drogs med kroniska sjukdomar och nedsatt hälsa. I gruppen fanns en överrepresentation av akademiker, framför allt lärare och ingenjörer.

För att finna informanterna sökte jag aktivt efter seniorkurser (det vill säga kurser som benämnde sig som seniorkurser och därmed hade definierat sig som speciellt lämpliga för seniorer) och fann en kurs som pågått under längre tid. Mitt mål med att söka deltagare via en seniorekurs var att finna en homogenitet av aktiva äldre deltagare som går en och samma kurs men en heterogenitet vad gäller ålder, kön, livserfarenheter och så vidare. Just kombinationen av homogenitet och heterogenitet bland deltagarna är en värdefull faktor för att få till stånd bra fokusgruppdiskussioner (Dahlin-Ivanoff 2018).

Kursledaren kontaktades och jag introducerades för deltagarna vid ett kurstillfälle där jag presenterade studien och efterfrågade deltagare. Informationen gavs muntligt och skriftligt genom ett informationsbrev som deltagarna fick med sig hem. De deltagare som var intresserade av att delta lämnade skriftligt samtycke. Jag valde medvetet att söka efter informanter som kände varandra genom att gå samma kurs. Det finns

både fördelar och nackdelar med detta. Vissa menar att det är mer fördelaktigt med informanter som inte känner varandra eftersom det skapar ett öppnare diskussionsklimat, medan andra menar att just det faktum att informanterna känner varandra skapar ett öppnare diskussionsklimat. Det finns också diskussioner om huruvida det påverkar gruppdynamiken positivt eller negativt att informanterna redan är del av en existerande grupp (Bryman 2016; Dahlin-Ivanoff 2018). Som ledare i fokusgrupperna har jag varit medveten om det ovanstående och vid varje tillfälle aktivt arbetat med öppna frågor, riktade frågor, sammankopplande reflektioner, uppmuntran och delaktighet för att få alla att bli en del av dynamiken (Dahlin-Ivanoff 2018). Så här i efterhand kan jag konstatera att samspelet i fokusgrupperna varit mycket bra. Det har funnits såväl samstämmighet som dynamiska diskussioner. Klimatet har varit öppet och förtroendefullt, något som informanterna själva ansåg hade fört dem närmare varandra. Gruppen har även haft en självreflekterande och terapeutisk funktion för flera av deltagarna.

Varje fokusgruppstillfälle har följt en tematik med nyckeldiskussionsfrågor, men eftersom fokusgruppdiskussioner är en explorativ metod (Dahlin-Ivanoff 2018) har det funnits utrymme för fria associationer och ibland även utsvävningar. Jag har agerat gruppleddare under diskussionerna och under fokusgruppstillfällena har ytterligare en forskare varit med som en biträdande moderator (Dahlin-Ivanoff 2018) för att komplettera med uppföljande frågor när jag som gruppleddare förbisett något. För att verifiera tolkningarna har den medföljande forskaren varit med i diskussioner om tolkningar och analyser efter varje fokusgruppstillfälle (Bryman 2016).

Tematiken för fokusgrupperna var: *Populära och offentliga föreställningar om att åldras; Äldre, senior, gammal; Brytpunkter i livet; Mitt åldrande; Var står jag i dag och Hur ser min framtid ut?* Tanken har varit att under fokusgruppstillfällena fånga upp ett livsloppsperspektiv, det vill säga att genom tillbakablickar finna de händelser i livet som varit viktiga för hur informanterna ser på sig själva och sitt åldrande i dag och i framtiden. Avsikten var också att kunna relatera offentliga bilder av åldrande till uppfattningar om det egna åldrandet. Det kollektiva reflekterande som fokusgruppen innebär är värdefullt just för att fånga och utforska hur personer tänker och talar om valda ämnen (Bryman 2016; Dahlin-Ivanoff 2018). Det är intressant i sig att utforska hur individuella erfarenheter och reflektioner diskuteras i gruppen och resulterar i ett gemensamt reflekterande och ibland även kollektiva slutsatser. De första fokusgrupperna inleddes därför med diskussioner om offentliga bilder av åldrande. Det fanns en metodologisk poäng i att börja i det allmänna eftersom det gav mig en möjlighet att utveckla relationen med informanterna innan vi kom in på de mer personliga och känsliga ämnena (Dahlin-Ivanoff 2018). Vid första fokusgruppstillfället samlades också information om deltagarnas namn, ålder, kön och tidigare yrke in skriftligt (Bryman 2016).

För att analysera materialet har samtliga fokusgrupper spelats in och sedan transkriberats. Det transkriberade materialet har sedan kodats och analyserats och tematiserats med hjälp av tematisk analys, där materialet har strukturerats efter teman och underteman (Bryman 2016). I analysen beaktades särskilt sammansättningen i gruppen utifrån yrke, utbildning, ålder och kön. I den här artikeln presenteras framför allt

resultat som varit övergripande och i låg utsträckning påverkats av ovanstående faktorer. I resultatet noteras de skillnader som aktualiserats.

I studien har de forskningsetiska principerna beaktats och samtliga informanter har lämnat informerat samtycke. Studien godkändes av Regionala etikprövningsnämnden i Lund den 6 mars 2013.

Resultat

Trots heterogeniteten i gruppen föreföll det finnas en gemensam uppfattning om det viktiga i strävan efter det framgångsrika åldrandet och det framgångsrika döendet. Deltagarna var dock inte helt eniga i vad som skulle anses som ”framgångsrikt”. Det enda som egentligen enade dem i synen på vad som var framgångsrikt var att de själva skulle ha kontrollen över förloppet. Att ha kontroll var en framgångsfaktor i sig. På så vis följer informanternas resonemang Baars (2016, 2017) teoretiserande om att det i samtiden blivit allt viktigare att ta kontroll över eller förskjuta ändligheten.

Något annat som förenade informanterna i deras diskussion om ändligheten var resonemangen kring att det inte var ändligheten i sig som skrämde dem utan det var vägen dit som kändes hotfull. Informanternas utsagor stämmer väl överens med Morans (2015) tes om oundvikligheten som uppdelad i *att* individen är medveten om livets ändlighet och *hur* individen hanterar denna vetskap. Jag har därför valt att strukturera resultatdelen utifrån dessa *att* och *hur*. Resultatet struktureras följaktligen i temana 1) förhållningssätt till livets ändlighet (*att*) och 2) strategier för att ta kontroll över livets ändlighet (*hur*). Tema 1 struktureras vidare utifrån följande underteman: Socialt åldrande och gränssituationer – förhållningssätt till livets ändlighet; Förkroppsligt åldrande och gränssituationer – att känna sig gammal.

Förhållningssätt till livets ändlighet – *Att*

Förhållandet till livets ändlighet återkom vid varje fokusgruppstillfälle oavsett vilket tema som diskuterades och det var påtagligt att detta var en stor del av informanternas vardag. *Att* livet var ändligt och att denna ändlighet nalkades gjorde sig påmint på många sätt samtidigt: inifrån kroppen (förkroppsligt åldrande), utifrån omgivningen, genom att se sig i spegeln eller genom att spegla sig i andra (socialt åldrande) (Andersson, Lukkarinen Kvist, Nilsson m.fl. 2011). Informanterna uttryckte att livets ändlighet nu hade blivit påtagligt för dem på ett sätt som det inte tidigare hade varit i deras liv. Då hade livets ändlighet gjort sig påmind när familjemedlemmar eller vänner gått bort men ändligheten hade hela tiden handlat om någon annans livslopp. Nu upplevde de på ett helt annat sätt hur ändligheten handlade om deras eget livslopp, vilket var en känsla och en medvetenhet som flera av dem uttryckte att de hade svårt att hantera.

Socialt åldrande och gränssituationer – förhållningssätt till livets ändlighet

Under fokusgrupperna diskuterade informanterna sin uppväxt, förhållandet till föräldrarna samt mor- och farföräldrar som förebilder men också som avskräckande exempel vad gäller åldrande. Det var tydligt hur informanterna återkom till vissa berättelser om

uppbrott eller relationer i deras liv som varit extra betydelsefulla för tolkningen av det egna åldrandet. I de retrospektiva reflektionerna uppstod också resonemang kring hur lång tid som hade levt och hur lite tid som var kvar. En sådan berättelse var Gunnars historia om hur han upplevde att tiden gick allt fortare ju äldre han blev.

Gunnar: Men om man då tänker efter hur snabbt de tio sista åren har gått: jag hade just den reflektionen igår kväll, alltså tittade tio år tillbaka och tio år framåt.

Eva: Ja det är oerhört lite man har kvar.

Reflektionen om tidens gång och hur snabbt de sista tio åren gått uppstod första gången när vi diskuterade pensionering och hur informanterna hade föreställt sig livet som pensionär och hur det sedan hade blivit. Att tiden verkar gå snabbare när en blir äldre är, vilket nämndes tidigare i artikeln, något som besvärat tänkare och forskare i över flera århundraden (Janssen, Naka & Friedman 2013). När experiment gjorts kring tidsuppfattning i olika åldrar går det dock inte att påvisa någon skillnad i hur äldre och yngre uppfattar tiden som sådan (ibid.). Skillnader i hur tid upplevs kan snarare tänkas ha att göra med den relativa levda tiden. Det vill säga: om jag har levt tio år så upplevs tio år som en lång tid, eftersom det är hela min hittillsvarande livslängd. Men ställt i ljuset av att en levt sjuttio år så blir tio år en relativt kort tid (Weiss & Lang 2012; Weiss 2014; Baars 2016). När en därför, som den 70-åriga informanten i citatet ovan, tänker tillbaks på de senaste tio åren och vad som hänt under dessa, och samtidigt drar slutsatsen att tio år kanske är ungefär vad jag har kvar att leva, så upplevs tio år som en oerhört kort tid.

Erfarenheter av att ha kort tid kvar kunde också komma genom påminnelser från omgivningen. Ett exempel är när Linn berättar om hur hennes dotter börjat fundera på vad som ska hända i en framtid när hennes mor inte längre finns kvar.

Linn: Jag har mer, alltså jag har en dotter som det har varit mycket bekymmer med, handikappad, och hon själv, nästan tar avstånd från mig nu för hon säger: ”du ska ju dö snart mamma. Hur ska det gå för mig om inte jag lär mig att klara mig nu?” Så hon har själv tagit tag i det där. Och ja, det är ju rätt chockerande att höra sånt. Men det är ju alldeles rätt reflektion hon gör. Hur ska det gå för henne om jag? För jag har ju vräkt mina tjänster på henne för det har varit så hemskt mycket bedrövelse. Men nej det får jag inte göra nu, för jag ska ju dö snart.

Citatet visar på en konkret påminnelse från omgivningen om konsekvenserna av livets ändlighet. Det var inte i alla fall som omgivningens påminnelser var så konkreta. Det kunde också handla om diskreta frågor om testamenten eller fullmakter, men även uppriktiga samtal om hur en tänkt sig sin sista tid, i händelse av sjukdom eller liknande.

De sociala erfarenheterna av åldrandet kunde också handla om att komma till en klassåterförening och bli chockerad över hur ”gamla” klasskompisarna framstod, både vad gäller beteende och utseende, för att senare, efter en stunds reflektion, dra slutsatsen: då är jag nog också gammal. I detta fall blir det en oangenäm känsla av att

betrakta sig själv som äldre, eftersom en betraktar sina jämnåriga som äldre. Denna jämförelse med andra människor och andra människors åldrande har stor betydelse för hur individer uppfattar sitt eget åldrande och hälsa (Gilleard & Higgs 2000; McHugh 2000; Jolanki 2009; Bennett & Gaines 2010). Det blir ett sätt att spegla sig i andra för att skapa förståelse för och tolka sitt eget åldrande (Anderson, Lukkarinen Kvist, Nilsson m.fl. 2011). Gunnar återkom till denna anekdot om klassåterträffen vid flera tillfällen och återgav med stor inlevelse hur påtagligt hans eget åldrande hade blivit för honom när han såg sina gamla klasskompisar. Samtidigt kunde han inte riktigt identifiera sig med att vara gammal/äldre: ”Det var ett gäng gamlingar och jag”.

Informanterna speglade sig också i varandra när de samtalande om sitt åldrande. Det kunde aktualiseras som kommentarer, framför allt till den äldste deltagaren som var 90 år och fortfarande pigg och intellektuellt aktiv. Om honom fälldes ofta kommentarer som att han var ”exceptionell” och ”en förebild”. Men det förekom också lite avståndstagande eller ursäktande kommentarer som att ”alla kan ju inte vara som du”.

En annan påminnelse om livets ändlighet är dödsannonserna i dagstidningen. Samtliga informanter menade att de med allt större intresse börjat läsa dödsannonserna för att leta efter bekanta namn. Även i Woodsprings (2016) studie pratar informanterna om hur betydelsefulla dessa dödsannonser är för deras självidentitet och känsla av att inte ha mycket tid kvar. Vännernas bortgång påminner om att de själva befinner sig i en fas i livet där döden blir ett naturligt inslag. Den är inte längre oväntad. Nedanstående reflektioner gjordes i samband med att vi diskuterade vad det innebär att vara ”äldre”.

Ola: Man läser dödsannonserna noggrant.

Ivar: Ja, det gör man.

Sanna: Faktiskt.

Ola: Och det är en jobbig sak också, tycker jag, att vännerna dör till höger och vänster. Så att man får...

Sanna: Ja, ett och annat namn.

Ivar: Ja, jag har känslan av att leva på övertid när jag tittar i dödsannonserna och det är någon slags tacksamhetskänsla att fortfarande få vara frisk och nyfiken på världen. Och få tid att liksom fördjupa mig i det som just kommer för mig, och inte vad som är beroende av att det är vissa saker jag måste göra. Det är en väldigt positiv känsla.

Aktiviteten att läsa dödsannonserna och leta efter kända namn kan förstärka det som Jaspers definierar som gränssituationer (1971[1938]). När informanterna ser att vännerna omkring dem dör blir livets ändlighet påtaglig för dem. Det är en påtaglighet som inte bara gör att informanterna reagerar när de råkar höra om vänners dödsfall, utan det har också ändrat deras sätt att läsa tidningen. De fokuserar nu alltmer på sidorna med dödsannonser, eftersom det för dem känns högst troligt att de kommer att finna kända namn där. Känslan av livets ändlighet medför dock inte enbart rädsla och oro. Gränssituationer kan också leda till positiva känslor och vara en positiv del i

att ”praktisera döende” (Jasper 1971[1938]; Baars 2017). Som synes i Ivars uttalande medför medvetenheten om livets ändlighet och den förestående döden en högre känsla av närvaro i nuet och tacksamhet för det vardagliga och lilla i livet. Vetskapen om att det kommer ta slut gör upplevelsen av att leva mer intensiv. Även om den konkreta döden inte längre sker i hemmen i samma utsträckning som tidigare och även om döendet alltmer blivit förknippat med hög ålder så blir döden en del av livet därför att föreställningarna och medvetenheten om den påverkar hur livet levs och erfars i nuet. Ändligheten finns där i medvetandet hos informanterna och påminner om det oundvikliga (Moran 2015) och blir därför en viktig faktor för hur informanterna upplever livet i nuet.

Förkroppsligat åldrande och gränssituationer – att känna sig gammal

Att vänja sig vid bilden av sig själv som äldre var något som återkom under fokusgrupptillfällena. Här fördes diskussionerna såväl utifrån en förkroppsligad dimension – hur jag känner av åldrandet i min kropp – som en social dimension – hur jag möter andras bild av mig som äldre. Det fanns en komplexitet i de här diskussionerna som kombinerade känslor av vemod med svårigheter att identifiera sig själv som äldre. Liksom i Woodsprings (2016) studie så återkommer informanterna till beskrivningar av hur tidens gång avtecknar sig i kroppen. Det är en förkroppsligad tid (Turner 1992, 1996) som blir synlig som rynkor i huden, grå hårstrån eller förändringar i muskulatur och ben som gör att kroppen känns annorlunda, ”känns gammal”. Vid ett av fokusgrupptillfällena, när informanterna flera gånger nämnt att de kände sig gamla utan att närmare konkretisera vad denna känsla innebar, så ställde jag frågan:

I: Men vad är det som händer då när man känner sig gammal?

Ivar: Då känner man sig gammal.

Bengt: Man går lite långsammare.

Eva: Man blir lite ledsen.

I: Ja, för jag tänker att det är något i den situationen där. Att man kommer på nånting?

Ivar: Ja, jag blir lite rädd. Jag inser att jag har fyra–fem år kvar att leva, sen är jag död.

Eva: Vad är du rädd för?

Ivar: Nej, men jag konstaterar det lite kallt.

Reflektionen innehöll såväl konkreta utsagor om att gå långsammare som vaga formuleringar om ledsamhet men också om rädsla som kopplades till en slutsats om att livet kanske bara skulle vara i fyra till fem år till. Den senare utsagan grundades i informantens höga ålder i jämförelse med den genomsnittliga livslängden. Det är samtidigt intressant att denna informant omformulerar sig när Eva frågar vad han är rädd för: ”nej, men jag konstaterar det lite kallt”. Vändningen kan vara ett uttryck för att detta samtal utspelade sig i en av de första fokusgruppdiskussionerna. Eftersom ämnet återkom vid flera senare tillfällen, när dynamiken i gruppen blivit mer förtrolig,

så blev det dock allt tydligare att vemod och rädsla var något flera i gruppen delade. Det är en diskussion som, liksom ovan, innehöll känslor av vånda och rädsla men också känslor av tacksamhet inför nuet (Jaspers 1971[1938]; Baars 2017).

I analysen försökte jag finna samband mellan informanternas ålder och deras utsagor om närhet till slutet och livets ändlighet, men kunde inte se några klara mönster. Däremot sa en av kvinnorna, som var 84 år, vid ett tillfälle till en man som var 69 år: ”vänta till du passerat 82! Det är en magisk gräns. Efter det går allt utför. Jag vill inte måla allt i svart för er nu, men så är det”. Kommentaren kom i samband med att mannen hade uttalat sig positivt om möjligheterna efter pensionen och berättade om hur han var ute och reste med sin fru och inte upplevde något negativt med att vara äldre. Därefter utbröt en diskussion om ålder och åldrande. I denna diskussion var det inte kronologisk ålder utan snarare hälsa som framhölls som en viktig faktor för hur livet uppfattas, hur en upplever sitt eget åldrande och hur en reflekterar över livets ändlighet.

I resultatet som helhet verkar det också som att informanternas resonering kring livets ändlighet och åldrandet rör sig i ett gränsområde mellan ålder, hälsa samt tidigare erfarenheter i livet av andras åldrande och välbefinnande. De fysiska förändringarna i kroppen blir en konstant påminnelse om tidens gång och i vissa fall en gradvis försämrad hälsa. Det kan vara i situationer när en försöker ta sig upp på cykeln och upptäcker att det inte längre går, eller när en är ute på promenad och upplever sig bli omsprungen av alla andra och inser att det egna tempot blivit allt långsammare. Kroppsliga förändringar, hälsa och det retrospektiva reflekterandet över erfarenheter i livet av andras åldrande blir således tre saker som påminner informanterna om livets ändlighet och döden, och hur tiden som är kvar blir allt kortare i förhållande till tiden som förflutit. När informanterna diskuterade ovanstående reflekterade de också kring de känslor som upplevelsen av åldrandet och ändligheten förde med sig.

Ivar: Och sen kan man ändå se det som en naturens ordning som man får anpassa sig till men ett slags, en stark vemodskänsla.

Linn: Och lite grann tänker jag: det är sista gången jag gör detta.

Ivar: Ja.

Linn: Jag kan aldrig orka detta mer. Gå i fjällen eller sådana saker [...].

Att inte längre kunna göra det en varit van vid att göra tidigare bidrar till känslan av en gränssituation (Jasper 1971). En gränssituation som i ovanstående fall markerar en väg bort från det framgångsrika åldrandet till något annat, kanske ”det onda åldrandet”. På så sätt implicerar rörelsen också en rörelse bort från den friska, aktiva och ansvarstagande medborgaren till den passiva och sjukliga medborgaren i behov av samhällets omsorg (Katz 2000; Rozanova 2010; Timonen 2016).

Men det var inte bara den sviktande muskelstyrkan, att inte kunna ta sig upp på cykeln eller upptäcka att en blir omsprungen av omgivningen, som drog informanternas uppmärksamhet till det kroppsliga åldrandet. Det kunde även vara bemötandet från omgivningen. Det kunde handla om människor som reste sig på bussen för att ge dem sittplats, något som flera av dem hade ambivalenta känslor inför. Samtidigt som de

uppskattade den vänliga gesten så fanns där en besvärande känsla av att vara en person som sågs som äldre och behövande. Om informanterna vanligtvis betraktade sig som framgångsrika i sitt åldrande, på så sätt att de höll sig aktiva och relativt ungdomliga, så blev dessa situationer en påminnelse om något annat som inte var framgångsrikt. Rörelsen från en livsfas till en annan blir inte bara en förflyttning i tid utan påverkar samtidigt informanternas självuppfattning och identitet (Turner 1996).

Strategier för att ta kontroll över *hur*

I informanternas diskussioner blev det tydligt att även om det kunde finnas ett vemod i insikten om *att* livets slut närmade sig, så var det inte den insikten som var källan till informanternas oro. Oron härrörde snarare från att inte veta *hur* vägen till slutet skulle se ut.

Eva: Nej, men det var lite det du sa som jag tänkte säga också. Först blir man kanske rädd, är jag så gammal och så. Men det är inte döden jag är så rädd för utan det är det som är före i värsta fall.

Bengt: Ja, precis.

Eva: Det vill jag inte gärna vara med om alls.

En strategi för att försöka ta kontroll över det ovissa *hur*, var att anamma doktriner om det framgångsrika åldrandet som ett sätt att skjuta dålig hälsa och ”det oundvikliga” längre framför sig. Informanterna samtalade därför mycket om vikten av att hålla sig aktiv både fysiskt och mentalt, men också om att behålla ett ungdomligt yttre medelst krämer, smink, hårfärg och så vidare. När informanterna berättade om sitt användande av produkter var det dock snarast såsom en bekännelse av något som var pinsamt än något en var stolt över. I diskussionerna kom utseende och hälsa upp:

Linn: Jo, men jag erkänner. Jag läser *M-magasin* och sådana där tidningar och försöker hålla mig à jour. Jag tänker på vad jag har på mig och hur jag ser ut för att inte verka gammal, eller äldre än vad jag är. Gör inte ni det?

Eva: Jo, ja, lite tittar man väl.

Ola: Jag läser kanske inte *M-magasin* men nog tänker jag på vad jag har på mig och hur jag ser ut.

Sune: Ja, [vänder sig till Anders] och vi tränar ju, håller oss unga!

Att utseende och hälsa flyter samman i en otydlig definition av ett framgångsrikt åldrande är vanligt. Till viss del kan den diffusa gränsen mellan hälsa och utseende förstås utifrån det framgångsrika åldrandets starka koppling till ungdomlighet och en ungdomlig framtoning (Rozanova 2010; Timonen 2016). Att informanternas samtal pendlade obehindrat mellan utseende och hälsa som delar av en och samma enhet kan också förstås i relation till den kontrollerbara och okontrollerbara kroppen (Turner 1996). Liksom kvinnorna i studien av Ballard, Elstone och Gabe (2009) uttrycker informanterna i den här studien att utseendet är något som de känner att de kan kon-

trollera med hjälp av krämer, smink och kläder. Däremot fanns det andra kroppsliga förändringar, som exempelvis sviktande hälsa och muskelstyrka, som de inte kände att de hade samma kontroll över; snarare menade de att det var kroppen som hade kontroll över dem. Dock gjorde informanterna vad de kunde för att kontrollera även hälsa och muskelstyrka. Detta kom till uttryck i de många utsagorna om träning och aktivitet. Att inte vara aktiv uttrycktes som ett sätt att bjuda in dålig hälsa och död.

Sune: Ligga till last ja det, precis det kan göra en bitter i allra högsta grad och sen kan det ju också ge den här viljan att ge upp och det kan jag ju känna själv i dag med den här tröttheten som jag har och alla möjliga problem att jag ger upp och då hamnar jag i det som en sjukgymnast sa att: sängen är hälsans värsta fiende. Så är det och det är oavsett ålder, men visst stor risk är det ju att man bara försvinner om man stannar kvar i sängen.

Jag tolkar citatet som ett uttryck för en kombination av rädsla att bli beroende av andra och en vilja att ta kontroll över sitt eget åldrande och döende. Att hålla sig aktiv och träna beskrivs som framgångsfaktorer för att ta kontroll över den egna hälsan och det egna åldrandet och i kontrast till detta ses passivitet och att ligga till last som misslyckanden. Resonemanget kan ses som ett uttryck för utsagor om det framgångsrika åldrandet (Rozanova 2010; Timonen 2016) och informantens vilja att ta kontroll över sin hälsa och åldras framgångsrikt. Det är en vilja som samtidigt utgår från en hotbild och professionellas utsagor om sängen som hälsans värsta fiende. Viljan är således inte något odelat positivt utan grundas i även i en känsla av ett måste som både handlar om att ta kontroll över den egna hälsan för sin egen skull och om att inte ligga andra till last.

I detta resonemang blir kontroll en viktig faktor. Kontroll över sin kropp och sin död. En av informanterna drog denna kontroll till sin yttersta spets och lyfte vid ett flertal tillfällen frågan om dödshjälp.

Sune: Men det du berättar här Erik det återföder en tanke hos mig som kommer med jämna mellanrum och framför allt är det därför att min bonusson han är femtio snart. Hans svärfar fick en tumör i skallen 1999. Han lever fortfarande. Han känner inte igen sin fru. Han känner inte igen sina barn. Han lever isolerad på ett vårdhem. Och då tänker jag. I Nederländerna och Schweiz där har de ett piller som gör att man kan ta och avsluta själv. Livet. Jag tycker vi ska införa det faktiskt. Det är lämpligt att man gör, men det är ju svårt för dem, din svärmor att besluta det.

I det här citatet återkommer utsagor om framgångsrika strategier och en berättelse om bonussonen som får stå för det misslyckade. I fokus är alltjämt kontroll och förlusten av kontroll. Informantens utsagor om aktiv dödshjälp mötte varierad respons. Det var långt ifrån alla som var eniga med honom. De flesta var skeptiska till hur det skulle kunna genomföras på ett säkert sätt. Någon uttryckte sig i termer av att: ”om du inte

vet att det är säkert, om sjukvården skulle börja med dödshjälp som ett sätt att effektivisera eller spara pengar då är det ju ändå inte du som beslutar”. Andra informanter fyllde i med diskussioner om risken att närstående skulle använda dödshjälp som ett sätt att avsluta ens liv för att de är intresserade av arv eller dylikt. Samtliga verkade de överens i sin vilja att kontrollera sitt eget döende men de kunde inte nå fram till en konkretisering av hur det skulle kunna gå till på ett säkert sätt. Kanske för att det inte går att kontrollera livets ändlighet?

Informanternas resonemang påminner till viss del om den diskussion som förs i Lamers och Williams (2016) studie av hur äldre förhåller sig till assisterad dödshjälp och eutanasi i Storbritannien. Agens och viljan till kontroll över sitt eget liv är ett förkommande inslag även där och informanterna i deras studie hänvisade till sin rätt till autonomi och det fria valet. Däremot finns det en skepsis mot såväl sjukvårdspersonal som anhöriga hos informanterna i den här studien, vilket är något som inte återfinns i Lamers och Williams (2016) studie. Faktumet att någon annan med mer kompetens kunde fatta det slutgiltiga avgörandet var i deras studie något som informanterna snarare förknippade med trygghet (ibid.).

Andra sätt att administrera sitt *hur* som informanterna använde sig av var att skriva tydliga instruktioner för hur de ville bli vårdade i livets slutskede.

Eva: Däremot jag har skrivit en lapp som sitter väl synlig i min pärm att om jag hamnar i situationen att det inte går att finna någon bot och, ja ni förstår, och man har starka smärtor och så, då vill jag ha maximal smärtlindring även om det avkortar livet. Att inte bli hållen till liv med slangar och sprutor och grejer och helt uppkopplad till sånt. Jag vet inte, det var någon granne som sa det där, att man bör ha ett sånt papper för att annars så kan man bli hållen vid liv.

Dan: Du menar att dina släktingar kan inte begära det, utan det här måste man ha själv?

Eva: Ja, och det skall vara undertecknat.

Bengt: Och vittne också.

Eva: Ja, två personer har undertecknat det här pappret. Min granne, som gav det till mig, hade väl talat med några som vet. Så kopierade jag hennes. Så det har jag i min pärm med räkningar, för jag är så omodern att jag betalar fortfarande [...].

Att som i citatet skriva testamente eller instruktioner för hur en vill vårdas för att ta kontroll över vad som ska ske när en inte längre är medelbar var något som diskuterades ingående. Det fanns en tydlig rädsla för att bli beroende av andras viljor och tyckande i livets slutskede, något de observerat hos vänner och släktingar. Till viss del finns det beröringspunkter med resultaten i Meier med flera (2016) och resonemangen om ”framgångsrikt åldrande” utifrån faktorer som värdighet, frånvaro av smärta samt att få ha kontroll över hur en blir vårdad och hur en dör. Men jag ser också något mer i informanternas utsagor, något som tydligare relaterar till samhällliga normer om det framgångsrika åldrandet. På liknade sätt som det hävdas att framgångsrikt åldrande innebär att det aktiva åldrandet blivit en skyldighet (Rozanova 2010; Timonen 2016)

ger informanterna uttryck för värderingar där den framgångsrika döden har blivit en skyldighet eller i alla fall i hög utsträckning individens ansvar. Föreställningarna om den framgångsrika döden är inte enbart grundande i individens behov utan innehåller även kollektiva normerande aspekter som kommer till uttryck i att inte vilja ligga andra till last, eller i behovet av att vara ungdomlig och aktiv intill döden.

Slutdiskussion

Ändligheten visade sig vara något som samtliga informanter förhöll sig till så gott som dagligen och utifrån flera dimensioner. Ändligheten gjorde sig påmind via förändringar i kroppen såväl som i sociala situationer med andra. Dessa påminnelser markerade gränssituationer (Jaspers 1971[1938]) som för informanterna också synliggjorde övergången från en livsfas till en annan. Det handlade både om det förkroppsligade åldrandet, det sociala åldrandet och det biografiska åldrandet (Andersson, Lukkarinen Kvist, Nilsson m.fl. 2011), vilka sammantaget bildade tolkningsramarna för hur de förhöll sig till sitt eget åldrande och föreställde sig sin egen framtid.

Det fanns hos informanterna en stor osäkerhet och även en rädsla inför ovissheten (*hur*) (Moran 2015) i framtiden. De uttryckte också att det kändes som att olika aspekter av framför allt det kroppsliga åldrandet var utom deras kontroll. Det var något som kroppen gjorde mot dem, en del av naturens gång och därmed en del av det oundvikliga. Ovissheten kombinerades med en vilja att ta kontroll över hur det framtida åldrandet, men även den framtida döden, skulle te sig. Därför diskuterade informanterna vikten av ett aktivt åldrande och att sängen och passiviteten var hälsans största fiende. Det var tydligt att de såg ett stort egenansvar i att förlänga antalet friska år genom att träna och hålla sig aktiva, såväl kroppsligt som mentalt.

Liksom informanterna i Woodsprings (2016) studie, uttryckte informanterna i den här studien en vilja att ta kontroll över det egna döendet. Att ha kontroll över sin hälsa, sitt åldrande och till och med vården i livets slutskede lyfts fram som framgångsfaktorer på ett sätt som gör att jag drar slutsatsen att det inte enbart handlar om utsagor om ett framgångsrikt åldrande (Rozanova 2010; Timonen 2016) utan även om ett framgångsrikt döende. Viljan kunde uttryckas på olika sätt, genom utsagor om aktiv dödshjälp, genom en rädsla för att bli passiv och sjuk så att en förlorar kontrollen över sig själv och blir beroende av andra eller genom framåtsyftande åtgärder som att skriva testamenten, vittnesmål eller instruktioner om hur en vill bli vårdad i slutskedet.

Döden är således högst påtaglig i informanternas liv i nuet – den är något som ska skjutas upp, planeras och administreras med den sorts självdisciplinerande tekniker som diskuteras av Turner (1992, 1996). Det blir en förlängning av teknikerna i det framgångsrika och aktiva åldrandet som också kommer att omfatta livets ändlighet och döden. På så sätt kan en likt Baars (2016, 2017) hävda att informanterna ”praktiserar döende” som en integrerad del av sina aktiva liv.

Det förelåg samtidigt en medvetenhet om att det inte gick att ta fullständig kontroll över livsloppet och livets ändlighet, men insikten om att människan till viss del kan försöka och lyckas kontrollera delar av åldrandet och hälsan bidrog till en diskussion

om skyldigheten att göra aktiva val och administrera sin tid. I viss mån verkade dessa små utrymmen av kontroll inge en viss trygghet inför det faktum att livet är ändligt och att slutet närmar sig. Därmed blir de olika teknikerna som träning, att skriva testamente och så vidare, sätt att hantera de egna rädslorna inför det som annars framstod som en ovisshet.

Referenser

- Andersson, J., M. Lukkarinen Kvist, M. Nilsson & A.-L. Närvänen (2011) *Att leva med tiden. Samhälls- och kulturanalytiska perspektiv på ålder och åldrande*. Lund: Studentlitteratur.
- Baars, J. (2016) "Aging. Learning to live a finite life", *The Gerontologist* 57 (5):969–976. <https://doi.org/10.1093/geront/gnw089>
- Baars, J. (2017) "Human aging, finite lives and the idealization of clocks", *Biogerontology* 18:285–292. <https://doi.org/10.1007/s10522-016-9664-6>
- Ballard, K.D., M.-A. Elstone & J. Gabe (2009) "Private and public ageing in the UK: The transition through the menopause", *Current Sociology* 57 (2):269–290. <https://doi.org/10.1177/0011392108099166>
- Bennett T. & J. Gaines (2010) "Believing what you hear. The impact of aging stereotypes upon the old", *Educational Gerontology* 36 (5):435–445. <https://doi.org/10.1080/03601270903212336>
- Bryman, A. (2016) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Dahlin-Ivanoff, S. (2018) "Fokusgruppsdiskussioner", 81–92 i G. Ahrne & P. Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Elchardus, M. & W. Smits (2006) "The persistence of the standardized life cycle", *Time & Society* 15 (2–3):303–326. <https://doi.org/10.1177/0961463x06066944>
- Gilleard, C. & P. Higgs (2000) *Cultures of ageing. Self, citizen and the body*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315839530>
- Janssen, S., M. Naka & W.J. Friedman (2013) "Why does life appear to speed up as people get older?", *Time & Society* 22 (2):274–290. <https://doi.org/10.1177/0961463x13478052>
- Jaspers, K. (1971[1938]) *Philosophy of existence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jolanki, O.H. (2009). "Agency in talk about old age and health", *Journal of Aging Studies* 23 (4):215–226. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2007.12.020>
- Katz, S. (2000) "Busy bodies. Activity, aging and the management of everyday life", *Journal of Aging Studies* 14 (2):135–152. [https://doi.org/10.1016/s0890-4065\(00\)80008-0](https://doi.org/10.1016/s0890-4065(00)80008-0)
- Lamers, C.P.T. & R.R. Williams (2016) "Older people's discourses about euthanasia and assisted suicide. A Foucauldian exploration", *The Gerontologist* 56 (6):1072–1081. <https://doi.org/10.1093/geront/gnv102>
- Leishman, J. & J. Moir (2009) *Perspectives on death and dying*. Keswick: M&K Publishing.
- McHugh, K.E. (2000) "The 'ageless self'? Emplacement of identities in sun belt retire-

- ment communities”, *Journal of Aging Studies* 14 (1):103–115. [https://doi.org/10.1016/s0890-4065\(00\)80018-3](https://doi.org/10.1016/s0890-4065(00)80018-3)
- Meier, E.A., J.V. Gallegos, L.P. Montross Thomas, C.A. Depp, S.A. Irwin & D.V. Jeste (2016) ”Defining a good death (successful dying). Literature review and a call for research and public dialogue”, *The American Journal of Geriatric Psychiatry* (24) 4:261–271. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2016.01.135>
- Moran, C. (2015) ”Time as a social practice”, *Time & Society* 24 (3):283–303. <https://doi.org/10.1177/0961463X13478051>
- Rozanova J. (2010) ”Discourse of successful aging in *The Globe & Mail*. Insights from critical gerontology”, *Journal of Aging Studies* 24 (4):213–222. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2010.05.001>
- Rowe J.W. & R.L. Kahn (1997) ”Successful aging”, *The Gerontologist* 37 (4):433–440. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Turner, B.S. (1996) *The body and society. Explorations in social theory*. London: Sage.
- Turner, B.S. (1992) *Regulating bodies. Essays in medical sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203214183>
- Timonen, V. (2016). *Beyond successful and active ageing. A theory of model ageing*. Bristol: Policy Press.
- Turner B.S. (1987) *Medical power and social knowledge*. Sage Publications: London
- Weiss, D. & F.R. Lang (2012) ”’They’ are old but ’I’ feel younger. Age-group dissociation as a self-protective strategy in old age”, *Psychology and Aging* 27 (1):153–163. <https://doi.org/10.1037/a0024887>
- Weiss, D. (2014) ”What will remain when we are gone? Finitude and generation identity in the second half of life”, *Psychology and Aging* 29 (3):554–562. <https://doi.org/10.1037/a0036728>
- Woodspring, N. (2016) *Baby boomers. Time and ageing bodies*. Bristol: Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447318774.001.0001>

Författarpresentation

Janicke Andersson är docent i sociologi och lektor i socialt arbete vid Högskolan i Halmstad. Hennes forskningsintressen är åldersnormer och åldersstrukturer i samhället, det förkroppsligade åldrandet samt åldrandets idéhistoria i relation till makt och styrning.

Kontaktuppgifter författare

Janicke Andersson
 Akademin för hälsa och välfärd
 Högskolan i Halmstad, Box 823, 301 18 Halmstad
janicke.andersson@hh.se

Underdogs, rebels, and heroes

Crime narratives as a resource for doing masculinity in autobiographies

Abstract

This article shows how autobiographies of famous, socially well-established men (re)produce hegemonic masculinity through narratives of offending; how masculine performance is age graded; and that masculinity constructions are accomplished both via what is said and what is not said. The autobiographies of the footballer Zlatan Ibrahimović, the former high jumper Patrik Sjöberg and Sweden's most famous criminologist, Professor Leif G.W. Persson, are analysed. Common to all three is that they openly describe a variety of crimes they have committed. These three men are highly respected in Sweden and none of them is considered as "a criminal" in general opinion. This article shows that crime can be a resource for doing masculinity even for famous, successful and highly respected men. The crime narratives in these autobiographies tell us something about the culturally accepted representations of masculinity that may not just pass as possible, but even as desirable.

Keywords: hegemonic masculinity, autobiography, narrative analysis, violence, crime

DESPITE THE CONTEMPORARY focus on crime as a major problem (Tham 2018), we often see popular media representations of events that constitute criminal offences according to a legalistic interpretation, but which are not presented or perceived as crimes. This is the case in, for instance, television series, films, books – or autobiographies – in which heroes rebel against sluggish bureaucracies, engage in sensation seeking and risk taking, and exact revenge for various forms of injustice. Sometimes the hero is even explicitly criminal, and the audience is expected to sympathise with both the police *and* the individual being pursued. Most often these actions that "are" but are not presented as, crimes, are carried out by men. This link between crime and masculinity, which serves to normalise and mitigate the offences, is well established in the field of feminist-oriented criminology (Davies 2011). When boys or young men commit criminal offences, these acts are often regarded as "boyish pranks", in line with the expression "boys will be boys".¹ This

1 This is not, however, the case for all boys or young men, or for all offences. Class, race/ethnicity and place are also of central significance (Davies 2011).

normalisation of (young) men's offending serves to obfuscate both the offences and the link to masculinity. Even we – both criminologists with an interest in gender and crime – do not always see this link. When we first read the three autobiographies analysed in this article, we did not notice all the crimes depicted in the books. What stood out was the construction of hegemonic masculinity. Since this was so prominent, we did a close reading to find clear, concrete examples to use in our teaching. The close reading revealed the number of narratives about these men's own involvement in crimes, which we decided to analyse in more detail.

In this article we show how autobiographies of famous, socially well-established men (re)produce hegemonic masculinity through narratives of offending; how masculine performance is age graded; and that masculinity constructions are accomplished both via what is said and what is not said. Three autobiographies of famous, socially well-established men, who all may be viewed as symbolizing hegemonic masculinity, are analysed: the footballer Zlatan Ibrahimović, the former high jumper Patrik Sjöberg and Sweden's most famous criminologist, Professor Leif G.W. Persson. Although the selection of books is a coincidence, they have much in common. The three men are portrayed as having successfully climbed the social class ladder, and – according to their autobiographies – they have also all committed a considerable number of criminal offences. However, none of them is known for being, or is usually regarded as, an offender or criminal. How is it that the biographies of these successful men contain so many stories about their own criminality? We argue that the crime narratives provide opportunities for the authors to be portrayed as risk-takers, fearless, innovative, rebellious, strong and capable of violence – all markers of masculinity. The purpose of this article is to show how narratives of involvement in crime are – and are not – described, and how this may be related to acceptable forms of masculinity in the broader societal context.

Theoretical framework

Criminological research shows that crime may be used as a resource for doing masculinity (Messerschmidt 1997, 2018a). Violence, or *being capable* of violence, is particularly strongly linked to the performance of masculinity (Kimmel 1994; Kimmel and Mahler 2003; Kolnar 2005; Messerschmidt 2004). Having potential for violence is not deviant, but rather constitutes a central masculinity norm (Pascoe 2011; Berggren 2014). Nor is this a recent insight. As early as the 1960s, Matza and Sykes (1961) argued that toughness and aggressiveness were valued as markers of masculinity not only in gangs and criminal environments, but also in more conventional contexts.

Connell argued as early as three decades ago (1995) that in western culture, masculinity is defined by power and domination (see also Whitehead 2002; Connell & Messerschmidt 2005; Segal 2007; Messerschmidt 2018b, 2019). Connell emphasized the relational nature of gender constructions and distinguished several forms of masculinity and femininity. She claimed that hegemonic masculinity is always constructed in relation to various subordinated masculinities and femininities. Thus, power relations are not only present between men and women but also between men (cf. Messersch-

midt 1997, 2018b; Pettersson 2014). An effective way to do masculinity is making other men unmasculine. This may be done by presenting other men as cowards or feminine, and the use of homosexuality and allegations of being a “faggot” are common (Pascoe 2012; Kimmel 1994). In line with Messerschmidt (2018b, 2019) we argue that the concept of hegemonic masculinity remains fruitful to critical masculinity studies. As will be seen in our analysis an important element in the crime narratives in the autobiographies is domination over other men and masculinities.

The domination sometimes takes the form of demonstrating their own potential for violence in relation to other men. Kolnar (2005) discusses men’s violence in terms of processes of exclusion and inclusion, and argues that violence may serve different functions depending on the context. Kolnar argues that violence is paradoxical in its character. He differs between the centripetal and the peripetal forms of violence, where peripetal is excluding and centripetal is including men in the broader society. We argue that other types of act that may be viewed as crimes may also serve to promote inclusion and exclusion. In the field of criminology, crime has often been studied in relation to exclusion (from mainstream society). This article instead directs its focus at the way crime may serve to promote inclusion. The autobiographical crime accounts² that we analyse did not produce exclusion, in the form of expressions of disapproval of Ibrahimović, Sjöberg or Persson when the books were published.

We apply an intersectional narrative analysis, which involves examining how social positions and power dimensions, such as sex/gender, ethnicity/race, social class, age, *et cetera*, interact with one another (Messerschmidt 1993; Pascoe 2012; Spector-Mersel 2006; Berggren 2014). Spector-Mersel (2006), Carlsson (2013) and Bäcklin, Carlsson and Pettersson (2013) show how what is regarded as masculine at a certain age may appear unmasculine at another. Spector-Mersel (2006) argues that when research has attended to age, it has usually been analysed in *inter*-personal terms. However, ageing constitutes a central part of the way in which masculinity is constructed *within* a given individual. An individual’s constructions of masculinity quite simply change with age, since masculinity norms are different for different age groups. Spector-Mersel (2006:71–72) argues that “hegemonic masculinities are tied to specific phases of the life course. The integration of this claim with the narrative metaphor sets the stage for the *hegemonic masculinity scripts*. These are cultural exemplary-plots that draw social clocks for masculinity, determining diverse contents of desired manhood at different points in a man’s life”. This article focuses on how crime is described at different ages, but in relation to the same individual. Ibrahimović (born 1981), Sjöberg (born 1965), and Persson (born 1945) are also of different ages compared to one another when their earlier lives are described from their present, contemporary position.

Our approach to the autobiographical texts is in part based on the framework for analysing life history narratives proposed by Järvinen (2004) who regards these as narratives about the past viewed from a constantly changing present. She discusses what is required

2 Narrative and account are used synonymously throughout the article. The term account is not used in the same sense as that in which Scott and Lyman (1968) use it.

for a narrative to be accepted and argues that “the plot of our narratives has to be typical – typical for the category of people we belong to, typical for our time, typical for the problems we struggle with. [...] By telling their stories in adequate ways, narrators demonstrate that they are worthy members of the group and that they know and share the group’s ideals for respectable and coherent self presentations” (Järvinen 2004:54–55). Autobiographies may be read as culturally accepted narratives (Sandberg 2010; Oksanen 2012), and as such they have a great deal to tell us about doing masculinity, ethnicity/race, class, sexuality, and age in contemporary Sweden and other western contexts. We thus view these autobiographies as narratives about the past that proceed from, and are embedded in, a present. Our focus is directed at the *representations of manliness and masculinity* (Whitehead 2002:41–42) that are embedded in the narratives, and not what the narratives say about Ibrahimović, Sjöberg or Persson as individual men. Like Oksanen (2012:129–130), we would argue that “the key point is not whether the autobiographies are fact or fiction, but it is rather the representational level of discourses, myths and narratives that is important”. Sandberg (2010) argues that too much attention has been focused on discussing whether or not narratives are true, and has advocated the view that “whether true or false, the multitude of stories people tell reflect, and help us understand, the complex nature of values, identities, cultures, and communities” (Sandberg 2010:448). In line with Oksanen and Sandberg we would argue that the narratives that were chosen (and not chosen) for inclusion in the autobiographies examined says something important about the cultural context in which they have been written. The point of departure is that the crime narratives both constitute representations of masculinity and – on the basis of the social positions from which they are described – contribute to the reproduction of what can be perceived as acceptable masculinity.

One overarching narrative that appears in each of the autobiographies is the classic hero narrative, which exhibits many elements in common with Jon’s (2007) concept of *cowboy masculinity*. The cowboy narrative is a hero story that includes several typical characteristics; the cowboy is fearless, physically strong, intelligent, smart and technically competent. He allies himself with the local population against a powerful oppressor. The cowboy cannot tolerate injustice and he struggles successfully against the system. Through this struggle, he forges ties to the local population, and to at least one woman, but despite this, the story ends with him leaving alone. “The hero is sufficient to himself! He is independent and autonomous, unaffected by others” (Jon 2007:32). The cowboy concept is referring to historical and mythological heroic ideals that exist in contemporary Western popular culture. These ideals served as important role models for the institutionalised boys Jon studied, and for the working class in general (Jon 2014:20–24). Another important aspect of cowboy masculinity is that it includes and emphasizes style – the way one wants to display and show off oneself. The boys in Jon’s study thus adopted a “tough” style, inspired by heroic ideals, where they stretched the boundaries, sometimes through crime (Jon 2014:24). Jon’s analysis is focused on what the boys *choose to ascribe importance to* as against what they *protest against*. Autobiographies may be viewed as texts that show precisely what the author chooses to ascribe importance to.

Järvinen (2004) has discussed storylines and the gender differences found in these, both in terms of how they are told and who is able to tell them. She argues that “[f]rom

ancient times until today, manstories have been stories about achievement, while womenstories have been stories about social embeddedness” (ibid.:56–57). As an example, Järvinen specifically refers to the hero myth, arguing that “the story of a person who, dedicated to a quest, ventures forth from the everyday world, fights and defeats dangerous forces, returns home and is rewarded for his deed – is a clear-cut ‘manstory’” (ibid.:56).

The intersection between class and gender emerges clearly in Jon’s study, as is also the case in the three autobiographies examined in this article. The stories that are narrated in the three autobiographies are characterised by an emphasis on embeddedness in the working class, particularly during childhood and the years of youth, and also in the form of an ever-present working-class “heritage”.

Material and analysis

The material consists of three autobiographies. Two are written by Swedish sportsmen who are or have been members of the international elite in their respective sports: Zlatan Ibrahimović³ and Patrik Sjöberg⁴. The third is written by one of Sweden’s best-known professors Leif G.W. Persson. The fact that the biographies have received a great deal of attention and none of the authors is viewed as a “criminal” or “former criminal” constitutes a strength in relation to our research objective. We do not wish to examine whether crime may be used as a resource for doing masculinity among persons with clear links to crime, but rather the extent to which narratives about one’s own offending may *also* be used as a resource for doing masculinity by famous, social well-established men. In this way, the autobiographies tell us more about general masculinity norms than would autobiographies written by individuals who define themselves, or are defined by others, as “criminal”.

Järvinen (2004) writes that narratives are related to the environment that the presentations have been produced *for*. In this sense, autobiographies are of particular interest, since they may be assumed to have been produced for a more general group in society than other forms of life histories, such as research interviews. Further, they may be assumed to have been more carefully prepared than the life histories in interviews. The texts have been subject to a series of rewrites before the books’ publication. They thus constitute a special form of life history because of the highly considered nature of the narrative process. The three biographies have indeed reached a large audience and are therefore particularly interesting to analyse.

The analysis is based on the books in their entirety, but we have conducted a close reading of all narratives that include descriptions of involvement in crime. We have then identified a number of themes, which also constitute the framework for the presentation of our analysis: 1) *The potential for violence and physical strength*, 2) *Fearless, risk-taking and slightly mad*, 3) *Innovative*, 4) *Rebelling against the system*, 5) *Being responsible*, and 6) *Retaliation and revenge*.

3 Co-authored with David Lagercrantz.

4 Co-authored with Markus Lutteman.

Before we move on to the analysis, we must first touch upon an ethical aspect of our work. The fact that our analysis focuses specifically on accounts of involvement in crime, which are taken out of context, may serve to present Ibrahimović, Sjöberg or Persson in an unfavourable light. We would therefore like to emphasise that this has not been our intention. Our study is not of Ibrahimović, Sjöberg or Persson as *individuals*, but rather the representations that are produced by their narratives about involvement in crime, and what these representations tell us about masculinity norms in a much broader context.

Analysis

We would like to begin by noting that it is not only by means of narratives about crime that masculinity is constructed. It should be noted that in addition to the masculine characteristics that are portrayed in the crime accounts, other traits are also emphasised by means of other types of narratives – characteristics such as being active, heterosexual, successful, purposeful, having a high pain tolerance, and being intelligent. All three men are also described as being leaders, individualists, vengeful, smart, and courageous winners – rebels, who have the courage to play for high stakes, to swim against the tide and to resist rules and authorities. All three autobiographies may be characterised as hero stories. Ibrahimović, Sjöberg, and Persson are all described as working-class boys who grew up in difficult circumstances and sometimes spent time in dubious company, who engaged in “boyish pranks” and sometimes serious offences. Thanks to their talent, and hard and focused work, they pulled themselves up, earned large sums of money and became rich and famous. Along the way, they all suffered various types of setbacks, which they usually succeeded in emerging from as victors. In this sense, they are all typical “manstories” (Järvinen 2004), but all three also contain several narratives that provide some nuance to accepted masculinity constructions, by describing ambivalence, grief, vulnerability, pain and anxiety. The majority of these narratives do not, however, appear in connection with accounts of the authors’ involvement in crime, and for this reason most of them fall beyond the scope of our analysis. Another aspect which is conspicuous by its absence in the analysis below is ethnicity. It is absent in Sjöberg’s and Persson’s books, which may be associated with the tendency for the norm to often remain invisible. In Ibrahimović’s autobiography, however, ethnicity is manifested clearly, although not in the accounts of crime, and is therefore not part of our analysis.

Crime narratives as a resource for doing masculinity

Before we present our analysis of the crime narratives in more detail, it may be of interest to show how many accounts of criminal behaviour are found in the autobiographies examined. The narratives have been coded on the basis of a legalistic interpretation, based on the offences described in the accounts, as defined in Swedish law.⁵ It is not our intention to argue that Sjöberg, Persson and Ibrahimović have committed large

5 A few of the events/offences are described more than once in the autobiographies, which means that the same incident may appear more than once in Table 1.

numbers of offences – most people commit some offences, particularly in their youth. Of interest is the fact that they have chosen to *narrate* these events, which (on the basis of our interpretation, but perhaps not their own) may be viewed as criminal offences, and how these accounts are (not) narrated.

Table 1: Accounts of involvement in crime.

Offence	Ibrahimović	Persson	Sjöberg
Alcohol and cigarette smuggling		2	
Assault	11		3
Breach of postal or telecommunications confidentiality	1		
Breach of professional confidentiality		1	
Causing bodily injury or illness	1		
Criminal damage	6		1
Destruction causing public endangerment	2		
Driving through a red light	1		
Driving without a license			2
Drug offences		4+*	15
Environmental offences (complicity, but not presented as such)		2	
Fishing offences		1	
Fraud			2
Harassment			1
Hunting offences		2	
Impersonating a public officer	1		
Non-sexual molestation	1		
Offences against National Service legislation		1	
Parking offences			5+
Preparation to commit murder		1	
Receiving stolen goods			2+
Speeding offences	5	4	4+
Tax offences		3	12
Theft/petty theft	11+		5+
Unlawful possession of a weapon	2	1	
Unlawful handling of a corpse/disturbance of a grave			1
Unlawful threat	4	1	1
Number of accounts of involvement in crime	46	23	54

* This figure relates to the number of concrete offences described. The plus sign indicates that the author makes it clear to the reader that the offence has been committed on a greater number of occasions than those for which a concrete account is presented.

Table 1 shows both similarities and differences. The only offences that all three men are described as having committed are the unlawful threat offence and exceeding the speed limit. Given that research on masculinity has emphasised violence as a particularly central element in constructions of masculinity (Kimmel 1994; Kimmel & Mahler 2003; Messerschmidt 2004), one might perhaps expect to find a greater number of accounts relating to violence. On the other hand, it is first and foremost the *potential* for violence that constitutes the central factor, namely the importance of appearing to be capable of violence, and this is presented in the autobiographies in other ways than via accounts of actually committing acts of violence. *Not needing* to fight may be viewed as being even more desirable, provided that one *can* fight if necessary.

Although the table might suggest that the autobiographies contain accounts of many offences, it is important to note that these accounts do not constitute central narratives in any of the biographies. All three men are primarily presented as law-abiding citizens who live honest lives, *at the same time* as they – sometimes in one and the same sentence – also are described as having crossed (and to some extent as still crossing) the line (of the law). Speaking of crime in the same breath as presenting oneself as a law-abiding individual may be interpreted as indicating a desire to present oneself as an honest person. Since the offences are described in other parts of the book, it might appear self-contradictory if these were not then also mentioned when the authors described themselves as being law-abiding or honest individuals. It may also be interpreted as indicating that it is important to present oneself as a person who has the courage to cross the line (of the law) and take the consequences.

Ibrahimović is presented as a person who *would have become* a criminal, if he had not become a footballer (Ibrahimović 2013:26). This illustrates the point made by Järvinen (2004) that life histories are presented from the perspective of the present. Ibrahimović is not presented as being criminal today, and on the basis of this position is not described as *having been* criminal *then*, despite the many offences that are described in his book. Describing offences committed in one's youth, which one is now looking back on as an adult, and from a well-established position, may also be viewed in the light of the social clock concept discussed by Spector-Mersel (2006). Following on from this introductory presentation, we will now move on to present the analysis based on the themes we have identified.

The potential for violence and physical strength

Ibrahimović is the one who is presented as possessing the biggest potential for violence and differs from Persson and Sjöberg in the way his physical strength, fearlessness and high pain tolerance are highlighted. A more bodily masculinity is constructed through the depictions of football as a violent, physically demanding sport with lots of body contact. His autobiography includes recurrent accounts of head-butting and other acts of violence committed during football matches. These may not be viewed as criminal offences in the legal sense, but in some of these accounts the violence takes place directly prior to or after matches or training sessions and has therefore been coded as involving assaults in the above table. These accounts demonstrate Ibrahimović's

potential for violence, and at the same time his opponents are often presented as unmasculine (as cowardly and frightened). Presenting other men as being unmanly is a common strategy for making oneself masculine (Pascoe 2012; Messerschmidt 2019). One passage describes how a teammate (Zebina) played aggressively during training sessions, and how on one occasion he subjected Ibrahimović to a particularly brutal tackle.

I went up to him, right in his face: “If you wanna play dirty, say so beforehand, and I’ll play dirty too!”

Then he headbutted me – bang! just like that – and things happened fast after that. I didn’t have time to think. It was a sheer reflex. I hit out at him, and it happened right away. He hadn’t even finished headbutting me. I must have hit him hard. He dropped down on to the grass [...] (Ibrahimović 2013:160)

The incident causes a stir in the entire team, but Ibrahimović receives the support of another player, who signals that Ibrahimović’s actions had been entirely correct. Another player, however, (Thuram) expresses his disapproval, and while he is telling Ibrahimović that he is “young and stupid” and that you cannot do what he has just done, he is interrupted by the coach, who yells at Thuram:

“Shut your mouth and get out of there.” Of course, Thuram made himself scarce, he was like a little kid, and I left as well. I had to cool down.

Two hours later, I saw a guy in the massage room who was pressing some ice against his face. It was Zebina. I must have hit him hard. He was still in pain. He would have a black eye for a long time [...] (Ibrahimović 2013:161)

Note the connection between age and expected behaviour in the depiction of Zlatan as “young and stupid” (cf. Spector-Mersel 2006). Zlatan’s description of Thuram as “a little kid” positions Thuram as unmanly, and Ibrahimović is presented as being physically the stronger in relation to Zebina (cf. Messerschmidt 2019). One recurrent theme in Ibrahimović’s autobiography is the way in which he has more or less unconsciously hit someone really hard. It is also made clear in the above narrative that the coach approves of the violence, and in this sense, it may be said to serve an inclusive function for Ibrahimović (Kolnar 2005).

In several accounts relating to the footballing context, Ibrahimović appears not only as possessing a potential for violence, but as being almost uncontrollably physically powerful:

At one training session I picked him [the coach] up and hugged him out of sheer joy. I cracked two of his ribs. He could hardly walk [...] (Ibrahimović 2013:113)

Even when giving someone a well-meaning hug, the ribs of the person on the receiving end of Ibrahimović’s friendly gestures may get cracked.

In contrast to Ibrahimović, in Persson's autobiography, accounts of violence are conspicuous by their absence although it is nonetheless Persson who describes perhaps the most serious violent offence found in the material, in the form of preparation for murder. Persson's mother had outwitted him, pried into a private, locked box and taken the money he had earned from illicit smuggling activities, which he describes in the book, and Persson plans to kill her by "finding some suitable poison with which to add a little spice to my mother's medication" (Persson 2011:172). He begins:

to experiment with nicotine, extracting the deadly poison from ordinary cigars, tasteless, odourless, difficult to trace, lethal, and in a way that fits well with my mother's medical history and her failing heart. I finally collect enough nicotine in crystalline form to kill a whole horde of mothers who have betrayed their sons. Then I let go of the whole idea, and the person who saves my mother's life is actually my little sister. She is ten years old, more impossible than ever, and who would take care of her if mum were to die? [...] Mum gets to live, and to avoid unnecessary temptation [...] I flush my lethal poison down the toilet. (Persson 2011:172–173)

What is interesting in this account is the way in which it is narrated. Something that may be described as a planned murder attempt is related almost in the form of an amusing anecdote. While it is true that the account shows Persson planning carefully and weighing the advantages and disadvantages, the potential for violence that is actually described in the above quote almost fades into the background.

As with Persson, accounts of violence are uncommon in Sjöberg's autobiography. He expressly distances himself from violence, but there are several accounts when he describes having used violence himself.

There is actually only one person whom I have consciously struck several times. That is Viljo [then Sjöberg's coach]. I was nineteen years old when it happened the first time. (Sjöberg & Lutteman 2011:101)

The accounts of violence that do appear do so in a very special context, since this coach had subjected Sjöberg to repeated sexual abuse over a period of many years.⁶ As with Ibrahimović, the opponent, the one who gets hit, is described as unmanly, cowardly and afraid, but in Sjöberg's case, the accounts also present ambivalence, precisely because the coach is described as being so small and afraid. At the same time, the image of Sjöberg as non-violent is also constructed via these accounts of the use of

⁶ Sjöberg's book is written from the position of the victim of sexual abuse at the hands of his now deceased coach. This is what the title of the book – "What you didn't see" – is referring to, and it was this that was the focus for the marketing of the book, and that then became the focus of attention when it was published. The accounts of abuse are fewer however than the accounts relating to Sjöberg's involvement in crime.

violence. They constitute an exception and are due to special circumstances (given the coach's offences against Sjöberg), and at the same time Sjöberg also expresses a sense of ambivalence in relation to his own violence.

As I drove along the streets, I was filled with conflicted feelings. In a way it felt good to slap him. It was a sense of liberation. At the same time, it felt like I had beaten a child. Because in a certain sense, Viljo was a child in an adult man's body. The next day I told him how close it had been that I had assaulted him seriously. "You, if anyone, know how hard I could have kicked you. You wouldn't have been able to stand up after that. If you behave like that one more time, you can't expect me to control myself." Viljo crouched and almost started to cry again. (Sjöberg & Lutteman 2011:101)

After beating Viljo on a few occasions Sjöberg only needed to threaten Viljo in order to make him do what Sjöberg wanted. The potential for violence was established, but it is not something Sjöberg describes being proud of (Sjöberg & Lutteman 2011:102). In this way, the violence in this context may also function to show that Sjöberg has a potential for violence – in certain, special circumstances he is able to fight – at the same time as the image of himself as a person who is against violence can be maintained as a central narrative.

The accounts of violence (apart from the example of the broken ribs) illustrate the importance of striking back at someone who has disdained you. All three men are depicted as having been treated unfairly and are at risk of being seen as inferior if they do not defend themselves. They all strike from a victim position (albeit very different ones) – Ibrahimović is head-butted and shown no respect, Persson's mother shows no respect for his personal belongings and Sjöberg has been subjected to sexual abuse. The narratives of violence can thus be understood as depictions of taking the power back when challenged.

Fearless, risk taking and slightly mad

All the books use accounts of crime as a resource for presenting fearlessness and risk taking (cf. Jon 2007), not least accounts of motoring offences in the form of speeding. On one occasion, for example, Ibrahimović is described speeding away from the police at 325 km/h. Ibrahimović is also proudly described as a sensation-seeking, courageous and uncommonly skilful driver. A male acquaintance who have been with him at the time of his speeding offences have been frightened by his excesses (Ibrahimović 2013:216) – a telling example of subordination of other masculinities (Connell 1995; Messerschmidt 2019). Part of the explanation for Ibrahimović's driving excesses is ascribed to the sports cars he can now afford to buy. In Sjöberg's book it is noted that:

it is dangerous to have that kind of car when you are twenty years of age. [...] The speedometer went up to 300, and I once pushed it the whole way. I didn't even think of the possible consequences of that kind of speed. (Sjöberg & Lutteman 2011:115)

Here we can relate to Spector-Mersel's (2006) discussion of masculinities that are appropriate for a certain age. In some places in the book, Sjöberg speaks from the position of a mature, responsible, adult man when looking back at the offences he says he has committed. He did not think about the possible consequences *then*, but he does *now*. These may be read as counter-narratives since they have a different connotation than most of the other crime narratives.

Of the autobiographies examined, it is Ibrahimović whose crime accounts present him as the greatest sensation seeker and risk taker, which may also be viewed in light of the fact that he is the youngest of the three men. It is not only by means of speeding and theft that Ibrahimović has got his kicks. At the time he became a professional footballer at the Ajax club, he spent some time in Malmö, in Sweden, and describes himself as having done "all sorts of stupid stuff" (Ibrahimović 2013:99). He and some friends:

went round with airbombs and stuff – illegal fireworks that we'd chuck into people's gardens. We did all kinds of crazy stuff to get our adrenaline going. [...] There was loads of racing round in cars, because that's how I function. If nothing's going on with football, I've got to get my kicks somewhere else. I need action, I need speed, and I wasn't looking after myself. (Ibrahimović 2013:99)

These fireworks are described at several places in the book. Ibrahimović and his friends bought them from a "geezer who made them illegally at home" (Ibrahimović 2013:120). Among other things, there are detailed descriptions how they placed one of these "airbombs" in a friend's workplace letterbox, which "exploded" into "seven million pieces" (Ibrahimović 2013:120). These events are described as "laddish pranks, the sort of things I've always needed and, in fact, the sort of things that still happens" although "my time in Ajax was my most out-of-control phase" (Ibrahimović 2013:120).

It is of interest to read the above examples on the basis of how these incidents are *not* narrated. There are no descriptions of thinking about possible disastrous consequences that these actions could have resulted in. The descriptions are not of petty offences, but they are nonetheless described as "boys fooling around" and they are presented as being fun, crazy and not particularly dangerous. This is in line with the generally accepted norm that "boys will be boys", and how this is used to excuse crime and violence (Davies 2011). Whether Ibrahimović still engages in this form of activity is not mentioned. However, the book makes it clear that he still would not shy away from committing offences in order to experience excitement, for example, even as a multi-millionaire he takes the opportunity, when it arises, to steal a whole trolley of IKEA furniture. The incident is not depicted as a crime, though. The trolley "happened to go past the checkout" and Ibrahimović's friend "was a smart guy" to push, as did Ibrahimović.

So we ended up getting a load of the stuff for free, and of course we enjoyed that. Don't think it was about money, though. It was the buzz. It was the adrenaline. It was like when we were kids in the department store. (Ibrahimović 2013:121)

This narrative is in line with cowboy masculinity and illuminates the intersection between class, age and gender. By clearly stating that it is not about the money, Ibrahimović is portrayed as a successful man. The reference to childhood displays Ibrahimović as still being youthful, tough, and cool – not a boring adult, playing by the rules. He can still cross the line when opportunity is given (cf. Spector-Mersel 2006). The reference to childhood also points to Ibrahimović's working-class background. Although it is the kicks that Ibrahimović nostalgically remembers, there were also other reasons to steal as a young man.

Innovative

In the context of this theme, we see the emergence of the significance of social class, particularly in Sjöberg's and Ibrahimović's autobiographies. If you lack the resources to obtain things in legitimate ways, you acquire them by other means. As early as the 1930s, Merton (1938) described how conflicts between goals and means can lead to experiences of strain. If you lack legitimate means to achieve economic success, one strategy is to instead turn to illegitimate means. Both Ibrahimović and Sjöberg describe experiences of strain. Ibrahimović, for example, is described as a "pauper" at several places in his book. Starting his upper secondary education at a school where the students came from the more elegant parts of town was a shock:

At Borgarskolan, kids had Ralph Lauren sweaters, Timberland boots and shirts with collars. Imagine! I'd hardly ever seen a guy wearing a button-front shirt with a collar before, and I realized immediately that I needed to take drastic action. There were loads of fit girls in school. It wouldn't do to go and chat them up while looking like a guy from a council estate. (Ibrahimović 2013:41)

Here we can see how the significance of class interacts with the significance of gender, heterosexuality and place (cf. Hammarén 2008). Awareness is expressed of what passes as acceptable masculinity in Ibrahimović's home context (a less privileged suburb) has little status in this new context – in this instance in relation to girls. One of a number of solutions to this situation was to steal.

I needed some cool stuff. Otherwise, I'd have no chance in the schoolyard. So I pinched one guy's music player, a wicked MiniDisc. (Ibrahimović 2013:42)

In another passage, in a footballing context, Ibrahimović is described as rebelling against the prevalent middle-class norms by exaggerating his poverty and suburban identity by pretending to have no money at all (Ibrahimović 2013:35–36) but in the school context, in relation to all the "fit girls", he does not do this. This also shows that the significances of class and place may carry more weight than that of gender. The quotation above manifests the feeling of a sense of inferiority in relation to the girls at school.

Sjöberg's autobiography also describes both himself and his family as having expe-

rienced economic hardship. In his youth he bought a great deal of stolen goods, since he would never have been able to buy these things in shops (Sjöberg & Lutteman 2011:29). In one crime account, which is focused on thieving, and which shows how smart and innovative Sjöberg and his friends were, Sjöberg describes how when they were young they sold newspapers. Although the story begins by describing how Sjöberg and his friends were engaged in honest work, the narrative is mostly focused on how they swindled their employer (and others) out of the profits (Sjöberg & Lutteman 2011:30). Persson's (2011:154) autobiography also presents him as being innovative, not least in connection with an account of how he sold smuggled alcohol and tobacco, for example, and here too the intersections with both class and age emerge clearly.

Rebelling against rules and authority

One central element in Jon's (2007) concept of cowboy masculinity is the rebel who revolts against an unjust system. It is first and foremost in Sjöberg's book that crime accounts are employed as a resource to construct rebelliousness. The narratives are often focused on how Sjöberg rebelled against the way that athletes were at that time required to have amateur status, in order to be allowed to participate at the Olympics, and thus were precluded from earning money from their sport. The crimes described in Sjöberg's autobiography often take the form of tax offences, but also include conning the system in other ways. Since athletes were unable to use their sport as a paying occupation, their money had to be held in trust at the Swedish Athletics Association. "It was like living under guardians. The system naturally encouraged cheating" (Sjöberg & Lutteman 2011:151), for instance in the form of faking travel expenses forms, exaggerated expenses claims or invented costs based on fake receipts. In his description of how he cheats an unjust system, Sjöberg also provides examples of his own smartness – a recurrent theme in his autobiography.

It was the first time that I had lost my license. After that I was more careful about losing it. Not by reducing my speed, but by joining the Association to Abolish the Speed Limit [Föreningen för fri fart, FFF]. Every month, FFF sent out a list of all the unmarked police cars in the country, and which counties they were in. In addition, of course, I had a police radar detector and a police radio in the Porsche. (Sjöberg & Lutteman 2011:114–115)

Accounts of motoring offences can also provide opportunities to describe rebellion against the law enforcement in other ways – as one man against the system. On another occasion (Sjöberg & Lutteman 2011:240), when Sjöberg had once again been caught speeding, he was given two days to surrender his driving license (individuals are sometimes allowed to drive to their destination before their driving license must be surrendered), which he then ignored. Taking his car, and being in a hurry, he drove in excess of the speed limit, and was stopped once again, this time by "a particularly zealous traffic officer" who pointed out that Sjöberg was driving much too fast. "The only appropriate thing to do was of course to deny this," writes Sjöberg, which then

leads to an account of power games between Sjöberg and the police officer. The police officer informs Sjöberg that he will be called to attend a trial. Sjöberg responds that he knows his rights as a non-resident Swede, he has the right to appoint a representative, and he will appoint the police officer!

I knew that he did not have the right to refuse this assignment. In addition, he would not get paid for it, because it would be done outside of working hours. But he was not aware of all this. [...]

“You mean that I have to go to court and say that you deny the offence?” [the officer says]

“Yes, that’s what you do.”

“That can’t be right.”

He went off and made a phone call, and then came back looking very sour.

“I mean, for fuck’s sake. What a bloody system.” (Sjöberg & Lutteman 2011:240–241)

In this crime account, Sjöberg succeeds in cleverly duping the representative of law and order by turning the system against him. Sjöberg is so smart that he knows the system better than the police officer himself! Not only is he a rebel, he is also portrayed as a hero who brilliantly overcomes the slow and wicked “sheriff”. The similarities with Jon’s (2007) cowboy masculinity are striking. It is also interesting to note that Sjöberg describes denying the offence as being the only natural course of action in this situation. Here we can relate this to what is *not* said in this account. There are many other, considerably more effective, options than denial, if the intention is to disengage oneself from a situation involving the police as smoothly as possible. A polite apology and showing that one accepts responsibility for what one has done can often constitute a more successful strategy for achieving this end (Pettersson 2012), *if the objective is to get off as lightly as possible*. If the objective is instead to rebel against the law enforcement, denial is a more effective strategy.

Persson’s autobiography also includes examples of rebellious accounts of crime:

As early as the first day that I’m sitting there in my sentry box, I once again end up on the path to crime, not because of alcohol and cigarettes this time, but rather in a much more morally dubious combination of environmental crime and financial irregularities. [...] If future archaeologists were to come up with the idea of excavating the beautiful, wooded hill that lies beside the E4 slip road, just north of the gates to Haga Palace, then they might want to think of me. A good deal of all the rusty fridges and other crap that is lying there leaking Freon and heavy metals is a memorial to me and my summer at Haga. (Persson 2011:158–159)

What is interesting about this quotation is the way in which Persson presents himself as being the reason why these environmental offences were committed. While he was certainly complicit, it can be seen from earlier passages in the book that it was first

and foremost a question of lorry drivers paying Persson to look the other way, without giving him much of a chance to object, when they arrive at the fly tip and dump the environmentally hazardous waste. This account is also interesting to analyse on the basis of how it is *not* narrated. An alternative narrative might have described a fear about saying no to older lorry drivers, or shame at having been complicit in these offences. Instead Persson chooses to present himself as being more responsible than he needs to. The way in which the account of these offences is presented is in itself rebellious – instead of being an account about a young man (Persson was 18 at the time) who did not have the courage to say no to older lorry drivers. Another crime narrative that may be interpreted as rebellious is found in Persson’s account of the drug offences he has committed over the course of his life. He writes that he has never abused drugs, but says that he has tested most things “from heroin and cocaine all the way down to cannabis and Indian hemp, during my years as a crime researcher” (Persson 2011:339). By stating that:

irrespective of what I have swallowed, inhaled or even injected into my veins, it has never led to my feeling any craving, not even a temporary desire to continue, to at least try one more time. (Persson 2011:339)

Persson presents himself as a person who is in control. The reason that he “as an adult has tested different narcotic substances” is his “work as a crime researcher” (Persson 2011:339).

A desire to know what I am talking about on the basis of my own experience, and not just what I have learned by reading about it or from what others have told me. Anything else would have been negligent, almost official misconduct for a person like myself. (Persson 2011:339)

On the basis of his position as a researcher, Persson makes the commission of a large number of drug offences appear both rebellious and responsible.

Responsible

One theme that, for us unexpectedly, emerged from the analysis was that of crime accounts that function as a means of portraying the authors as being responsible. Such accounts are not common, but they do occur, first and foremost in Sjöberg’s book, while there are also examples in Ibrahimović’s autobiography, where by presenting himself as *previously* having been irresponsible, he is by extension described as being a (more) responsible man now. In this sense Ibrahimović is portrayed in line with the hegemonic masculinity script of young boys – boys will be boys as an excuse for crime – and the script of older more responsible men (cf. Spector-Mersel 2006; Davies 2011).

Sjöberg’s autobiography includes several examples of how crime accounts may be used to portray him as a responsible person. One such account describes how a young Sjöberg, together with a large group of other students, engaged in extensive vandalism

at school. When the school principal called all of the secondary school classes to an assembly in the gym hall, and encouraged those who had the courage to do so to admit to what they had done, the room remained completely silent.

I looked at my co-criminals, but nobody appeared to be making any effort to stand up. So I stood up myself and went and sat between the goalposts. [...] Then nothing happened for a long time. I sat there by myself, and none of the other “hooligans” stood up. In the end I looked at some of them and said: “Oh come on! Am I the only one who’s done all this?” Slowly one of the other guys stood up and slouched over to me. Then one more, and then another. In the end there were almost twenty of us packed into the handball goal. (Sjöberg & Lutteman 2011:12-13)

Sjöberg is presented as a leader with backbone, who takes responsibility for what he has done and who also encourages that the others take responsibility for their actions. Another way in which Sjöberg is portrayed as responsible in relation to crime is illustrated in an account of the events linked to him and a number of other people being arrested for cocaine use in connection with the Athletics World Championship in Gothenburg. In connection with this incident, Sjöberg describes how he immediately confessed and admitted responsibility when he was arrested by the police. He also took responsibility for his actions in a press release (which is published in full in his autobiography) and apologised to the active athletes who had been linked to the incident, despite themselves being completely innocent, and explained that they had nothing to do with what had happened. Another element to this story is found in the fact that another former sportsman was also arrested, Sven Nylander, who continued to protest his innocence for a long time. Nylander also suggested for a long time that it could have been Sjöberg who had caused him to consume the drugs he had taken without his own knowledge. By describing Nylander (who much later did in fact confess to having consciously taken the cocaine) as irresponsible and shocked by the incident, and as having been confused and unresponsive at the police station, Sjöberg is made to appear even more responsible. These two narratives allow Sjöberg to be portrayed as a better, more straightforward person in relation to the other boys/men, who then appear as cowards (cf. Kimmel 1994; Pascoe 2012; Messerschmidt 2018b, 2019).

Retaliation and revenge

This theme is central in all autobiographies. It emerges in part in accounts of the authors’ childhood and teenage years, when adults have stigmatised them as lower status working class, “social cases”, troublemakers or black sheep, but also in accounts of how they have been mistreated as adults, not least by journalists. The autobiographies can themselves be viewed as manifestations of retaliation, with the authors’ own interpretations now having precedence. The desire for retaliation and revenge that is expressed in the autobiographies may be understood in light of one mark of masculinity, namely the view that real men hit back and exact revenge. Some of the crime accounts also

include a clear revenge motive. Persson's plans to murder his mother are the result of her having outwitted and betrayed him by taking the money he had earned from smuggling offences. Several of the accounts described by Ibrahimović that relate to violence also include motives of revenge. Among other things, Ibrahimović describes bossing around at a meeting with the journalists at a tabloid newspaper that had repeatedly written unfavourable and offensive headlines about him:

and I think I scared them out of their wits, to be honest. I even chucked a bottle of water at their heads. "If you were from my 'hood, you wouldn't have survived", I said, and maybe that was harsh. (Ibrahimović 2013:168)

In this account, Ibrahimović plays on the media image of the "dangerous hood" in which he grew up together with (other) immigrant boys, and employs this as a resource to instil respect and create fear by using attitudes and action to perform a "hood masculinity" that radiates a sense of dangerousness (Hammarén 2008).⁷

Concluding discussion

Our objective has been to show that (certain types of) crime narratives, how they are narrated and not narrated, can constitute a resource for doing masculinity, and may thereby serve an inclusive function. As noted in the introduction, popular media is full of manly heroes carrying out acts that constitute criminal offences according to a legalistic interpretation, but which are not presented or perceived as crimes. This link between crime and masculinity, which serves to normalise and mitigate the offences, can also be seen when boys or young men commit criminal offences, and their acts are regarded as "boyish pranks", in line with the expression "boys will be boys" (Davies 2011). It is against this backdrop that the accounts presented by Persson, Ibrahimović and Sjöberg of their own involvement in crime should be viewed and understood. In line with Kolnar (2005) we show how the paradoxical nature of crime narratives emerges in the distinction between the peripetal and the centripetal forms of crime. The distinction refers to the different motions that narratives of crime can take. Peripetal crime accounts marginalize the individual or drive him out into the periphery of a social field (exclusion). Centripetal crime narratives legitimize the individual and drive him towards a centre (inclusion). What characterizes the centripetal crime narrative and what determines if the narrative will serve an inclusive or an excluding function? Based on our analysis we believe several factors are of importance. One aspect seems to be the obfuscation of the crime itself which is dependent on 1) who is described as engaging in the actions concerned, 2) the time and place at which they are described

⁷ Ibrahimović is not an immigrant. He was born in Sweden to immigrant parents, although the book cover actually presents him as an immigrant. Hammarén (2008) shows that coming from a less privileged neighbourhood, where the proportion of immigrants is high, boys and men are often perceived as "dangerous immigrants", regardless of their actual background.

as occurring, 3) against and for whom they are described as being directed and as having consequences, and not least 4) whom the account is narrated by and on the basis of which position. In other words, narratives of certain types of crime (like theft, assaulting other men, tax offences, criminal damage, alcohol and cigarette smuggling, drug offences, *et cetera*), and not others (for example assaulting or raping women or children), narrated in specific ways – highlighting courage, strength, smartness, rebelliousness, *et cetera* – and not others (for example shame, vulnerability, fear, weakness, cowardice, lacking self-control, *et cetera*), narrated from a socially well-established, famous position (like Sjöberg’s, Persson’s and Ibrahimović’s) serves an inclusive function and obfuscates the crimes. The fact that Persson, Ibrahimović and Sjöberg are all successful, well-established men is of significance. If Ibrahimović “had become a criminal” instead of a professional footballer, the crime accounts presented in his book would appear in a very different light – they would appear as the beginning of a young “immigrant boy’s” criminal career.

There is nothing new to show that courage, individuality, strength, potential for violence, risk-taking, intelligence, *et cetera*, are important markers of masculinity. Our contribution is to show that famous, socially established men – not known for having a criminal history – can present themselves as having these qualities by writing about their own involvement in crime – without framing their actions as crimes (aside from Persson’s statement that he would have served several years in prison for smuggling if it had been reported to the police, or Sjöberg’s explicit accounts of tax, speeding, and drug offences). Illegal actions are mostly framed as tough, cool, smart, dangerous, fun, and even responsible accomplishments. When we, as researchers, are counting accounts of actions and label these in legalistic terms as for example preparation to commit murder, destruction causing public endangerment, assault, *et cetera*, we are making an analytical point. By revealing the crimes, we believe we are illuminating the paradoxical nature of hegemonic masculinity norms. To break norms is the norm, especially for the (working-class) man. For how can an underdog become a hero if norms/laws are not broken? The cowboy story tells that norms/laws are there to keep the underdog in place. Playing by the rules will not lead to success (cf. Jon 2007, 2014). The intersection between class and gender is striking. A real (working-class) man ought to have experiences of rebellion, courage, strength, violence, taking risks, and so on. If these experiences are gained by (presenting) your own involvement in (certain types of) crimes, it does not affect the construction of masculinity in a negative way. On the contrary.

Another contribution is the focus on what is *not* being said. As pointed out in the analysis the crime narratives might have been narrated in quite different ways, describing fear, weakness, vulnerability and ambivalence.⁸ If the crime narratives had been told from another position, for example the position of fatherhood, we wonder if depicting violent or dangerous acts as “boyish pranks”, diminishing the seriousness

8 There are a few exceptions, for example Sjöberg pointing out the dangerousness of having a fast sports car at young age and his ambivalence in relation to the violence against his former trainer.

we see, would be plausible. All three authors have children, but hardly anything is said about them, nor of being a father. Not least in a Swedish context, where gender equality is highly valued and recognized, narratives of responsible, dedicated fatherhood could have been appreciated. The women in the authors' lives are given a little more space in the biographies than the children, but these too have a rather hidden role. Thus, hegemonic masculinity is not primarily constructed in relation to femininities, but in relation to other men and masculinities. The crime narratives are by and large used to subordinate other men. This is in line with earlier research showing that it is first and foremost other men that may pose a threat to masculinity (Messerschmidt 2004, 2018a; Pascoe 2011; Pettersson 2014).

We would like to emphasise that our study has presented little opportunity to describe any major range of nuances. We have chosen to focus on accounts of these men's own involvement in crime. These narratives construct masculinity in a relatively traditional way. The autobiographies do include more complex representations of masculinity than the crime accounts, which is interesting. As a resource for doing masculinity, crime appears to provide access to a limited repertoire of possibilities. By describing what was *not* written, but could have been, we have shown that several of the accounts might have been used to do other forms of masculinity. Looking to a question posed by Sandberg (2010:455), namely "which narratives are available?", we may say that crime, especially in the form of offences committed during youth, is also available to well-established men, who lack any form of criminal "label", as a means of doing masculinity, but also that narratives about crime are restrictively conditioned.

Masculinity must regularly be performed, it is not something that can be possessed once and for all. Doing gender is an ever-ongoing accomplishment and aging may pose a threat to masculinity. As an adult, mature man being violent and taking dangerous (sometimes even life threatening) risks is not in line with the social clock of the hegemonic masculinity script, but accounts of such behaviour (committed in their youth) are an excellent resource to (re)establish and (re)confirm masculinity. However, by no means all their accounts of crime are about crimes committed in the authors' youth. Several narratives depict crimes committed as socially well-established adults (for example Persson's drug offences, several of Sjöberg's speeding offences, Ibrahimović's theft at IKEA). This may be understood in the light of these men's working-class heritage. Jon's concept cowboy masculinity is by and large a working-class masculinity. The similarities between the autobiographies and Jon's hero story of cowboy masculinity are striking – for their fearlessness, potential for violence, intelligence, smartness, and resistance against oppressors and authorities.

What, then, may these depictions of former underdogs tell us about the context in which they are published and what significance can they be assumed to have? We argue, in line with Oksanen (2012) and Sandberg (2010), that the crime narratives that were chosen (and not chosen) for inclusion in the autobiographies says something about how working-class men can, and are allowed, to be depicted in our cultural context. The construction of cowboy masculinity confirms the middle- and upper-class view of the working class as "the dangerous class". The crime narratives

in the autobiographies play upon this view and thus reproduce it. But does it matter more than on an analytical level? All three books have reached a large readership. Patrik Sjöberg's book sparked a great debate when released, and in 2018 he earned the title Honorary Doctor at Malmö University. Persson's book has also received a lot of attention. Ibrahimović's book has received the most attention. It has sold millions of copies, been translated into 30 languages and has been recognized for reaching young boys – a group that usually does not read books. Thus, the (dangerous) cowboy masculinity is presented as viable and even desirable for the readers. We do not say this was the authors' intention, but it is a consequence which illuminates the class-based narratives which are available to, for example, young boys who otherwise do not read books.

In conclusion we would like to point to the ambivalent signals and norms that boys and young men (and others!) face constantly in the form of media representations, and which are also reproduced in the autobiographies examined. On the one hand, crime is presented in the public debate as a great contemporary social problem, that society must take powerful measures to combat. On the other hand, not least in the field of popular culture, actions by men that (on the basis of a legalistic interpretation) constitute crimes may be portrayed as being both desirable and honourable. As long as crime accounts constitute a culturally accepted means of doing masculinity, we should not be surprised that crime statistics are dominated by young boys and men.

Acknowledgements

We would like to thank David Shannon for translating the article and the anonymous reviewers for their insightful suggestions.

References

- Berggren, K. (2014) "Sticky masculinity post-structuralism, phenomenology and subjectivity in critical studies on men", *Men and Masculinities* 17 (3): 231–252. <https://doi.org/10.1177/1097184x14539510>
- Bäcklin, E., C. Carlsson & T. Pettersson (2013) "Maskuliniteter som livsloppsprocesser", 133–175, in Ungdomsstyrelsen, *Unga och våld: En analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Carlsson, C. (2013) "Masculinities, persistence, and desistance", *Criminology* 51 (3):661–693. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12016>
- Connell, R.W. (1995) *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R.W. & J.W. Messerschmidt (2005) "Hegemonic masculinity: Rethinking the concept", *Gender & Society* 19 (6):829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Davies, P. (2011) *Gender, crime and victimisation*. London: Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446251294>

- Hammarén, N. (2008) *Förorten i huvudet: Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Ibrahimović, Z. (2013) *I am Zlatan: My story on and off the field*. London: Penguin Books.
- Järvinen, M. (2004) "Life histories and the perspective of the present", *Narrative Inquiry* 14 (1): 45–68. <https://doi.org/10.1075/ni.14.1.03jar>
- Jon, N. (2007) *En skikkelig gutt. Arbeidet med å forme en passende maskulinitet på Foldin verneskole 1953–1970*. Oslo: Unipub forlag.
- Jon, N. (2014) "Transforming cowboy masculinity into appropriate masculinity", 19–38 in I. Lander, S. Ravn & N. Jon (Eds.) *Masculinities in the criminological field: Control, vulnerability and risk-taking*. Farnham: Ashgate. <https://doi.org/10.4324/9781315594132-2>
- Kimmel, M.S. (1994) "Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity", 81–93 in H. Brod & M. Kaufmann (Eds.) *Theorizing masculinities*. Thousand Oaks: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452243627.n7>
- Kimmel, M.S., & M. Mahler (2003) "Adolescent masculinity, homophobia, and violence: Random school shootings, 1982–2001", *American Behavioral Scientist* 46 (10):1439–1458. <https://doi.org/10.1177/0002764203046010010>
- Kolnar, K. (2005) *Mannedyret: Begjær i moderne film*. Oslo: Spartacus.
- Matza, D., & G.M. Sykes (1961) "Juvenile delinquency and subterranean values", *American Sociological Review* 26 (5): 712–719. <https://doi.org/10.2307/2090200>
- Merton, R.K. (1938) "Social structure and anomie", *American Sociological Review* 3 (5):672–682. <https://doi.org/10.2307/2084686>
- Messerschmidt, J.W. (1993) *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J.W. (1997) *Crime as structured action: Gender, race, class, and crime in the making*. Thousand Oaks: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781452232294>
- Messerschmidt, J.W. (2004) *Flesh and blood: Adolescent gender diversity and violence*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J.W. (2018a) *Masculinities and crime: A quarter century of theory and research*. Lanham: Rowan & Littlefield.
- Messerschmidt, J.W. (2018b) *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification*. Lanham: Rowan & Littlefield.
- Messerschmidt, J.W. (2019) "The Saliency of 'Hegemonic Masculinity'", *Men and Masculinities* 22 (1):85–91. <https://doi.org/10.1177/1097184x18805555>
- Oksanen, A. (2012) "To hell and back: Excessive drug use, addiction, and the process of recovery in mainstream rock autobiographies", *Substance Use & Misuse* 47 (2):143–154. <https://doi.org/10.3109/10826084.2012.637441>
- Pascoe, C.J. (2012) *Dude, you're a fag: Masculinity and sexuality in high school, with a new preface*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520950696>
- Persson, L.G.W. (2011) *Gustavs grabb: Berättelsen om min klassresa*. Stockholm: Bonnier.

- Pettersson, T. (2012) *Att balansera mellan kontroll och kontakt: Lokala polisens arbete med ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, T. (2014) "Doing masculinity in youth institutions", 39–56 in I. Lander, S. Ravn & N. Jon (Eds.) *Masculinities in the criminological field: Control, vulnerability and risk-taking*. Farnham: Ashgate. <https://doi.org/10.4324/9781315594132-3>
- Sandberg, S. (2010) "What can 'lies' tell us about life? Notes towards a framework of narrative criminology", *Journal of Criminal Justice Education* 21 (4):447–465. <https://doi.org/10.1080/10511253.2010.516564>
- Scott, M.B. & S.M. Lyman (1968) "Accounts", *American Sociological Review* 33 (1):46–62. <https://doi.org/10.2307/2092239>
- Segal, L. (2007) *Slow motion: Changing masculinities, changing men*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230582521>
- Sjöberg, P. & M. Lutteman (2011) *Det du inte såg*. Stockholm: Norstedt.
- Spector-Mersel, G. (2006) "Never-aging stories: Western hegemonic masculinity scripts", *Journal of Gender Studies* 15 (1):67–82. <https://doi.org/10.1080/09589230500486934>
- Tham, H. (2018) *Kriminalpolitik. Brott och straff i Sverige sedan 1965*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Whitehead, S.M. (2002) *Men and masculinities: Key themes and new directions*. Cambridge: Polity Press.

Authors

Monica Skrinjar (Ph.Lic. in Criminology) is a PhD student at the Department of Criminology, Stockholm University. Her research has focused on drug use, drug policy, and gender and crime. While writing this article, she worked as a lecturer at the Department of Social Work and Criminology at the University of Gävle.

Tove Pettersson is a professor of Criminology and works at the Department of Criminology, Stockholm University. Her research interests include gender and crime, discrimination in the judiciary, institutional care of young persons, and police research. She has authored several books and participated in several anthologies.

Corresponding author

Tove Pettersson
Kriminologiska institutionen
Stockholms universitet, 106 91 Stockholm.
tove.pettersson@criminology.su.se

Mitt namn är Shaft

En populärkulturell ikon i tre olika skepnader

My name is Shaft. Three times Shaft as a popular-cultural icon

The character of Shaft has taken shape in different times of political polarization of the American society. The aim of this article is to closer examine how the character Shaft is portrayed in three different movies, from different decades. The analysis is specifically pointed towards how Shaft is positioned in relation to time (the time when the film plays out), place (place in urban space) and race (the African-American community). The three *Shaft* movies plays out in very different times: 1971, 2000 and 2019, that is, during the civil rights movement and active African-American protests, during a period of neoliberal ideals, and in current times, with heightened polarization and strongly voiced Black Lives Matter protests.

Keywords: Shaft, African-American, Blaxploitation, popular culture, race

UTIFRÅN EN FÖRSTÅELSE av populärkulturen som en samtidsbarometer riktar vi i denna artikel uppmärksamhet mot Shaft, en populärkulturell symbol som förekommit i olika skepnad, i olika tider och sammanhang. Shaft är en afroamerikansk actionkaraktär som för första gången dök upp på bioduken 1971, i den amerikanska spelfilmen *Mitt namn är Shaft* (1971). Därefter har samma karaktär återkommit i olika skepnader, i filmer inspelade vid olika tidpunkter. Karaktären Shaft har tagit form under olika perioder av politisk polarisering i det amerikanska samhället, med stark afroamerikansk mobilisering mot orättvisor och rasism: dels i en kontext av 1970-talets medborgarrättskamp (*Mitt namn är Shaft* [1971]), dels i en kontext av nutidens Black Lives Matter-demonstrationer, motdemonstrationer och dåvarande president Trumps ovilja att tydligt ta avstånd från rasism och motverka en eskalering av oroligheterna (*Shaft* [2019]). Däremellan har ytterligare en version av Shaft (*Shaft* [2000]) utspelats i en kontext av millennieskiftets nyliberalism och påbud om "historiens slut". I respektive film framträder en och samma karaktär, om än i lite olika ljus, belyst av den tid och det rum karaktären verkar i. Vad säger då dessa olika versioner av Shaft om den tid, det politiska klimat, och den plats där de utspelar sig? Syftet med artikeln är mot denna bakgrund att närmare undersöka hur karaktären Shaft framställs i tre olika filmer, från tre olika decennier, i den handling som utspelas i respektive film. Analysen riktar specifikt fokus mot hur Shaft positioneras

i relation till tid (den tid då filmen utspelar sig), plats (det urbana rummet) och ras (den afroamerikanska gemenskapen).

Shaft i tid och rum

De tre filmer som undersöks i denna artikel spelades in vid olika tidpunkter, av olika regissörer, och delvis med olika rollbesättning. Om vi undersöker filmerna närmare så uppvisar de likheter såväl som skillnader. Gemensamt för filmerna är Shaft i rollen som lagens förlängda arm, som tar sig an allehanda hot, i form av knark och organiserad brottslighet, och bringar lag och ordning i staden, närmare bestämt New York.

Den första filmen hade premiär 1971 (på svenska med titeln *Mitt namn är Shaft*), som den första i en serie av sammanlagt tre filmer (med *Shaft rensar stan* [1972] och *Shaft och människosmugglarna* [1975]). Shaft spelades i samtliga dessa filmer av Richard Roundtree, som fick sitt genombrott med just denna huvudroll. När det första filmen i serien kom marknadsfördes Shaft talande som ”Hotter than Bond, cooler than Bullit”, positionerad som en svart motsvarighet till två av samtidens etablerade vita actionhjältar: den brittiske superspionen Bond (om än hetare) och den hårdkokte amerikanske polisen Bullitt (om än coolare). Filmen ingick i en bredare filmgenre, Blaxploitation, som med filmer som *Sweet Sweetback's baadasssss song* (1971), *Superfly* (1972) och *Blacula blodsugaren* (1972) marknadsfördes för både en afroamerikansk och en bredare ungdomspublik med intresse för afroamerikansk populärkultur. Med filmens framgångar kom blaxploitation att introduceras till en bredare tittarskara. Även om det finns paralleller mellan produktioner inom denna genre och produktioner inom andra genrer, inte minst deckar- och western-genren, så kan vi här notera att de klassiska rollerna är omvända, med afroamerikanska huvudrollsinnehavare och med vita ofta förpassade till roller som tidigare varit mer gängse för afroamerikaner, det vill säga som skurkar, förövare och korkade bifigurer (Lawrence 2012). Värt att notera är dock att manus till filmerna *Mitt namn är Shaft* (1971) och *Shaft rensar stan* (1972), liksom de romaner som tjänade som förlagor, skrevs av en vit man, Ernest Tidyman (1970). I många fall hade blaxploitation-filmerna särskilt inspelade soundtracks, av kända afroamerikanska artister såsom James Brown och Curtis Mayfield. Soundtracken bidrog till att skapa en tydlig stil och dramaturgi, inte sällan med politiska undertoner. Inom genren blaxploitation fanns en stark betoning av det urbana livet, där platsen tillskrevs stor betydelse: ”Blaxploitation cinema played a critical role in introducing controversial illustrations of urban life to widespread audiences and set the stage for a new era of black representation in popular culture” (Engels 2014:76). I *Shaft*, liksom i många av andra blaxploitation-filmer, är en afroamerikansk maskulinitet framträdande (Robinson 1998; Henry 2004; Bausch 2013). I fallet *Shaft* illustreras detta inte minst av valet av namn på både huvudfigur och filmtitel, vars språkliga undertext tydligt anspelar på sexualitet: som amerikanskt slangord kan *shaft* dels som substantiv betyda penis, dels som verb betyda sätta på (i sexuell mening). Denna gestaltning kan ses i ljuset av en långvarig tradition i USA, med rötter tillbaka till slaveriets tid, inom vilken afroamerikansk maskulinitet på olika sätt har demoniserats. *Shaft*, liksom blaxploita-

tion i dess helhet, var del av ett bredare politiskt och populärkulturellt sammanhang, starkt präglad av fattigdom och tydlig polarisering, som bland annat tog sig uttryck i våldsamma protester och konfrontationer runt om i amerikanska städer. I spåren av det sena 1960-talets politiska klimat förekom en stark kollektiv mobilisering, inte minst i form av medborgarrättsrörelsen, där social rättvisa och kamp mot rasism var framträdande på den politiska agendan.

En av de krafter som var en tongivande del av denna mobilisering var Svarta pantrarna (*Black Panther Party*), som var särskilt inriktade på just den rasism och de ojämlika sociala villkor som drabbade landets afroamerikanska befolkning. Mobiliseringen bestod av såväl systemkritik och militans som lokalt gräsrotsarbete med fokus på utbildning, vård och omsorg (Nelson 2011). Detta sammanhang bidrog till att kulturen radikaliserades, med politiska undertoner i både musik och film (Ryan & Kellner 1988; Eyerman & Jamison 1998).

År 2000 utkom en ny filmatisering av Shaft, med Samuel L. Jackson i huvudrollen. Filmen regisserades av John Singleton, som tidigare regisserat bland annat filmer som *Boyz N the Hood* (1991) och *Livets hårda skola* (1995), som kretsar kring kriminalitet, droghandel och gängstrider förlagda till sönderfallande amerikanska stadskärnor. Singleton var tillsammans med bland andra Spike Lee tongivande inom 1990-talets våg av "new black realism"-filmer (Watkins 1998; Bausch 2013). Liksom inom blaxploitation spelade musiken här, först och främst i form av hiphop, en viktig roll. Filmbolaget marknadsförde filmen till en bred ungdomspublik, bestående inte bara av unga med afroamerikansk bakgrund, vilket bidrog till att förankra Shaft i populärkulturens mittfåra. Denna filmatisering av Shaft utspelas i en helt annan kontext än den första Shaft-filmen: i ett New York som Neil Smith (1996) benämnt som en "revanschistisk stad" (*revanchist city*). Det sena 1990-talets New York, där filmen om Shaft nu utspelas, är starkt format av neoliberala ideal, där marknaden tjänar som modell för hur samhället ses och organiseras. Enligt dessa ideal bör den enskilda individen ges frihet att på egen hand ta ansvar för sitt liv och sin framtid. Dessa ideal utgör grund för en slags revanschism, riktad mot minoriteter och mot en allmän strävan efter social rättvisa, som benämns politisk korrekthet (Smith 1996). Vid denna tid är Svarta pantrarna, liksom andra delar av det sena 1960- och tidiga 1970-talets medborgarrättsrörelse, politiskt detroniserat, inte minst som ett resultat av polisens repressiva bemötande (Eyerman & Jamison 1998; Nelson 2011). I stället formas samtiden av en "efter-medborgarrättsideologi" (*post-civil rights ideology*), som med fokus på individens eget ansvar för sitt liv och sitt välbefinnande tenderar att upprätthålla snarare än utmana den vita minoritetens privilegier i det amerikanska samhället (Bonilla-Silva 2001). Utvecklingen kan bland annat skönjas i ett gradvis skifte från kollektiv politisk kamp till individuellt självförverkligande i det amerikanska samhället (Henry 2004).

År 2019 utkom den senaste filmen om Shaft, återigen med Samuel L. Jackson i huvudrollen. Filmen regisserades av Tim Story, som tidigare regisserat science fiction-filmer och komedier. Filmen har också mer tydliga inslag av komedi än de båda föregående filmerna. Den är mindre politisk än föregångarna, samtidigt som den tar form i en tid starkt präglad av politisk polarisering, något som också kommer

till uttryck i den samtida populärkulturen, inte minst inom film (jämför Izzo 2015). Produktionen inleddes mot slutet av Barack Obamas tid vid makten, som landets första afroamerikanska president, strax innan Donald Trump tillträdde. Den politiska polariseringen blir alltmer påtaglig mot slutet av 2010-talet, med Trump vid makten. Trumpadministrationen har gett prov på såväl auktoritära tendenser som rasism riktad mot minoriteter såsom muslimer, latinos och afroamerikaner, samtidigt som dess marknadsliberala politik lett till fördjupad ojämlikhet (Giroux 2018). Detta har i sin tur lett till en stark opposition mot administrationens politik. En sådan opposition har inte minst kommit till uttryck inom samtida amerikansk populärkultur, i form av en rad uppmärksammade filmer med öppet politiska och samhällskritiska budskap, framför allt ifråga om rasism, såsom *Black Panther* (2018) och *BlackKlansman* (2018). I spåren av Metoo-rörelsen har dessutom en ”folklig feminism” växt fram som en reaktion mot en alltmer rumsren ”folklig misogyni” i spåren av Trumps öppna angrepp på kvinnor och feminism (Banet-Weiser 2018), vilket ”presents a great challenge for the full range of women’s rights globally” (Girard 2017:13).

Analytisk ansats och metodologisk reflektion

Med avstamp i denna historiska inramning är det dags att presentera vår analys av de tre filmerna. I artikeln närmar vi oss populärkulturen som en slags samtidsbarometer. Genom att närmare undersöka populärkulturen kan vi med andra ord lära oss något om samhället. I populärkulturen åskådliggörs nämligen rådande normer och ideal, men också pågående skeenden och förändringar (Bennett & Woollacott 1987; Kellner 1995). Populärkulturen kan därmed bidra till att både legitimera och reproducera rådande maktförhållanden i samhället. Samtidigt finns det inom populärkulturen alltid en viss potential att utmana rådande normer, exempelvis genom att artikulera och sprida alternativa sätt att se på världen (Dolby 2003).

I linje med en sådan förståelse kan populärkulturen ses som bärande en politisk dimension, som kan komma till uttryck både implicit och explicit (Street, Inthorn & Scott 2013). För att relatera till Hall (1997b:259) närmar vi oss populärkulturen som en domän där det utspelar sig en ständig kamp ”to represent someone or something in a certain way”, det vill säga en slags ”representationens politik” (*politics of representation*). Samtidigt kan populärkulturen ses som bärande en pedagogisk dimension, som består i att människor genom att ta del av och använda sig av populärkulturen, de uttrycksformer och tolkningsrepertoarer som den tillhandahåller, lär sig att bli del av samhällets gemenskap, enligt gängse normer (Dolby 2003).

I denna ständigt pågående representationens politik formas människor till subjekt, genom att på olika vis positioneras diskursivt, exempelvis i populärfilm, som vi riktar uppmärksamhet mot i just denna artikel. Analytiskt fokus riktas särskilt mot subjekt-positionen Shaft i de tre filmer som undersöks. *Subjektposition* avser här den specifika position som ett subjekt intar i en diskurs (Hall 1997a). En subjektposition har ingen given mening eller något inneboende värde. Varje subjektposition konstrueras diskursivt, det vill säga tillskrivs mening i specifika kontexter (Törrönen 2001:216). Det

innebär att olika subjekt positioneras i relation till andra subjekt, lokaliserade i både tid och rum. Den analys som presenteras i denna artikel riktar fokus mot hur huvudkaraktären eller subjektet Shaft positioneras i relation till andra subjekt i respektive film, i form av den afroamerikanska gemenskap som befinner sig i den urbana miljö där respektive film utspelar sig. I analysen visar vi hur tre olika skepnader av Shaft tar form, i relation till samtidens politiska uttryck. Vår analys av filmerna presenteras i kronologisk ordning, med start i den första filmen om Shaft från 1971.

Analysen har genomförts enligt följande. Inledningsvis gjordes en översiktlig kartläggning av samtliga filmer genom att titta på samtliga filmer i en följd. På så sätt fick vi en sammanhängande förståelse av varje film för sig och filmerna tillsammans, vad gäller dramaturgi och ramberättelse. Under detta skede gjordes anteckningar om nyckelsscener, skeenden, aktörer och huvuddrag. Dessa anteckningar tolkades därefter med utgångspunkt i den förståelse av populärkulturen som samtidsbarometer som presenterats ovan. Utifrån denna tolkning av materialet i dess helhet gjordes ett urval av ett antal nyckelsscener, som därefter undersöktes mer i detalj och transkriberades ordagrant. I nästa steg genomfördes en fördjupad analys av dessa utvalda scener, som påvisar vissa särdrag för respektive film när det gäller hur Shaft positioneras som subjekt i relation till andra subjekt i respektive film, först och främst den afroamerikanska gemenskap som befinner sig i den urbana miljö där filmerna utspelar sig.

När vi tar oss an filmer som handlar om en och samma huvudkaraktär, men som är producerade under olika tider, är det en rad frågor som skulle kunna resas. Hur förhåller sig till exempel filmatiseringar till ursprungliga romaner, i de fall där sådana föreligger? Vilken betydelse har det att olika manusförfattare och regissörer kan vara inblandade i filmer om en och samma huvudkaraktär? I vad mån och på vilket sätt inverkar förändrade produktionsvillkor inom filmindustrin på filmernas innehåll, form och dramaturgi? Vi avser inte att besvara dessa frågor i följande artikel, men några av dessa frågor har diskuterats i tidigare forskning, till exempel av Bennett och Woolcott (1987), i deras studie av den populära hjälten James Bond och de olika skepnader han tar, i tid och rum. De menar bland annat att Bonds popularitet över tid kan ses i ljuset av att filmerna bygger på flera lager av mening, det vill säga att de knyter an inte enbart till *en* ideologi, utan till en *mångfald* av ideologier. Vidare lyfter de fram att publikens mottagande och tolkning inte är given på förhand. Det är exempelvis inte helt säkert att det är bland de tänkta målgrupperna som de största framgångarna nås. En annan iakttagelse de gör är att det inte bara är olika producenter och manusförfattare som är involverade i produktionen av olika filmatiseringar av Bond, utan också olika huvudrollsinnehavare, vilket även har viss betydelse för hur karaktären gestaltas. Det kan alltså finnas en rad faktorer som inverkar på hur en och samma huvudkaraktär gestaltas, i olika tider, som därtill bidrar till huvudkaraktärens popularitet, där det inte alltid är helt givet hur gestaltningen ska tolkas. Oavsett vilket är det intressant att rikta uppmärksamhet mot hur en huvudkaraktär som Shaft, liksom andra motsvarande huvudkaraktärer, antar olika skepnad i olika tider, i relation till just samtida normer och ideal.

Första upplagan av Shaft – 1971

Shaft introduceras för första gången för tittaren i en lång sekvens av svepande klipp där huvudpersonen promenerar genom New Yorks gator. Först under tystnad, med ett urbant ljudlandskap i form av bilar och sirener, och därefter ackompanjerad av ledmotivet i dess helhet.

Den inledande sekvensen frammanar en tydlig känsla för staden, dess geografi och gemenskaper. Platsen ges således redan från start en stor betydelse i filmens dramaturgi. I filmen utgör staden inte enbart en kuliss för handlingen, utan framträder som en både signifikant och specifik miljö. Tittaren får följa hur Shaft rör sig genom staden och möter de olika människor han passerar längs vägen.

Ledmotivet framhåller tidigt Shafts roll som förkämpe för afroamerikanernas sak, inte minst i strofen: "Who is the man that would risk his neck for his brother man? Shaft. Can you dig it?" Sången i ledmotivet mixas i just denna strof upp för att på så tydligt understryka Shafts persona. Redan i ledmotivets första strof kan vi samtidigt se hur Shaft presenteras med direkt sexualiserad underton, på ett sätt som tydligt anspelar på sedan länge etablerade stereotyper om afroamerikansk maskulinitet: "Who's the black private dick that's a sex machine to all the chicks? Shaft. Ya damn right".

Handlingen i filmen utspelar sig huvudsakligen i Harlem, som är hårt ansatt av en maktkamp om området mellan olika kriminella gäng. Shaft presenteras som privatdetektiv, och blir snart indragen i konflikten när han kontaktas av den afroamerikanske maffiabossen Bumpy Jonas, som vill ha Shafts hjälp med att hitta sin kidnappade dotter.

Handlingen utspelar sig visserligen främst i Harlem, men det framgår att Shaft inte längre bor i Harlem, utan i en finare lägenhet i Greenwich Village, smakfullt inredd med eleganta möbler och konst. Det understryker i viss mån hans självständighet i förhållande till platsen och lokala maktkamper, men Shaft framstår ändå som en man med täta band till Harlem och dess afroamerikanska gemenskap. I jakten på information får tittaren följa hur Shaft rör sig i omgivningarna och respektfullt hälsar på de människor han möter. Han framträder som tätt knuten till och delaktig i områdets sociala gemenskap, även om han inte längre bor där. Den första Shaft-filmen har här vissa paralleller till western-genren i det att miljön bildar skådeplats för en konflikt mellan två motsatta krafter (jämför Kemp 2012). I *Shaft* utgör på motsvarande vis en sliten innerstadsmiljö med låg socio-ekonomisk status bakgrund till en konflikt mellan afroamerikaner och den italiensk-amerikanska maffian. Vi kan också notera en parallell mellan huvudpersonen Shaft och den klassiska western-berättelsen om den ensamma främlingen som träder in i och rensar upp i en orolig stad (jämför Wright 1975). Shaft träder visserligen inte fram som främling i den miljö där upprensningen sker, men han är uppenbart inte heller bosatt där, utan kommer – likt westernhjälten – utifrån för att städa upp oredan.

Beskrivningen av området framträder med musikens hjälp. Liksom i andra blaxploitation-filmer utgör musiken en viktig del av filmens berättande. Isaac Hayes soundtrack är speciellt inspelat för filmen. En längre sekvens ackompanjeras till to-

nerna och texten av låten *Soulville*, som tydligt anger de villkor som råder i området där handlingen utspelar sig:

Black man, born free
 At least that's the way it's supposed to be
 Chains that binds him are hard to see
 Unless you take this walk with me
 Place where he lives has got plenty of names
 Slums, ghetto and black belt, they are one and the same
 And I call it Soulville
 Any kind of job is hard to find
 That means an increase in the welfare line
 Crime rate is rising too
 If you are hungry, what would you do?

I detta urbana rum utspelas en väsentlig del av filmens dramaturgi, som inte enbart handlar om droghandel, uppgörelser i den undre världen och kidnappning, utan också om ett socialt landskap som är starkt format av ojämlikhet, fattigdom och rasism. Shaft verkar i en stad och ett samhälle som befinner sig i ett påfallande glapp mellan å ena sidan löftet om individens frihet och å andra sidan de ojämlika sociala villkor som inte minst den afroamerikanska delen av befolkningen tvingas leva under. Ojämlikheter på grundval av ras är ett starkt genomgående tema i filmen. Tematiken träder fram i flera korta episoder, exempelvis när Shaft pratar i telefon och på frågan ”You got problems, baby?”, kvickt svarar: ”Heh. Yeah, I got a couple of ’em: I was born black, and I was born poor”.

Rasojämlikhetens realiteter framkommer tydligt även i en sekvens där Shaft vinkar till sig en taxi. Taxin stannar till, men lämnar Shaft stående på trottoaren, för att i stället stanna och plocka upp en vit kund en bit längre fram. Shaft hytter förgrymmad med näven och utbrister: ”You white mother...” Scener som dessa bidrar sammantaget till att skapa den bredare sociala och politiska inramning där själva handlingen utspelar sig. I relation till de ojämlikheter som Shaft – liksom andra delar av den afroamerikanska befolkningen – möter, agerar han som en slags förkämpe för afroamerikanernas sak och för deras rättigheter.

Shaft använder sin auktoritet för att uppnå sina syften och liar sig med de krafter som gör det möjligt för honom att uppnå dessa – oavsett på vilken sida av lagen de befinner sig. Inledningsvis riktas misstankarna mot en afroamerikansk Svarta pantrarna-liknande beväpnad grupp, verksam i Harlem, under ledning av den gamla polaren Ben. När Shaft i en sekvens fått tag i gruppen förklarar Ben att de inte har något med kidnappningen att göra. Av samtalet framgår att Shaft och Ben har varit med om en del tillsammans, men att de sedan dess har gått åt varsitt håll i livet. Något senare attackeras de av okända beväpnade män och tvingas fly. Några av gruppens män dödas. Shaft visar en tydlig skepsis mot gruppens militära taktik: ”When you lead your revolution, whitey better be standing still”. Ben anklagar i sin tur Shaft för

att ha sålt ut sig till systemet: "You think like a white man". Shaft svarar: "And you don't think at all".

Senare i filmen framkommer att det är den italiensk-amerikanska maffian som står bakom kidnappningen. Shaft bestämmer sig därefter för att alliera sig med den beväpnade gruppen, i en gemensam aktion för att frita den kidnappade dottern. Den afroamerikanska maffiabossen Bumpy Jonas, liksom den beväpnade gruppen, befinner sig visserligen i direkt konfrontation med det vita etablissemanget, representerat av polisen, men det är ändå inte de som framträder som filmens verkliga bovar. Skurkarna utgörs snarare av de vita italiensk-amerikanerna och den ansiktslösa vita samhällsordningen.

I filmen skapas karaktären Shaft tydligt i relation till platsen, som del av en bredare afroamerikansk gemenskap. Raskonflikter är ständigt närvarande i berättelsen, inte minst i form av den Svarta pantrarna-liknande gruppen som en aktiv kraft i handlingen. Skiljelinjen mellan svart och vit utgör en central del av filmens dramaturgi och den framträder i en rad sekvenser i filmen. De italiensk-amerikanska maffiakaraktärerna framställs som tydliga karikatyrer. Särskilt i den sekvens där Shaft för första gången möter en av dessa karaktärer, en gänglig figur iklädd kostym och hatt, där följande ordväxling äger rum:

Mafioso: I'm looking for a nigger named John Shaft.

Shaft: You've found him, wop. Sit down.

Mafioso: I was just to take you to a lady, come on.

Shaft: I haven't finished my espresso. Why don't you have some? Maybe they'll put a little garlic in it. If you're nice.

Mafioso: No thanks. But you go ahead. You can get time to have your soul food.

Distinktioner mellan italiensk-amerikaner och afroamerikaner görs utifrån tydliga markörer, i form av nedsättande ordval som *wop* respektive *nigger*, och stereotypiska associationer till mat i form av vitlök respektive *soul food*. Relationen till polisen åskådliggörs framför allt i relation till polisinspektör Androzzi. I flera sekvenser försöker Androzzi pressa Shaft på uppgifter om vad som sker i den upptrappade konflikten, men Shaft vägrar, eftersom han inte vill vara en medlöpare. Androzzi porträtteras visserligen som en del av systemet, men relationen mellan dem är ändå inte konfrontativ, utan snarare rak och ärlig. I scenen där de möts äger följande ordväxling rum:

Shaft: Warms my black heart you so concerned about us minority folks.

Androzzi: Oh, come on Shaft, what is it with this black shit, huh? You ain't so black [håller en svart penna framför Shafts ansikte].

Shaft: And you ain't so white either, baby [håller en vit kaffekopp framför Androzzi's ansikte].

Androzzi: You want to play your super heavy black number?

Det är tydligt att de båda mötts tidigare och har en gemensam jargong. Tonen är rak och ironisk, men respektfull. Shaft respekterar Androzzi, även om han är en del av systemet. Och vice versa. Samma ton går igen i en annan sekvens, där Shaft och Androzzi talar om de upptrappade konflikterna. Androzzi skiljer här på den bild av konflikten som ges inifrån och utifrån området: "It's hood against hood, on the inside. On the outside, it's black against white". Konflikterna har således flera sidor, och det är viktigt att se gängkriget inte enbart som uttryck för en konflikt mellan vita och afroamerikaner, utan snarare som en territoriell maktstrid, som rör kontrollen över territoriet. Shaft svarar: "You are one wise Caucasian, Vic".

Att Vic dessutom, baserat på namnet Androzzi, uppenbarligen är italiensk-amerikan, pekar också på det fruktlösa och oriktiga i att bedöma individer på basis av stereotyper. Androzzi är italiensk-amerikan, men som polis och försvarare av samhällsordningen också en fiende till den italiensk-amerikanska maffian.

Filmen avslutas med en våldsamt slutstrid där Shaft tillsammans med en beväpnad trupp stormar hotellet där den kidnappade dottern hålls fängslad. Striden avslutas med att flickan fritas och truppena skingras, innan polisen anländer till brottsplatsen. Till tonerna av ledmotivet ringer Shaft i filmens sista scen upp Androzzi för att meddela att fallet är avslutat, att Shaft tillsammans med den Svarta pantrarna-liknande gruppen har gjort grovjobbet och att det som återstår för polisen är att städa upp i den oreda som lämnats. Efter samtalet försvinner Shaft, likt westernhjälten, från platsen, in i mörkret, gående längs gatan. Shaft lämnar därmed filmen som han kom, ensam, oberoende, och som ett med staden.

Om vi i korthet summerar de iakttagelser som vi gjort hittills: I 1971 års version av Shaft träder huvudpersonen starkt fram i relation till det urbana landskapet, som delaktig i specifika lokaliteter och gemenskaper, och särskilt specifikt i de nedgångna delarna av Harlem och i dess afroamerikanska gemenskap. Detta urbana rum är dessutom starkt präglad av rasbaserad ojämlikhet, som formar livet och livsvillkoren för den afroamerikanska gemenskapen. I relation till detta urbana landskap tar karaktären Shaft upp kampen mot ojämlikheten för att skapa rättvisa i staden. Denna kamp för rättvisa framträder emellertid inte som en individuell handling, utan snarare som en kollektiv handling, som inte minst involverar den afroamerikanska militanta gruppen i Harlem. Såsom framgår nedan skiljer sig denna upplaga av Shaft på flera sätt från de versioner av karaktären som framträder i de senare filmerna, producerade 2000 och 2019. Låt oss nu vända oss till den upplaga av Shaft som framträdde vid millennieskiftet, år 2000.

Andra upplagan av Shaft – 2000

I filmen *Shaft* (2000) rör sig huvudfiguren i ett betydligt mer uppgraderat och gentrifierat urbant landskap jämfört med den första filmen. Om den första filmen framställer Shaft tydligt i förhållande till platsen, den geografiskt identifierbara nedgångna urbana innerstadsmiljön, så utspelas *Shaft* (2000) i en märkbart gentrifierad innerstadsmiljö. Likaså är det urbana landskapet överlag generellt mera anonymiserat, med färre ut-

präglade geografiska markörer för New York. I filmen framträder ingen tydlig relation till vare sig platsen eller till specifika karaktärer. Shaft framträder i hög grad som en isolerad individ. Förutom farbrodern introduceras varken familj eller en vidare social gemenskap. Till skillnad från den första filmen är Shaft dessutom inte längre privatdetektiv utan polis.

Den sociala miljön framträder som en stad starkt formad av neoliberala ideal med individen i centrum, med marknadskrafter som sliter sönder staden och en allt tydligare polarisering. Det urbana landskap som filmen utspelar sig i är präglad av en märkbar uppgradering och gentrifiering. De som inte anses höra hemma i stadens kärna misstänkliggörs och möts av repressiva medel, och pressas ut i stadens periferier.

Filmen inleds med en drömlig sekvens, där Isaac Hayes ledmotiv återknyter till den första Shaft-filmen. I sekvensen kopplas Shaft till sexuell dragningskraft, kvinnor, våld, vapen och pengar. Kopplingen till polisier verksamhet är framträdande genom återkommande bilder på Shafts NYPD-polisbricka samt handklovar.

Därefter inleds själva filmen med siren ljud när Shaft anländer till en brottsplats. Kameran glider från Empire State Building ner mot en gatumiljö på nedre Manhattan, där Shaft rör sig genom en folksamling. Det framkommer snart att brottet rör ett brutalt överfall på en afroamerikansk man, med tydligt rasistiska förtecken. Shaft träder in i en restaurang, där kundernas klädsel utstrålar urban medelklass i innerstadsmiljö. Vi vet ungefär var restaurangen ligger, tack vare bildsvepet från Empire State Building ner mot gatunivån. Shaft närmar sig en vit ung man, Walter Wade jr. Redan i den första dialogen mellan Shaft och Wade jr signaleras en tydlig klassbaserad arrogans. Wade jr har, bokstavligen, blod på sin hand, vilket Shaft också noterar. Wade jr försöker först spela ovetande om blodet, men erkänner sedan att han slagit ner offret, och hävdar att det skett i självförsvar. Med ett minspel som uppvisar arrogans och känslolöshet inför vad som hänt sammanfattar Wade förloppet på följande sätt: "He started it... and I finished it". Härmed framträder bilden av Wade jr närmast som en känslolösl rasistisk psykopat. Under den fortsatta utfrågningen framträder också tydliga klassbaserade spänningar. Denna tolkning stärks ytterligare i sekvensen när Shaft får reda på den gripne Wade jrs namn:

Wade jr: D'you know who my father is?

Shaft: No, do you? Take him out.

Dialogen fortsätter utomhus.

Shaft: Walter Wade Junior. Big Walter Wade's son?

Wade jr: Yes I am.

Shaft: The real estate developer?

Wade jr: Correct.

Shaft: Daddy's a big man, huh?

Wade jr: Big man. Ha. Big man.

Wade jr uppträder under hela sekvensen arrogant och nonchalant. Den anhöllnes närmast psykopatiska drag markeras tydligt utanför restaurangen, på själva brottsplatsen, när offret får dödsryckningar. Wade jr riktar sig till Shaft och säger, hånleende: ”Homeboy’s got rhythm, huh”. Shaft överskrider därefter lagen genom att slå gärningsmannen i ansiktet så att han bryter näsbenet. En vit kollega säger därpå skadeglatt att han väntat länge på att Shaft ska tvingas lämna sitt jobb. Shaft svarar kollegan med att slå till Wade jr ytterligare en gång, följt av frågan: ”For that?”. Efter denna scen lämnar Shaft brottsplatsen gående, mitt i trafiken, till tonerna av ledmotivet från den första filmen. Liksom den ursprunglige Shaft lämnar han brottsplatsen som en man som tagit lagen i egna händer. Men även om Shaft utmanar och så småningom ställer sig utanför systemet, förblir han ändå en del av det. Med eller utan polisbricka bibehåller han genom hela filmen förtroendet för systemet, i form av lagen och domstolsväsendet, och dess förmåga att skipa rättvisa.

Wade jr får i filmen personifiera rasismen i form av den rasistiske psykopaten. I någon mening framställs därmed rasism huvudsakligen i individualiserade termer, vilket får rasismens mer strukturella dimensioner – som tydligt framträdde i den första Shaft-filmerna – att träda i skymundan. I flertalet tillbakablickar på brottstillfallet får tittaren se Wade jr fälla rasistiska kommentarer till en för honom okänd afroamerikansk man i sällskap med vita vänner. När den trakasserade mannen därpå sätter en servett med urklippta ögon på Wade jrs huvud (för att likna honom vid Ku Klux Klan), blir det droppen. Wade jr följer mannen ut på gatan och slår oprovocerat och brutalt ner honom med ett järnrör.

En individualiserad förståelse av rasism framträder också i relation till hur poliser porträtteras i filmerna. I följande scen markerar Shaft mot en rasistisk jargong inom kåren:

Shaft: What’s with the cornbread?

Polis: You got a problem with that?

Shaft: Nazis with badges, that’s my problem.

Polis: Nazis?... I see your point. Maybe I should take an ethnic sensitivity workshop, huh? Fuck you.

Shaft: Maybe I should workshop my foot up your ass.

Här framträder Shaftas kollega som utpräglad rasistisk och förhållandet mellan kollegorna framstår som synnerligen laddat. I en senare scen rånas Wade jr av två maskerade män på pengar som skulle användas för att låta mördra ögonvittnet i mordfallet. När de maskerade männen sätter sig i en bil för att ta av sig maskerna visar det sig vara Shaft och hans rasistiska kollega, som nu för en vänskaplig, om än kamratligt rå, jargong.

Polis: How did I sound?

Shaft: How did you sound?

Polis: Freeze mofo, 'fore I bust a cap in your dome.

Shaft: Pure Notorious P.I.G.

Polis: That means a lot coming from you.

Shaft: How much did we get?

Polis: Hang on, hang on. You are so damn controlling. 42 000. That's a lot of count for a simple murder down here.

Shaft: I know cats that'd take out a whole zip code for that kind of cheese.

Polis: Anyway, It's a one-time favor. Ok?

Shaft: I owe you one. You are still my fucking cracker. You know that, right?

Polis: Fuck you too, cornbread.

Förhållandet mellan Shaft och hans kollega tycks således inte alls präglad av antipati, och rasistiskt hat. Den rasistiska dialog som tidigare utspelats förefaller närmast vara uttryck för en rå, men kamratlig jargong. Därmed avdramatiserar filmen också frågan om strukturell rasism inom poliskåren. Strukturell rasism är därmed en dimension som *Shaft* (2000) inte tar upp vare sig i samhället i stort eller inom poliskåren.

Trots anklagelser för mord släpps Wade jr på fri fot mot borgen. I scenen efter frisläppandet får tittaren möta Shaft hemma i hans lägenhet. Telefonen ringer och Shaft lyfter luren:

It's Walter Wade. Thanks for breaking my nose that night. My lawyer says that's why I got bail, and that's precisely why I am skiing in Switzerland right now. See you when I see you, slick.

Av scenen framgår således att det är Shafts lagliga övertramp som bidragit till att rättvisa inte skipats. På bordet i Shafts lägenhet ligger en tidning uppslagen, med rubriken: "Race killer skips". Sensmoralen är tydlig: Överträd inte systemets regler! Det får konsekvenser.

Två år senare lyckas Shaft återigen gripa Wade jr, som just kommit hem till USA med privatplan. En ny rättegång väntar. Återigen sätts Shafts tilltro till systemets förmåga att skipa rättvisa på prov. En nyckelscen utspelar sig i rättssalen. På grund av att Wade jr tidigare brutit sin borgen och flytt landet kräver domaren att han lämnar in sitt pass. Men samtidigt uppvisar domaren en tydligt uttalad vördnad inför den åtalades samhällsställning när han i sin dom markerar att:

I believe that young Mr Wade is sincere in his desire to deal with whatever form of judgement this room deems necessary to deliver. Bail is set at one million dollar.

Wade försätts alltså återigen på fri fot, i väntan på rättegång. Visserligen mot en högre borgen än förra gången (en miljon jämfört med tidigare 200 000 dollar), men för Wade jr är den summan ringa och advokaten meddelar omedelbart att borgen betalas. Kameran zoomar därefter dels in den dömdes mäktige far, uppenbart tillfreds med domslutet, dels offrets mor, gråtandes över den orättvisa som utspelats i rättssalen. Scenen avslutas med att Shaft tydligt demonstrerar sitt missnöje med domslutet genom att i protest kasta sin polisbricka och därmed lämna poliskåren. Resten av filmen fortsätter han ändå arbetet med att skipa rättvisa, men nu utanför poliskåren. Han uppfattas ändå som polis, och agerar som en, till exempel genom att aktivt nyttja det sociala kapital och de gentjänster han upparbetat, som polis. Med eller utan bricka förblir Shaft alltså, till skillnad från i den första filmen, en lagens väktare.

I filmens avslutande sekvens är det återigen dags för Wade jr att ställas inför rätta. Utanför domstolen talar Shaft med offrets mor.

Shaft: This morning we have a whole new lineup. We got a new judge. The DA himself is running the prosecution. And we have an eyewitness. Today we gonna get our money's worth.

Offrets mor: I know we will.

Shaft uppträder här igen som upprätthållare av lagen, med fortsatt stark tilltro till det juridiska systemet. Korrupta domare kan visserligen förekomma, liksom enskilda rasistiska poliser, men de utgör individuella undantag. Systemet i sig fungerar. Rasismen är inte institutionaliserad. Men i filmens dramatiska slutscen klargörs att offrets mor slutgiltigt förlorat sin tilltro till det juridiska systemets förmåga att skipa rättvisa. Hon tar lagen i egna händer och skjuter Wade jr till döds utanför domstolen. Eftersom systemet inte förmår garantera rättvisa skipar hon rättvisa på egen hand. I egenskap av representant för systemet (polis) kan Shaft inte på egen hand stoppa Wade jr med våld. Däremot visar han, efter det att Wade jr skjutits, ett sympatiskt, godkännande leende riktat mot modern. Hon står stoiskt stilla, sätts i handbojor av uniformerad polis, medan en kör av röster hörs skälla: "Let her go, let her go".

För att summera våra iakttagelser: Shaft kan i denna film sägas porträtteras som vittne till de ojämlikheter som skapas i en revanschistisk tid, framför allt personifierad av Wade jr. I egenskap av att vara en rik vit överklasskille tillåts han göra i stort sett vad han vill och kan därmed tillåta sig ta brutal "revansch" på en av stadens afroamerikanska invånare. I skarp kontrast till den första filmen tar Shaft här inte politisk ställning genom att gå utanför systemets ramar, för att göra något åt orättvisorna. Snarare fortsätter han att verka inom systemet, genom att sätta sitt hopp till att systemet på egen hand förmår skapa rättvisa. Kampen mot orättvisor har år 2000 flyttat fokus, från gatan, in i rättssalen. Detta kan i sig ses som ett symptom på ett mer individualiserat samhälle, där både orättvisorna och svaren mot dem kan förstås i individualistiska termer, utan någon direkt koppling till kollektiv handling. Även om människor behandlas olika inför lagen, och personer som Wade jr, med makt och pengar, kan slippa straff för sina brott, kvarstår tilltron till det juridiska systemet.

Filmen avslutas med att Shaft lämnar in sin bricka och sitt tjänstevapen, och lämnar sin polisbana. I filmens sista sekvens, som utspelas över filmens sluttext, försvinner Shaft, till tonerna av Isaac Hayes ledmotiv, i en bil tillsammans med sin farbror, för att starta ett nytt liv som privatdeckare. Till skillnad från den första filmen är det inte en ensam Shaft som lämnar tittaren. I motsats till western-genrens sensmoral är sensmoralen här att ensam inte nödvändigtvis är starkast. Därmed öppnar scenen – även om det sannolikt inte alls var medvetet – för Shaft i 2019 års skepnad, där det är just familjen som står i fokus.

Tredje upplagan av Shaft – 2019

I den färskaste upplagan av *Shaft* (2019) gestaltas karaktären Shaft framför allt i relation till familjen, och dess olika generationer, snarare än i relation till platsen och ett bredare socialt sammanhang. Det urbana rummet blir liksom i *Shaft* (2000) snarast en anonym kuliss för det familjedrama som utspelar sig i filmen. Platsen skyntar fram i korta sekvenser, jaktscener och panoramabilder över Manhattans ikoniska skyline, men Shaft ges inte någon direkt relation till platsen. Filmens dramaturgi är snarare koncentrerad till relationerna mellan Shaft och hans familjemedlemmar.

Filmen inleds med en svepande inflygning över ett Manhattan i mörker, en känd skyline, men här saknas den närhet och emfas som utmärkte inledningen på den första filmen om Shaft. Introduktionen tar oss tillbaka till ett Harlem 1989 och en scen där Shaft sitter i sin bil tillsammans med sin flickvän Maya och deras son, JJ, John Shaft jr. I denna inledande scen blir de beskjutna av män utsända av boven med det spanskklingande namnet Gordito. Till tonerna av Isaac Hayes ledmotiv bryter skottlossning ut och scenen avslutas med att Maya en gång för alla lämnar Shaft för att rädda sonen undan våldsamheter av detta slag. Därefter följer en sekvens med tillbakablickar där tittaren får följa Maya, sonen och Shaft över åren 1994, 1997, 2001, 2007, 2009 och 2012 fram till nutiden, med filmklipp från saker som inträffat, inte minst i form av de presenter som sonen har fått av Shaft.

I bakgrunden för filmens dramaturgi finns relationen mellan Shaft och skurken Gordito, som var orsaken till att familjen splittrades. Det framgår tidigt att Shaft fortfarande, tre decennier efter det att den inledande scenen utspelat sig, inte har släppt fallet. Shaft har under hela denna tid varit på jakt efter Gordito. Filmens intrig byggs dock framför allt upp kring relationen mellan far och son, där tittaren får följa hur de tar upp kontakten efter en lång tid utan kontakt. Under filmens förlopp får tittaren följa hur relationen mellan far och son utvecklas. I början av filmen framkommer att sonen jobbar för FBI, medan Shaft, liksom i den första filmen, är verksam som privatdetektiv. Dramaturgin tar fart efter det att JJ:s goda vän Karim hittats död utanför ett nedgången hus där det visar sig att ett gäng kända knarklangare håller till. Sonen bestämmer sig därefter för att ta kontakt med sin far för att be om hjälp med att lösa fallet.

Filmen igenom gestaltas Shaft som en otidsenlig relik. Det är som om han har stått still i tiden. I filmen är Shaft talande nog kvar i sitt gamla kontor, med samma

dörr som i den första filmen. Han bär också på normer som hör till en annan tid, inte minst vad gäller synen på relationerna mellan män och kvinnor. I relation till fadern gestaltas sonen som en bärare av samtiden, dess normer och anda. Återseendet mellan Shaft och Shaft jr illustrerar tydligt mötet mellan olika generationer och tider, mellan olika varianter av afroamerikansk maskulinitet (gårdagens i Shaft och samtidens i JJ), i form av tydliga kontraster. När JJ kommer för att träffa sin far öppnas dörren av en yngre afroamerikansk kvinna endast iklädd Shafts uppknäppta skinrock. Shaft presenterar henne som en utomordentlig pilatestränare. Kvinnan lämnar därefter far och son ensamma och de inleder en konversation. Shaft kommenterar genast sonens klädsel, som i sig blir till en symbol för att sonen – till skillnad från Shaft – har gjort en klassresa. Shaft får sedan syn på en FBI-bricka under JJ:s kavaj och följande scen utspelar sig:

Shaft: Oh-oh, so my blood is collecting checks from the FBI?

JJ: That's right.

Shaft: How's it feel, you working for the Man?

JJ: You mean having an *actual* job? Like... paying taxes? Not living off the grid in an all-cash sublet? It's great.

Shaft: So, you live in the city now? Oh, no, don't tell me. uh, down in Soho, exposed brick loft, with a bi-curious roommate and a little furry-ass dog. And... oh, a farmhouse sink?

JJ: You've been stalking my Facebook?

Shaft: I look like I'm on Facebook, motherfucker? You come in here with your skinny-ass jeans, your button-down Gap shirt and what looks like some badminton fucking Nikes. Ha. Any nigga with two eyes and a dick could read you a mile away. Oh, my, your mum did a hell of a job turning you into a bona fide white boy.

I den första filmen var det Shaft som hade gjort en sorts klassresa, från ghyttot till den finare delen av staden. I denna film har sonen gjort motsvarande resa. Tittaren får i en scen se JJ:s lägenhet, som påminner om den lägenhet som Shaft själv huserade i 1971. Skillnaden är dock att JJ inte tycks ha någon relation till ghyttot och dess afroamerikanska gemenskap, som fadern i den första filmen om Shaft riktade sin kamp för rättvisa i staden mot. Efter en blöt, stökig klubb natt hjälper Shaft sin son hem till lägenheten och utbrister, när han väl kommer innanför dörren:

Shaft: Whoop, what the fuck! I feel I just stepped into an apartment display at Pier 1 Imports or something. Oh no, no, no. Is that a lemon tower? You know what that says to me? "I hate pussy".

JJ: No, it makes a house a home.

Shaft: No, it makes a... homo house.

JJ: Hey... not cool. You cannot use the H-word anymore.

Shaft: Oh, really? So, what are you then? You're a metrosexual? A heteronormative? Cisgender? Fluid. Stop me when I tick your box.

Kontrasten mellan far och son är tydligt markerad i denna scen. I JJ:s ögon framstår Shaft som bärare av en otidsenlig afroamerikansk maskulinitet, med en vokabulär som han inte anser godtagbar i samtiden. I Shafts ögon framstår JJ, omvänt, som icke-maskulin, potentiell homosexuell. I kontrasten framträder Shaft därtill som tillhörande en lägre social rang. Var och hur Shaft själv bor får tittaren inte veta, men av scenen att döma lever far och son helt olika liv, under helt olika villkor, med helt olika typer av boenden. Trots dessa kontraster, och en minst sagt kärv upptakt på de återupptagna kontakterna, så hittar far och son återigen tillbaka till varandra och lär steg för steg känna varandra. Shaft lär inte minst sonen att inte vara så subtil och defensiv i sina relationer till kvinnor, till exempel i följande sekvens, där Shaft, Shaft jr och dennes vän Sasha tar avsked:

JJ: I'll call you.

Sasha: OK.

JJ: Or, I can text you. We have text history for days, so... I've got my thumbs working on that...

Shaft: Why the hell can't you people just talk to each other. Fuck the text. Just use the phone. Call her. Or better, yeah, take her to dinner. Take her to dinner and debrief her over the meal.

Sasha: Dinner? That actually sounds really nice.

JJ: It does. It really does. Yeah. I'll call you about dinner.

Sasha: Awesome. I'll talk to you later. Bye.

Sasha tittar på Shaft och är på väg att gå. JJ riktar sig till Shaft och säger: ”Ok, thanks”. Shaft himlar med ögonen. Relationen mellan far och son är på väg att förändras och de möter varandra, från varsitt håll. Efter detta avsked följer en scen där Shaft lär sin son om livet – och framför allt om relationen till kvinnor. På väg till bilen säger Shaft:

You gotta stop being so afraid of women, son. You know, women want a man to be a man. They don't want some pussy. Well, some women want some pussy. And some women want both. That is my preference. That's my preference. But in general, women want a man to be manly.

Den scen som följer inbegriper en slags förhandling om afroamerikansk maskulinitet, vad en afroamerikansk man är och hur en afroamerikansk man är, där olika epoker, och maskulinitetsideal, står mot varandra.

JJ: I'm pretty sure women don't like being told what it is that they like...

Shaft: See, that's the shit I'm talking about. Men used to be men. Now, you millennial motherfuckers are running around worrying about what women think and how they feel and apologizing and shit. It's embarrassing.

JJ: Apologizing is embarrassing?

Shaft: Yes, men don't apologize. That's a trap they set for us. Real men just own their shit.

JJ: No, real men take responsibility for what they do. Real men are strong enough to admit when they're wrong.

Shaft: Real men are strong enough to put their foot in a motherfuckers' ass when they get pissed off.

JJ: What is that? The Shaft family motto?

Shaft: It's an unwritten law...

Shaft får i denna scen återigen representera en annan tid och ett annat sätt att vara, jämfört med sin son, som blir en slags representant för samtiden, dess normer och ideal vad gäller afroamerikansk maskulinitet. Enligt Shafts sätt att se på saken var det bättre förr, när män var verkliga män. JJ vidhåller å andra sidan att riktiga män tar ansvar och erkänner sina brister. Det är en tydlig passning till hans far, som under alla år hållit sig borta och inte återtagit kontakten med sin son. Vi kan här se en underliggande tematik som är del av en väl etablerad tankefigur om den afroamerikanska familjen, dess föreställda tillkortakommanden och annorlundahet, som varit ett återkommande ledmotiv i både amerikansk politisk debatt och populärkultur, inte minst film, nämligen den frånvarande (afroamerikanska) fadern (se till exempel Watkins 1998; Edin & Nelson 2013). Under filmens gång återknyter dock Shaft relationerna till både son och Maya, och genomgår en slags inre omvandling, från dåtida relik till samtida ansvarsfull man. Vändpunkten är en scen där Shaft efter en våldsam skottlossning i vilken både han, JJ och Maya deltar, ber Maya om ursäkt för att ha utsatt familjen för fara. Shaft visar här att han lärt av sonens goda exempel och är på väg att förändras enligt tidens tecken – och därmed bli en del av samtiden.

Inför den slutgiltiga uppgörelsen gör far och son ett besök hemma hos farfar Shaft, spelad av den ursprungliga Shaft-skådespelaren Richard Roundtree, för att ta del av hans vapenförråd. I denna scen förklaras det att farfar tidigare låtsats vara Shafts farbror, som i den föregående filmen också spelades av Roundtree, huvudrollsinnehavaren i 1970-talets Shaft-trilogi. Roundtree knyter därmed samman dessa tre filmer genom att framträda i alla tre filmerna och representera tre olika generationer av Shaft. Även mellan Shaft och Shaft senior finns en märkbar friktion, även om de fortfarande har kontakt med varandra. Farfar och son bekantar sig med varandra till toner som påminner om Isaac Hayes soundtrack från den första filmen. Musiken används här som ett sätt att knyta an till Shaft i dag med Shaft i det förflutna. Tillsammans beger sig de tre generationerna Shaft till uppgörelsen med Shafts ärkefiende, Gordito.

Shaft skadas vid uppgörelsen och hamnar på sjukhus. Där samlas familjen, son och farfar tillsammans med Maya och Sasha. På uppmaning av de äldre Shafts kysser JJ Sasha. I nästa scen återkommer JJ till FBI-kontoret och hyllas som en hjälte. Han får motta kollegornas hyllningar, och får av chefen veta att han återigen är i tjänst. Men i stället för att ta emot beskedet med glädje svarar JJ: "I'm not coming back. I'm done working for the Man". Ledmotivet rullar igång. "And the name is Shaft. John Shaft".

Utänför polishuset ansluter Shaft och Shaft senior iklädda samma mundering. Till-

sammans har de, framgår det, startat upp en familje-detektivfirma och i gemensam trupp närmar de sig kameran på väg till firmans första uppdrag. Uppdraget går inte ut på att rädda världen, utan det är fråga om ett ordinärt försäkringsbrott. Shaft har blivit entreprenör. Scenen kan därtill ses som en appell för kärnfamiljen. I båda fallen är scenen symptomatisk för en nykonservativ era, där den neoliberala principen om att ensam är stark inte längre är giltig på samma sätt som tidigare. Individens behov och stärks i stället av sin sociala omgivning, i form av familjens gemenskap. Samtidigt osynliggörs bredare konfliktlinjer och ojämlikheter i samhället, som på olika sätt och med olika intensitet skymtar fram i de båda tidigare filmerna. Huvudlinjen i *Shaft* (2019) är snarare relationen mellan tider och generationer.

För att summera de iakttagelser som vi gjort: Shaft bedriver i filmen 2019 återigen en slags kamp, men inte mot social orättvisa, utan snarare mot en modern form av maskulinitet, där män inte längre är män. Rasism är till skillnad från de båda föregående filmerna påfallande frånvarande i denna version av Shaft. Det förekommer inga direkta tecken på orättvisor i filmen – vare sig på grundval av ras eller klass. En klassdimension framträder endast i form av afroamerikansk social mobilitet i JJ:s gestalt, som på sätt och vis personifierar den amerikanska drömmen, medan Shaft närmast framstår som en historisk relik, kvar i den roll och den tid där vi träffade honom i den första filmen. Filmens sensmoral, såsom den framför allt träder fram i filmens avslutande scener, ligger i linje med en samtida nykonservativ strömning: Shaft hittar i någon mening hem, till kärnfamiljen och till rätt tid. Om *Shaft* (2000) uttrycker en sensmoral att ensam inte nödvändigtvis är starkast så är sensmoralen i *Shaft* (2019) snarare – i stark kontrast till western-genrens sensmoral – att ensam uttryckligen inte är starkast. Andemeningen säger att också afroamerikaner kan nå framgång, om de väl kämpar, men framför allt om de håller samman och stöttar varandra inom familjen. Möjligen kunde slutscenen mot denna bakgrund tolkas som att klanen Shaft vaknat upp ur en långvarig neoliberal dvala och kommit till insikt om familjens och gemenskapens värde – som afroamerikansk medelklass. Vi kan här se vissa beröringspunkter med Matrix-serien, inte minst illustrerat av den närmast identiska utstyrsel som de tre generationerna Shaft bär när de lämnar handlingen och möter framtiden gemensamt. Samtidigt som det djupt polariserade amerikanska samhället är påfallande okommenterat och frånvarande i denna upplaga av Shaft.

Avslutande reflektioner

I denna artikel har vi riktat fokus mot hur karaktären Shaft framställs i tre olika filmer, från tre olika decennier. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt hur Shaft positioneras i relation till tid (den tid då filmen utspelar sig), plats (det urbana rummet) och ras (den afroamerikanska gemenskapen). Om vi summerar våra iakttagelser så kan vi notera följande:

Den första upplagan av Shaft (1971) är en ledande blaxploitation-film, del av en genre med särskilt fokus på afroamerikanernas situation i nedgångna urbana innerstäder. Filmen riktades till och marknadsfördes dels för en afroamerikansk publik, som

i blaxploitation-filmerna för första gången kunde se afroamerikanska hjältefigurer på biojukan, och dels för en blandad ungdomspublik, med intresse för afroamerikansk musik och urban subkultur. De relationer som utspelas i filmen speglas i huvudsak utgående från ett perspektiv relaterat till *ras*, antingen synligt eller latent. Det finns genomgående en stark närvaro av medborgarrättskamp, inte minst i form av en Svarta pantrarna-liknande beväpnad grupp, i filmens dramaturgi och i dess dialoger. Ras är här explicit kopplat till relationen mellan afroamerikaner och italiensk-amerikaner.

Den andra upplagan av *Shaft* (2000) utspelas i ett USA efter presidenterna Reagan, Bush den äldre och Clinton, och därmed i ett samhällsklimat fomat av konservatism och neoliberalism. Framför allt är frågor om ras och rasism mindre påtagligt närvarande och mera individualiserade än i den första filmen. Rasism framträder i form av den individuella psykopatiska rasisten snarare än som en systematisk rasism. I dess ställe träder *klass* fram, främst i form av en klassbaserad ojämlikhet och ett starkt fokus på individualism i den neoliberala staden. Ofta, men inte nödvändigtvis, kopplas klass till ras, med särskilt fokus på de rika och privilegierades särbehandling inför lagen. Denna version av *Shaft* marknadsfördes på ett tydligare sätt än den första till en blandad publik, vilket kan ha bidragit till att rasfrågan är mer nedtonad.

Arbetet med den tredje upplagan av *Shaft* påbörjades redan under Obamas tid som president, med ett alltmer högljutt missnöje riktat mot den afroamerikanska presidenten bland neokonservativa och högerextrema vita kretsar. Den hade premiär under Trumps presidentskap, en period utmärkt av ökade rasmotsättningar inte minst på grund av uppmärksammade dödsskjutningar av afroamerikaner, följda av oförsonliga uttalanden av president Trump. Filmen kommer ut i en tid präglad av ökad polarisering, omfattande Black Lives Matter-demonstrationer samt motdemonstrationer. Men i kontrast till *Shaft* (1971), som har premiär under den pågående medborgarrättskampen, förblir samtidens amerikanska samhälls- och rasklimat i huvudsak okommenterat i *Shaft* (2019). Kontrasten är tydlig mellan *Shaft* (2019) och en annan samtida amerikansk film, *BlackKlansman* (2018). I denna film kopplar regissören Spike Lee tydligt tiden där filmen utspelar sig (tidigt 1970-tal) till nutid. I slutet av filmen går fiktion över i en dokumentär slutscen, där Black Lives Matter-demonstrationer möts av brutalt våld av högerextrema motdemonstrationer, som urskuldats av president Trump. Filmens dåtidshistoria kopplar på så vis an till och blir till en direkt kommentar till samtida amerikansk politik. *Shaft* (2019) utgör ingen sådan kommentar, utan existerar närmast som i ett parallellt universum, där nutidens politiska stridsfråga för den afroamerikanska gemenskapen förblir okommenterad. Fokus riktas mot *familjen* och betydelsen av generationsöverskridande relationer, medan de frågor om ras, klass och individualism som lyfts fram i tidigare filmer, är underordnade och huvudsakligen frånvarande. Det polariserade politiska klimat som utmärker det samtida USA lämnar inga märkbara avtryck i filmen. Sensmoralen är snarare att *Shaft* efter en lång tids ökenvandring, där han kommit att bli alltmer ur takt med tiden, återfinner själv i samtiden, genom att hitta tillbaks till familjen och familjens centrala värderingar. Att inte låta dagens politiska polarisering, och den afroamerikanska gemenskapens stegrande protester i form av Black Lives Matter-demonstrationer, sätta något avtryck i filmen är också ett

ställningstagande, som utmärker och särskiljer den senaste Shaft jämfört med tidigare upplagor. Filmen är distribuerad via Netflix utanför USA, och är således ingen biograf-film, och är liksom den andra upplagan riktad till en mer blandad publik.

Om vi övergår till betydelsen av *plats* i de tre filmerna så skiljer den sig markant mellan filmerna. I den första upplagan avspeglar sig handlingen i väldefinierade mytologiska platser i New York City, främst Harlem. I de två senare upplagorna är platsen betydligt mera anonym. Berättelsen har omlokaliserats från nedgången innerstadsmiljö till en gentrifierad och uppgraderad innerstadsmiljö i New York. Harlems mytologiska status har en stark närvaro i den första filmen, men någon motsvarande platsidentitet synliggörs inte i de senare filmerna. I stället framträder innerstadsmiljön som påfallande anonym. För den första filmen om Shaft, som utspelar sig under medborgarrättskampen och med rasfrågan i centrum, är den plats där handlingen utspelas också laddad med stark symbolik. I de senare filmerna saknas motsvarande rumslig symbolik, både när det gäller klass (i bägge filmerna synliggörs tydliga markörer för södra Manhattan, men utan att betonas) och familj (i bägge filmerna förblir den uppgraderade miljö där handlingen utspelas tämligen anonym).

Shaft är ett tecken i tiden. I tre upplagor av Shaft, under tre distinkta perioder (1971, 2000 och 2019) framträder Shaft i tre olika skepnader, formad av förändringar i tid och rum. Samtidigt rymmer populärkulturen en mångfald av tecken, varav Shaft endast är ett. Figuren Shaft förändras, liksom tiderna han verkar i. Sensmoralen förändras. I dag, liksom i andra tider, är dock populärkulturen ett politiskt slagfält, där Shaft samsas tillsammans med en mängd andra kombattanter som representanter för samtiden, dåtiden och framtiden. Den första upplagan av Shaft porträtterar aktivt den politiska kamp som försiggick under medborgarrättsrörelsens tid. I tydlig kontrast är den andra upplagan av Shaft betydligt mindre involverad i samtidens politiska kamp, detta trots att handlingen tydligt gestaltar klass-baserade orättvisor formade i en individualiserad neoliberal tid. Den tredje upplagan av Shaft försummar däremot helt att kommentera den politiska kamp som förs i dag. Genom att upphöja familjevärderingar, och samtidigt blunda både för de ojämlikheter som existerar och möjligheterna att bemöta dessa med kollektiv handling, uttrycker filmen däremot ett slags postpolitiskt budskap. Filmen blir till ett eko för den länge etablerade myten om ”den amerikanska drömmen”, med löften om social mobilitet över generationer.

Vi kan således lära av alla tre upplagor av Shaft, där var och en av dem erbjuder en värdefull grund för att både synliggöra och problematisera det politiska klimatet under varje tidsperiod. Genom att avläsa dessa upplagor av Shaft erbjuds vi inte minst verktyg och möjligheter för att förstå och problematisera vår samtid. John Shaft är en representant för sin tid, men samtidigt en representant för olika tider. Varken Shaft eller tiden står stilla. Omvärlden förändras, och vi med den. Det är en av lärdomarna vi kan dra från (tre upplagor av) Shaft.

Referenser

- Banet-Weiser, S. (2018) *Empowered. Popular feminism and popular misogyny*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9781478002772>
- Bausch, K. (2013) "Superflies into superkillers. Black masculinity in film from Blaxploitation to new black realism", *The Journal of Popular Culture* 46 (2):257–275. <https://doi.org/10.1111/jpcu.12025>
- Bennett, T. & J. Woollacott (1987) *Bond and beyond. A political career of a popular hero*. Basingstoke: Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-18610-5>
- Blacula blodsgugaren* (1972) Regissör: William Crain. Originaltitel: *Blacula*. American International Pictures (AIP).
- BlackKkKlansman* (2018) Regissör: Spike Lee. Focus Features, Legendary Entertainment & Perfect World Pictures.
- Black Panther* (2018) Regissör: Ryan Coogler. Marvel Studios & Walt Disney Pictures.
- Bonilla-Silva, E. (2001) *White supremacy and racism in the post-civil rights era*. Boulder: Lynn Rienner.
- Boyz N the Hood* (1991) Regissör: John Singleton. Columbia Pictures.
- Dolby, N. (2003) "Popular culture and democratic practice", *Harvard Educational Review* 73 (3):258–284. <https://doi.org/10.17763/haer.73.3.1225466106204076>
- Edin, T.J. & K. Nelson (2013) *Doing the best I can. Fatherhood in the inner city*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520955134>
- Engels, D. (2014) "Baadassss gangstas: The parallel influences, characteristics and criticisms of the Blaxploitation cinema and gangsta rap movements", *Journal of Hip Hop Studies* 1 (1):62–80. <https://doi.org/10.34718/S4J2-BP90>
- Eyerman, R. & A. Jamison (1998) *Music and social movements. Mobilizing traditions in the twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girard, F. (2017) "Implications of the Trump administration for sexual and reproductive rights globally", *Reproductive Health Matters* 25 (49):6–13. <https://doi.org/10.1080/09688080.2017.1301028>
- Giroux, H. (2018) *The public in peril. Trump and the menace of American authoritarianism*. New York: Routledge.
- Hall, S. (1997a) "The work of representation", 13–64 i S. Hall (red.) *Representation*. Milton Keynes: Sage.
- Hall, S. (1997b) "The spectacle of 'the Other'", 225–279 i S. Hall (red.) *Representation*. Milton Keynes: Sage.
- Henry, M. (2004) "He Is a 'bad mother*\$%@!#'. 'Shaft' and contemporary black masculinity", *African American Review* 38 (1):119–126. <https://doi.org/10.2307/1512235>
- Izzo, D.G. (red.) (2015) *Movies in the age of Obama. The era of post racial and neo-racist cinema*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Kemp, P. (red.) (2012) *Det här är film. Hela historien från 1895 till idag*. Stockholm: Norstedts.
- Kellner, D. (1995) *Media culture*. New York: Routledge.

- Lawrence, N. (2012) *Blaxploitation films of the 1970s. Blackness and genre*. New York: Routledge.
- Livets hårda skola* (1995) Regissör: John Singleton. Originaltitel: *Higher learning*. Columbia Pictures & New Deal Productions.
- Mitt namn är Shaft* (1971) Regissör: Gordon Parks. Originaltitel: *Shaft*. Metro-Goldwyn-Mayer (MGM) & Shaft Productions.
- Nelson, A. (2011) *Body and soul. The Black Panther Party and the fight against medical discrimination*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Robinson, C.J. (1998) "Blaxploitation and the misrepresentation of liberation", *Race & Class* 40 (1):1–12. <https://doi.org/10.1177/030639689804000101>
- Ryan, M. & D. Kellner (1988) *Camera politica. The politics and ideology of contemporary Hollywood film*. Bloomington: Indiana University Press.
- Shaft* (2000) Regissör: John Singleton. New Deal Productions.
- Shaft* (2019) Regissör: Tim Story. Davis Entertainment, Khalabo Ink Society, Netflix, New Line Cinema, Warner Bros. Digital Networks & Warner Bros.
- Shaft och människosmugglarna* (1975) Regissör: John Guillermin. Originaltitel: *Shaft in Africa*. Metro-Goldwyn Mayer (MGM) & Shaft Productions.
- Shaft rensar stan* (1972) Regissör: Gordon Parks. Originaltitel: *Shaft's Big Score*. Metro-Goldwyn Mayer (MGM) & Shaft Productions.
- Smith, N. (1996) *The new urban frontier. Gentrification and the revanchist city*. Hoboken: Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203975640>
- Street, J., S. Inthorn & M. Scott (2013) *From entertainment to citizenship*. Manchester: Manchester University Press.
- Superfly* (1972) Regissör: Gordon Parks Jr. Warner Bros.
- Sweet Sweetback's Baadasssss Song* (1971) Regissör: Melvin van Peebles. Yeah.
- Tidyman, E. (1970) *Shaft*. New York: Macmillan Press.
- Törrönen, J. (2001) "The concept of subject position in empirical social research", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 31 (3):313–330. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00161>
- Watkins, S. C. (1998) *Representing. Hip hop culture and the production of black cinema*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wright, W. (1975) *Sixguns & society. A structural study of the western*. Berkeley: University of California Press.

Författarpresentation

Peter Ehrström är forskningschef och ämnesansvarig för regionalvetenskap vid Åbo Akademi. Han är även docent i regionalvetenskap, särskilt urban politik, vid Vasa universitet. Hans forskning rör frågor kring transformation och social hållbarhet i städer och stadsnära landsbygd, deliberativ demokrati, deltagande och livslångt lärande, samt platsbaserad identitet och populärkultur.

Magnus Dahlstedt är professor i socialt arbete vid Linköpings universitet. Hans forskning rör frågor om välfärd och medborgarskapande, med särskilt fokus på unga, inkludering och exkludering i migrationens tid.

Kontaktuppgifter författare

Peter Ehrström

Regionalvetenskap, Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Åbo Akademi

PB 311, 65101 Vasa, Finland

peter.ehrstrom@abo.fi

Importing American racial reasoning to social science research in Sweden

Abstract

How does one research racial categorizations and exclusions while remaining sensitive to context? How does one engage the social reality of racial categorizations and the history of racialized exclusions without falling into the trap of race essentialism? These concerns prompt debate about, and also resistance to, examining race in Swedish social science. In this article, Voyer and Lund offer American racial reasoning as one possible approach to researching race in the Swedish context. American racial reasoning means being attentive to how power and the processes of social inequality operate through categories of racial and ethnic difference, and also seeing the path to greater equality in the embrace of those categories. American racial reasoning is a valuable research tool that uncovers dynamics of social inequality and possibilities for social justice that are otherwise difficult to grasp. Taking up the topic of immigration in Sweden, Voyer and Lund demonstrate the analytical value of American racial reasoning for understanding persistent social inequality and exclusion even when explicit racial categories are not in wide use in everyday life.

Keywords: Race, Racism, Discrimination, Racial Reasoning, Sweden, United States

CURRENT EVENTS POINT to some important work ahead for social scientists – mainstreaming the consideration of race, racism, and racialized exclusions in our research, and fully accepting the premise that race is a social construction. At the time of this writing, there is ongoing social turmoil in Sweden and abroad, including demonstrations against structural racism, a global pandemic spreading more quickly and with larger death rates among racial, immigrant, and other minority populations, and the apparent capitulation of Sweden’s mainstream political parties to xenophobic assaults on the rights to asylum and citizenship. Meanwhile, in Sweden there is an established research tradition documenting the discrimination and exclusion of some racialized groups and the corresponding privileges attached to white Swedishness (see for example Ålund 1985, 1988, 1997; Knocke 1986; Schierup & Paulson 1994; Molina 1997; de los Reyes, Molina & Mulinari 2002; Neergaard 2002; Lundström 2007;

1 Equal co-authors.

Bursell 2012; Hübinette & Lundström 2014, 2020; Hübinette 2017), but there is also resistance to taking up the topic of race in Swedish social science.

Everyone in Swedish society has work to do to address their part in the perpetuation of structural racism, and for social scientists that work includes incorporating a racially-aware perspective in their research. Being racially-aware means making considerations of race and racial equality a necessary element of research, even when that research is not explicitly about race or racism. Racial awareness in research is similar to sex and gender awareness. Beginning in 2019, the Swedish Research Council began requiring that grant applications include a discussion of sex and gender perspectives that are relevant to the proposed research (Swedish Research Council 2019). If a researcher does not explicitly include considerations of sex and gender, they are asked to discuss why they chose not to do so. This requirement is intended to insure that all researchers, not just those who study sex or gender, consider the significance of gender for their research. Racially-aware perspectives should be expected as well.

Although racism, including the oppression of indigenous ethnic minority groups, has a long history in Sweden (Catomeris 2004; Pikkarainen & Brodin 2008; Hübinette 2017), as Khayati (2017) notes, in contemporary times stigmatization and racism tend to operate through the division between “immigrants” and “Swedish.” In the Swedish context, “immigrant” has a socially-constructed meaning that breaks from its typical definition: “most immigrants are Swedish-born persons” (Statistics Sweden 2019). “Immigrant” is therefore a category that incorporates social meanings beyond migration, including the underlying sense of “immigrant as a social problem” (Trondman 2006:434). As a result, unreflexive use of the category “immigrant” or “immigrant background” for research purposes risks adopting and reifying insider and outsider categories without interrogating them. When social scientists use a Muslim-sounding name as a measure of immigrant-ness, extend the definition of immigrant to include people with one parent or grandparent born abroad, or employ a measure of neighborhood segregation in the operationalization of the category immigrant, they formalize background cultural meanings. In contrast to stretching the concept of immigrant to include those to whom it should not apply, there is also a reluctance to apply the concept to those who do literally count as immigrants, as one of the authors of this article knows from direct experience as a white American who immigrated to Sweden for work and has been told repeatedly that she isn’t an immigrant at all.

In Sweden, the idea of the immigrant is a racialized fantasy – an essentialized category of fundamental difference that has little to do with actually being an immigrant, and a whole lot to do with being non-white, non-Western, and/or Muslim. What are the chances for social integration and equality when one’s skin, last name, or religious observance mark them as persistent outsiders who are not Swedish by definition? It’s difficult to get a full view of the damage this racialized conception of the immigrant causes without first adopting a racially-aware perspective on Sweden in general. After all, how can we theorize and pursue immigrant integration without taking account of symbolic exclusion based upon a widely-shared belief in the distinction between “immigrants” and “Swedes” (Sciortino 2012)?

If addressing racial and ethnic inequality and marginality are important values of social science research, how should one go about it in the Swedish context? How does one research the dynamics of racial and ethnic categorizations and the identities and exclusions that accompany those categorizations while remaining sensitive to context? And how does one do it in light of “treacherous bind” associated with research on race and racism – that engaging the social reality of racial categorizations and the history of racialized exclusions can itself become a form of race essentialism (Radhakrishnan 1996; Gunaratnam 2003)? We believe American racial reasoning provides a solution.

The aim of this article is to lay the groundwork for a social science seeking freedom from racism toward non-white, non-Western and/or Muslim immigrants in Sweden. We argue that importing American racial reasoning to Sweden can shed new light on the construction of racialized immigrant outsiderhood, the processes of inequality that enable discrimination against immigrants, and the ideologies and interpretations that sustain the idea of Swedishness-under-threat from immigrants. It can contribute to Mulinari and Neergaard’s (2017:88) aim of “putting the study of racism, a fundamental principle of social organization in modern society, at the center of social theory” in Sweden, exposing the structures and processes of inequality, and paving a path toward research that can help bring about social justice.

American racial reasoning

The idea of American racial reasoning (ARR)² was introduced by anthropologist Beth Epstein (2016) and, in this article, we develop ARR as a theoretically-informed way to do sociology that maintains a focus on questions of racial justice. The desire to blend moral concerns and the empirical commitments of social science is a common motivation for innovation in theory and research (see, for example, Collins 2019; Alexander, Lund & Voyer 2020).

American racial reasoning provides a set of themes and sensitizing concepts as a structured framework for doing sociology. We ground ARR in the sociological literature on race emerging primarily from anglophone, US sociology. We then apply ARR in the Swedish context and demonstrate the analytical value of ARR when it comes to understanding social inequality and exclusion in Sweden. We argue in favor of importing American racial reasoning to Swedish social science research as a way to mainstream the consideration of race, racism, and racialized exclusions, and to center future research on addressing inequalities of power through the embrace of difference, instead of the denial of it.

American racial reasoning is largely consistent and compatible with most formulations of intersectionality, post-colonial theory, and critical race theory as these theories also tend to highlight categorization and division as key elements of racism, power, and empire (see, for example Spivak 1988; Crenshaw 1989; Radhakrishnan 1996; Collins

2 Following Epstein, the term American is used here to represent the United States. This common practice is not literally accurate, given that there are many nations that qualify as American.

2019). Our unique contribution is the development of a structured research approach that reflects an underlying epistemology of racial difference, struggle, and emancipation that is grounded in the US framework as laid out below. This “American” flavor is channeled through the colonial episteme, sensitive to intersections of privilege and oppression, and recognizable in other attempts to take up the topics of race and racism in other contexts (see, for example Skovdahl 1996; Winant 2001; Dixon & Telles 2017; Sayyid 2017). Important research on race and racism is not confined to the United States, but our goal is to harness the potential of race from a US perspective in order to provide a contribution to the research landscape that can encourage further movement to racially-aware social science.

American racial reasoning, as described by Epstein (2016:168), was borne of the United States’ racial history and “allows a discursive space from which to consider racial matters that are otherwise difficult to address [...]” Engaging difference and inequality through ARR links categorization processes to quests for justice like those that arise in the context of the US’s ongoing failure to realize the lofty ideal of democratic equality. Looking at race and racism through the lens of ARR means seeing race as an idea (Wacquant 2005; Smedley & Smedley 2012) – a “historically constructed principle of social classification” (Wacquant 2008:17, note 4) that supersedes any individual perspective and exists, latent, even when it is not implicitly or explicitly used. This view of race arose in the particularly American historical circumstance of the establishment of a democracy in an active slaveholding society (Wacquant 2005). According to Wacquant (2005, 2008) race, therefore, was framed as an exception to democracy and, in the United States, race operates as an exception that designates people who are separate, less capable, less worthy, and even less human. Even after slavery as an institution ended, the idea of race as an exception has been upheld by regimes like Jim Crow, the idea of “urban social problems,” and mass incarceration and the denial of basic rights of citizenship to people who were once incarcerated.

Despite the construction of race as an exception upon which systems of repression and exclusion are built, ARR does not turn away from race and socially-constructed race categories, but instead sees possibility and potential in race and ethnic identities and categories and makes them the key to achieving racial justice. ARR engages race categories, examines their contexts and elements, uses them to expose racist social structures, and challenges the essentializations and naturalizations that sustain the idea of racial inequality. As a result, ARR offers hope for change because “racial politics carry a promise of redemption [...], a basis from which to comprehend otherwise diffuse forms of social inequality, and the illusion, at least, of a solid foundation from which to act” (Epstein 2016:169). Epstein notes that ARR could intervene in France’s struggles with racialized segregation and inequality. In the following pages we show how we have applied ARR to the Swedish context. While we believe ARR could be used to explore the experiences of other minority groups in Sweden and other contexts, we maintain our focus on this division between “immigrants” and “Swedish.”

Abstract concepts in the Swedish context

In the social sciences, race and ethnicity are generally treated as overlapping concepts (for an overview of these concepts, see Winant 2000; Golash-Boza 2016). Ethnicity is more closely tied to cultural characteristics, race to biological characteristics. Race is also generally seen as a category of difference that is tied to power as racial boundaries are frequently imposed, hierarchical, exclusive, and unequal. Ethnicity is seen as more cultural, voluntary, self-defined, nonhierarchical, fluid, and not so closely linked with power differences.³ Race categories are formed through the process of racialization in which new ideological boundaries of difference are drawn around a formerly unnoticed group of people. In this way, ethnicity can be racialized when it is subsumed under a forced label and linked to appearance. Immigrants can be racialized as well, as has occurred in Sweden. Once formed, race categories are fundamental organizing principles of social life at the micro and the macro levels of society as differences in power are reinforced by continuity between structure and culture. Racism is cultural as it operates through belief in the idea that people in different racial categories possess different and unequal human traits, but racism is also an element of social structure through the operation of institutions, policies, and practices that foster or perpetuate racial hierarchies.

Voyer first became aware of her American understanding of the role of race in social science when she arrived in Sweden to conduct research on immigration and schooling. In an English-language interview with a Swedish high school headmaster, Voyer, drawing on her sociological training in the US, saw race and ethnicity as closely related concepts as described above. She posed what she assumed to be a clear and benign question about the racial and ethnic diversity of the school's students: "What are the different ethnic and immigrant populations in this school?" Since in the United States such a question was common, Voyer expected the headmaster to describe the diversity of the student body (for example nationalities, languages, race and ethnic groups represented). Instead, it was as if a cold wind blew through the room. The headmaster, who had been polite and friendly until that moment, crossed his arms over his chest and pursed his lips. "That," he said, "is a racist question." Voyer reported this interaction to her Swedish colleagues, who tended to agree with the explanation the headmaster supplied when Voyer followed up during the interview: people are individuals and to assume that they can be known or defined by group characteristics is both inaccurate and morally offensive, just as emphasizing race and ethnicity and looking for them in social life is racist. The headmaster rejected Voyer's interest in race and ethnicity as a way to shed light on social dynamics in the school. So, too, do some Swedish social scientists resist examining the social facts of race and racism in

3 It is noteworthy that no data on ethnicity is collected by Statistics Sweden, but the definition of ethnicity, as taken from the national encyclopedia, is more in line with social science definitions of race than ethnicity. The definition emphasizes shared lineage, endogamy, territory, and shared physical features as well as shared culture (Statistics Sweden 2002:19).

Sweden, although there are also efforts to bring conversations about race and racism into greater focus (e.g. Molina 1997; Neergaard 2002; Lundström 2007; Brännström 2016; Mulinari & Neergaard 2017; Hübinette & Wasniowski 2018).

In other words, what could be taken for a momentary *faux pas* in an interview was more than just a cultural misunderstanding. Such cross-cultural challenges do not merely reflect differences in what is and is not appropriate to say, they reveal differences in racial reasoning. The headmaster's not-so-deeply buried moralizing rested on a system of belief, including the endorsement of an egalitarian individualism and color-blindness that are widely valued in Sweden (Berggren & Trägårdh 2006; Lund & Voyer 2019). But how, Voyer asked herself as she continued with the research, can I describe the racialized structural inequalities operating through school choice at the gymnasium level – the operation of a system which values white “ethnic Swedishness” – if I cannot talk about race (Voyer 2018)? How can I highlight the racialized devaluation at play when students use their different ethnic backgrounds and cross-cultural experiences to connect to and be seen by one another while headmasters tend to see student backgrounds as a liability and a distraction (Voyer 2016)? Voyer's use of racial and ethnic categories and the principal's refusal of them is the point: racialized power, race-based inequality, and marginality are possible even in contexts where the idea of race is discredited (Epstein 2016; Jensen, Weibel & Vitus 2017; Sayyid 2017). And, as our work shows, in such contexts, racialized power and inequality can be especially potent.

Race is a concept with a long and complicated global history, while it is also an element of everyday life (Skovdahl 1996; Catomeris 2004; Smedley & Smedley 2012). Here in Sweden, the contemporary movement against structural racism recently highlighted Carl von Linné's scientific contribution to the idea of white supremacy and racial science: the idea that phenotype, including skin color, was linked to other traits like intelligence, creativity, and honesty (da Silva 2020). That the foundational insights that led to scientific racism arose in Sweden is a topic covered in many introductory sociology courses on race and ethnicity in the United States.⁴ The concept of race was born in Sweden, and for better and worse, ideas circulate just as people, currencies, and viruses do. Possibilities for greater social justice as well as great social harm arise as a result of the movement of concepts across time and space.

Nigerian novelist Chimamanda Adichie's description of her experiences with race in the United States illuminates the challenges and possibilities that arise as people, ideas, and concepts move across contexts. Before she arrived in the US, Adichie didn't think of herself as black, because as she puts it, “I didn't have to. I thought of myself as Igbo, which is my ethnicity” (Adiche & Bianculli 2013). But one day as she was strolling down a street in Brooklyn, an African-American man greeted her as “sister”. He was evoking familiarity and mutual recognition borne out of the presumption of shared history and social position. When Adichie heard the familiar greeting from a stranger,

4 For example, prominent race scholar Golash-Boza (2018), describes Linné's contribution in her lecture “Where does the idea of race come from?”.

her emotionally charged reaction was: “I am not your sister” (Adiche & Bianculli 2013). Over time and on the basis of her experience in the United States, however, Adichie was drawn into the national context. Sharing the burden of being othered, of slavery, of white guilt, and more, she grew to understand American blackness. Years later, when asked if she would respond differently now, Adichie admitted she would respond with warmth to the man who had called her sister. She had not understood it at the time, but there was a bond between them (Adiche & Bramme 2018).

Of course, Nigeria has its own categorizations as well. How “otherness” is understood and acted upon in any given context is a question for inductively performed analysis. The imperfect relationships between identities, social categories, their markers and boundaries reveal cultural processes of exclusion and inclusion. As we describe below, employing American racial reasoning means being open and analytically sensitive to local forms of racialized social organization in the interest of identifying possibilities for challenging stigmatization and building civil solidarity by supporting a more expansive understanding of Swedishness and belonging. Adichie understood her blackness in a new way as a result of her encounter with the United States. She forged new connections and attachments, but there were also moments in which she realized she was being seen as inferior. In her undergraduate studies in the US, she observed how surprised her classmates and instructor were by her superior academic performance. She “realized that the person who wrote the best essay wasn’t supposed to look like me” (Adiche & Bianculli 2013). Even if you don’t believe in race categories you encounter in a new setting, you can be the subject of categorization and experience the privilege or oppression that goes along with those categories.

Like any social category, race categories “are in a constant state of production and negotiation with other forms of difference, and within specific social, historical, and interactional arenas” (Gunaratnam 2003:32). However, American racial reasoning is not *only* a collection of folk concepts grounded in the particular geography and history of North America (Wacquant 2005; Smedley & Smedley 2012). ARR also sensitizes researchers to particular aspects of social life, such as the many social, political, institutional, historical and cultural webs of meaning that Adichie encountered when she arrived in the United States. Race categories are not merely context-specific classifications, they underwrite dynamics of inclusion and exclusion.

The names and contents of race categories are context-dependent, but the fact that all social categories stand in some relation to majority/minority, established/outsider, core/periphery distinctions provides crucial explanatory leverage on the social world outside of the United States (see, for example Simmel 1971[1908]; Elias & Scotson 1994[1965]; Durkheim 1995[1912]; Alexander 2006). Race is a hopelessly fraught concept that can never be separated from its past meanings. However, race is a concept that can be used in a deconstructed form in order to uncover racism (Hall 2011). Accordingly, as we show below, American racial reasoning can be useful for Swedish social scientists.

American racial reasoning in the literature

The extant body of work on race and ethnicity includes many theories of race relations, racial inequality, racialization and racism, and stigmatization – all offering an account of the role of race in social life (for reviews of the literature, see Winant 2000; Brubaker 2009; Golash-Boza 2016). We engage this literature with the type of theoretical pluralism advocated by Reed (2011): combining multiple and even conflicting theories on the basis of deep-seated commonalities and resonances arising from a shared engagement with the concept of race as a theorizable, important, and inescapable social fact. We argue that these underlying commonalities, which constitute American racial reasoning, arise because, more than many other nations, the United States wrestles with the ramifications of its long history of inconsistency in claiming ideals of liberty and equality while maintaining a race-stratified society (Myrdal 1944; Wacquant 2005) and relying upon the economic and industrial largess produced by a color-based caste system (Bonacich 1972). If we consider race as a concept with strong ties to colonialism and the history of slavery in the United States, it may explain why in some other national and cultural contexts there is a reluctance to adopt ARR. In Sweden, the concept of race is widely believed to be tainted by its association with eugenics, forced sterilizations, and mass killings (Hübinette, Hörnfeldt, Farahani *et al.* 2012). Similar stances have been observed in France and Denmark as well (Epstein 2016; Jensen, Weibel & Vitus 2017).

Our engagement with the literature highlights the broad scope of work demonstrating aspects of American racial reasoning. Our summary of the literature is not exhaustive, but does indicate common themes that we used to build a systematic tool for looking at the topic of racism and racial inequality in the Swedish context. One way to move forward from this article would be to compare how one does research on race and racism using ARR with research using other racial reasonings developed in other contexts.

Beyond race essentialism

American racial reasoning is incompatible with essentialist understandings of race and ethnicity because ARR recognizes that race and ethnic categories change over time. Consider for example the changing race categories in the United States census. Over more than 200 years of decennial censuses, a variety of different categorization schemes have been used to classify and count the American population. Imagine in the contemporary US applying the 1890 national census categories for non-white – black, mulatto (half black), quadroon (one-fourth black), and octoroon (one-eighth black) – which drew upon ideas from eugenics and race science to specify degrees of blackness considered continuous with degrees of moral, mental, and social fitness. The categories from that time were grounded in a particular social/moral order consisting of beliefs, feelings, and perspectives that shaped even the scientific “objectivity” of eugenics (Selden 1999). If past US racial logics and classifications do not apply to the present United States, it must be acknowledged that contemporary US race categories are also grounded in their own time and place.

The work on colorism further undercuts essentialist understandings (for a review of literature, see Dixon & Telles 2017). Research demonstrates that, in different national and historical contexts, skin tone, which is generally measured in gradations from light to dark, varies in its relationship to extant racial categories (Banton 2012; Monk 2015; Garcia & Abascal 2016). Skin tone operates as one among many factors (including also, for example, occupation, religion, culture, language/dialect, other physical features) influencing the racial categorization of individuals (Sen & Wasow 2014). While the relative advantage of lighter skin tones appears to be converging toward the dominance of a white/Western standard, evidence suggests that, particularly outside of the reach of Western colonialism, lighter skin-color preferences do not always hold (Jablonski 2012). Furthermore, there is very little research on the meaning of skin tone in Europe, and what little exists suggests historical and gender variations in skin tone preferences (Dixon & Telles 2017).

Racial structures

Accepting that race is not a biological fact, the focus of American racial reasoning is on the role of race as an organizing principle of social life. US scholars of race typically claim that, despite local particularities, race is a structuring principle of social organization around the globe (Winant 2001; Smedley & Smedley 2012; Feagin 2014; Emirbayer & Desmond 2015). Emirbayer and Desmond (2015:5), for example, theorize a “global racial order” consisting of “organized social relations, symbolic classifications, and even collective emotions in terms of a white/non-white polarity.”

American racial reasoning moves beyond essentialism, decouples race from phenotype, and connects it to social structure, social organizations and social institutions (Bhatt 2013; Bonilla-Silva 2014, Omi & Winant 2014; Wooten & Couloute 2017; Ray 2019). For example, in the case of redlining rules for assessing the desirability of neighborhoods for home loans in the United States, “low-risk” neighborhoods were defined as areas inhabited primarily by whites, while “high-risk” neighborhoods were inhabited primarily by people of color. These risk designations reinforced existing inequality by making it easier for white people to get mortgages with good terms, and making it more difficult for people of color to get similar terms on mortgages (Hillier 2003).

Racist social structures depend upon meaning. Ray (2019:31) argues that race becomes an element of social structure when practices for categorizing and judging on the basis of race – racial schemas – are connected to resources in ways that advantage some racial groups over others. Schemas are habits, assumptions, associations, “templates for social action” as an “unwritten rulebook explaining how to write rules.” Once formed, racialized structures can reproduce or rewrite race, they can legitimate it or obscure racial inequality, but this way of theorizing race is only possible when “placing broadly shared racial schemas at the center of a structural theory of race” (Ray 2019:35). We believe American racial reasoning reveals these broadly shared schemas.

Resistance to American racial reasoning

Resistance to the analytical value of American racial reasoning has taken many forms – from the strong stand that the idea of race is problematic because it creates racial divisions and must be abolished before there can be a world without racial hierarchies (Gilroy 2000), to more moderate claims that race-categorical thinking is too rigid (Parker & Song 2001), to the argument that the use of folk categories of race by social analysts essentializes and homogenizes human experience (Loveman 1999), to the claim that the concept of race ultimately privileges the white/nonwhite polarity of the colonial episteme (Spivak 1988). Theoretical concerns aside, still others challenge the empirical accuracy of race concepts. For example, Wimmer (2015:2197) argues that neither the historical record nor contemporary data support “Atlanto-centric” arguments for the historical and operational distinctiveness of racial discrimination as opposed to, for example, discrimination on the basis of religion, or region. In light of the challenges associated with the concept of race, Brubaker, Loveman and Stamatov (2004) call for a cognitive turn in recognizing race, ethnicity and nationalism as analytically undifferentiated categories used to see the world, act in it, and make sense of it.

We argue that American racial reasoning requires a cultural instead of a cognitive turn. Brubaker, Feischmidt, Fox *et al.* (2006:208, note 3) assert that race and ethnicity as cognition are “done” in the moment and within interaction. They acknowledge that ethnicity is cultural: “there are of course important aspects of ethnicity that are continuous” including “embodied schemas of interpretation [...] discursive forms, repertoires of contention, and objectified symbols such as flags, maps, and monuments,” but they dismiss the significance of shared meaning and claim that everyday ethnicity is “fundamentally intermittent and episodic.” Such an interactional approach to race and ethnicity emphasizes fleeting moments and immediate circumstances while neglecting shared categories, meanings, and practices and dismissing the significance of knowledge and perspectives that individuals accumulate through their experiences in the lived, everyday world (Smith 1987). After all, shared meaning, not modes of interaction, makes it possible for people to interpret and reinterpret their social experiences as “racial,” “ethnic”, or “nationalistic” instead of just awkward, conflictual, or routine (for an example of the tension between racial meaning and problems of “doing” race, see Garfinkel 1941).

Elements of American racial reasoning

Accepting that specific race categories are folk ideas that vary across social and historical contexts does not necessitate that American racial reasoning cannot be used productively across contexts to uncover the shared schemas that connect race categories and racist social structures. Drawing upon the literature, we extend Epstein’s concept of racial reasoning from a perspective to a research paradigm focusing on several key elements of race in social life: 1) *Symbolic construction of otherness*: race as a social, cultural, and/or symbolic construction without a basis in biological or genetic determination; 2) *Legitimizing ideology*: an ideology of difference that justifies social exclusion, subjugation, exploitation or extermination of racialized others; 3) *Perceptibility*: racial categories are generally ex-

perceived as recognizable through associations with phenotype, style of dress, manner of speaking, neighborhood, or some other observable characteristic; 4) *Institutionalized practices*: racial categories may be assigned and enforced by institutionalized practices that segregate and subordinate racially designated groups (for example, through legal systems which determine criteria for racial categorization and legislate racial and ethnic relations); 5) *Identity*: one's race may also be asserted as a collective social and political identity (see, Table 1. For different examples of race concepts that contain many of these components see Essed 1991; Bonilla-Silva 1999; Wacquant 2005; Smedley & Smedley 2012; Feagin 2013; Omi & Winant 2014; Emirbayer & Desmond 2015).

Table 1. Elements of American racial reasoning

1. Symbolic construction of otherness	What categories designate "otherness?"
2. Legitimizing ideology	What ideas legitimate exclusions?
3. Perceptibility	What characteristics make category membership recognizable?
4. Institutionalization	How are symbolic categories and exclusions institutionalized in structure and action?
5. Identity	How are categories adopted and expressed as political and social identities?

In seeking to understand American racial reasoning and apply it to research in Sweden, the question is not whether or not Sweden has "race," nor what the boundaries between race, ethnicity, and nationalism are, but instead, how racialization occurs and racialized categories are made meaningful in relationship to these elements. We demonstrate this approach below.

Importing American racial reasoning to Sweden

American racial reasoning is rooted in meaning, not biological determinism, interactions, materialism or social structure. Applying ARR to the Swedish context means being open to the ways in which the processes of social inequality operate in and through categories of racial and ethnic difference, while simultaneously seeing the path to greater equality in the embrace of those categories of racial and ethnic difference as welcomed variations on the theme of Swedishness.⁵ The five elements of ARR will point out the symbolic landscape of race, and using them assists in developing an understanding of how social life unfolds in racially classified, categorized and symbolic social spaces in Sweden.

⁵ Alexander (2006:450-458) refers to such an embrace as difference as the multicultural mode of incorporation.

After providing a brief overview of the Swedish context, we will briefly show applications of American racial reasoning to our research in immigration and education. As stated previously, immigrant is a racialized category in Sweden. In recent years, immigration has increased in many countries that are not typically seen as diverse, immigrant-receiving nation-states. Sweden is one such country – a place that was typically, if erroneously, considered a homogenous nation experienced a rapid increase in its foreign-born population (Swedish Migration Agency 2020). In 2017, 18.5% of the population was born outside of Sweden (Statistics Sweden 2018c). There is also a substantial immigrant second generation. In 2016, 13% of children under age 21 had two foreign-born parents, and an additional 12% of children had one foreign-born parent (Statistics Sweden 2018b). Sweden's immigrants come from many nations. In order of population size, the top ten countries represented in Sweden's new immigrant population in 2017 were Syria, Afghanistan, Iraq, India, Poland, Iran, Eritrea, Somalia, China and Finland (Statistics Sweden 2018a).

Newcomers to Sweden arrive in what is generally considered one of the most well-functioning of the modern democratic societies, a country recognized as exemplary in its pursuit of class and gender equality and a high quality of life (Esping-Andersen & Wagner 2012). This view is challenged by scholars who argue that most measures of social welfare and quality of life do not take adequate account of inequalities in power and intersecting vectors of privilege and oppression (Pringle 2010), the inadequacy of historically-rooted conceptions of monolithic and homogeneous social solidarity in the face of large-scale immigration (Lister 2009), and the rise of racism in Sweden beginning in the 1990s (Pred 2000). In recent years, and coinciding with the dramatic increases in immigration, increasing residential and school segregation and the rise of a segmented labor market indicates that social inequality and stratification are testing the social welfare state (Trygged & Righard 2019). Anti-immigrant right wing politics and a mainstream desire to limit and control migration are also on the rise (Rydgren & van der Meiden 2019).

Symbolic construction of otherness: Social categories

While typical American race categories may not be used in Sweden and some social scientists and laypeople resist the recognition of race and ethnic groups, there are categories that designate “us” and “others” in everyday parlance. In our research applying ARR in Sweden, we uncovered the active symbolic classifications used in everyday life. We collected our fieldnotes and interview transcripts and reread them in order to create a list of common classifications and the meaning that those classifications had to the people who used them. We observed that symbolic classifications often match some other social classifications such as legal designations. For example, in the United States, citizen is a political classification that provides access to the vote and financial aid for higher education, but “citizen” is also a symbolic category designating other implicit and explicit social meanings, such as evoking the idea of commitment to the nation, and a feeling of privileged mutuality with other citizens (Bloemraad 2017, for a similar consideration of citizenship in the Swedish context, see Dahlstedt, Fejes &

Olson 2017). Just as one cannot assume that the folk category of immigrant refers to people who are actually immigrants, a one-to-one relationship between the boundaries of symbolic category (for example, through those recognized as “citizens”) and the boundaries of the category in some other sphere of life (for example, legal citizenship) cannot be assumed. In the Swedish context for example, people who have “immigrant” backgrounds but are Swedish citizens are frequently referred to as “new Swedes” instead of just “Swedes,”⁶ and, as Barker (2017) notes, symbolic categories of the Swedish people (*folk*) have ramifications for policy, for example in the construction of border policies and citizenship criteria.

In our data, we have observed common use and shared understanding of a system of racial and ethnic categorizations in Sweden. The system included the categorizations of immigrant (*invandrare*), refugee (*flykting*), Swedish (*svensk*) and derogatory terms for non-white immigrants (“*blatte*”) and ethnic swedes (“*svenne*”) as well as different religious and nationality groups (see Table 2 for an abbreviated list of categories). In other work, we have described what these categories mean in everyday life and used the categories to discuss the possibilities for immigrant integration in the Swedish context (see Lund & Voyer 2019).

Table 2. Swedish categories

Common categories	Descriptions
Immigrant	Negative characterization that evokes the ideas of chaos and criminality.
Refugee	A questioned belonging, in a symbolic and juridical sense, that evokes pity, the assumption of deficiency, backwardness, and increasingly deceit.
Muslims	Negative stereotype seeing problematic groupness and unenlightened behaviors around sex and gender.
“ <i>Blatte</i> ”	A derogatory term for people with a non-Swedish ethnic background, but familiarity with Sweden. A hybrid identity that incorporates both positive and negative poles of belonging.
“ <i>Svenne</i> ”	A derogatory term for ethnic Swedes or immigrants who are judged to be assimilating to Swedishness. Evokes deceitfulness, falseness, and a lack of individuality.
Swedish	A positive term when connected to shared conceptions of appropriate behavior (not being lazy, contributing to society). An exclusive term when designating white Swedish ethnicity.

⁶ We thank an anonymous reviewer for highlighting this relevant fact.

Legitimizing ideology: State individualism

Along with these categories, American racial reasoning highlights ideologies that are used to make sense of exclusion and inequality on the basis of categorization. One such ideology is Sweden's strong emphasis on individualism and corresponding distrust of subgroup attachments. The Swedish state promotes individual independence through the elimination of obstacles to individual self-realization and the adoption of an individual-oriented approach to its citizenry (Berggren & Trägårdh 2006). For example, married and cohabiting adults are taxed and receive their social benefits as individuals instead of as a family unit, which reinforces the notion that a family consists of independent individuals. While a potential source of individual liberty, it should be noted that this "state individualism" is a cultural construction incorporating elements that are consistent with the practices and perspectives of the ethnic majority. Meanwhile, state individualism can prove problematic for minorities because it may clash with the notion of active social subgroups. Most social subgroups are viewed with suspicion on the basis of the assumption that group members' individuality is subordinated to and thwarted by group mandates and practices. According to Berggren and Trägårdh (2006), independence and self-realization among independent individuals constitute the social contract of Swedish society (see also Lund 2017a). An ideology of individualism legitimizes exclusions of those who appear committed to non-native racial, ethnic, and religious subgroup identities and attachments that are believed to threaten the individuality of group members. Such shared identities and "groupness" are generally seen as inconsistent with the ideology of Swedish state individualism.

The application of American racial reasoning incorporates examination of the underlying mainstream ideologies that uphold group boundaries and justify unequal outcomes. Thus, ARR shifts the perspective from what are assumed to be problematic aspects of minority group culture (for example, the argument that immigrants choose segregation) to barriers erected by often unquestioned and unchallenged cultural assumptions of the Swedish mainstream.

Perceptibility

The symbolic construction of otherness and a legitimating ideology are crucial elements of American racial reasoning and the processes of racialization and exclusion that a racial analysis seeks to expose. However, in order to have influence in the social world, abstract categories and values must become perceptible through linkages to observable behaviors and characteristics. In Sweden, links between having an "immigrant background" and "failed individualism" are read through behavioral characteristics such as the decision to wear a veil or being more gregarious in school settings. These links between perceptibility factors, categorizations, and ideology are often mistaken for natural, emergent, and singularly correct truths. For example, the school headmaster in the quotation below compares two schools she has worked in, one school with immigrant students and another with non-immigrant students:

At the other school [...] a higher percentage of those students come from the eastern part of Malmö [primarily Muslim, immigrant neighborhoods]. It is a rougher environment. If you get inside here [ethnic Swedish school], there is not so much noise. It is rather quiet and calm. The situation at the other school is not the same. Some of the other students are very noisy. They are totally nuts. They are not mentally well. Some of them are traumatized. We thought from the beginning that several of them are traumatized by war. But when we asked them if there had been war in their home countries and very, very few said yes. Most of them were born here.

The headmaster links the unspoken categorization of immigrant outsiders with behavioral markers she interprets as evidence of their outsiderhood. In our research (Lund & Voyer 2019) we identified the visibility markers of different symbolic categories (see Table 3).

Table 3. Perceptibility of selected common categories

Categories	Visibility factors and stereotypes
Immigrant	Living in neighborhoods with fewer ethnic Swedes. Accented or imperfect Swedish. Possibly darker hair color and complexion. Non-Swedish name. Not from a country in Western Europe or the global north.
Refugee	Do not speak Swedish. Lack of employment. High use of social services. Darker hair color and complexion. Not dressing in modern Swedish or Western clothing.
Muslim	Separate organizations (for example, setting up own schools). Married women staying out of the workforce. Praying and wearing religious markers (for example, the veil) in public. Darker hair color and complexion. Non-Swedish or Non-Western name.
"Blatte"	Young. Longer residence or lifelong residence in Sweden. "Urban" style and culture. Living in or socializing in an immigrant neighborhood. Speaking dialect associated with neighborhood. Attending vocational programs or schools with many immigrants.
"Svenne"	Being an outspoken proponent of a correct way to be Swedish. Claiming Swedishness is under threat. Right wing or nationalist views and party affiliation. Lighter hair and complexion. Speaking unaccented, standard Swedish. School achievement. Joining mainstream Swedish activities and organizations. Not being engaged in the social life of immigrant neighborhoods.
Swedish	Participating in the Swedish welfare state (working, school, paying taxes, using welfare benefits as intended). Speaking good Swedish. Avoiding subgroup expressions and attachments. Generally white or mixed race with generally lighter colored hair.

Institutionalized practices

Symbolic categories and exclusions can become institutionalized in structure and action. Explicit decisions on the basis of categorical membership can lead to the institutionalization of racism. For example, in the case of denying a non-citizen access to social benefits or denying long term residents' access to citizenship because they are not proficient in Swedish. But institutionalization can also occur indirectly through links to perceptibility factors. American racial reasoning assists with the identification of such less direct linkages and the institutional discrimination resulting from them.

For example, in our research on the relationship between school choice policies and school segregation in Sweden, we observed how headmasters' organizational work inscribes racial preferences for Swedishness on the structure of schooling (Voyer 2016, 2018). In light of predominant beliefs that "immigrant" schools are bad schools and "Swedish" schools are good ones, principals engage in different practices to develop schools aligned with a presumed preference for Swedishness among school-choosers. The same headmasters who deny the significance of race and ethnicity in their school institutionalize racial exclusion by emphasizing Swedish perceptibility factors in their advertising, seeking to meet the preferences of ethnic Swedish students when selecting programs of study, and hiring teachers who only speak with unaccented Swedish.

Identity

American racial reasoning sheds light on the complex relationships between symbolic categories and selves. Symbolic categories may be adopted and expressed as political and social identities, but there is a distinction between symbolic categories and identities. One may have an identity, that is a sense of self and group belonging, that is exceedingly salient to one's everyday life but, yet, carries no weight as a social symbolic category determining how one is seen by others or situated in the social world. Alternatively, one may be assigned a categorization that is either antagonistic or orthogonal to one's identity. Instead of being grounded in some objective reality of group differences, symbolic categories are analytically distinct from identities.

In their social lives, all people reside in multiple socially symbolic categories and also hold multiple identities derived in part from their history and experiences in a uniquely classified social world. These multiple categories and identities are more than additive in their impact on social life and the dynamic intersections of nationality, ethnicity, religiosity, culture, and race as lived experience are not easily clarified (Collins 1986; Crenshaw 1989). Analyzing the ways in which people's own racialized identifications help them reflect on and rewrite the limitations of context is crucial.

Applying American racial reasoning in Sweden sheds light on the complexities of identity and belonging among immigrant-background youth. One such youth is Fedra, who immigrated to Sweden from Turkey with her family when she was eight years old. Fedra, a high school student and practicing Muslim who wears a hijab, is performing well in school and firmly on track to reach her goal of becoming a scientist. She feels that she both is and is not Swedish, and she is Turkish, too.

As long as you feel Swedish, you are perhaps Swedish. But one should not think it's embarrassing to be non-Swedish. I am from Turkey. I am Turkish, but at the same time, I am also Swedish somehow. We cannot deny it. I am a Swedish citizen [...] But when it comes to ethnic groups, I do not think you can be Swedish when one is Turkish. But one can simultaneously be Swedish, but I do not think we should forget our origins. But that does not mean you should be treated badly by the Swedes.

Given the racialized conceptions of Swedishness that conflict with a more civil- and citizenship-based sense of Swedishness that Fedra seeks to adopt, she experiences her identities, categorizations, and belongings as overlapping, intersecting, and, conflicting and contradictory. Forming identities in light of experiences living within, betwixt, and between symbolic categories presents unique challenges as well as novel sources of agency, creativity, and freedom of thought (Lund 2017b).

American racial reasoning helps uncover multiple processes of social inequality operating on the basis of racialized power. On the one hand, categories of difference may be imposed on youth like Fedra, whose Swedishness may not be accepted by individuals who believe her name, religion, and/or complexion disqualify her from inclusion, and by institutional structures built on the basis of that belief. On the other hand, categories of difference can be denied by the imposition of a colorblindness that limits Fedra's opportunity to embrace and express her Turkish identity, which she sees as part of who she is. What are the possibilities for inclusion and equality under such circumstances? ARR engages categories of racial and ethnic difference and explores their social meanings, while simultaneously seeing the path to greater equality in the creation of a more expansive definition of Swedishness that embraces those differences.

A deconstructed view of racial otherness

American racial reasoning calls for a focus on contextual symbolic categories, ideologies, visibility factors, institutionalization, and identities. Importing ARR to Sweden enables research on the dynamics of racial categorizations and the identities and exclusions that accompany those categorizations while remaining sensitive to context. ARR calls for a deconstructed view, avoiding race essentialism by seeing racial and ethnic categories as symbolic, but impactful, elements of the social world.

When Chimamanda Adichie moved from one national context to another, she acquired a perspective and vocabulary that gave voice to her experiences with prejudice and discrimination, and connected her to others with similar experiences. Similarly, when moved from the United States to Sweden, American racial reasoning opens up new terrain for resistance to racism and racialized exclusion. Okamoto's (2014) study of the emergence of the pan-ethnic solidarity among Asian Americans is a case in point. Asian American was first an overarching official (as opposed to symbolic) category spanning many phenotypes, religions, and ethnic and national origin groups (in some cases groups with a long history of mutual animosity). While the category Asian

American may have made sense to a white majority who cared little to understand the differences masked by the label, it was imposed upon Asian Americans and, therefore, it was not a foregone conclusion that pan-ethnic Asian American political mobilization would emerge. The idea of Asian similarity and the view emerging in the late 1960s that racial and ethnic identities could be grounds for shared political interests and action shaped both intentions and modes of action by making pan-ethnic organizing possible as a legitimate social undertaking and feasible as a mode of political action. Many individual political leaders stuck to intra-ethnic organization building, but others adopted the novel enterprise of building pan-ethnic Asian organizations. Likewise, in Sweden, the creation of the category of immigrant has resulted in the rise of a shared consciousness and an identity based, not upon biological or cultural ties, but on the shared experience of being marginalized in Sweden (Bredström 2003).

How racialized “otherness” is understood and acted upon in any given context is a crucial question for social scientists. We believe that using American racial reasoning can contribute to building the knowledge necessary for a more equal and just society. Denying the significance of race in social science could be referred to as colorblindness – the outright denial of symbolic categories and their significance in social life, primarily by those who are in the racial majority position (Bonilla-Silva 2014). According to Bonilla-Silva, colorblind racism is the most pernicious and destructive form of racism (*ibid.*). The view that racism and ethnocentrism exist as a result of the study of racial and ethnic categorizations is not logically or empirically defensible. Social scientists’ refusal to acknowledge and interrogate symbolic categorizations and their corresponding assumptions does not protect people from racism, it merely limits the ability to confront discrimination and inequality. Acknowledging, naming, and taking account of racial and ethnic divisions can expose processes of social distinction and ranking. Engaging extant racial and ethnic categories reveals their perceptibility factors and ideologies, undercutting problematic conclusions and ill-advised policy choices based on the problematic assumption that inequalities result from imagined group characteristics (for example, the idea that a group has a “culture of poverty” or “ethnic disadvantage”). Thus, through analyzing the symbolic construction of otherness/social categories, legitimating ideology, perceptibility, institutionalized practices and identity complex and racialized inequalities be investigated. Not least, importing American racial reasoning can help reveal the power and privilege of the white Swedish mainstream.

Acknowledgements

The authors would like to thank anonymous reviewers and Cultural Sociology at Stockholm University for their comments and suggestions. Research was conducted through the following funded projects: *Children and youth's living conditions* (2018–2023), financed by Gålöstiftelsen; *An educational dilemma: School achievement and multicultural incorporation* (2010–2014), financed by the Swedish Research Council (project id 2009-06152); and *Opportunity structures for inclusion and school success of newly arrived youth* (2017–2020), financed by the Swedish Research Council (project id 2016-04231).

References

- Adiche, C. & D. Bianculli (2013) “‘Americanah’ author explains ‘learning’ to be Black in the U.S.” Transcript of interview on *Fresh Air*, National Public Radio, 27 June 2013. <https://www.npr.org/transcripts/195598496> (Accessed 3 December 2020).
- Adiche, C. & A. Bramme (2018) “Chimamanda Ngozi Adichie i samtal med Amie Bramme Sey”, Public lecture at Kulturhuset Stadsteatern, Stockholm, 26 November 2018. https://youtu.be/fE_v6fmz1Xk (Accessed 3 December 2020).
- Alexander, J.C., A. Lund & A. Voyer (2020) “Hope and a horizon of solidarity – An interview with Jeffrey C. Alexander: Interviewed by Anna Lund and Andrea Voyer”, *Sociologisk Forskning* 57 (2):189–205. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21974>
- Alexander, J.C. (2006) *The civil sphere*. New York: Oxford University Press.
- Banton, M. (2012) “The color line and the color scale in the twentieth century”, *Ethnic and Racial Studies* 35 (7):1109–1131. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.605902>
- Barker, V. (2017) *Nordic nationalism and penal order: Walling the welfare state*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315269795>
- Berggren, H. & L. Trägårdh (2006) *Är svensken människa?: Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Bhatt, W. (2013) “The little brown woman: Gender discrimination in American medicine”, *Gender & Society* 27 (5):659–680. <https://doi.org/10.1177/0891243213491140>
- Bloemraad, I. (2017) “Does citizenship matter?”, 524–550 in A. Shachar, R. Bauböck, I. Bloemraad & M. Vink (Eds.) *The Oxford handbook of citizenship*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198805854.013.23>
- Bonacich, E. (1972) “A theory of ethnic antagonism: The split labor market”, *American Sociological Review* 37 (5):547–559. <https://doi.org/10.2307/2093450>
- Bonilla-Silva, E. (1999) “The essential social fact of race”, *American Sociological Review* 64 (6):899–906. <https://doi.org/10.2307/2657410>
- Bonilla-Silva, E. (2014) *Racism without racists: Color-blind racism and the persistence of racial inequality in the United States*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Bredström, A. (2003) “Gendered racism and the production of cultural difference: Media representations and identity work among ‘immigrant youth’ in contem-

- porary Sweden”, *NORA: Nordic Journal of Women’s Studies* 11(2):78–88. <https://doi.org/10.1080/08038740310002932>
- Brubaker, R. (2009) “Ethnicity, race, and nationalism”, *Annual Review of Sociology* 35:21–42. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115916>
- Brubaker, R., M. Feischmidt, J. Fox & L. Grancea (2006) *Nationalist politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691187792>
- Brubaker, R., M. Loveman & P. Stamatov (2004) “Ethnicity as cognition”, *Theory and Society* 33 (1):31–64. <https://doi.org/10.1023/b:ryso.0000021405.18890.63>
- Brännström, L. (2016) “‘Ras’ i efterkrigstidens Sverige: Ett bidrag till en mothistoria”, 27–55 in P. Lorenzoni & U. Manns (Eds.) *Historiens hemvist: II. Etik, politik och historikers ansvar*. Gothenburg: Makadam förlag.
- Bursell, M. (2012) “Name change and destigmatization among Middle Eastern immigrants in Sweden”, *Ethnic and Racial Studies* 35 (3):471–487. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.589522>
- Catomeris, C. (2004) *Det ohyggliga arvet: Sverige och främlingen genom tiderna*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Collins, P. (2019) *Intersectionality as critical social theory*. Durham: Duke University Press.
- Collins, P. (1986) “Learning from the outsider within: The sociological significance of Black feminist thought”, *Social Problems* 33 (6):14–32. <https://doi.org/10.2307/800672>
- Crenshaw, K. (1989) “Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics”, *University of Chicago Legal Forum* 1989 (1):139–167.
- da Silva, T. (2020) “Statyprotesterna når Sverige: Namnlista mot Linné”, *SVT Nyheter Kultur*, 15 June 2020. <https://www.svt.se/kultur/carl-von-linne> (Accessed 30 June 2020).
- Dahlstedt, M., A. Fejes, M. Olson, L. Rahm & F. Sandberg (2017) “Medborgarskapandets paradoxer”, *Sociologisk Forskning* 54 (1–2):31–50.
- de los Reyes, P., I. Molina & D. Mulinari. (Eds.) (2002) *Maktens (o)lika förklådnader: Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: En festskrift till Wuokko Knocke*. Stockholm: Atlas.
- Dixon, A.R. & E.E. Telles (2017) “Skin color and colorism: Global research, concepts, and measurement”, *Annual Review of Sociology* 43 (1):405–424. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053315>
- Durkheim, É. (1995[1912]) *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
- Elias, N. & J.L. Scotson (1994[1965]) *The established and the outsiders: A sociological enquiry into community problems*. Second edition. London: SAGE. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446222126>
- Emirbayer, M. & Desmond, M. (2015) *The racial order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Epstein, B.S. (2016) “Redemptive politics: Racial reasoning in contemporary

- France”, *Patterns of Prejudice* 50 (2):168–187. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2016.1164434>
- Esping-Andersen, G. & S. Wagner (2012) “Asymmetries in the opportunity structure: Intergenerational mobility trends in Europe”, *Research in Social Stratification and Mobility* 30 (4):473–487. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.06.001>
- Essed, P. (1991) *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory*. Thousand Oaks: SAGE.
- Feagin, J. (2013) *Systemic racism: A theory of oppression*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315880938>
- Feagin, J. (2014) *Racist America: Roots, current realities, and future reparations*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203762370>
- Garcia, D. & M. Abascal (2016) “Colored perceptions: Racially distinctive names and assessments of skin color”, *American Behavioral Scientist* 60 (4):420–441. <https://doi.org/10.1177/0002764215613395>
- Garfinkel, H. (1941) “Color trouble”, 97–119 in E.J. O’Brien (Ed.) *The best short stories 1941*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gilroy, P. (2000) *Against race: Imagining political culture beyond the color line*. Harvard University Press.
- Golash-Boza, T. (2016) “A critical and comprehensive sociological theory of race and racism”, *Sociology of Race and Ethnicity* 2 (2):129–141. <https://doi.org/10.1177/2332649216632242>
- Golash-Boza, T. (2018) “Where does the idea of race come from?”, <https://vimeo.com/285608477> (Accessed 30 June 2020).
- Gunaratnam, Y. (2003) *Researching race and ethnicity: Methods, knowledge and power*. London: SAGE. <https://dx.doi.org/10.4135/9780857024626>
- Hall, S. (2011) “Introduction: Who needs “identity”?”, 1–17 in S. Hall & P. du Gay (Eds.) *Questions of cultural identity*. London: SAGE. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446221907.n1>
- Hillier, A.E. (2003) “Redlining and the home owners’ loan corporation”, *Journal of Urban History* 29 (4):394–420. <https://doi.org/10.1177/0096144203029004002>
- Hübinette, T. (Ed.) (2017) *Ras och vithet: Svenska rasrelationer i går och i dag*. Lund: Studentlitteratur.
- Hübinette, T., H. Hörnfeldt, F. Farahani & R. León Rosales (2012) *Om ras och vithet i det samtida Sverige*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Hübinette, T. & C. Lundström (2014) “Three phases of hegemonic whiteness: Understanding racial temporalities in Sweden”, *Social Identities* 20 (6):423–437. <https://doi.org/10.1080/13504630.2015.1004827>
- Hübinette, T. & C. Lundström (2020) *Vit melankoli: En analys av en nation i kris*. Gothenburg: Makadam.
- Hübinette, T. & A. Wasniowski (Eds.) (2018) *Studier om rasism: Tvärvetenskapliga perspektiv på ras, vithet och diskriminering*. Malmö: Arx förlag.
- Jablonski, N.G. (2012) *Living color: The biological and social meaning of skin color*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520953772>

- Jensen, T.G., K. Weibel & K. Vitus (2017) “‘There is no racism here’: Public discourses on racism, immigrants and integration in Denmark”, *Patterns of Prejudice* 51 (1):51–68. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2016.1270844>
- Khayati, K. (2017) “Stigmatisering och rasism i det svenska migrationssamtalet och det diasporiska motståndet”, *Sociologisk Forskning* 54 (1):11–30.
- Knocke, W. (1986) *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack: En studie om kvinnor från fyra länder inom Kommunal- och Fabriksarbetareförbundets avtalsområde*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Lister, R. (2009) “A Nordic nirvana? Gender, citizenship, and social justice in the Nordic welfare states”, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 16 (2):242–278. <https://doi.org/10.1093/sp/jxp007>
- Loveman, M. (1999) “Is ‘race’ essential?”, *American Sociological Review* 64 (6):891–898. <https://doi.org/10.2307/2657409>
- Lund, A. (2017a) “At the threshold of retirement: From all-absorbing relations to self-actualization”, *Journal of Women & Aging* 29 (4):306–320. <https://doi.org/10.1080/108952841.2016.1187537>
- Lund, A. (2017b) “From pregnancy out of place to pregnancy in place: Across, within and between landscapes of meaning”, *Ethnography* 18 (1):76–87. <https://doi.org/10.1177/1466138115592419>
- Lund, A. & A. Voyer (2019) “‘They’re immigrants who are kind of Swedish’: Universalism, primordialism, and modes of incorporation in the Swedish civil sphere”, 177–202 in J.C. Alexander, A. Lund & A. Voyer (Eds.) *The Nordic civil sphere*. Cambridge: Polity Press.
- Lundström, C. (2007) *Svenska latinor: Ras, klass och kön i svenskhetens geografi*. Gothenburg: Makadam.
- Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering: Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Uppsala University.
- Monk, E.P. (2015) “The cost of color: Skin color, discrimination, and health among African-Americans”, *American Journal of Sociology* 121 (2):396–444. <https://doi.org/10.1086/682162>
- Mulinari, D., & A. Neergaard (2017) “Theorising racism: Exploring the Swedish racial regime”, *Nordic Journal of Migration Research* 7 (2):88–96. <https://doi.org/10.1515/njmr-2017-0016>
- Myrdal, G. (1944) *An American dilemma, volume 2: The Negro problem and modern democracy*. New York: Harper & Brothers.
- Neergaard, A (2002) “Arbetsmarknadens mönster: Om rasifierad segmentering”, 116–134 in M. Dahlstedt & I. Lindberg (Eds.) *Det slutna folkhemmet: Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.
- Okamoto, D.G. (2014) *Redefining race: Asian American panethnicity and shifting ethnic boundaries*. New York: Russell Sage Foundation.
- Omi, M. & H. Winant (2014) *Racial formation in the United States*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203076804>
- Parker, D. & M. Song (Eds.) (2001) *Rethinking “mixed race”*. London: Pluto Press.

- Pikkarainen, H. & B. Brodin (2008) *Discrimination of the Sami: The rights of the Sami from a discrimination perspective*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.
- Pred, A. (2000) *Even in Sweden: Racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520925281>
- Pringle, K. (2010) "Comparative studies of well-being in terms of gender, ethnicity, and the concept of 'bodily citizenship': Turning Esping-Andersen on his head?", 137–156 in E.H. Oleksy, J. Hearn & D. Golańska (Eds.) *The Limits of gendered citizenship: Contexts and complexities*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203831533>
- Radhakrishnan, R. (1996) *Diasporic mediations: Between home and location*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ray, V. (2019) "A theory of racialized organizations", *American Sociological Review* 84 (1):26–53. <https://doi.org/10.1177/0003122418822335>
- Reed, I.A. (2011). *Interpretation and social knowledge: On the use of theory in the human sciences*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rydgren, J. & S. van der Meiden (2019) "The radical right and the end of Swedish exceptionalism", *European Political Science* 18 (3):1–17. <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0159-6>
- Sayyid, S. (2017) "Post-racial paradoxes: Rethinking European racism and anti-racism", *Patterns of Prejudice* 51 (1):9–25. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2016.1270827>
- Schierup, C.-U. & S. Paulson (Eds.) (1994) *Arbetets etniska delning: Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlsson.
- Sciortino, G. (2012) "Ethnicity, race, nationhood, foreignness, and many other things: Prolegomena to a cultural sociology of difference-based interactions", 365–389 in J.C. Alexander, R.N. Jacobs & P. Smith (Eds.) *The Oxford handbook of cultural sociology*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195377767.013.14>
- Selden, S. (1999) *Inheriting shame: The story of eugenics and racism in America*. New York: Teachers College Press.
- Sen, M. & O. Wasow (2014) "Race as a bundle of sticks: Designs that estimate effects of seemingly immutable characteristics", *Annual Review of Political Science* 19:499–522. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-032015-010015>
- Simmel, G. (1971[1908]) "The stranger", 143–149 in D. Levine (Ed.) *Georg Simmel on individuality and social forms: Selected writings*. Chicago: University of Chicago Press.
- Skovdahl, B. (1996) *Skeletten i garderoben: Om rasismens idéhistoriska rötter*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Smedley, A. & B.D. Smedley (2012) *Race in North America: Origin and evolution of a worldview*. Boulder: Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429494789>
- Smith, D. (1987) *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.

- Spivak, G.C. (1988) "Can the subaltern speak?", 271–313 in C. Nelson & L. Grossberg (Eds.) *Marxism and the interpretation of cultures*. Urbana: University of Illinois Press.
- Statistics Sweden (2002) "Personer med utländsk bakgrund: Riktlinjer för redovisning i statistiken", <https://www.scb.se/contentassets/60768c27d88c434a8036d1fdb595bf65/mis-2002-3.pdf> (Accessed 30 June 2020).
- Statistics Sweden (2018a) "Invandring till Sverige 2017 och 2016 efter de 20 vanligaste födelseländerna", <http://www.scb.se/contentassets/0718e963391b4e0a98079c78acb7723b/be0101-invandring-2017.xlsx> (Accessed 5 November 2020).
- Statistics Sweden (2018b) "Children and young persons aged 0-21 with Swedish and foreign background by sex and age. Year 2002–2016", http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/en/ssd/START_LE_LE0102_LE0102A/LE0102T15/?rxid=e41e2320-58a9-416e-a128-6f4241e3b093 (Accessed 15 July 2019).
- Statistics Sweden (2018c) "Summary of population statistics 1960–2017", <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/population/population-composition/population-statistics/pong/tables-and-graphs/yearly-statistics—the-whole-country/summary-of-population-statistics/> (Accessed 15 July 2019).
- Statistics Sweden (2019) "Most immigrants were Swedish-born persons", <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/population/population-composition/population-statistics/pong/statistical-news/population-statistics-januaryjune-2019/> (Accessed 5 November 2020).
- Swedish Migration Agency (2020) "History", <https://www.migrationsverket.se/English/About-the-Migration-Agency/Migration-to-Sweden/History.html> (Accessed 5 November 2020).
- Swedish Research Council (2019) "Are sex and gender perspectives relevant in your research?", <https://www.vr.se/english/just-now/news/news-archive/2018-12-14-are-sex-and-gender-perspectives-relevant-in-your-research.html> (Accessed 6 December 2020).
- Trondman, M. (2006) "Disowning knowledge: To be or not to be 'the immigrant' in Sweden", *Ethnic and Racial Studies* 29 (3):431–451. <https://doi.org/10.1080/01419870600597859>
- Trygged, S. & E. Righard (Eds.) (2019) *Inequalities and migration: Challenges for the Swedish welfare state*. Lund: Studentlitteratur.
- Voyer, A.M. (2016) "Betydelsen av etnisk bakgrund", 337–359 in A. Lund & S. Lund (Eds.) *Skolframgång i det mångkulturella samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Voyer, A.M. (2018) "‘If the students don't come, or if they don't finish, we don't get the money': Principals, immigration, and the organisational logic of school choice in Sweden", *Ethnography and Education* 14 (4):448–464. <https://doi.org/10.1080/17457823.2018.1445540>
- Wacquant, L. (2005) "Race as civic felony", *International Social Science Journal* 57 (183):127–142. <https://doi.org/10.1111/j.0020-8701.2005.00536.x>
- Wacquant, L. (2008) *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity.

- Wimmer, A. (2015) "Race-centrism: A critique and a research agenda", *Ethnic and Racial Studies* 38 (13):2186–2205. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1058510>
- Winant, H. (2000) "Race and race theory", *Annual Review of Sociology* 26 (1):169–185.
- Winant, H. (2001) *The World is a ghetto: Race and democracy since World War II*. London: Basic Books.
- Wooten, M. & L. Couloute (2017) "The production of racial inequality within and among organizations", *Sociology Compass* 11 (1): e12446. <https://doi.org/10.1111/soc4.12446>
- Ålund, A. (1985) *Skyddsmurar: Etnicitet och klass i invandrarsammanhang*. Stockholm: Liber.
- Ålund, A. (1988) "Invandrarkvinnor och problemideologier: Om möjligheter och begränsningar i den privata och offentliga sfären", *Sociologisk Forskning* 25 (1): 32–46.
- Ålund, A. (1997) *Multikultiungdom: Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.

Authors

Andrea Voyer is an Associate Professor (*docent*) at the Department of Sociology, Stockholm University. Voyer is a cultural sociologist whose research focuses on meaning and its impact on processes of social inclusion and exclusion on the basis of immigration, race, and class. She uses qualitative and computational sociological methods in her research.

Anna Lund is a professor of sociology and deputy head of the Department of Sociology, Stockholm University. Cultural sociological perspectives and ethnographic methods characterize her research, as well as a theoretical concern with social change and cultural transformation under conditions of adversity. Her current research interest is connected to how modes of incorporation is performed in school settings among and for migrant students as well as in Swedish children's theater. She employs civil sphere theory at the microlevel by investigating interactional and organizational processes in school and theater contexts.

Corresponding author

Andrea Voyer
 Department of Sociology
 Stockholm University, 106 91 Stockholm
andrea.voyer@sociology.su.se

JAN JÄMTE, JASMINE KELEKAY, LEANDRO SCHCLAREK MULINARI
& LENA SOHL

Samhällsvetenskapliga perspektiv på Black Lives Matter

SOCIOLOGISK FORSKNING BAD tre samhällsvetenskapliga forskare, verksamma i Sverige och USA, att svara på några frågor om rörelseprotesterna under parollen Black Lives Matter (BLM), antisvar rasism och dödligt polisvåld mot svarta människor. Deras svar grundar sig i egen och andras forskning inom områden som relationen mellan rasifiering och kriminalisering, postkoloniala perspektiv och kritisk kriminologi, erfarenheter av polisiär kontroll bland människor med afrikanskt ursprung i Stockholm, Malmö och New York samt sociala rörelser och politisk aktivism – särskilt olika former av antirasism.

En av tidskriftens redaktörer, Lena Sohl, redigerade svaren till ett gemensamt samtal, där de tre forskarna kunde ändra och göra tillägg i sina egna svar. Den slutgiltiga texten färdigställdes den 10 december 2020.

De medverkande forskarna är *Jan Jämte*, statsvetare och lektor i samhällskunskap vid Örebro universitet, som forskar om sociala rörelser och politisk aktivism, i synnerhet olika former av antirasism; *Jasmine Kelekay*, doktorand i sociologi vid University of California, Santa Barbara och gästdoktorand vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet samt Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism vid Uppsala universitet, vars avhandling handlar om relationen mellan rasifiering och kriminalisering, med fokus på konstruktioner av svarhet och polisiär kontroll av svarta människor i Sverige; samt *Leandro Schclarek Mulinari*, doktor i kriminologi, vars forskning uppehåller sig vid skärningspunkten mellan kriminalitet och kriminalisering, i synnerhet förhållandet mellan denna skärningspunkt och frågor om rasism.

Sociologisk Forskning: Den antisvarta rasismen och svarta människors erfarenheter och liv har lyfts fram genom Black Lives Matter. Vad kan sociologiska och andra samhällsvetenskapliga perspektiv bidra med när det gäller att förstå dessa frågor?

Leandro Schclarek Mulinari: Samhällsvetenskapliga perspektiv är grundläggande för att sätta Black Lives Matter-protesterna i en historisk kontext som tillåter begripliggörandet av den kontinuitet men också förändring som har präglat rasismen mot svarta. Statligt sanktionerat våld mot svarta löper som en röd tråd i USA, från slaveriets epok till dagens ”färgblinda” repressiva era, för att tala med Michelle Alexander (2010). BLM-rörelsens kritik mot polisens dödliga våldsanvändning tydliggör hur en historia fylld av exploatering och förtryck är närvarande i människors vardag *i dag*.

Samhällsvetenskapliga perspektiv är också centrala för att synliggöra relationen mellan en global ekonomisk struktur grundad i koloniala relationer och dess olika lokala uttryck (Maynard 2017). Gnistan till den senaste vågen av Black Lives Matter-protester var polismordet av George Floyd. Eftersom strukturella problem med antisvart rasism finns över hela världen sprid protesterna sig, i det globala nord men också till det globala syd. Anderson Arboleda, som dog i sviterna av omfattande våld från polis i Colombia, har till exempel varit en symbol för BLM-protester där (BBC News Mundo 2020).

Att protestvågens epicentrum är USA tydliggör detta lands hegemoniska position och betydelse för att sätta politiska agendor, även för antirasister. Samtidigt behöver BLM-rörelsens framgång förstås i ljuset av lokala kontexter. BLM-protesternas genomslag i Sverige kan till exempel inte enbart ses som ett uttryck för kritik mot polisen. Antirasistiska mobiliseringar har de senaste åren också följt i kölvattnet av ordnings- och säkerhetsvaktens våld mot resenärer i kollektivtrafiken samt mot barn i gallerior. Dessa protester behöver sättas i relation till nyliberalismens transformation av välfärdsstaten, som bland annat uttryckt sig genom en outsourcing av våldsmonopolet till privata aktörer.

Jasmine Kelekay: En annan sak som sociologiska och andra samhällsvetenskapliga perspektiv kan bidra med är en förståelse av strukturell rasism. Speciellt i Sverige brukar diskussioner om rasism reduceras till individnivån där man talar om rasistiska fördomar, tankar och känslor. Allt detta är såklart viktigt, men att exklusivt tala om det individuella riskerar att försumma det större strukturella sammanhang som skapar och upprätthåller rasismen i samhället. Framförallt bidrar det sociologiska perspektivet med en analys av maktrelationer. När frågan om makt ställs i centrum kan vi analysera de historiska, ideologiska och materiella förhållanden som motiverat utvecklingen, institutionaliseringen och normaliseringen av den antisvarta rasismen. Samhällsvetenskaplig forskning har också en unik potential att producera empirisk kunskap om hur den antisvarta rasismen uttrycker sig i samhället och hur den strukturerar svarta människors livschanser.

Sociologer, kriminologer och forskare inom det interdisciplinära forskningsfältet Black Studies har länge utforskat de sociopolitiska utvecklingar som lett till dagens

läge i USA (Alexander 2010; Muhammad 2010; Childs 2015; Camp 2016). Man har till exempel spårat utvecklingen av antisvarta ideologier från den transatlantiska slavhandelns uppkomst till dagens kriminalisering av svarta kroppar (Muhammad 2010). Man har upplyst om hur den antisvarta rasismen utövas på institutionsnivå på alla plan i samhället och särskilt inom rättsväsendet (Alexander 2010). Frågan om hur rasism utövas av polismyndigheter och relationen mellan poliskårer och svarta befolkningar var på agendan bland samhällsvetenskapliga och framför allt svarta forskare långt innan Black Lives Matter-rörelsen föddes. Redan år 1899 skrev den svarta sociologiska forskaren W.E.B. Du Bois (1996[1899]) om bland annat kriminaliseringen av svarta och rasism inom polismyndigheten och rättsväsendet i sin banbrytande studie *The Philadelphia Negro*. Denna studie av Du Bois kom att bli mycket betydelsefull i utvecklandet av den amerikanska sociologiska traditionen.

Samtidigt har mainstreamsociologin (läs: den vita sociologi) också gjort sig skyldig till att ignorera och underminera den forskning om rasism som utförts av svarta och andra rasifierade forskare. När det gäller frågan om rasism har egentligen huvudströmningarna inom samhällsvetenskaplig forskning hängt efter de sociopolitiska utvecklingarna i samhället. Forskare är ju också produkter av kulturen de lever i, och därmed har mycket sociologisk och annan samhällsvetenskaplig forskning också genomsyrats av rasism. Europeiska sociologer som Weber var delaktiga i att producera rasistiska underlag som användes för att rättfärdiga koloniseringen av den afrikanska kontinenten (McKee 1993). Weber var, till exempel, en av de första som avfärdade rasbiologin, samtidigt som han ersatte dess funktion med kulturella förklaringar för rasmaktsordningen (Zimmerman 2006). I USA användes samhällsvetenskaplig forskning både för att rättfärdiga – och senare för att göra motstånd mot – Jim Crow-lagarna och den rasbaserade segregationen. Men framför allt har sociologer och andra samhällsvetenskapliga forskare länge underskattat svarta människors perspektiv och agens. Därför hade sociologer inte kunnat förutspå att medborgarrättsrörelsen skulle bli så stor och framgångsrik som den blev. Sedan dess har intresset för att studera sociala rörelser ökat. Med Barack Obamas vinst i det amerikanska presidentvalet år 2008 började även intresset för svarta amerikaner som politiska aktörer öka. Men även då hade inte mainstreamsociologin kunnat förvänta sig att Black Lives Matter-rörelsen skulle bli så stor och inflytelserik som den blivit, inte minst avseende dess globala utsträckning. Än en gång har det främst varit svarta och andra rasifierade forskare som det senaste decenniet har lett produktionen av kunskap om både den antisvarta rasismen och om svarta motståndsrörelser. Huruvida det nyfunna intresset för Black Lives Matter, antisvart rasism och polisiärt våld kommer att leda till långsiktiga förändringar inom forskningsfältet återstår att se.

Jan Jämte: För mig blir det tydligt hur de senaste månadernas mobiliseringar dels återfört upp frågor om rasism högt på den samhälleliga agendan, dels aktualiserat frågan om sociala rörelsers betydelse för samhällsförändring. De två forskningsfält jag rör mig i, det vill säga forskning om sociala rörelser och rasism/antirasism, kan bidra med olika pusselbitar till att förstå denna utveckling.

Inom forskningen om sociala rörelser fokuseras rörelsers framväxt, utveckling och öde; hur de lyckas eller misslyckas med att påverka samhället i den riktning som förespråkas. Det handlar till exempel om att förstå och förklara när och varför rörelser uppstår, vilka som deltar, de metoder som används, hur rörelser organiseras, hur de samspelar med det omkringliggande samhället och åstadkommer förändring. Inom forskningsfältet ryms analyser av allt ifrån de strukturer och konfliktlinjer som omger och villkorar rörelsers verksamhet, via analyser av formativa händelser och specifika rörelseorganisationers agerande, till försök att förstå det meningsskapande arbete och de känslor som ligger till grund för individers aktivism.

För att förstå de kraftiga mobiliseringar som samlats under slagordet ”Black lives matter” (BLM) i USA krävs ett fokus på alla dessa nivåer. I BLM samspelar djupa historiska konfliktlinjer och förtryck av svarta med konsekvenserna av samtidens pandemiska och ekonomiska kris samt den polarisering och det missnöje som vuxit som en reaktion mot den auktoritära och nationalistiska högerens frammarsch. Formativa händelser, som till exempel dödandet av Trayvon Martin 2012 eller Eric Garner 2014, vävs samman med år av medveten organisering på lokal nivå. När dödandet och överväldet upprepas gång på gång, och blev plågsamt synligt genom filmandet av George Floyds död 2020, nås till slut en brytpunkt. Miljoner och åter miljoner tar, för att låna Benford och Snows formulering, steget från ”balkongen till barrikaderna” (2000:615), i vad bedömare menar kan vara den största politiska proteströrelsen någonsin i USA (Buchanan, Bui & Patel 2020). Som rörelseforskare skulle jag säga att den långsiktiga mobilisering och upptrappning som föregått den senaste tidens protester har skapat bred folklig resonans för de kollektiva ramverk (till exempel de problemformuleringar, alternativa visioner och motiv) som utvecklats inom BLM (Benford & Snow 2000). Händelseutvecklingen i USA har dessutom lett till en direkt och indirekt spridning av rörelseaktivitet (Soule 2004), där aktörer runt om i världen inspirerats av BLM:s grundläggande drag men också anpassat sina aktiviteter till den lokala kontexten. Till exempel kan slagord, symboler och gester enkelt färdas och ”lånas” över gränser, samtidigt som historiska erfarenheter av rasism, politiska möjlighetsstrukturer, dominerande ramverk och rörelsemiljöer ser delvis olika ut i till exempel USA, England, Frankrike och Sverige. Det gör att protesterna som går under slagordet BLM kan förstås som både sammanlänkade, men också skilda, mobiliseringar, formade av rörelsernas respektive kontexter och förutsättningar.

I relation till detta kan forskningen om rasism, som Leandro och Jasmine nämnt, bland annat bidra med att situera och kontextualisera de problemformuleringar som förs fram av BLM. Rasismforskningen visar hur rasism tar sig en rad olika former och uttryck, på olika nivåer i samhället. I fallet med BLM finns ett tydligt fokus på polisvåld, men också på att synliggöra och utmana de strukturella och vardagliga former av rasism som drabbar svarta. Givet att BLM fått stor internationell spridning, och mobiliserar i en rad länder, kan rasismforskningen synliggöra likheter och skillnader mellan olika kontexter, och hur dessa påverkar mobiliseringarnas karaktär.

Leandro Schclarek Mulinari: I detta sammanhang tror jag att det också är relevant att vända på frågan: vad kan vi som akademiker lära av Black Lives Matter-rörelsen? Denna rörelse har tydliggjort behovet av att tänka kring alternativ till dagens represiva utveckling inom kriminalpolitikens område. Här finns en potentiell växelverkan, något som illustreras av det erkännande som den radikala rörelseintellektuella och fängelseforskaren Angela Davis fått. Hon har i årtionden skrivit om att det inte räcker med att reformera rättssystemet, utan att det behöver stöpas om (Davis 2011). Få lyssnade tidigare, men i dag har hennes analys blivit tongivande i kritiska debatter om alternativ till dagens rättsordning (Johnson & Lubin 2017) samtidigt som hennes budskap också nått en bredare publik vilket illustreras av intervjuer i *New York Times* (George 2020) och *The Guardian* (Bakare 2020).

Sociologisk Forskning: Polisens dödliga våld riktat mot svarta människor och behovet av en reformering av polisväsendet, framför allt i USA, har varit i fokus för Black Lives Matter. Hur skulle ni, utifrån vad vi vet från forskning inom exempelvis sociologi och kriminologi, beskriva situationen i Sverige?

Jasmine Kelekay: Polisen i Sverige utövar inte dödligt våld på samma nivå som i USA. Det är främst på grund av att det i Sverige inte råder en likadan kultur kring skjutvapen som i USA. Men samtidigt är jag övertygad om att svensk polis utövar våld mot svarta människor på en lika oproportionerlig nivå som i USA. Om vi hade samma skjutvapenkultur inom svenska poliskåren som i USA så skulle jag inte vara förvånad om svarta människor oproportionerligt skulle utsättas för det dödliga våldet. Men det vi vet om rasismen inom den svenska poliskåren är baserad på den lilla forskningen som har utförts, samt de uppgifter som publicerats av grävande journalister.

Under de senaste åren har medier uppmärksammat flera rasistiska praktiker, handlingar, och tendenser inom svensk poliskår (se till exempel Orrenius 2020). Bland annat har läckta meddelanden från polisens interna Facebook- och andra diskussionsgrupper visat på en yrkeskultur där oförbehållsamma uttryck för antisvart rasism är vardagliga och normaliserade. Senast i somras kom det fram att poliser hånat svarta offer för polisövervåld och svarta som protesterat som del av Black Lives Matter-rörelsen (Kazmierska 2020).

År 2013 kom det ut att polisen i Skåne hade ett register på över 4 000 romer, varav över 1 000 var barn (Orrenius 2013). Registret var inte baserat på brottsregister eller befogade misstankar om brottslighet, utan etnisk tillhörighet. Samma år anklagade flera stockholmare polisen för att ha använt sig av rasprofilering under ID-kontroller som del av insatsen REVA. Dessa skandaler visade på det fortsatta förföljandet av svenska romer samt de sätt på vilka kontrollen av invandring lett till kontroll av rasifierade människor i Sverige. Efter en lång rättsprocess vann Civil Rights Defenders, som representerat offren för romregistret, målet mot den svenska staten år 2017 och samtliga målsäganden beviljades skadestånd. Detta är kanske det mest tydliga beviset på att rasprofilering är institutionaliserat inom den svenska poliskåren.

Sedan dess har forskares intressen för rasprofilering i Sverige ökat. År 2017 publi-

cerade Civil Rights Defenders en rapport skriven av Leandro Schclarek Mulinari, om rasifierade människors upplevelser av rasprofilering. Rapporten lyfte både romers historiska och samtida utsatthet för rasprofilering, men även afrosvenskars och muslimers utsatthet. Stereotyperna av svarta människor som aggressiva, hotfulla, våldsamma och kriminellt belägna är då inte bara relevanta för att de uttrycks i den kriminalpolitiska diskursen eller av enskilda poliser, utan påverkar också bevisbart hur svarta människor i Sverige bemöts av poliser. Muslimer i Sverige upplever inte bara rasprofilering av poliser och väktare när de rör sig i offentliga rum, utan misstänkliggörs och profileras även av Säkerhetspolisen (Säpo), som en del av den moralpanik som väckts i kölvattnet av det globala kriget mot terror. Svarta muslimer, som utgör en stor andel av både den muslimska och den svarta befolkningen i Sverige, utsätts för rasprofilering från flera håll och på flera grunder. Detta inte minst då den moralpanik kring invandring och våld som numera dominerar politiska diskurser om brottslighet särskilt riktar sig mot Sveriges invandrar- och arbetarklasstäta förorter. En av konsekvenserna av denna diskurs är det forskare har beskrivit som en militarisering av förorten.

Leandro Schclarek Mulinari: Mellan 1990 och 1999 skjuts sju personer till döds av polisen i Sverige. Mellan 2000 och 2009 rör det sig om nio människor som mister sina liv efter att polis avlossat sina vapen. Den senaste tioårsperioden står ut i sammanhanget: mellan 2010 och 2019 har 21 personer skjutits till döds av polis i Sverige (Polisen 2020). Även om det rör sig om en markant ökning denna senaste period är det viktigt att notera, så som Jasmine är inne på, att det som dessa siffror illustrerar skiljer sig mot situationen i USA. Där skjuts cirka 1 000 personer till döds varje år av polisen varav 25 procent är svarta, vilket är ungefär dubbelt så många som denna gruppns andel av befolkningen (Zimring 2017).

Med denna skillnad fastlagd mellan hur situationen i USA och Sverige gestaltar sig är det också värdefullt att synliggöra likheter. Rasprofilering i form av stopp och kontroll utgör en återkommande och vardaglig erfarenhet för segment av befolkningen i Sverige som rasifieras som icke-vita. I min forskning om rasprofilering, som Jasmine beskriver i sitt svar, vittnar människor om att de kan bli stoppade flera gånger på en dag av polisen (Schclarek Mulinari 2017). Även om våldet som ibland följer på poliskontroller upplevs som oproportionerligt är det avgörande att betona att från statens sida så bedöms det allt som oftast som legitimt, vilket flera av mina intervjupersoner är medvetna om och vilket visar sig när de uttrycker att det är lönlöst att anmäla polisen. Här har vi en likhet med situationen i USA, där ju frågan om polisens ansvarsfrihet har lyfts fram i BLM-manifestationer som ett grundläggande demokratiskt problem. En annan likhet är tendensen, som finns i både USA och Sverige, att när en person anmäler polisen för tjänstefel så upprättas en motanmälan med anklagelser om våldsam motstånd.

Jasmine Kelekay: Sedan Black Lives Matter-rörelsen landade i Sverige år 2016 har också flera fall av polis- och väktarvåld gentemot svarta svenskar lyfts i medierna. I min forskning har också flera svarta svenskar vittnat om hur upplevelser av polis- och

väktarvåld är nästan vardagliga. I en kommande rapport från ENAR (European Network Against Racism) om polisbrutalitet i Europa där Sverige är ett av de fem länder som undersöks, visar jag hur inställningen mot svarta människor också leder till deras överrepresentation som offer för polis- och väktarvåld (Nwabuzo, Assbague, Atanas m.fl. kommande). Svarta människor – inklusive kvinnor och barn – bemöts med misstänkliggörande och aggression som alltför ofta eskalerar till fysiskt våld. Men även när man inte utsätts för fysiskt våld så upplevs de dagliga trakasserier som Leandro beskrivit också som ett slags våld. Även i Sverige kontrolleras svarta människors kroppar på ett sätt som begränsar deras rörlighet och förnekar dem trygghet i det offentliga rummet. Att utsättas för konstant misstänkliggörande, att jämt bli stoppad och att veta att man när som helst kan utsättas för fysiskt våld utan någon förväntan på varken skydd eller rättvisa är att utsättas för en sorts statligt sanktionerat våld.

Ett hinder för att kunna utföra forskning inom området samt för att forskningen som utförs ska kunna leda till samhällliga förändringar är det totala förnekandet av problemet av svenska polismyndigheten och inom svensk politisk diskurs. Gång på gång avfärdar polismyndigheter anklagelser om rasism genom att förneka rasismens existens och relevans för polisarbetet. Därför behövs mycket mera forskning på området för att vi som samhälle ska kunna ha en empiriskt grundad bild av hur den antisvarta rasismen uttrycker sig i och formar samhället.

Leandro Schclarek Mulinari: När det gäller frågan om reformering av polisen så att den bättre möter upp behoven hos minoriteter och grupper som rasifieras tror jag att problemkomplexet ”*over-policed and under-protected*” (ungefär ”överkontrollerade och underbeskyddade”) är en viktig utgångspunkt för samtalet (Rios 2011). Vi har de senaste decennierna sett en expansion av den repressiva statsapparaten på bekostnad av andra välfärdsinstitutioner vilket fördjupat det förstnämnda problemet, samtidigt som de allt hårdare straffen inte kommit till bukt med kriminalitetens våldsamma uttryck (Vitale 2017). I detta ljus tror jag att man ska förstå att BLM-rörelsen inte bara kräver att polisen reformeras utan också den ska ges minskade anslag och tas ifrån vissa ansvarsuppgifter vilket slagordet ”*defund the police*” vittnar om (Camp & Heatherton 2016).

Jan Jämte: De andra forskare som deltar i det här samtalet är bättre rustade än jag på att svara på specifika frågor om polisväsendet, utifrån sin forskning på området. Det jag bär med mig från min egen forskning om den antirasistiska rörelsen i Sverige, och som också speglas i Leandros svar, är framför allt röster från aktivister som arbetat för att synliggöra och utmana upplevelser av kränkningar och missgynnande från olika delar av rättsväsendet, ofta med en känsla av att det varit svårt eller förgäves (Jämte 2013).

Precis som i USA har slagord för BLM-mobiliseringar i Sverige präglats av ilska mot polis- och väktarvåld riktat mot svarta, och uttryck för solidaritet med dem som drabbas. Samtidigt är min bild att BLM i Sverige inte haft ett lika tydligt fokus på polisens agerande, organisation och struktur som dess amerikanska motsvarighet. Även om det finns exempel på rasistiska uttryck, övervåld och rasprofilering även i en

svensk kontext, finns det också – precis som beskrivits ovan – viktiga skillnader mellan det svenska och amerikanska polisväsendet, till exempel i fråga om användandet av skjutvapen och dödligt våld. Min bild är att protesterna i Sverige i högre grad handlat om att rikta fokus mot att synliggöra de former av rasism som svarta utsätts för i Sverige i dag, ofta i mer vardagliga sammanhang som på arbetsplatsen, i massmedia, på bostadsmarknaden, i skolan eller, för den delen, i mötet med ordningsvakter, polis- eller rättsväsendet. I fråga om att synliggöra rasism, är ett viktigt led att sammanföra, dela och avindividualisera erfarenheter av kränkningar och missgynnanden. På så sätt kollektiviseras de mönster som ligger bakom enskilda individers upplevelser, vilket i sin tur utmanar status quo. Här har den digitala aktivismen spelat en central roll. Det gör att mobiliseringarna i Sverige i flera avseenden påminner mer om metoo, än om de gatuprotester och det rörelsebyggande som präglat USA.

Sociologisk Forskning: Black Lives Matter kan beskrivas som en social rörelse. Vad karaktäriserar den anti-rasistiska mobilisering som Black Lives Matter har inneburit, som ni ser det? Om man jämför med tidigare anti-rasistisk mobilisering – vad finns det för kontinuitet och förändringar?

Jan Jämte: Precis som sociala rörelser i stort präglas BLM av avsaknad av tydliga, definierade gränser. BLM utgörs av ett informellt nätverk av organisationer och individer, där den sammanlänkande faktorn består i upplevelser av liknande problem, en känsla av solidaritet och samhörighet samt en vilja till förändring genom kollektivt handlande. Som nämnts villkoras BLM:s förutsättningar av varierande nationella och lokala kontexter och redan etablerade protestkulturer. Att tala om kontinuitet och förändring görs således lättast med utgångspunkt i den kontext BLM faktiskt verkar i.

Jasmine Kelekay: I relation till detta kan Black Lives Matter-rörelsen i USA på många sätt sägas vara både gammal och ny. Den är gammal i och med att den existerar inom ramen för en mycket längre historisk kamp för svartas frihet och rättigheter. På många sätt fortsätter BLM-rörelsen arbetet som startades under medborgarrättsrörelsen. Det ser vi exempelvis i hur BLM-aktivister talar om de ofullbordade löften som givits svarta människor sedan slaveriets avskaffande, såsom reparationer, samt de löften på medborgerliga rättigheter som givits efter medborgarrättsrörelsen, såsom tillgång till ohämmade resurser och rättigheter på lika villkor. BLM-rörelsen och den bredare Movement for Black Lives använder sig också av medborgarrättsrörelsen som retorisk och taktisk inspirationskälla.

Däremot har BLM-rörelsen också distanserat sig från medborgarrättsrörelsen på flera plan. Under protesterna i Ferguson var det flera aktivister som talade om hur de inte skulle falla i samma fällor som aktivister gjorde på 1960-talet. ”*Not your mama’s civil rights movement*” var en slogan som förekom frekvent. Ett av sätten på vilka BLM-rörelsen tydligt skiljt sig från medborgarrättsrörelsen har varit genom avsaknaden av centrala ledarfigurer. Även om grundarna Alicia Garza, Opal Tometi och Patrisse Cullors-Khan fortfarande är aktiva i rörelsen så har bara en av dem en formell position

inom det globala nätverket. Eftersom BLM-rörelsen formades rätt organiskt, genom sociala medier samt koalitioner mellan flera mindre organisationer och aktivistkollektiv, så har rörelsen behållit sin icke-centraliserade struktur, på både gott och ont. Detta tror jag delvis speglar vår samtid där sociala medier gör det mycket lättare för människor att organisera sig politiskt utan formella organisationsstrukturer, men jag tror också att det är en konsekvens av grundarnas avsiktliga betoning av intersektionalitet som utgångspunkt för organiseringen och således feministiska, antirasistiska och anti-funkofobiska arbetssätt. I enlighet med detta har rörelsen varit icke-hierarkisk och utvecklats på olika sätt runtom i USA men även runtom i världen. Rörelsen har förespråkat abolitionism och därmed positionerat sig inom den svarta radikala traditionen som också är anti-kapitalistisk och anti-imperialistisk, vilket har gjort att rörelsen har anammats och anpassats även i sammanhang där problembilden ser olika ut.

Jan Jämte: I min forskning har jag främst studerat den antirasistiska rörelsen i Sverige (se till exempel Jämte 2013, 2017; Jämte & Pitti 2019). I Sverige går det att se flera likheter mellan det senaste halvårets mobiliseringar och historiska föregångare inom den antirasistiska rörelsen, men också skillnader. En stark historisk tendens är den antirasistiska rörelsens reaktiva karaktär, och utmaningarna med att bygga långsiktiga, proaktiva alternativ. De senaste decennierna har många antirasistiska mobiliseringar präglats av kraftiga reaktioner på explicit rasism, framförallt rasistiska våldsdåd. Dåden har ofta skapat en ”moralisk chock” (Jasper 1997), vilket lett till kortare perioder av intensiv aktivitet, massdemonstrationer, regnsbågsallianser och kampanjer. Men tusentals demonstranter på gator och torg – eller för den delen svarta rutor i ett Instagramflöde – är inte detsamma som en livskraftig rörelse.

I Sverige har det länge funnits en utbredd antirasistisk självbild som gjort det möjligt att mobilisera många människor till enskilda demonstrationer, men det översätts inte givet till organisering eller långsiktigt engagemang. En stor utmaning för antirasistiska rörelseorganisationer har bestått i hur dessa moraliska chocker och kortvariga explosioner av aktivitet – brandkårsutryckningarna – ska omsättas till långsiktig mobilisering och organisering. Min bild är att BLM i Sverige är inne i ett sådant skede just nu, där de drivande krafterna arbetar för att hitta former för fortsatt arbete, efter att det mediala och samhälleliga fokuset har riktats åt annat håll. I jämförelse med detta står BLM i USA i ett delvis annat läge. Som Jasmine nämner har sommarens protester föregåtts av år av rörelsebyggande och organisering på lokal nivå. De beständiga meso-strukturer som etablerats har gjort det möjligt att omvandla och organisera den plötsliga vågen av protester på ett annat sätt än i Sverige.

Samtidigt som BLM i Sverige möter liknande utmaningar som tidigare antirasistiska mobiliseringar, finns också faktorer som skiljer BLM från sina föregångare och som kan förändra förutsättningarna. En sådan aspekt är vilka som faktiskt deltar i mobiliseringarna. Historiskt har den antirasistiska rörelsen i Sverige haft ett stort inslag av så kallade ”samvetsaktivister” (McCarthy & Zald 1977), i detta fall personer ur majoritetsbefolkningen som agerar i solidaritet och som inte själva utsätts för rasism i sin vardag (Jämte 2013; se även Wahlström & Wennerhag 2012). BLM:s mobiliseringar

i Sverige präglas av en ökad andel personer med bakgrund i olika minoriteter, där upplevelser av kränkningar och missgynnande baserat på utseende, etnisk tillhörighet eller religion är mer vanligt förekommande (Manga & León Rosales 2017). Samvetsaktivister spelar en viktig roll i sociala rörelser, men har också visat sig vara en mer lätttrölig bas att bygga långsiktig aktivitet på. Medan samvetsaktivister har lättare att kliva ”in och ut” ur rörelser, kan de personer som är direkt berörda inte lämna den sociala och materiella verklighet som ger upphov till problemen. Det gör ofta deras aktivism mer uthållig. Den nya sammansättningen påverkar också naturligt rörelsens problemfokus, vilket märks i BLM. Från att den antirasistiska rörelsen i Sverige haft ett historiskt fokus på högerextremism och organiserade uttryck för rasism, riktas fokus nu mot strukturella, institutionaliserade och vardagliga uttryck för rasism. I USA går emellertid diskussionen om protestdeltagande i annan riktning. Där är det i stället det förhållandevis breda stödet och deltagandet av vita aktivister som ofta uppmärksammas i analyser. Återigen, rörelsekontexterna skiftar.

Sociologisk Forskning: I samband med Black Lives Matter har en offentlig diskussion om rasism i USA och i Sverige förts. Hur förstår ni, utifrån era expertkunskaper, dessa diskussioner?

Leandro Schclarek Mulinari: Min uppfattning är att i Sverige fungerar det alldeles utmärkt att diskutera rasismen i USA, men så fort diskussionen kommer att handla om situationen här möts man av en mur av förnekelse bland centrala makthavare. Vad jag känner till finns det ingen högt uppsatt polis i Sverige som erkänt problem med rasism inom kåren som ett strukturellt problem. Polisens strategi tycks vara att avfärda frågan om rasism, behandla den genom tystnad, eller skicka fram en rasifierad polis för att lugna kritikerna.

Jasmine Kelekay: Den offentliga diskussionen i Sverige har ju som vanligt utvecklats enligt den dominerande självbilden. Den självbilden, som ofta beskrivs i termer av nordisk eller svensk exceptionalism, innefattar att Sverige ses som en moralisk stormakt i världen och speglas både utåt mot omvärlden men även inåt mot det svenska samhället. I linje med denna självbild var ju svenska journalister, politiker, och diverse samhällsdebattörer snabba med att fördöma mordet på George Floyd och slänga upp #BlackLivesMatter på sociala medier. Plötsligt visade alla stora medier i Sverige intresse för BLM-rörelsen, och flera publicerade reportage om den antisvarta rasismen i USA. Men när svarta svenska aktivister mobiliserade sig för att visa sin solidaritet med svarta amerikaner och BLM-rörelsen och för att använda rörelsen som drivkraft för att belysa den antisvarta rasismen i Sverige, då ändrades tonläget. BLM-demonstrationerna i Stockholm anklagades för att vara olagliga och demonstranterna demoniserades som ansvarslösa och skyldiga till att sprida covid-19, detta samtidigt som halva Stockholm satt och umgicks på restauranger, barer och klubbar. Polisvåldet som riktades mot demonstranterna – av vilka flera var barn – möttes inte med samma kritik, även om polisens användning av pepparspray ökade smittorisken.

Leandro Schclarek Mulinari: Vad gäller den politiska delen tycker jag mig ha noterat en temporär diskursiv förskjutning i samband med att BLM-protesterna nådde Sverige under sommarmånaderna 2020. Medan jämställdhetsminister Åsa Lindhagen från Miljöpartiet gick ut och konstaterade att ”den strukturella rasismen ska bekämpas” grundat i en analys om att ”det innebär fördelar att vara vit i både Sverige och USA” (Regeringskansliet 2020). Annika Strandhäll, talesperson för Socialdemokraterna i jämställdhetsfrågor, menade ”att det är klart att vi stöttar syftet bakom dessa manifestationer” och även hon betonade att ”det finns en strukturell rasism i Sverige, definitivt” (TV4 2020). Detta diskursiva erkännande från ledande politiker när frågan befann sig högst upp på agendan har dock inte följts av några förslag på reformer av polisen i linje med de krav som lyfts av BLM-rörelsen.

Jan Jämte: Mitt samlade intryck är att det har förts en rad parallella diskussioner kring BLM, där till exempel skillnader i länders historiska arv och minne, polisens arbete och organisation samt förekomsten av strukturell diskriminering varit återkommande teman. På ett övergripande plan har diskussionen i Sverige speglat den historiska polarisering som finns kring hur rasism bör förstås i svensk kontext. I grunden ställs olika förståelser av rasism mot varandra. Ska rasism förstås som en avart, knuten till vissa individer och grupper som anses hota det demokratiska samhället och dess humanistiska värderingar? Eller ska rasism förstås som något som genomsyrar samhället, formar mönster och präglar vardagen, där olika grupper löper olika risk att utsättas för kränkningar och missgynnanden och har ojämlig tillgång till makt, status, privilegier, resurser och livsmöjligheter i samhället? Debatten är inte ny, utan har med olika grad av intensitet förts sedan åtminstone 2000-talet. Ett tidigt uttryck var kritiken mot Centrum mot rasisms verksamhet, eller det stormiga mottagandet av de statliga utredningarna *Det blågula glashuset* (Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet 2005) och *Integrationens svarta bok* (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering 2006) i mitten av 2000-talet (se till exempel Pripp & Öhlander 2008; Jämte 2013). Sedan dess har det förts en diskursiv strid om hur rasism ska förstås i svensk kontext, vilket ofta kommit till uttryck i debatter kring benämningar, språkbruk eller kulturella representationer. I fallet med BLM hävdar kritiker bland annat att ”Sverige inte är USA” och att BLM är ett uttryck för en importerad politisk trend med ”dålig passform” för svenska förhållanden. Då missar man den långa diskussion och den organisering som legat till grund för BLM även här, och som naturligt haft ett delvis annat problemfokus än i USA. Så även om den övergripande inramningen är ”inlånad” från USA, och engagemanget fått stöd och kraft genom den internationella våg av protester som följt efter George Floyds död, har BLM en viktig förhistoria även här.

Jasmine Kelekay: Det fanns ju flera orsaker till att BLM-demonstrationerna runt om i Sverige avfärdades, och vissa kritiker menade att demonstrationerna var poänglösa då strukturell antisvart rasism inte finns i Sverige. Detta förnekande av rasismen i Sverige är också en konsekvens av den svenska självbilden, enligt vilken strukturell rasism inte

finns i Sverige eftersom Sverige inte har haft en historia av rasism på samma sätt som exempelvis USA eller Storbritannien. Denna diskurs förbiser Sveriges deltagande i kolonialismen och den transatlantiska slavhandeln, Sveriges erövring av Sápmi och det historiska förtrycket av både samer och romer. Diskursen förbiser också den växande samhällsvetenskapliga litteraturen som visar att svarta svenskar upplever rasism och diskriminering bland annat på arbetsmarknaden (Wolgast, Molina & Gardell 2018), inom hälso- och sjukvården (Bradby, Thapar-Björkert, Hamed m.fl. 2019) samt inom rättsväsendet (Sarnecki 2006). Att då ha en offentlig diskurs som avfärdar relevansen av Black Lives Matter-rörelsen i Sverige och därmed svarta svenskars utsatthet kan i sig själv förstås som ett uttryck för antisvart rasism och epistemologiskt våld. Denna slutsats stärktes när svarta och allierade forskare och samhällsdebattörer som kritiserat både svensk polis och den svenska diskursen i sin tur attackerades oftare än inte. I mina ögon har den svenska diskursen kring Black Lives Matter-rörelsen sagt mycket om hur vi förhåller oss till rasism i Sverige.

Sociologisk Forskning: Black Lives Matter har utvecklat sig till en transnationell rörelse. Vad spelar de historiska skillnaderna och erfarenheterna i olika länder för roll för att förstå rasismens uttryck?

Jan Jämte: I USA har förståelsen av rasism i hög grad präglats av slaveriets historia och de strukturella mönster av ojämlikhet som präglar relationen mellan svarta och vita. Vid till exempel internationella forskarkonferenser om rasism blir det snabbt tydligt att relationen mellan svarta och vita präglar samtalet, och hur den amerikanska historien formar förståelsen av rasism till att handla om strukturell ojämlikhet i samhället. Andra rasistiska logiker och skiktningssgrunder hamnar ofta i skymundan, till exempel rasism grundat i religiösa föreställningar.

Sveriges historia är en annan. Här har narrativet om rasism i stället dominerats av andra världskriget, nazismen och förintelsen. Det har bidragit till att den dominerande förståelsen av rasism snarast blivit idécentrerad och individorienterad. Historiskt har rasism i huvudsak kopplas till en medveten föreställning eller idé som bygger på ett antagande om olika biologiska rasers existens och värde. Den förståelsen har också spelat en central roll för den antirasistiska rörelsen. Den antirasistiska rörelsen har till stor del riktat in sig på den organiserade rasismen; den form av rasism som tydligt syns och hörs samt kommer till uttryck hos individer och grupper som medvetet ger uttryck för vissa typer av åsikter och praktiker. Antirasism har ofta kommit att tolkas som antifascism. Under 1930-talet stod den gryende nazistiska och fascistiska rörelsen i fokus, under efterkrigstiden apartheidsystemet i Sydafrika, under 1980-talet skinnskallerörelsen och 1990-talet den allt mer våldsamma vit makt-miljön. Problemformuleringen har möjliggjort stora massmobiliseringar; dessa har legat i linje med den dominerande förståelsen av rasism och den antirasistiska självbild som länge präglat Sverige. Den breda massan har kunnat enas mot ”de riktiga rasisterna” och dra en tydlig skiljelinje mellan ”normalt” och ”extremt”. Samtidigt har andra uttryck för rasism tonats ned, lämnats därhän eller visat sig betydligt svårare att mobilisera mot.

Det är det som är så spännande med BLM. Sedan sent 2000-tal har vi sett en rad mobiliseringar som bryter med den individualiserade och ideologibaserade förståelsen av rasism. I stället försöker aktivisterna adressera rasism som ett strukturellt problem, något som formar mönster av över- och underordning, inkludering och exkludering, missgynnande och privilegierade. Jag tänker till exempel på försöken att organisera förorterna sedan sent 2000-tal, på REVA-protesterna 2013, kritiken mot flyktingpolitiken 2015–2016 och nu senast BLM. Utmaningen för dessa mobiliseringar är att strukturerna fortfarande behöver ”ansikten”. Historiskt har det visat sig svårt att mobilisera mot en ”ansiktslös” fiende. Raden av offer för dödligt polisvåld i USA, nu senast George Floyd och Breonna Taylor, är tydliga exempel på när upplevelserna av systematisk orättvisa får ansikten och blir möjliga att agera emot (jämför della Porta & Diani 2006). I svensk kontext har vi sett liknande försök till mobilisering mot andra uttryck för rasism. Det handlar till exempel om personer som, ofta via sociala medier, öppet berättar om etnisk profilering, diskriminering och kränkning, där individuella erfarenheter används för att synliggöra strukturella mönster av ojämlikhet också i det svenska samhället. Mobiliseringarna visar på ett genomslag för ett nytt kollektivt ramverk. I min avhandling om den antirasistiska rörelsen från 2013 avslutade jag med att fråga om inte konturerna av en ny, mer strukturorienterad våg av antirasism kunde skönjas vid horisonten. Jag ser BLM som det senaste i raden av tecken på detta, men om mobiliseringarna tar formen av en bestående social rörelse i Sverige är ännu för tidigt att säga.

Jasmine Kelekay: Rasismen – och även den specifikt antisvarta rasismen – utspelar sig såklart på lite olika sätt i olika samhällen, och det har också påverkat hur Black Lives Matter-rörelsen har anpassats till lokala sammanhang. Samtidigt lever vi i en postkolonial värld där samma globala rasmaktsstruktur och kapitalistiska samhällsorganisering råder. Eftersom kolonialismen var ett globalt system så spreds de koloniala skildringarna av ”de koloniserade” också globalt. Den rasistiska skildringen av svarta människor som mindre mänskliga, ointelligenta, lata, aggressiva, våldsamma och hypersexualiserade normaliserades genom ideologiska, pseudo-vetenskapliga och juridiska verktyg. Den antisvarta rasismen rättfärdigade den koloniala rasmaktsordningen och byggdes därmed in i de samhällsstrukturer vi ärvt och lever inom i dag. Därför är det inte chockerande att befolkningar som rasifieras som svarta förtrycks och utsätts för polisiärt och annat våld i alla delar av världen i dag.

Leandro Schclarek Mulinari: I min forskning om rasprofilering har jag tillsammans med Suvi Keskinen lyft fram de specifika drag som denna polisiära praktik behöver förstås utifrån i en nordisk kontext. Vi beskriver hur särskilda föreställningar om vithet, i ett intrikat växelspel med klass men också kön, reglerar vilka som hamnar i polisens sökarljus då de inte tillerkänns rättigheter inom den rådande ordningen, till exempel migranter från vissa delar av världen, eller muslimer som utmålats som potentiella hot (Schclarek Mulinari & Keskinen 2020). Genom att diskutera rasprofilering som ett uttryck för att de nordiska länderna är ”*racial welfare state formations*”,

ett begrepp vi utvecklar i dialog med David Theo Goldberg (2002), sätter vi fokus på rasmaktsordningens särdrag i denna del av världen vilket jag uppfattar som viktigt att fortsätta göra för att fördjupa förståelsen av rasismens lokala uttryck.

Jasmine Kelekay: Samtidigt som den antisvarta rasismen kan anses vara universell så uttrycker sig det strukturella våldet mot svarta kroppar på olika sätt beroende på historiska, politiska, geografiska och ekonomiska sammanhang. BLM-rörelsens lokala manifestationer har också speglat dessa skillnader. I Brasilien har den översatta BLM-parollen *vidas negras importam* använts för att ge den pågående afrobrasilianska kampen ny energi. I det brasilianska sammanhanget har man mobiliserat rörelser mot både polisens och militärens övervåld mot afrobrasilianer, samt för att uppmärksamma våldet inom storstädernas utsatta *favelas*. I Australien och övriga Oceanien har Black Lives Matter använts för att protestera mot rasismen mot människor med afrikanskt ursprung men protesterna har också anpassats till det lokala sammanhanget genom att appliceras på det statliga våld som fortsatt utövas gentemot ursprungsbefolkningen, inom vilken självbenämningen Blak blivit allt vanligare. I Europa har Black Lives Matter använts för att synliggöra den humanitära krisen som pågår på Medelhavet där tusentals främst svarta flyktingar har dött på grund av Europeiska unionens passivitet, samtidigt som europeiska styrkor aktivt hindrar och bestraffar humanitära räddningsuppdrag.

I Frankrike har Black Lives Matter-rörelsen använts för att belysa det dödliga polisvåldet som blivit alltför vanligt i storstädernas *banlieus*. I Danmark använde lokala Black Lives Matter-aktivister rörelsens paroll för att motsätta sig kriminaliseringen av invandrare och särskilt landets kontroversiella fängelseö för utvisningsdömda. Här i Sverige har Black Lives Matter-rörelsen inspirerat aktivister att uppmärksamma både polis- och väktarvåld mot svarta kroppar, men rörelsens paroll har också använts för att till exempel synliggöra hur majoritetssamhället åsidosätter rasistiskt våld mot svarta svenskar. Efter det rasistiskt motiverade attentatet på skolan i Trollhättan användes parollen Black Lives Matter för att hedra den mördade 15-årige Ahmed Hassan och för att kritisera att hans död inte uppmärksammades mer. Även om det antisvarta förtrycket och våldet utspelar sig på olika sätt i olika delar av världen så är det den antisvarta rasismens beständighet som gjort att Black Lives Matter-rörelsen fått en global relevans.

Referenser

- Alexander, M. (2010) *The new Jim Crow. Mass incarceration in the age of colorblindness*. New York: New Press.
- Bakare, L. (2020) "Angela Davis: 'We knew that the role of the police was to protect white supremacy'", *The Guardian*, 15 juni 2020.
- BBC News Mundo (2020) "Anderson Arboleda. la muerte de un joven negro tras una presunta golpiza policial que desató un debate sobre el racismo en Colombia", 4 juni 2020. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-52914249> (hämtningsdatum 2 november 2020).
- Benford, R.D. & D.A. Snow (2000) "Framing processes and social movements. An overview and assessment", *Annual Review of Sociology* 26:611–639. <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.soc.26.1.611>
- Bradby, H., S. Thapar-Björkert, S. Hamed & B.M. Ahlberg (2019) "Undoing the unspeakable. Researching racism in Swedish healthcare using a participatory process to build dialogue", *Health Research Policy and Systems* 17: artikel 43. <https://doi.org/10.1186/s12961-019-0443-0>
- Buchanan, L., Q. Bui & J.K. Patel (2020) "Black Lives Matter may be the largest movement in U.S. history", *New York Times*, 3 juli 2020.
- Camp, J.T. (2016). *Incarcerating the crisis. Freedom struggles and the rise of the neo-liberal state*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520281813.003.0007>
- Camp, J.T. & C. Heatherton (red.) (2016) *Policing the planet. Why the policing crisis led to Black Lives Matter*. London: Verso.
- Childs, D. (2015). *Slaves of the state: Black incarceration from the chain gang to the penitentiary*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Davis, A.Y. (2011) *Are prisons obsolete?* New York: Seven Stories Press.
- della Porta, D. & M. Diani (2006) *Social movements. An introduction*. Malden: Blackwell.
- Du Bois, W.E.B. (1996[1899]). *The Philadelphia negro. A social study*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- George, N. (2020) "Angela Davis still believes America can change", *New York Times*, 19 oktober 2020.
- Goldberg, D.T. (2002) *The racial state*. Malden: Blackwell.
- Jasper, J.M. (1997) *The art of moral protest*. Chicago: University of Chicago press.
- Johnson, G.T. & A. Lubin (red.) (2017) *Futures of black radicalism*. London: Verso.
- Jämte, J. (2013) *Antirasismens många ansikten*. Umeå: Umeå Universitet.
- Jämte, J. (2017) "Radical anti-fascism in Scandinavia. Shifting frames in relation to the transformation of the far right", 248–267 i M. Wennerhag, C. Fröhlich & G. Piotrowski (red.) *Radical left movements in Europe*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315603483-14>
- Jämte, J. & I. Pitti (2019) "Strategic interplay in times of crisis. Opportunities and challenges for state–civil society interaction during the Swedish 'refugee crisis'

- of 2015–2016”, *Partecipazione e conflitto* 12 (2):410–435. <http://doi.org/10.1285/i20356609v12i2p410>
- Kazmierska, N. (2020) ”Svarta svenskar hånas i polisens slutna grupp”, *Aftonbladet*, 27 juni 2020.
- Manga, E. & R. León Rosales (2017) *Kartläggning av återkommande undersökningar av rasism i Sverige*. Tumba: Mångkulturellt Centrum.
- Maynard, R. (2017) *Policing black lives. State violence in Canada from slavery to the present*. Black Point: Fernwood Publishing.
- McCarthy, J.D. & M.N. Zald (1977) ”Resource mobilization and social movements. A partial theory”, *American Journal of Sociology* 82 (6):1212–1241. <https://doi.org/10.1086/226464>
- McKee, J.B. (1993). *Sociology and the race problem. The failure of a perspective*. Champaign: University of Illinois Press.
- Muhammad, K.G. (2010) *The condemnation of blackness. Race, crime, and the making of modern urban America*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvj5f4fx>
- Nwabuzo, O., S. Assbague, Z. Atanas, Y. Boubout, A. Cuca, N. Henkens, J. Kelekay, S. Kekuđ & S. Laliā (kommande) *Police brutality and community resistance in Europe (2015–2020)*. Bryssel: ENAR.
- Orrenius, N. (2013) ”Över tusen barn med i olaglig kartläggning”, *Dagens Nyheter*, 23 september 2013.
- Orrenius, N. (2020) ”De vittnar om rasismen som många i Sverige inte vill se”, *Dagens Nyheter*, 2 augusti 2020.
- Polisen (2020) ”Polismyndighetens användning av särskilda hjälpmedel för våldsanvändning. Statistik för åren 1990–2019”. Stockholm: Nationella operativa avdelningen.
- Pripp, O. & M. Öhlander (2008) *Fallet Nogger black. Antirasismens gränser*. Stockholm: Agora.
- Regeringskansliet (2020) ”Den strukturella rasismen ska bekämpas. Debattartikel av jämställdhetsminister Åsa Lindhagen i *Aftonbladet* den 4 juni”, <https://www.regeringen.se/debattartiklar/2020/06/den-strukturella-rasismen-ska-bekampas/> (hämtningsdatum 15 december 2020).
- Rios, V. (2011) *Punished. Policing the lives of black and latino boys*. New York: New York University Press.
- Sarnecki, J. (red.) (2006). *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Schclarek Mulinari, L. (2017) *Slumpvis utvald. Ras-/etnisk profilering i Sverige*. Stockholm: Civil Rights Defenders.
- Schclarek Mulinari, L. & S. Keskinen (2020) ”Racial profiling in the racial welfare state. Examining the order of policing in the Nordic region”, *Theoretical Criminology*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1177/1362480620914914>
- Soule, S.A. (2004) ”Diffusion processes within and across movements”, 294–311 i D.A. Snow, S.A. Soule & H. Kriesi (red.) *The Blackwell companion to social movements*. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9780470999103.ch13>

- TV4 (2020) "Efter demonstrationerna: 'Vi har ingen röst – såvida vi inte tar den'", *TV4 Nyhetsmorgon*, 5 juni 2020. <https://www.tv4play.se/program/nyhetsmorgon/13097329?first=13097329> (hämtningsdatum 2 november 2020).
- Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006) *Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning. Slutbetänkande*. SOU 2006:79. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet (2005) *Det blågula glashuset. Strukturell diskriminering i Sverige*. SOU 2005:56. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Vitale, A. (2017) *The end of policing*. London: Verso Books.
- Wahlström, M. & M. Wennerhag (2012) "Vem demonstrerar mot rasism? En jämförelse mellan deltagare i antirasistiska demonstrationer i Amsterdam, London och Stockholm". Paper presenterat vid Sociologidagarna 15–17 mars 2012, Stockholm.
- Wolgast, S., I. Molina & M. Gardell (2018) *Antisvart rasism och diskriminering på arbetsmarknaden*. Rapport 2018:21. Stockholm: Länsstyrelsen Stockholm.
- Zimmerman, A. (2006) "Decolonizing Weber", *Postcolonial Studies* 9 (1):53–79. <https://doi.org/10.1080/13668250500488827>
- Zimring, F. (2017) *When police kill*. Cambridge: Harvard University Press.

The performativity of objects¹

Abstract

This essay, a revised version of the keynote lecture prepared for Sociologidagarna 18–20 March 2020 in Stockholm, introduces a new, cultural-sociological theory of materiality. Sociology did not metabolize the cultural turn until the 1980s. Even when cultural sociology finally did emerge, moreover, there were powerful pushbacks against it. Neo-Marxism, neo-Pragmatism, neo-institutionalism incorporated this or that cultural concept but resisted the culture turn more broadly, tying meaning to social structure and practice rather than recognizing its autonomy. Cultural sociology has flourished in recent decades, but so have new backlash movements. None has been more persistent than the turn toward the object and its reduction to materiality. Icon theory positions itself again this turn, suggesting that, in society, materiality is invested with imagination and enlivened by performativity. The surface of objects is aesthetically formed, and the meaning of such sensuous experience of outer form is structured by invisibly discursive depth. Durkheim's sacred and profane must be complemented by Burke's beautiful and sublime. Informed by background representations, such aesthetic-cum-moral objects are designed by artists and craft-persons; produced by creators with access to material resources; put into the scene by advertisers and PR specialists; and mediated by criticism – before they are embraced or rejected by audiences.

Keywords: Material objects, Cultural sociology, Cultural performance, Design, Criticism

”An ‘Image’ is that which presents an intellectual and emotional complex in an instant of time.” Ezra Pound (1918:96)

IN THIS LECTURE, I will advance a project I call “icon theory.” I began thinking its theoretical foundations more than a decade ago, in essays about Giacometti (Alexander 2008a), materiality (Alexander 2008b), and celebrity (Alexander 2010a), and in a co-edited book called *Iconic Power* (Alexander, Bartmanski & Giesen 2012). Since then, while regularly conducting seminars on iconicity, my research and writing has focused on more politically relevant issues, like elections (Alexander 2010b), revolutions (Alexander 2011), and backlash movements (Alexander, Kivisto & Sciortino 2020), on which I brought to bear other research programs in cultural sociology's “strong program,” theories about cultural trauma, social performance, and civil sphere.

1 I gratefully acknowledge the research assistance of Yale doctoral student Vanessa Bittner.

Materialism old and new

Modern social theory and social science have mostly treated the object as a thing, as a dead materiality reduced to the minimalist capacity of blocking or facilitating human action – merely an “affordance,” to employ the term James Gibson introduced more than 50 years ago and which has become widely used today in just such a reductively materialistic way. Here’s one of Gibson’s definitions of the term: “The affordances of the environment are what it offers the animal, what it provides or furnishes, either for good or ill.” It “implies the complementarity of the animal and the environment” (Gibson 1979:127).

Such a perception of objecthood (object-hood?) is a consequence of the identification of modernity with disenchantment and alienation. Under the shadow of industrial capitalism, Marx rejected Hegel’s phenomenological understanding that “things” are objectifications of spirit, that external forms can be deciphered in a manner that renews subjectivity and allows empowerment and autonomy (Hegel 1977[1807]; Miller 1987). Under capitalism, Marx believed, the reification of the spirit that animated Hegel’s dialectic was bottled up in the objectification phase. For Marx, *things* were now in the saddle, and human beings would be unable to experience their subjectivity in human-made objects until commodity exchange were overcome. In the shadow of *fin-de-siècle* Europe, Weber generalized this critical understanding of objectification to Western modernity as such. Because rationalization permanently separated subject from object, and mandated *Zweck*-rationality, or means-ends calculation, impersonal bureaucratic domination – the “iron cage” of “mechanized petrification” – prevailed (Weber 1930[1904–1905]:182). “[M]aterial goods,” Weber (*ibid.*:181) rued, “have gained an increasing and finally an inexorable power over the lives of men.” Walter Benjamin’s claim about art in the age of mechanical reproduction (Benjamin 1969[1935]) – that only the original, not reproduced art possesses aura, mystery, and the power of enchantment – combined Marx and Weber in a powerful manner that has become extraordinarily influential today.

This objectification of objects – a materialist understanding of materiality – need not be connected to such sweeping historicist metaphysics. In the sociology of objects that has emerged within contemporary sociology, objects are also mostly treated merely as things; indeed, they are often heralded for such an unhuman status. Bruno Latour (2005) sees the modern world as filled with mundane and un-inflected things, and he celebrates it. Challenging the cultural turn, Latour wants sociologists to shift focus from human action to the action of things. It’s the action of things that defines modernity, not meaningful action, and that’s more than okay with Latour.

It is even more startling when you realize that this discipline emerged a full century after the Industrial Revolution and has been evolving in parallel with the largest and most intensive technical developments since the Neolithic. [...] [H]ow to explain that so many social scientists pride themselves in considering “social meaning” *instead of* “mere” material relations, “symbolic dimension” *instead of* “brute causality”? (Latour 2005:73, original italics).

In Actor-Network-Theory (ANT), things become “actants”; it is they who possess agency, not persons. Dead materialities, like the speed bump, become for Latour (2005:77–78) the unsung heroes of modern social life. In the midst of the intellectual backlash against the cultural turn, such mundane objectivism has come to many as a decided relief. Beyond ANT, American sociology has its own homegrown thing-reductionists, like Harvey Molotch’s *Where stuff comes from* (2003) and Terence McDonnell (2010), whose work on “cultural entropy” seeks to demonstrate how material emplacement shapes meaning and action. Outside of sociology, whether American or European, there has been a broad movement away from what Gumbrecht (2006) calls “meaning effects” to “presence effects,” from the Derridean emphasis on absent discursive structures to the phenomenology of presence. Gumbrecht sees the alternative to meaning as aesthetic experience, but other anti-meaning movements, like thing theory (Brown 2001) and practice theory (Bourdieu 1977), either ignore aesthetics or, like Bourdieu and Latour, make its effect epiphenomenal to material things. Whatever the fifty shades of difference, these intellectual movements have together contributed to what Pels, Hetherington, and Vandenberghe (2002) welcomed as “the new materialism” (cf. Coole & Frost 2010; Harman 2018).

Figure 1

One might well ask, as have many Yale students over the years: Isn’t this simply common sense? What else are objects *except* things? And what else is materiality except hard stuff you bump into, stuff that confronts your gaze, an environment that blocks or propels your movement in space? This is indeed common sense, but it is more what Geertz (1975) called common sense as a cultural system – common sense in a certain kind of modernist culture – than an accurate perception of social reality. In the remainder of this lecture, I outline a pathway for getting beyond this common sense about objects.²

2 This intellectual ambition is shared with a small but hardy band of other anti-materialist, culturally-oriented “object thinkers” in sociology, among them Fiona Greenland (2016), Julia Sonnevend (2012, 2016, 2020), Dominik Bartmanski and Ian Woodward (Bartmanski & Woodward 2015; Woodward 2003), Genevieve Zubrzycki (2017), and Claudio Benzecry (2008).

Objects are living, not dead

In my own theorizing about iconic consciousness, I see objects as living, not dead. Objects possess materiality, but at the same time they are cultural and imagined. Cultural meanings encased inside aesthetically shaped material shells, objects trigger intense *experience* (Lash 2018). In the minimal sense of efficient cause, it is possible, of course, for objects to exert their force without reference to meaning or aesthetic experience. A bomb, a bullet, or a Corona virus destroys without reference to subjectivity, for simply material, mechanical, physiological reasons. But even when an object does exercise such naked materiality, it is enmeshed in networks of meaning before its physical impact and immediately enters into other meanings and emotions after. Latour's speed bump was put into place by traffic engineers concerned with the safety of children and pedestrians; drew from established crafts of industrial and road design; and depended for its effect not only, or even mainly, on its materiality, but on drivers possessing moral commitments to the safety of pedestrians, the value of their cars, and the sacrality of their selves.³

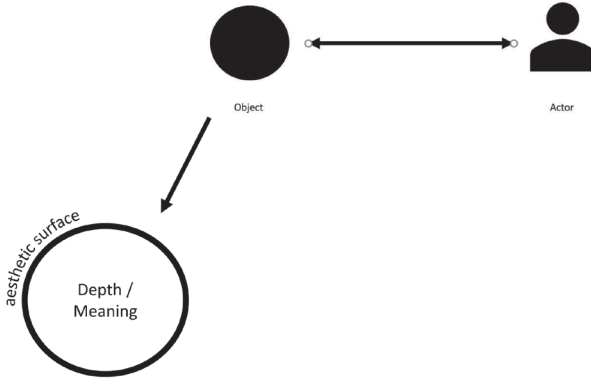
Structure, performance, historicity

Icon theory may be conceptualized across three dimensions: structure, performance, historicity.

Most of my earlier, published work addresses the first of these. Rather than conceiving structure as a pure materiality, I conceptualize objects as being composed of aesthetic surface and discursive depth. The surface is form and shape, and its texture is sensually experienced via the five senses, sight, sound, touch, taste, and smell. "Inside" the aesthetically formed surface are discursive meanings – moral associations, collective beliefs, socially shaped emotions. They are inside metaphorically, in the sense that discursive meaning is invisible to the senses. As Derrida emphasized with his idea of textual absence, meaning cannot be seen or experienced as such. The secret of iconicity – the sociological miracle of it, one might say – is that invisible depth meaning and visible surface form are analytically separate, yet, at the same time, they are, in a concrete empirical sense, wholly intertwined. The aesthetic experience of form always *means* something, and often means a great deal. Meaning becomes, not ratiocinative discourse or cognitive understanding, but aesthetic experience.

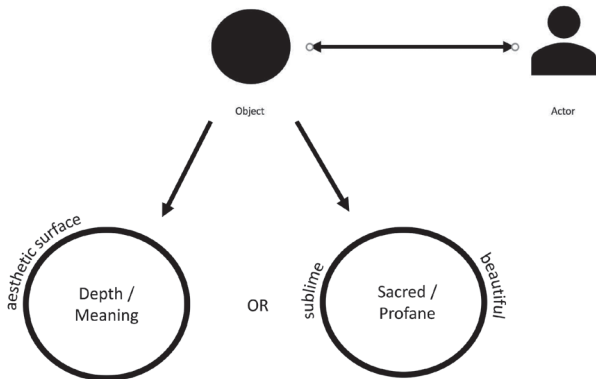
3 For a terrifying example of what happens when a driver who does not possess such concerns, see Steve McQueen's highspeed, maniacal chase through the streets of San Francisco in the movie *Bullitt* (1968).

Figure 2

Theories of totemism, whether anthropological (Lévi-Strauss 1963[1962]), semiotic (Barthes 1972[1957]), or sociological (Durkheim 1995[1912]), have long posited that material objects may carry collective meanings. What these approaches have usually ignored, however, is the totem’s aesthetic surface, which actually plays a critical role. Totemic meaning is carried through the sensuous experience of an aesthetically constructed material surface. We need to amend Durkheim with Edmund Burke, whose extraordinary *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful* (Burke 1990[1757]) informed Kant’s own pre-analytical essay on aesthetics (Kant 1960[1764]). To the sacred and profane of morality that constitutes the depth of an iconic object, we must add the beautiful and sublime that constitute its aesthetic surface.

Figure 3

Let me briefly illustrate this structural dimension of iconicity in reference to the American nation. The United States is a sovereign, state-controlled, constitutionally grounded, rational-legal country. But it also exists iconically, in the special sense I am defining this term. In “America the Beautiful” (1893), the more than century-old popular song, the American nation is experienced sensuously, as an inspiring musical melody and as lyrics that trigger visual images of its physical countenance. The song celebrates America for its “halcyon skies,” its “amber waves of grain,” its “purple mountain majesties above the enameled plain,” its “alabaster cities” that “gleam undimmed by human tears!” An aesthetic surface of the American nation is evoked by evocative images that we experience visually in our imagination, and aurally, by melodiously singing about. But wrapped up inside these sensuous surfaces are discursive phrases that define “America the beautiful” in moral ways: The song sings of the nation, for example, as a “thoroughfare for freedom” that “selfish gain [will] no longer stain.” The same kind of moral discourse is evoked by America’s national anthem, “The Star-Spangled Banner” (1814) composed almost 80 years before. While the anthem famously celebrates the collective identity of the new American nation as “the land of the free and the home of the brave,” it does so through the rhymed and rhythmic sounds that have also triggered romantic imagining in other aesthetic mediums, like painting. The Anthem begins by asking Americans to imagine rising and falling sun light at dawn and twilight: “Oh say can you see, by the dawn’s early light, what so proudly we hailed at the twilight’s last gleaming?” What listeners are moved to see through this painterly light is another striking visual image – that “our flag was still there,” its “broad stripes and bright stars” still “gallantly streaming”.

After this brief discussion of iconic structure, I can say even less, here, about historicity. I reject the historicist idea that modernity has upended the subjectivity of objectivity, yet historical context is still critical to understanding iconic consciousness in the present day. With the onset of Western modernity, the cultural construction of iconicity shifted in a fundamental manner. For Western art during medieval times and “Eastern” art until relatively recently, the highest aesthetic ideal aimed at replicating the finest of the past, to honor the traditional in art as in life. The artistic and scientific revolutions of late medieval and Renaissance times challenged this orientation, and modernity has been characterized by an unrelenting insistence on the “new” ever since (Hughes 1980). There emerged avant-gardes in art, in science, and even in economic production; the obligation of such “frontlash” groups (Alexander 2019) was to create objects that had never existed before. To be vivid, to resonate, objects had now to be experienced as altogether distinctive. This modernist demand for innovation intensified with technological advances in the means of symbolic production, which were themselves a manifestation of it. Their combined effect has been to exponentially increase the quantity of iconic objects even as it has rent asunder – defused – the elements that have contributed to the successful production and performance of their qualities. Such “iconi-celeration” has not affected only icon creation and production but the expectation of audiences, which have developed an insatiable hunger for the new. The half-life of iconic objects (Alexander 2012) – the ability of material objects to

exert iconic power – has been exponentially shortened, a reduction that digitalization exacerbates. In contemporary societies, iconic power has become ever more difficult to maintain.

Object-audience fusion and defusion

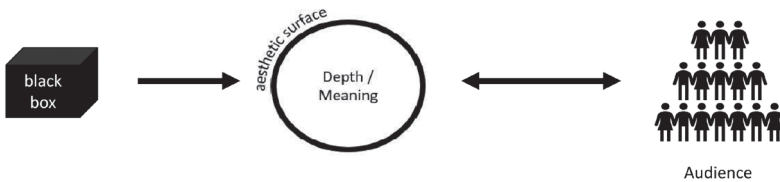
I will devote the rest of this talk to the third dimension of iconicity – the performativity of objects. My starting premise is that, contrary to what might be called “aesthetic ideology” (the world views of practitioners) and most classical and modern philosophies of aesthetics, icons are not pristine. Their surface and depth do not glow like embers inside a transcendental realm. Rather, iconic structure (surface/depth) effectuates itself sociologically, in space, time, and social relationships, as a social performance. Another way of putting this is that iconic power depends on how surface and depth are experienced by audiences.

Figure 4

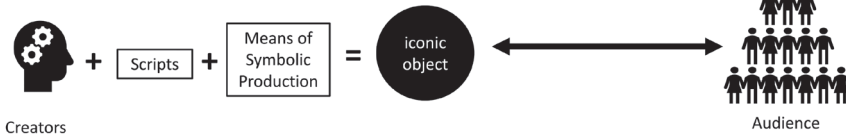
As the material “actor” in a social performance, iconic objects are not structures that stand alone.

Figure 5

They are produced, or created, by agents who write scripts and have access to the means of symbolic production.

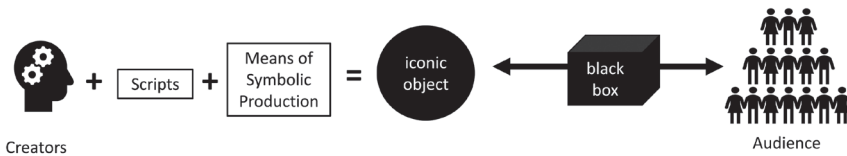
Figure 6

While gaining such access is not particularly challenging for painters and sculptors, it is more difficult for other creative figures, like orchestral composers and film makers, and those who wish to create mass produced consumer icons like automobiles and computers. For the latter, large capital sums and mass production materials and techniques are required. The material and ideal interests of business owners and managers then becomes crucial for iconic production, and so does the prowess of engineers.

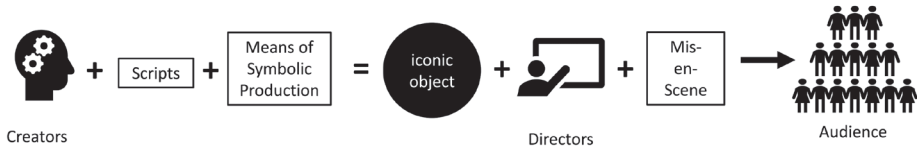
Once such scripted material forms are produced, there emerges the performative challenge of putting them into the scene – the *mise-en-scène*.

Figure 7

Here, a new set of human agents comes into play, figures like marketers, advertisers, and public relations specialists.

Figure 8

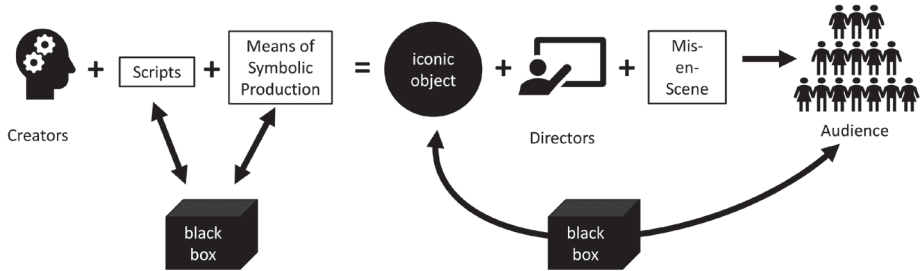
This depiction of the production of iconic objects – of iconic performance – pretty much exhausts not only lay understandings of iconic production but academic accounts of material production as well. Things are made by agents who create scripts and have access to the means of symbolic production, whether such agents are individuals or wealthy companies. The objects so produced are then put into the scene by gallery owners, advertisers, and PR. At this point, the objects come into contact with potential audiences, who fuse with the iconic performance or not.

In terms of lay understandings, consider the fantastic success of the Mustang, Ford’s “family sports car” in the 1960s. In the popular consciousness of the day, the creation and success of the Mustang was attributed to the man who played the public role of producer, Ford executive Lee Iacocca.

But the same simplified, if not simplistic, understanding of production also informs some of the best academic literature on iconic material objects. Consider business school doyen Douglas Holt’s (2004) widely influential work, *How brands become icons*. The innovation for which this work has been heralded is Holt’s insight into the critical role that shifting social myths play in advertising and marketing – in what I have called the *mise-en-scène*. Scott Lash and John Urry’s (1994) depiction of postmodern capitalism, in their celebrated *The economy of signs and spaces*, employs the same compressed production model, except that it moves the position of iconic myth and narrative from post- to pre-production, making it part of the means of production itself. Or consider Igor Kopytoff and Daniel Miller, each of whom has made major contributions to conceptualizing how consumption de-commodifies and humanizes objects (Kopytoff 1986; Miller 1987); they have little to say about the complexity and sequencing of the elements that go into production and performance.

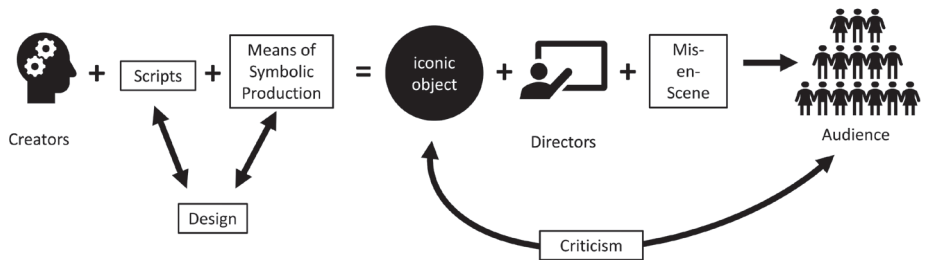
I propose to add new elements to this standard model, to open up two more black boxes in the lay and academic understandings of iconic production.

Figure 9

What we find inside these boxes, when we open them up, are “design” and “criticism.”

Figure 10

Design and criticism are little understood elements of iconic creation and performance. Each is vital to the construction of surface and depth, but neither has been a focus for social theory.

Design

An object is not only scripted in the process of iconic performance, but also aesthetically designed. Design operates via the actions of artists, architects, craftsmen, and engineers. It also operates informally, when everyday social actors bring previously designed and produced objects into everyday life. This is something that happens when one looks carefully at oneself in the mirror while shaving, shaping how the whiskers are cut; when one adjusts one's tie, combs one's hair, applies lipstick, eye shadow, jewelry, tattoos. Think of the motorbike boys Paul Willis (1978) describes in *Profane culture*, how they customize their cycles and their clothing to maximize the searing sensation of wind across the face.

Some iconic objects are not “designed” at all, for example clouds in the sunlit sky, stars in the dark night, or trees in a forest. Yet, even such objects *have* a design or, more precisely, a design is attributed to them. Human beings see in natural objects a form and shape and texture that create the conditions for experiencing their aesthetic surface and discursive depth.⁴ It is the *attribution* of design that allows clouds, stars, cabbages, and trees to be primordial sources of iconic experience, in literature, art, and folklore. For stars: Think of van Gogh's famous painting, “Starry night;” of Greek mythology and its gods and goddesses; of Astrology. For clouds: Think of the *Ancien Régime* “happy clouds” in the decorative paintings of Boucher and Watteau, or John Constable's “angry cloud” studies in the 1820s. For trees: Well, again, you can't beat van Gogh, but Monet and Klimt also painted trees of mythopoetic proportions.

Figure 11. *Map of the heavens*, Giovanni Antonio Vanosino da Varese (1573–1575)

4 “[t]he proper and perfect symbol is the natural object, that if a man use ‘symbols’ he must so use them [so] that their symbolic function does not obtrude; so that a sense, and the poetic quality of the passage, is not lost to those who do not understand the symbol as such, to whom, for instance, a hawk is a hawk” (Pound 1918:103).

Figure 12. Orion's belt

Figure 13. *The starry night*, Vincent van Gogh (1889)

Figure 14. *Landscape with waterfall* (Jean-Antoine Watteau (1713–1715)

Figure 15. *Cupids target*, François Boucher (1758)

Figure 16. *Extensive landscape with grey clouds*, John Constable (1821)

Figure 17. *Trees by the seashore at Antibes*, Claude Monet (1888)

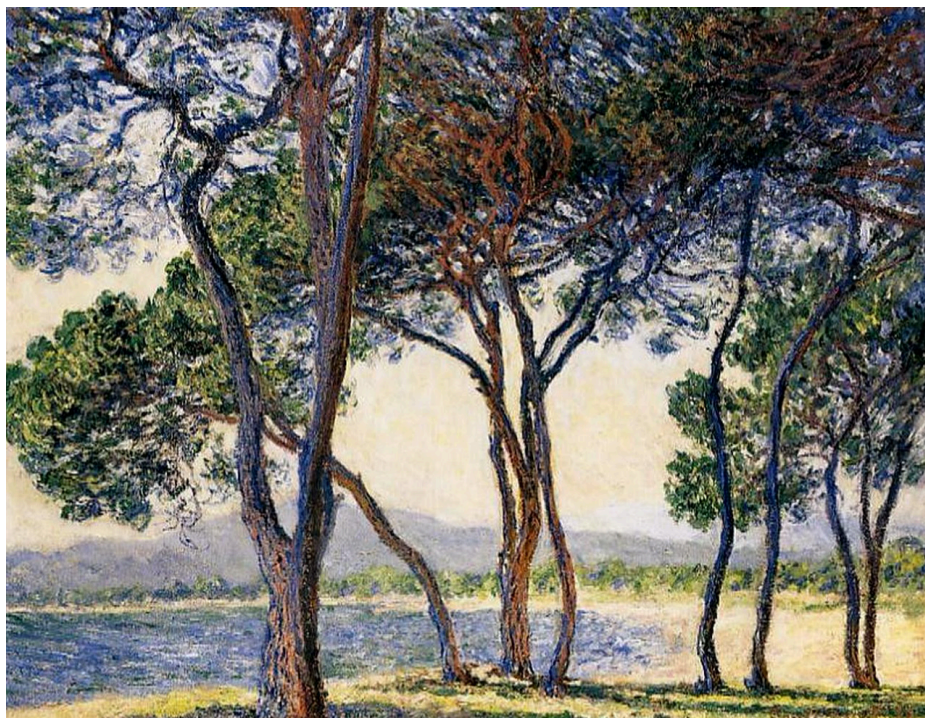
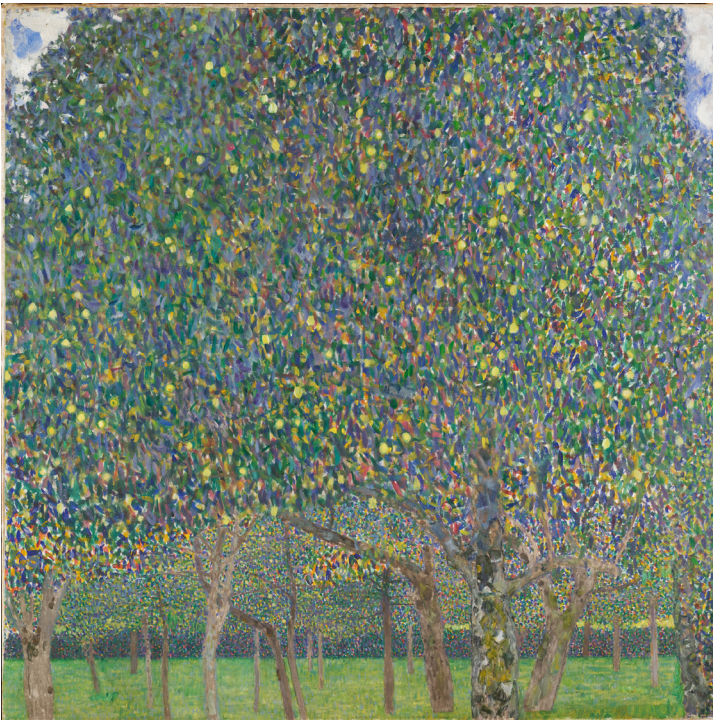

Figure 18. *Olive trees*, Vincent van Gogh (1889)

Figure 19. *Pear tree*, Gustav Klimt (1903)

As for cabbages, take a look at Edvard Munch's "Cabbage field," painted in 1915.

Figure 20. *Cabbage field*, Edvard Munch (1915)

In a referential sense, the painting simply "depicts a cabbage field," Karl Ove Knausgård writes in his book length appreciation of Munch.

The cabbages in the foreground are roughly executed, almost sketch-like, dissolving into green and blue brushstrokes deeper into the background. Next to the cabbage field there is an area of yellow, over that an area of dark green, and over that again a narrow band of darkening sky.

That is all, that is the whole painting. (Knausgård 2019:1).

But these painted objects are not merely referential.

[t]he picture is magical. It is so charged with meaning [...] When I look at its colours and shapes, which are so radically simplified that they suggest a landscape more than they represent it, I see death [...] a trace of something terrible [...] a longing to disappear and become one with the world [...] which fills us [...] with its emptiness. (Knausgård 2019:1–2)

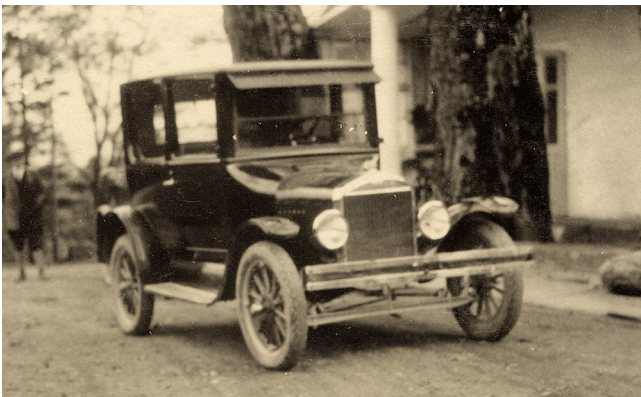
The design of an object's aesthetic surface profoundly affects the possibilities for audience fusion, the condition that indicates performative success. Audiences are exposed to designed object-experiences in various ways: they go shopping, surf the web, glance at images in Instagram and Facebook, attend museum openings and fashion shows, look at images in advertisements, read marketing texts, listen to jingles, go to showrooms and car lots, walk on nature trails and go swimming. They also encounter iconic objects in the course of the random flow of interaction in everyday life. Encountering these designed and scripted objects, audience members often experience fusion. In the fused state, audiences attribute to objects an aura of sacrality and beauty; they have an aesthetic-cum-iconic experience, of intense meaning and emotion. Experiencing identification, they subjectify objects, feel love and admiration, bring the object from the outside to the inside of their selves, and then make efforts to objectify the surface of their selves in the same iconic terms (Alexander 2010a).

If an object doesn't speak to them, doesn't resonate with them, doesn't "catch" them, an audience is unmoved; iconic performance has failed to fuse, and the audience turns away. They experience the object neither as aesthetically sublime nor as beautiful. They experience repulsion (it's ugly or disgusting) or simply indifference (didn't notice, don't care, been there done that). There is a continuum of aesthetic defusion, stretching from the repulsive to the routine.

The aesthetic power of iconic surface can have immense real-world consequences, political, economic, and existential. It helps elect presidents and powers support for demagogues. It allows companies to hire workers and provide families with living wages. It triggers bankruptcy, unemployment, and human degradation. It makes unknown painters into geniuses and struggling crooners into fabulously wealthy superstars. It shuts enormously expensive Broadway productions after opening night.

Marx claimed that capitalism had eclipsed use value, but well into the 1920s most of the objects manufactured by capitalism *looked* more or less how they were meant to be used. When the mass production of automobiles first began, their bodies were constructed by the same engineers who built their engines. Consider Ford's famous Model T.

Figure 21. Ford's Model T

While the Model T eventually became its own kind of icon, its surface, rather than being aesthetically charged, or designed, was epiphenomenal to its utility.⁵ The first mass produced cars were evaluated according to the framework of function and cost, and the Model T Ford won out on these grounds. It was marketed as cheap and practical, far stronger and faster than a horse and, after its initial purchase, not much more expensive to maintain. Here's how Henry Ford himself described it in a 1906 letter to the magazine *The Automobile*:

[The] greatest need today is a light, low priced car with an up-to-date engine with ample horsepower [...] powerful enough for American roads and capable of carrying its passengers anywhere that a horse-drawn vehicle will go (Ingrassia 2012:8)

Enter Harley Earl, the designer who became the pivotal figure in the car industry throughout the middle half of the 20th century (Knoedelseder 2018). Earl's father had a successful Hollywood business designing and producing body shells for the automobiles of the Los Angeles elite, literally placing painted facades over car skeletons to make them beautiful. Earl continued the family tradition of surface design but applied it to the construction and appearance of the entire automobile. "My primary purpose," he once wrote, "has been to lengthen and lower the American automobile, at times in reality and always at least in appearance" (Ingrassia 2012:25). What Earl aimed for was fusion between object and audience: "If you drive by a schoolyard and the kids don't whistle, go back to the drawing board" (ibid.) In 1927, Earl created the LaSalle for Alfred P. Sloan's young company, General Motors.

Figure 22. General Motor's LaSalle (1927–1940)

5 "Someone should write an erudite essay on the moral, physical, and esthetic effect of the Model T Ford on the American nation. Two generations of Americans knew more about the Ford coil than the clitoris, about the planetary system of gears than the solar system of stars" Steinbeck (1945:41).

It was “longer and lower than other production cars, with sweeping fenders, elongated windows and a novel molding accentuating its horizontal lines” (Gartman 1994:13).

Earl’s design rounded off all sharp corners, thus replacing the mechanical look of rectilinear lines with the organic appearance of curvilinearity. The whole package, down to the last detail, was blended into one harmonious, unified whole that contrasted sharply with the fragmented, assembled look of most production cars. (ibid.)

LaSalle’s sleek style played the beautiful to the grotesque upright and boxy cars of the day (Inglassia 2012:19). The *New Yorker* magazine waxed ecstatic about what it described as LaSalle’s “line,” declaring it “as refreshing as a Paris frock in a Des Moines, Iowa, ballroom” (Inglassia 2012:22). *Vogue* called attention to its “smart lines,” describing the LaSalle as a “graceful car, with a great deal of charm for the female eye.” (ibid.). Harvey Earl’s new auto-icon made the Model T obsolete, its aesthetic surface forever transforming American automobile production. As one automobile historian recently put it: By “introduc[ing] art into the rigid mechanics of mass automobile manufacturing,” Earl had “changed the game forever” (Knoedelseder 2018:7).

Earl had designed a material surface that “expressed” the emerging meaning of the automobile in America. This romantic mythology about a new kind of heroic quest plumbed the nation’s collective consciousness, triggering innumerable road movies (Eyerman & Löfgren 1995), road novels, and popular songs about love, sex, and cars. Not long after the LaSalle achieved take-off, Earl revealed his redesigned Cadillac.

Figure 23. Cadillac (1941)

And not much more than a decade later came his extraordinarily riveting Corvette:

Figure 24. Corvette (1953)

And finally his *pièce de la résistance*, the Great Shark finned Cadillac Eldorado;

Figure 25. Cadillac Eldorado (1957)

When Harley Earl had first set up shop on GM's vast Detroit production lot, his unit was derisively referred to as "the beauty parlor." But he had the last laugh. GM became the most successful capitalist company in the world, and the reason had nothing to do with either use value or for that matter exchange. "It was styling, not engineering, that had propelled GM past Ford to an indomitable fifty-plus percent share of the U.S. auto sales" (Knoedelseder 2018:7).

What Earl did to the surface of the mass-produced automobile, a French immigrant to the U.S. named Raymond Loewy did to just about everything else. Beginning in the late 1920s, he and his thousands of disciples created the field of “industrial design” and, in the process, as the *New York Times* once put it, “radically changed the look of American life [,] drastically alter[ing] the appearance of thousands of everyday items, from toothbrushes [to] Coca-Cola dispensers, dinnerware, sewing machines, toasters, electric clocks and radios and television sets, [the] cookie shapes for Nabisco, [the] eagle silhouette logotype of the United States Postal Service [and] the distinctive look of the President’s white Air Force One jet” (Krebs 1986). When the director of the Smithsonian’s National Collection of Fine Arts introduced the museum’s one-man retrospective of Loewy designs in 1975, he observed that “[m]uch in this exhibition will seem astonishingly familiar,” explaining that “so much with which we [modern Americans] have been surrounded [...] has been the product of [this] one man’s vision.” (Taylor 1975:7).

Loewy dedicated his professional life to packaging. He encased functional items, large and small, inside aesthetically designed shells, surfaces that compelled because they appeared, to early and mid-century Americans, as modern and *à la mode*. Not for nothing was he hailed as “the father of streamlining.”

Loewy’s powerfully designed surfaces modeled the modern mythos, sweeping back and sleekly smoothing out, narrowing and shaping the materiality of toasters and buses and planes and ships so they seemed to surge forward into the future, where speed was not just a means to an end but a good thing in itself, something happy, something arousing, something sacred.

Figure 26. Greyhound Scenicruiser

Figure 27. Studebaker Commander (1951)

Figure 28. Studebaker Avanti (1963)

When we gaze at such archetypical 20th century objects, we see inert “things” – buses, cars, trains, ships, airplanes, bottles, and postage stamps. They are actually iconic materialities, which have not only been scripted, produced, and marketed but also, more invisibly, exquisitely designed. Is this simply a material object, a plane or a stamp, or is it an aesthetic surface that allows us to experience what it feels like to fly sky high at great speeds, what it means to be a proud citizen of the most powerful nation in the world?⁶

Criticism

What remains to be discussed is what we find inside the last black box (see Figure 9). Criticism is central to the performativity of objects. As a matter of empirical fact, audiences rarely encounter the iconic object as such, whether it be person, product, art, or natural object. Between the audience and the object – no matter how the *mise-en-scène* has been shaped by advertising and PR, no matter how beautifully or powerfully designed, no matter how skillfully produced – there lies the mediating element of criticism. Critics provide audiences with authoritative interpretations of objects before audiences themselves encounter them. Criticism is a relatively autonomous mediation; it is not controlled by the other elements of iconic production, though it can and certainly often is influenced by them. Criticism intervenes after objects are designed, after they are produced, and after they are put into the scene. Criticism can be formal or it can simply be public opinion that circulates judgments about iconic objects, i.e., “taste.”

Lay audiences always are aware of objects and, frequently, of their producers. More sophisticated and informed audiences are aware that objects are put into a scene. Only a very small number of observers are aware that behind all this, in the beginning of it all, there is design. Fewer still – no matter how sophisticated – have thematized criticism as an independent factor in the performativity of icons. The reason, I think, is that critics present their contributions in such a powerfully essentializing way. They don't say, “this is my opinion.” They say, “this is how it is.” Critics tell people about an object; they describe the aesthetic qualities of its surface and expound on the meaning of its depth. Yet, what critics actually do is, of course, interpretation; they tell us *how*

6 In *Industrial Design*, Loewy's book length account of what he regarded as his most important projects, he describes his iconic experience of the S-1 steam engine which he had streamlined for Pennsylvania Railroad: “On a straight stretch of track I waited for the S-1 to pass through at full speed. I stood on the platform and saw it coming from the distance at 120 miles per hour. It flashed by like a steel thunderbolt, the ground shaking under me, in a blast of air that almost sucked me into its whirlwind. Approximately a million pounds of locomotive were crashing through near me. I felt shaken and overwhelmed by an unforgettable feeling of power, by a sense of pride at the sight of what I had helped to create in a quick sketch six inches wide on a scrap of paper. For the first time ... I realized that I had, after all, contributed something to a great nation that had taken me in and that I loved so deeply” (Loewy 1979:90).

we should look at an object, and how we should *feel* about the object when we do.⁷ Criticism constructs the object (for the audience) long after it has been made.

Criticism never “outs” itself as construction. The iconic structuration it accomplishes proceeds invisibly, as ontology rather than epistemology. Yet, the rhetoric of criticism gives its performativity away. When the Ford Mustang was rolled out in 1956, *Time* magazine – a popular medium of critical mediation if there ever were one – described it, with an extraordinarily evocative metaphor, as “a high-strung pony dancing to get started on its morning run” (Ingrassia 2012:154) and quoted a Ford executive bragging that the car had “the excitement of the wide-open spaces and [is] American as hell” (Ingrassia 2012:152). The mediation of such critical excitation helped Mustang achieve the hottest sales of any new model in American history.

The interpolating of “rah-rah” rhetoric and metaphor into ostensibly descriptive reviews is hardly confined to objects of popular culture. Criticism plays a formidable role in the production of high art icons as well. Artists can paint all they want; there’s no problem with access to the means of symbolic production. Most of these paintings, however, will never be seen by a wide audience. For that to happen, gallerists and curators need to provide *mise-en-scène*; in this way, they exercise significant structural power over the process of iconization. Yet, even when there is a gallery showing, it is relatively short-lived, and the artwork soon finds its way back to the shelves of the storehouse. This is what makes painters, even more than other artists like composers and play writers and choreographers, so dependent on critics. The brilliant and audacious criticism of Clement Greenberg (Marquis 2006) and Arthur Rosenberg (Rosenberg 1959) was absolutely critical to the explosive iconic power that abstract expressionism achieved in the late 1940s and early 1950s. In the modern era, when patronage has ceased to be critical and the opinion of the “cultured public” becomes decisive, one rarely sees a discussion of the rise to eminence of a painter or a school without reference to a group of critics who named and championed them (e.g. Ruskin 1906[1843]).

There is a great deal of icon-performative understanding to be gleaned from reconstructing the culture structures of reviews about cars, plays, movies, architecture, music, dance, and even restaurant meals. The aesthetic gestures of each distinctive art and craft are wrestled into (or outside of) the binaries of beautiful and sublime, and the brushstrokes, the camera work, the *pas de deux*, the play of light and shadow, the aroma of spices, and the texture of perfectly cooked and flaky fish are read as expressions of the contemporary mythos, of popular heroes, and of currently pre-occupying events.

In conclusion, I will highlight one particularly fascinating and quite unexpected cultural structure uncovered in the course of my research into criticism. It is the nar-

7 Thus the fascination of critical reviews, written by critics who are themselves authors, about collections of a famous reviewer’s reviews. “Peter Schjeldahl is a great artist,” asserts Peter Finch, himself a novelist as well as a critic, about a collection of art reviews by the famous *New Yorker* critic Peter Schjeldahl: “he writes with remarkable tensile beauty and closeness of observation [...] I will never forget [...] the shock of tuning-fork accuracy when I first read his [work] [...] He has the ability to freeze an artist cold in a line [...] with meticulous, writerly precision” (Finch 2019).

rative of the icon as hero, and it permeates critical paeans to high culture icons and popular alike. When reviewers attribute iconic power to an object, they hail its creator as a hero and, in the process, attribute transformative powers to the objects these heroes have made. To be morally sacred, objects must be seen as offering a brave new vision that allows victory over the profane and mundane. To be aesthetically beautiful or sublime, objects must be seen as bursting *de novo*, in their full glory, casting out the dreary and the ugly, astonishing their audiences, and projecting their thrilling light, or frightening darkness, everywhere that the eye can see.

In February, 2008, the *New York Times* principal art critic Roberta Smith reviewed “Jasper Johns: Gray,” an exhibition of 120 of the artist’s black, white, and gray abstract paintings at the Metropolitan Museum of Art. Smith (2008a) devotes most of her review to breathlessly constructing and intertwining heroic man and heroic art. She lets us know that, while Johns started at the very bottom, “[h]is desire to be an artist helped him survive a lonely childhood shaped by abandonment by his parents.” Johns “has done little but work” ever since, Smith admiringly attests, “restlessly pushing forward[,] still and ever driven” to create an art of a uniquely “solitary stance and intellectual rigor” that transformed art history, “derail[ing] second- and third-generation Abstract Expressionism and chang[ing] the way we think about art.” It is a “marvelous show,” Smith enthuses, marveling at how it “illuminates 50 years of a life saved by, and lived for, the incessant pursuit of art.” Johns and his paintings are icons indeed.

Three weeks later, Smith (2008b) went back a century to review the same museum’s block buster exhibition of Gustave Courbet. Pairing the French realist with Jaspers Johns, she sacralizes him as another “master of sublime strangeness.” Courbet’s “life story,” Smith informs us, “is a rousing read.” He was “a loner and political radical who shunned the academy, tutoring himself at the Louvre.” He was also brave and altruistic, participating in the revolutionary uprising of the Paris Commune, where “he was in charge of protecting all things artistic, public monuments included.” When the Commune was ruthlessly repressed, Courbet himself came to a “tragic end,” dying “bitter and broken, four years later.” Yet, this tragic figure left a truly heroic aesthetic mark. The “founder of Realism,” he “willfully smashed the tidy boundaries separating established painting genres to record life as he saw it.” In Smith’s concluding peroration, she underscores her claim that Courbet’s work and life were both heroic, and that they were ineluctably intertwined.

More than perhaps any painter of his great painting century, Courbet built elements of rebellion and dissent into the very forms and surfaces of his work [...]. Even at the end he expressed his defiance in still lifes of fruit that seem impossibly large and overbearing, *like him*, and in magnificent trout hooked and struggling against the line, *even more like him* [...]. [G]eneration upon generation of painters have responded to his art and its challenges, but his example of stubborn non-conformity [lives on]. (Smith 2008b, italics added)

* * *

The cultural turn in the human sciences unfolded in the 1950s and 1960s, with the new language of semiotics, the rediscovery of hermeneutics, the eruption of symbolic anthropology, the linguistic turn of Wittgenstein's late work. In the discipline of sociology, these radical intellectual innovations were not metabolized until the 1980s, when the idea of a cultural sociology finally emerged. As this new understanding developed, there were powerful pushbacks against it. Neo-Marxism, neo-Pragmatism, neo-institutionalism incorporated this or that cultural concept, but broadly pushed back against the cultural turn, tying culture to social structure and practice rather than recognizing its autonomy. While strongly cultural sociology has flourished in recent decades, so have new backlash movements. None has been more persistent than the turn toward the object and its reduction to materiality. Icon theory positions itself against this turn, suggesting that, in society, materiality is invested with imagination and enlivened by performativity.

References

- Alexander, J.C. (2008a) "Iconic Experience in art and life: Surface/depth beginning with Giacometti's *Standing woman*", *Theory, Culture & Society* 25 (5):1–19. <https://doi.org/10.1177/0263276408095213>
- Alexander, J.C. (2008b) "Iconic consciousness: The material feeling of meaning", *Environment and Planning D: Society and Space* 26 (5):782–794. <https://doi.org/10.1068/d5008>
- Alexander, J.C. (2010a) "The celebrity-icon", *Cultural Sociology* 4 (3):323–336. <https://doi.org/10.1177/1749975510380316>
- Alexander, J.C. (2010b) *The performance of politics: Obama's victory and the democratic struggle for power*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744466.001.0001>
- Alexander, J.C. (2011) *Performative revolution in Egypt: An essay in cultural power*. London: Bloomsbury Academic.
- Alexander, J.C. (2012) "Iconic power and performance: The role of the critic", 25–38 in J.C. Alexander, D. Bartmanski & B. Giesen (Eds.) *Iconic power: Materiality and meaning in social life*. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137012869_3
- Alexander, J.C. (2019) "Frontlash/backlash: The crisis of solidarity and the threat to civil institutions", *Contemporary Sociology* 48 (1):5–11. <https://doi.org/10.1177/0094306118815497>
- Alexander, J.C., D. Bartmanski & B. Giesen (Eds.) (2012) *Iconic power: Materiality and meaning in social life*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137012869>
- Alexander, J.C., P. Kivisto & G. Sciortino (Eds.) (2021) *Populism in the civil sphere*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Barthes, R. (1972[1957]) *Mythologies*. New York: Hill and Wang.
- Bartmanski, D. & I. Woodward (2015) *Vinyl: The analogue record in the digital age*. London: Bloomsbury Academic.

- Benjamin, W. (1969[1935]) "The work of art in the age of mechanical reproduction", 217–251 in W. Benjamin, *Illuminations*. New York: Schocken Books.
- Benzecry, C. (2008) "Azul y oro: The many social lives of a football jersey", *Theory, Culture & Society* 25 (1):49–76. <https://doi.org/10.1177/0263276407085158>
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a theory of practice*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Brown, B. (2001) "Thing theory", *Critical Inquiry* 28 (1):1–22.
- Bullitt* (1968) Director: Peter Yates. Solar Productions.
- Burke, E. (1990[1757]) *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful*. Oxford: Oxford University Press.
- Coole, D. & S. Frost (Eds.) (2010) *New materialisms: Ontology, agency, and politics*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822392996>
- Durkheim, É. (1995[1912]) *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
- Eyerman, R. & O. Löfgren (1995) "Romancing the road: Road movies and images of mobility", *Theory, Culture & Society* 12 (1):53–79. <https://doi.org/10.1177/026327695012001003>
- Finch, C. (2019) "Painting with words." [Review of Peter Schjeldahl's *Hot, cold, heavy, light: 100 art writings, 1988–2018*.] *The New York Times*, 2 June 2019.
- Gartman, D. (1994) "Harvey Earl and the Art and Color Section: The birth of styling at General Motors", *Design Issues* 10 (2):3–26. <https://doi.org/10.2307/1511626>
- Geertz, C. (1975) "Common sense as a cultural system", *The Antioch Review* 33 (1):5–26. <https://doi.org/10.2307/4637616>
- Gibson, J.J. (1979) *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Greenland, F. (2016) "Color perception in sociology: Materiality and authenticity at the *Gods in color* show", *Sociological Theory* 34 (2):81–105. <https://doi.org/10.1177/07352751166648178>
- Gumbrecht, H.U. (2006) "Aesthetic experience in everyday worlds: Reclaiming an unredeemed utopian motif", *New Literary History* 37 (2):299–318. <https://doi.org/10.1353/nlh.2006.0035>
- Harman, G. (2018) *Object-oriented ontology: A new theory of everything*. London: Pelican books.
- Hegel, G.W.F. (1977[1807]) *The phenomenology of spirit*. Oxford: Clarendon.
- Holt, D.B. (2004) *How brands become icons: The principles of cultural branding*. Cambridge: Harvard Business School Press.
- Hughes, R. (1980) *The shock of the new: The hundred-year history of modern art*. New York: McGraw-Hill.
- Ingrassia, P. (2012) *Engines of change: A history of the American dream in fifteen cars*. New York: Simon & Schuster.
- Kant, I. (1960[1764]) *Observations on the feeling of the beautiful and sublime*. Berkeley: University of California Press.
- Knausgaard, K.O. (2019) *So much longing in so little space: The art of Edvard Munch*. New York: Penguin.

- Knoedelseder, W. (2018) *Fins: Harley Earl, the rise of General Motors, and the glory days of Detroit*. New York: Harper.
- Kopytoff, I. (1986) "The cultural biography of things: Commoditization as process," 64–92 in A. Appaduri (Ed.) *The social life of things: Commodities in cultural perspective*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819582.004>
- Krebs, A. (1986) "Raymond Loewy, streamliner of cards, planes and pens, dies", *New York Times*, 15 July 1986.
- Lash, S. (2018) *Experience: New foundations for the human sciences*. London: Polity.
- Lash, S. & J. Urry (1994) *Economies of sign and space*. London: Sage.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the social: An introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford.
- Lévi-Strauss, C. (1963[1962]). *Totemism*. Boston: Beacon Press.
- Loewy, R. (1979) *Industrial design*. Woodstock: The Overlook Press.
- Marquis, A.G. (2006) *Art czar: The rise and fall of Clement Greenberg*. Boston: MFA Publications.
- McDonnell, T.E. (2010) "Cultural objects as objects: Materiality, urban space, and the interpretation of AIDS campaigns in Accra, Ghana", *American Journal of Sociology* 115 (6):1800–1852. <https://doi.org/10.1086/651577>
- Miller, D. (1987) *Material culture and mass consumerism*. London: Wiley-Blackwell.
- Molotch, H. (2003) *Where stuff comes from: How toasters, toilets, cars, computers and many other things come to be as they are*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203011638>
- Pels, D., K. Hetherington & F. Vandenberghe (2002) "The status of the object", *Theory, Culture & Society* 19 (5–6):1–21. <https://doi.org/10.1177/026327602761899110>
- Pound, E. (1918) "A retrospect", 95–111 in E. Pound *Pavannes and divisions*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rosenberg, H. (1959) *The tradition of the new*. New York: Horizon Press.
- Ruskin, J. (1906[1843]) *Modern painters: Volume 1*. London: George Allen.
- Smith, R. (2008a) "Jaspers Johns shows his true color", *New York Times*, 8 February 2008.
- Smith, R. (2008b) "Seductive rebel who kept it real", *New York Times*, 29 February 2008.
- Sonnevend, J. (2012) "Iconic rituals: Towards a social theory of encountering images", 219–232 in J.C. Alexander, D. Bartmanski & B. Giesen (Eds.), *Iconic power: Materiality and meaning in social life*. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137012869_14
- Sonnevend, J. (2016) *Stories without borders: The Berlin Wall and the making of a global iconic event*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190604301.001.0001>
- Sonnevend, J. (2020) "A virus as an icon: The 2020 pandemic in images", *American Journal of Cultural Sociology* 8 (3):451–461. <https://doi.org/10.1057/s41290-020-00118-7>

- Steinbeck, J. (1945) *Cannery row*. New York: Viking.
- Taylor, J.C. (1975) "Foreword", 7 in *The designs of Raymond Loewy*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press.
- Weber, M. (1930[1904–1905]) *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Willis, P. (1978) *Profane culture*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Woodward, I. (2003) "Divergent narratives in the imagining of the home amongst middle-class consumers: Aesthetics, comfort and the symbolic boundaries of self and home", *Journal of Sociology* 39 (4):391–412. <https://doi.org/10.1177/0004869003394005>
- Zubrzycki, G. (Ed.) (2017) *National matters: Materiality, culture, and nationalism*. Stanford: Stanford University Press.

Figures, artworks, and pictures

Figure 1–10: figures made by Vanessa Bittner; Figure 12: photo by Rogelio Bernal Andreo (2010), Wikimedia Commons; Figure 21: Wikimedia Commons, public domain; Figure 22: Tekniska Museet; Figure 23 and 25: photos by Greg Gjerdingen, Wikimedia Commons, Creative Commons licence CC-BY-2.0; Figure 24: Wikimedia Commons, public domain; Figure 26: photo by Pi.1415926535, Wikimedia Commons, Creative Commons licence CC-BY-3.0; Figure 27: photo by GPS 56, Wikimedia Commons, Creative Commons licence CC-BY-2.0; Figure 28: photo by Christopher Ziemnowicz, Wikimedia Commons, public domain. All other images are public domain.

Author

Jeffrey C. Alexander is the Lillian Chavenson Saden Professor of Sociology at Yale University. Developing, with students and colleagues, research programs in cultural trauma, social performance theory, and civil sphere theory (CST), he has recently co-organized such volumes as *The Nordic civil sphere* (2019), *The civil sphere in East Asia* (2019) and *Populism in the civil sphere* (2021). Building on work from a decade ago, he is currently developing a research program on iconicity. His most recent book is *What makes a social crisis?* (2019).

Recensioner

Johan Alfonsson, *Alienation och arbete. Unga behovsanställdas villkor i den flexibla kapitalismen*. Arkiv, 2020. Avhandling i sociologi.

Ibland sägs att en avhandling är ”gedigen”. Det syftar på en tydlighet och stringens. En gedigen avhandling är inte ”skakig”, den håller. Tveklöst är Johan Alfonssons *Alienation och arbete* gedigen. Men avhandlingar ska också vara ”originella”, en aning konstnärliga. Avhandlingar ska göra något nytt, visa på något okänt. Och det är kanske så att gedigna avhandlingar kan vara mindre originella, och att originella avhandlingar kan spreta och skaka. Det verkar svårt att förena dessa värden.

Så är inte fallet här. *Alienation och arbete* ska också lovprisas för dess originalitet. Kanske rör det bästa som kan sägas om texten hur den kombinerar dessa värden: den är originell just i kraft av hur den är gedigen. Det är en ordentlig text som bildar ett nydanande argument.

Studien undersöker hur flexibel kapitalism, utifrån fallet behovsanställda, påverkar människors inflytande över deras arbete och liv, med ambitionen att förstå detta i termer av alienation. Syftet och objektet för undersökningen måste förstås i relation till kontexten, ”flexibel kapitalism”. Begreppet betecknar förändringar i moderna samhällsekonomiers funktionssätt sedan 1970-talet. Den ”flexibelt” anställda förstås alltså som uttryck för framflyttande former av kapitalism och behovsanställningen blir ett fall som visar dessa former. Det är ett klassiskt kvalitativt upplägg som belyser en helhet genom studiet av en signifikativ del.

Alienation och arbete består av tre delstudier som tillsammans bildar ett sammanfattat argument. Avhandlingen vägleds av ett explorativt förhållningssätt. Den är inte teoriprövande utan utvecklar teori med utgångspunkt i analysen av sociala fenomen och mänsklig erfarenhet. Dessa termer för tankarna till fenomenologin men *Alienation och arbete* är inte en renodlat hermeneutisk studie. Dess centrala begrepp förstås som omöjligt att reducera till upplevelse; alienation är också strukturell realitet. Studien ska därför placeras i ett gränsland mellan hermeneutik och positivism.

”Positivism” är hårdraget, och Alfonsson skulle föredra ”realism”. Men avhandlingen uttrycker vissa distinkt positivistiska strävanden, och dess originalitet består delvis av denna förening av ytterligheter, av hermeneutik och positivism. Alienation förstås som både livsvärld och gradskala. En människa är varierande alienerad beroende på livssituation och vilken del av tillvaron som beaktas. Samtidigt är alienation alla moderna människors öde; alienationen är omslutande.

De tre delstudierna är en begreppsanalys, en generell empirisk analys, och en kvalitativ analys. Dessa tre inslag växelverkar så att, till exempel, begreppsanalysen inte är fristående; den utgår inte uteslutande från en strävan att övervinna brister i tidigare tillämpningar av alienationsbegreppet, utan informeras även av den kvalitativa analysens specifika problem. Begreppsanalysen utvecklar en icke-essentialistisk och immanent teori om alienation. I korthet: strukturen blockerar sin egen ”premiss”; kapitalismen uppmantrar oss att sträva efter självbestämmande, men blockerar på olika sätt självbestämmande. Denna teori är väsensskild från förståelsen av alienation som negation av en mänsklig essens som inte är immanent till det studerade. Mot denna bakgrund utvecklas en ”kvalificerat subjektiv” modell, som syftar till att belysa både upplevelser av självbestämmande och faktiska möjligheter till självbestämmande.

För det andra genomförs en generell empirisk analys, som kartlägger behovsanställningens framväxt som ett strukturellt inslag på svensk arbetsmarknad. Begreppet ”ackumulationsregim” och övergången från en fordistisk till en flexibel regim vägleder analysen. Begreppet syftar på hur kapitalism kan organiseras på olika sätt, som svar på kristendenser inom tidigare regimer. Flexibel kapitalism tar sig uttryck i den fordistiska arbetsprocessens uppluckring genom bland annat *just-in-time*-organisering. Detta kräver flexibel arbetskraft som kallas in och entledigas efter behov, vilket krävde nya lagar och institutioner.

I den kontexten växer behovsanställningar fram, och Alfonsson visar hur deras andel av de tillfälliga anställningarna vuxit sedan 1990-talet. I kontrast till teorier om en ny klass av ”prekära” – som ett tillstånd som skär genom den traditionella klasstrukturen – visar Alfonsson att de prekära huvudsakligen är proletära: tillfälligt anställda tillhör i övervägande grad arbetarklassen och behovsanställda gör det i överväldigande grad. Ett resultat här är också att arbetets flexibilisering reflekterar ändrade maktförhållanden mellan arbete och kapital, inte minst orsakade av den betydande arbetslöshet som uppstod under 1990-talet kris.

Den kvalitativa analysen bygger på semistrukturerade samtalsintervjuer med unga behovsanställda. Metoden är jämförande och tar fasta på skillnader i informanternas utsagor, vilket bildar underlag för analyser. Informantgruppen differentieras utifrån graden av osäkerhet i deras anställning och utifrån subjektiva aspekter, däribland deras motiv att befinna sig i anställningen. Det handlar å ena sidan om dem som menar att de valt anställningen, vars motiv är ”interna”, å andra sidan om dem som anser sig tvungna att acceptera den, vars motiv är ”externa”.

Den frihet individerna (inte) upplever visar sig vara kopplad till hur anställningen påverkar fritiden. Utifrån den teoretiska modellen tolkas detta som att alienation varierar med hur anställningen kringskär den immanenta premissen om självbestämmande. Det är en god illustration av hur kvalitativ analys kan använda teori inte för att generalisera utan för att förstå skillnader i ett material, och därmed uppnå mycket med ett litet urval.

Informanterna upplever ekonomisk stress, vilket uttrycker sig i kalkylerande förhållningssätt till det egna livet. Otryggheten varierar, men alla måste hantera stressen. Informanterna hanterar den genom ”levd instrumentalisering”. Individen intar en

extern relation till den egna kroppen och underställer den kalkyler, vilket yttrar sig i en rad beteenden. Dels i ett planerande och skralt leverne som i sig kanske inte är iögonfallande, dels i hur en informant upplåter sin kropp för medicinska experiment; hur en annan beräknar näringsintag och matutgifter i kalorier och ören. Detta illustrerar en tillvaro som ”liknar en ekonomisk kalkyl och präglas av ett förtingligande av hela livet” (s. 240).

En annan aspekt av levd instrumentalisering är den potentiella arbetstidens kolonisering av fritiden. Arbete tenderar att förstås som grunden för ”fri” fritid. Men för behovsanställda är fritid potentiell arbetstid. Fritid förvandlas till förberedelse för arbete. Och mindre arbetstid leder ibland inte till mer fritid, utan till motsatsen: minskad arbetstid gör att de förlorar ännu mer kontroll över den egna tiden.

Levd instrumentalisering genomsyrar också sociala relationer. Behovsanställda blir vad Alfonsson kallar ”instrument för instrumentet”. De upplever sig ofta vara utanför arbetsplatsernas sociala liv, kopplat till en känsla av att inte behövas som personer utan som *membra disjecta* (spridda fragment), som ”armar och ben”. Relationer till kollegor och chefer genomsyras dessutom av en maktasymmetri som medför extra emotionellt arbete för att kallas in i framtiden.

Men informanternas berättelser är komplexa. Det finns tendenser att betona anställningsformens valfrihet, även om valen fattas under externt tryck. Negationen av självbestämmande som är informanternas alienation är alltså en ambivalent upplevelse som samexisterar med deras självbild som autonoma individer.

Avhandlingen ger en fördjupad förståelse av behovsanställningens framväxt: av behovsanställdas erfarenhet och av denna grupps heterogenitet. De teoretiska resultaten inkluderar en förståelse av alienation som både objektiv och subjektiv; en icke-essentialistisk förståelse som inte postulerar kränkt mänsklig natur utan studerar hur kapitalismen kränker en natur som den själv postulerar.

Eftersom *Alienation och arbete* har nämnda kvaliteter kan en kritik inte utgå från strikt metodologiska kriterier. Alfonssons minimalism gör att han inte drar för långtgående slutsatser eller grumlar resultaten. Med ”minimalism” förstår jag en vetenskaplighet som kräver tydliga avgränsningar: en begreppsapparat som gör varken mer eller mindre än belyser ”objektet”. Kritik måste fokusera på minimalismens konsekvenser och påvisa omöjliga gränsdragningar, som kanske är ofrånkomliga i gediget innovativa studier. Kritiken kan kontrastera avhandlingens begrepp om alienation med ett spretigare begrepp om arbete som vi finner hos Marx.

En sådan gränsdragning rör alienation och ideologi. Alfonssons begrepp om självbestämmande verkar svårt att placera i den ena eller andra kategorin. Enligt Marx återfinns självbestämmande där alienation och ideologi överlappar varandra. I ekonomikritiken beskrev inte Marx ideologi som ”falskt medvetande” utan som bedrägliga men verkliga sociala former: marknaden är liberalismens ”sannskyldiga Eden”; köp och försäljning av arbetskraft är källan till illusionen att lön är betalning för arbete, inte arbetsförmåga; arbetaren *ter sig verkligen* som en autonom individ som betalas för utfört arbete. När Alfonsson säger att informanter erfar alienation kan vi alltså inte, utifrån Marx begrepp, skilja detta från erfarenhet av glappet mellan ideologi och verklighet.

Problemet har att göra med vissa realistiska (kanske positivistiska) frågor om kausalitet, som ibland överskuggar frågan om kvalitet och form. *Vad orsakar alienation?* överskuggar delvis *Vad är alienation?* Alfonsson ger definitioner, men de är negativa. Alienation är inte-självbestämmande, brist på självbestämmande: en ”relationslös relation” (s. 39). Men vad är paradigmatiskt alienerad erfarenhet? Det skulle kunna vara levd instrumentalisering, eller ett åskådarperspektiv på självaktivitet. Men Alfonsson avstår från sådana resonemang.

En annan svår gränsdragning rör alienation och subjektivitet. Marx betraktar alienation som förbundet med självmedvetande. Arbetaren blir subjekt, inte bortom, utan *genom* alienationen:

det levande arbetet framstår som *främmande* för den levande arbetsförmågan [...] Därför framstår också produkten för den som en kombination av främmande material, främmande instrument och främmande arbete – som *främmande egendom* [...] Att [arbetsförmågan/arbetaren] erkänner produkten som sin egen produkt och bedömer sin skilsmässa från betingelserna för dess förverkligande som [...] [illegitim] innebär en enorm medvetenhet [...] (Marx 2010[1939]:161)

Före kapitalismen ”inspärades” subjekt i sociala kategorier. Den livegne var inte en person vid sidan av livegenskapen såsom lönearbetaren är en person vid sidan av lönearbetet. Lönearbete omöjliggör ”identitet”; det finns ett ofrånkomligt glapp mellan arbete och jag. Alienationen skapar en distans som också är ett *perspektiv*, varifrån vi (embryoniskt) erfar kapitalets orättfärdighet. Min uppfattning är att *Alienation och arbete* ringar in denna subjektivitet, och studien ska lovprisas även ur denna idiosynkratiska synvinkel.

Magnus Granberg
Mittuniversitetet

Referenser

Marx, K. (2010[1939]) *Grundrisse. Ett urval*. Hägersten: Tankekraft.

Johan Rosquist, *Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017*. Göteborgs universitet, 2020. Avhandling i sociologi.

Under året 2020 har olika förslag presenterats som resultat av SOU 2018:69, *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. Sedan den 1 juli har straffskärpningsgrunderna utvidgats i brottsbalken för att även omfatta hedersmotiv, men även andra hedersrelaterade brott har införts i lagstiftningen: brotten äktenskapstvång och barnnäktenskapsbrott, vilseledande till äktenskapsresa samt utreseförbud för minderåriga vid misstanke om barnnäktenskap eller könsstypning. I oktober presenterades ytterligare ett lagförslag som innebär att systematiska kränkningar i hederns namns kan leda till fängelse i upp till sex år. Detta kan sammantaget tolkas som en process mot att "hedersbrott" i framtiden kan komma att utgöra en egen brottsrubricering med en egen straffskala.

Denna bakgrund gör Johan Rosquist doktorsavhandling *Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017* mycket aktuell. Jag var opponent vid disputationen som skedde den 31 januari 2020. Syftet med avhandlingen beskrivs som ett bidrag till en fördjupad förståelse av den svenska rättens hantering av brott, som antas vara hedersrelaterade. Specifikt undersökte Rosquist vilka uppfattningar om heder som framträder i den svenska rättens utredningar av hedersrelaterat våld och förtryck under perioden 1997 till och med 2017. Vilka implikationer kan uttolkas av detta material? Metoden är kritisk diskursanalys av exempelvis policydokument, domstolsprotokoll, förundersökningsprotokoll, samt deltagande observationer på rättegångar. Diskursanalysen kombineras – och kompletteras – med Durkheims moralsociologi.

Rosquist utgår ifrån något jag själv identifierat: att det åtminstone finns *två* diskurser om heder (Ouis 2015). Det jag i denna artikel kallat för en *primär diskurs* om heder, definierat som en specifik maktordning (diskurs) i tydligt patriarkala och släktskapsorganiserade miljöer, menar Rosquist motsvaras av begreppet *hederspraktik*. Denna hederspraktik betecknar ett inifrånperspektiv gällande maktrelationer och social ordning kopplat till medlemmarnas kön, generation, klan etcetera. Det jag kallar för en *sekundär* diskurs, vilket i min definition är en svensk offentlig diskurs om den primära diskursens konsekvenser inom forskning, myndigheter, debatt – alltså "en diskurs om en diskurs"), ger Rosquist begreppet *hedersproblematik*, motsvarande ett utifrånperspektiv om hur hederspraktiken påverkar det svenska samhället. Här böjer jag mig för Rosquist begrepp som är betydligt bättre valda än mina och på ett mer intuitivt sätt talar om vilken diskurs som avses.

I analysen av policydokument, såsom propositioner, offentliga utredningar, skrivelser, rapporter, identifieras en diskursordning som inleds med ett slags maktkamp mellan olika perspektiv. Könsmaktdiskursen dominerar inledningsvis, men den ses som splittrande mellan män och kvinnor och en könsneutral jämställdhetsdiskurs tar över. I den senare delen av tidsperioden (2007–2010) läggs begreppet "förtryck" till "våld" och den hedersrelaterade problematiken går under benämningen "hedersrelaterat våld och förtryck". Jämställdheten "sakraliseras" på detta sätt i det svenska samhället. Rosquist skriver:

Där könsmaktsdiskursen är beroende av ett *skillnadskapande* mellan män och kvinnor för att föra fram sitt huvudsakliga budskap om mäns överordning och kvinnors underordning, bygger jämställdhetsdiskursen på att både män och kvinnor är *överens* om att jämställdhet är en grundläggande svensk värdering. Här blir jämställdhet en del av den kollektiva representation av det svenska samhället som utgör samhällets solidaritetsskapande grund. Hederspraktikens könssegregerande element anses utgöra en allvarlig avvikelse från det pågående jämställdhetsarbetet, vilket påkallar (motiverar) en straffskärpningsregel i brottsbalken. Och detta kan påkallas *utan* att invandrare eller kulturer överhuvudtaget behöver nämnas. (s. 225)

I de identifierade diskursändringarna över tid saknar jag dock ett resonemang hos Rosquist om de politiska sammanhang som dessa förändringar uppkommit i. Regeringar från både höger och vänster har varit intresserade av att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck, men de ideologiska utgångspunkterna för detta arbete kan ha skiftat.

Rosquist systematiserar fyra ”tillgängliga diskurser om heder” som centreras kring kön och kultur och som både kan vara strukturella och relationella, i följande fyrfältsdiagram:

	Strukturellt	Relationellt
Kultur	<i>Exogen kulturdiskurs</i> Skillnader vi/dom Heder = hot mot svenska värderingar Jämställdhet = en svensk värdering	<i>Endogen kulturdiskurs</i> Naturaliserade maktrelationer Heder = interna familjeangelägenheter Jämställdhet = hot mot naturaliserade maktrelationer
Kön	<i>Könsmaktsdiskurs</i> Kritik mot manlig överordning / kvinnlig underordning Heder = uttryck för universell könsmaktsstruktur Kultur = ursäkt för våld	<i>Jämställdhetsdiskurs</i> Strävan mot jämställda relationer män/kvinnor Heder = hot mot jämställdhet Kultur = bromsar svensk jämställdhetsprocess

Han ser dessa som fyra idealtypiska representationer, men att de i praktiken inte förekommer renodlat utan framträder interdiskursivt. Därtill identifierar Rosquist att diskursen hederspraktik i princip motsvaras av den endogena kulturdiskursen, medan diskursen hedersproblematik motsvaras av de tre andra.

Gällande diskursordningen i domstolsprotokoll, menar Rosquist att dessa präglas av kulturrelaterade diskurser, där en tydlig skillnad görs mellan ”svenska” och ”andra” kulturer. Den exogena kulturdiskursen uppnår hegemoni – den behöver inte ens nämnas, utan blir underförstådd i domstolen. I den endogena diskursen tydliggörs familjens maktrelationer, som är det sakrala som upprätthålls i hederspraktiken, och som då står i konflikt mot något annat sakralt i det svenska samhället: förbudet att begå brott/mord. Rosquist förklarar:

Den ”svenska” institutionen brottsbalken, som *förbjuder* mord, kontrasteras här mot (den underförstått ”icke-svenska”) institutionen ”heder”, som i extrema fall *antas påbjuda* mord (och annat våld). Två institutioner, med dess tillhörande avgränsningar mellan sakralt och profant, vägs mot varandra i domskälen. I denna avvägning får institutionen heder relativt stort utrymme med fokus på dess *praktik* snarare än på dess individuella utövare. Således kommer kulturen – snarare än de misstänkta förövarna – i fokus för domstolens utredning. (s. 227)

I rättsalen formuleras handlingsutrymme kopplat till kön och generation utifrån hederspraktikens plikt och ideal som tvingande sociala fakta. Motstånd mot hederspraktiken kan formuleras utifrån en jämställdhetsdiskurs, vilket gör att representanter från hederspraktiken kan framstå som mer ”svenska” då. I den endogena kulturdiskursen framställs dock jämställdhet som ett hot mot familjens maktförhållanden, vilket är det sakrala i hederspraktiken. De moralsociologiska slutsatser Rosquist drar av sin studie är att det finns två olika kollektiv: ett svenskt samhällskollektiv och ett hederspraktiserande familjekollektiv. Det är moralen som förenar dessa kollektiv och sätter upp gränser mellan grupper. Båda kollektiven reagerar på upplevda hot mot kollektivens ideal/det sakrala, vilket manar till handling (plikt). Vilket kollektiv individen känner starkast anknytning till, blir därför en helt avgörande fråga hos individer inom hederspraktiken.

Rosquist avslutar sin avhandling med ett väl valt slutord som sammanfattar rättens dilemma i text och tal om heder. Det första dilemmat omfattar förhållandet mellan majoritetssamhället och minoritetsgrupper, där rätten kan agera ”mot” vissa kulturer ”gömt under jämställdhetens fana” (s. 240). Rosquist ser att en särskild lagstiftning gällande hedersrelaterad brottslighet innebär ett dilemma för lagstiftaren, som då inte kan vara *både* jämställd och mångkulturell. Det andra dilemmat handlar om att när rätten reagerar på ett förmodat hedersrelaterat våld och förtryck, innebär detta en andrafiering av och antaganden om dem som inte är som ”andra svenskar”. Domstolar kan i detta sammanhang tänkas bidra till en reproduktion av ”farliga invandrargrupper”. Det tredje dilemmat handlar om att familjemedlemmarnas positioner i hederspraktiken alltid är mer komplexa och mångfacetterade än rättens ganska allmänna antaganden om heder. Det fjärde och sista dilemmat Rosquist identifierar är att ett helhetsperspektiv saknas om utgångspunkten alltid är i *våldet*, där exempelvis dödligt våld kan ha föregåt av medlingsförsök i syfte att just *undvika* våld. Detta skapar svårigheter att förstå, utreda och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck hos olika instanser.

Hedersrelaterat våld och förtryck har debatterats i decennier i Sverige och är ett starkt polariserat socialt problem. Det är få som diskuterar detta problemkomplex utan att hänge sig åt ideologiska eller känslomässiga utfall – vilket vi även ser inom den akademiska världen. Rosquist doktorsavhandling är i detta avseende mycket värdefull och unik: en sansad röst, byggd på ett gediget vetenskapligt arbete, men som ändå tydligt visar vilka fallgropar och utmaningar som finns i ett samhälle som alltmer högljutt kräver speciell lagstiftning och särskilda straff gällande hedersbrott. Jag ser Rosquist avhandling som en början till en mer nyanserad diskussion, eftersom hans

avhandling ställer lika många frågor som den ger svar, såsom: ”Vem i familjen begår gärningar för att de vill och vilka för att de måste?”, ”Är det rimligt att skärpa straffet för någon som kan beskrivas som både gärningsperson och offer?” (s. 237). Framtiden får utvisa om rätten verkligen klarar att hantera dessa mycket komplexa moralfrågor.

Pernilla Ouis

Högskolan i Halmstad och Malmö universitet

Referenser

Ouis, P. (2015) ”Primär och sekundär diskurs om heder. Att problematisera givna föreställningar om förövare och brottsoffer i ’hedersrelaterat våld och förtryck’”, *Socialvetenskaplig Tidskrift* 22 (3–4):359–365. <https://doi.org/10.3384/svt.2015.22.3-4.2346>

Stefan Svallfors, *The inner world of research. On academic labor.* Anthem Press, 2020.

I *The inner world of research. On academic labor* ger Stefan Svallfors en fin betraktelse över det för akademiker välkända men ofta osynliggjorda personliga avtrycket i forskning och utbildning. Forskare är sociala varelser med behov av uppskattning, kollegial uppbackning och grupptillhörighet men också av utmaningar, kritiska frågor, andras perspektiv och visst mått av utanförskap. Boken, elegant översatt från svenska till engelska, består av tre kapitel som med sina respektive rubriker kastar ljus över forskarens dubbla roller som både mitt i bland många och som ensamsökare. "Alone together", "In the corner" och "Darkness and light" är mycket välfunna beteckningar på Svallfors seglats genom akademien och livet, alltifrån barndomens Norrland till vuxenlivets tillbakablickar på gemenskaper och möten, samtal med kolleger, framgång och mothugg, lustfyllda ögonblick och monotoni. Att vara ensam tillsammans, stå i hörnet och att färdas i såväl mörker som ljus kan många känna igen oss i, men det är ovanligt att möta forskarens blick på både sig själv och andra på ett för läsaren lärande sätt.

Både kolleger och studenter kan ha stor behållning av denna text, då den pekar bortom metodbokens schematiska förenklingar liksom bortom den hyllande och/eller griniga självbiografien. Här möter läsaren i stället en utlämnande forskares vedermödor och glädjeämnen och får på så sätt syn på sig själv. Som Karl-Ove Knausgård (2019:28) skriver i sin vackra essä, *Oavsiktligt. Om att läsa och skriva*, "Att skriva handlar om att göra något åtkomligt, om att få något att visa sig". Just så läser jag Svallfors bok. Det som visar sig är forskningens inre värld, både lik och olik andra världar, varken glorifierad eller nedgjord.

Ett framträdande tema hos Svallfors är försvaret för balansen mellan ytterligheter. I det första kapitlet, "Alone together", uttrycks genomgående tanken om inte alltför mycket, inte alltför lite. Dynamiska grupper, som bland annat spännande illustreras av Miles Davies ledning av *Kind of Blue*, tillåter improvisation och utsökt samspel medan rivalitet kan slita sönder grupper och omöjliggöra samarbeten. Såväl avundsjuka och grymhet förekommer i forskarvärlden, välfångat i Svallfors egenreflektion: "I haven't only experienced some of my best moments as a researcher working with others, but also some of the worst. Moments that have made me wonder if this is really where I want to be, if I too should not quit this toxic place" (s. 25). Trista upplevelser som de flesta både inom och utanför akademien torde känna igen men Svallfors skonar inte heller sig själv. Även han har fallit i fällan att såra, förödmjuka eller tysta, att framstå smartare på annans bekostnad. Indirekt uppmanas läsaren att erkänna och ångra egna övertramp.

Tänkande och kropp hänger samman, innehåll och form likaså, individ och grupp är ömsesidigt beroende, utanför och innanför betingar varandra. Ensam är inte stark, laget behövs för kreativitet och skicklighet men alltför lika medspelare skapar ingen dynamik. Vissa avsnitt, kanske skrivna i en viss sinnesstämning, betonar vänskap, gillande och bekvämlighet i forskarlaget väl mycket men den eventuella sentimentaliteten bryts mot såväl egna erfarenheter som kollegers iakttagelser. Samarbete och

konkurrens, kompletterande kompetenser och inte alltför olika uppfattningar skapar de bästa forskargrupperna. Ibland tycks dock de där eldsjälarna, entusiasterna, motståndspersonerna akademien också rymmer och behöver försvinna bort så att laget, gruppen, gruppdynamiken blir ansiktslöst. Även om gruppdynamiken är nyckeln till forskningens upptäckter har de färgstarka, besvärliga, påhittiga individerna en viktig roll för att uppnå den, vilket, kan man ju konstatera, Svallfors själv och flera av de intervjuade i boken är exempel på.

I det följande kapitlet, "In the corner" finns biografiska data. Frågan "hur blev jag den jag blev?" ställer nog de flesta av oss under livet. Många söker svaren i barndomen, dess upplevelser, intryck, föräldrar och kamrater. Även Svallfors blickar bakåt och särskilt för att fånga upplevelsen av marginalitet som följt med från tidiga år i det lilla isolerade norrländska skogsarbetarsamhället där hans familj skilde ut sig från de andra genom föräldrarnas läraryrken. Läsaren tar del av flera exempel på situationer under uppväxten där samspelet med andra påminde honom om olikheter i uppväxtvillkor och vad dessa inneburit för fortsättningen.

Samhällsvetare beskriver ofta marginalitet på ett negativt sätt relaterat till klass, kön, hudfärg, men sådan var inte Svallfors situation. Hans sociala position var inte osäker, han var inte exkluderad, bara olik de andra. För Svallfors har det flera fördelar att vara lite utanför, lite annorlunda resten, att befinna sig i utkanten. Kanske är det rimligt, som jag uppfattar Svallfors menar, att marginalitet är ett villkor för äkta kreativitet, för förmågan att skapa något nytt, förmodligen är det mer komplicerat. Men det är givande att följa den reflekterande forskarens tankar över både egna erfarenheter och minnen och många referenser till andras för att få en djupare inblick i varför "it can be good to stand in the corner, on the edge, and that it is both valuable and possible to seek the margins." (s. 56).

Man kan, menar Svallfors och jag instämmer, sträva efter och uppnå marginalitet! Man kan skapa en sådan utkantsposition även om det kostar på och ger tvivel, oro och missförstånd. Men genom att välja hörnet i stället för minglet i mitten får man möjlighet att se klarare, gå mot strömmen. Här finns humoristiska poänger utan egentliga svar, som vad som händer om alla står i hörnet så att rummet blir tomt. Likafullt är det knappast ett troligt scenario, åtminstone inte i forskarvärlden. Svallfors själv har valt att ställa sig i och stå kvar i hörnet men placerar genomgående forskargruppen i centrum. Det bäst fungerande teamet konstitueras av olika kompetenser, personligheter och intellektuella preferenser och kan därför sägas tillåta och gynnas också av den som väljer den marginella positionen. Kapitlet "In the corner" är verkligen medryckande och fullt av träffande och personliga kommentarer, både av författaren själv och av andra. Frestelser som att sola sig i glansen, tro man är viktig, få inflytande som akademiker genom anslag, konferenser, åhörare blandas smart upp med bekännelser om rädslan för beroende. Distansen är nödvändig, lättast i förhållande till fienden men än viktigare till vännen.

I kapitel 3, "Darkness and light", tar Svallfors ett fast grepp om forskningens och skrivandets mörka sidor och det självreflekterande anslaget blir än tydligare. Att vara rädd för att misslyckas som forskare, bli påkommen med att vara svag och ångestfylld,

i värsta fall en bedragare, är starkt förknippat med akademins vedermödor. Knappast någon går helt fri från sådana demoner och att lära sig bemästra negativa känslor är ett livsprojekt. Svallfors beskriver dessa kval på ett övertygande sätt utan att på minsta sätt hemfalla åt vare sig ”tyck synd om mig” eller ”se så bra jag lyckats”. I stället ger han en, vad jag kan bedöma, uppriktig och balanserad bild av hur det är eller kan vara att vara forskare. Det ska dock tilläggas att Svallfors är en framgångsrik akademiker med lång tid och många erfarenheter bakom sig som kan tillåta sig en självutlämnande text utan att det skaver.

Mot slutet ger han ett slags programförklaring till bokens utformning, ”en rapport från ett gränsland” (s. 112). Möjligen finns ett visst egenterapeutiskt syfte, menar han, långt mer så än terapi för andra. Men han skriver likafullt utifrån en obehaglig känsla att vi som forskare och forskarvärld driver åt fel håll. Vi håller på att bli ett slags robotar som drivs av andra mål än att söka sanning och skönhet, det goda kan man nog säga, och i stället eftersträvar pengar, anslag, framgång och annan ytlig bekräftelse på att vi lyckas. Ingen forskare kan stå helt fri från den tidens vindar man skolas in i och lär sig hantera för att överleva. Här kunde han tagit ut svängarna mer, särskilt som alltfler forskar, söker medel för olika projekt, blir instrumentella och anpassar sig till rådande trender. Vad gör det med forskningens kvalitet, hur påverkar det drivkraften att göra det man vill och de dynamiska forskargruppernas sammansättning? Det hade varit intressant att få en kritisk blick på dessa fenomen, särskilt från en som innehar en tämligen privilegierad position i det akademiska fältet. Men det är snarare en önskelista än kritik.

Uppmaningen att stanna upp och resonera med sig själv och kolleger och studenter, tydliggöra bevekelsegrunder, viljor och ambitioner, hålla koll på vart man är på väg, torde vara viktiga steg för att bli bättre. Bokens många exempel gör läsningen omväxlande och rik, igenkännbar men också obekant. Jag önskar den många läsare som leder vidare till samtal mellan kolleger om forskningens mening, nytta, värde och våndor.

Margareta Hallberg
Göteborgs universitet

Erik Bengtsson, *Världens jämlikaste land?* Arkiv, 2020.

I början av 1980-talet var Sverige jämlikast i världen, ja förmodligen var vi det jämlikaste land som någonsin funnits. Inkomster och andra resurser var jämnare fördelade i befolkningen än vad de någonsin tidigare varit och jämfört med hur de fördelades på andra håll. Sedan dess har ojämlikheten ökat snabbt. Sverige är inte längre världens jämlikaste land, framförallt för att toppen dragit ifrån de övriga men också för att botten gått ur delar av den svenska arbetsmarknaden samtidigt som ersättningarna från socialförsäkringarna skurits ned.

Men när och hur blev Sverige världens jämlikaste land? Och kan historien om hur och när vi blev det ge oss några ledtrådar för att förstå dagens utveckling? Det är ämnet för ekonom-historikern Erik Bengtssons *Världens jämlikaste land?* Det är en mycket läsvärd bok: inte bara baserad på omsorgsfullt framtagen empiri utan dessutom flyhänt skriven och djupt engagerande.

Det finns många tidigare försök att skriva historien om Sveriges *Sonderweg*. En variant berättar att landet blev världens jämlikaste för att man alltid varit jämlikt. Här pekar man på den relativt starka position de självägande bönderna haft i Sverige, förekomsten av lokala demokratiska sammanhang ända tillbaka till medeltiden och en allmänt egalitär politisk och social kultur där avstånden mellan härskarna och undersåtarna inte varit fullt så stora som dem man funnit på andra håll. Den socialdemokratiska mobiliseringen och välfärdsstatens uppbyggnad blir i denna tolkning bara en naturlig fortsättning av – och kanske en parentes i – en flera sekler lång historia av svensk jämlikhet.

I sin bok gör Erik Bengtsson rent hus med denna version av historien. Baserat på ett omfattande källmaterial i form av bouppteckningar och taxeringsuppgifter – ett vetenskapligt pionjärbete av högsta rang – visar Bengtsson att Sverige ännu under det tidiga 1900-talet var ett mycket ojämlikt land. Bara för att ge ett enda exempel: år 1903 drog den enskilda procent av befolkningen som tjänade mest in 27% av de totala inkomsterna medan de 10% som tjänade mest stod för 47% av inkomsterna. Det är en större ojämlikhet än den man idag finner i Ryssland eller USA, bara Brasiliens siffror kan matcha det svenska tidiga 1900-talet. Sverige var vid den här tidpunkten dessutom inte alls särskilt jämlikt i jämförelse med andra länder. Den svenska särarten uppstod långt senare under 1900-talet.

Denna 1900-talets ojämlikhet hade sina rötter i den extrema ojämlikheten i det förindustriella Sverige. Långt från den lite idylliska beskrivning av jämlika självägande bönder som samlades att dryfta sina angelägenheter man ibland återfinner i berättelserna präglades 1800-talet av astronomiska ekonomiska skillnader mellan samhällsklasserna. År 1850 var till exempel medelförmögenheten i den lilla adelsklassen 156 gånger större än vad den var bland arbetare och hantverkare och 23 gånger större än i bondeklassen.

Landsbygden präglades vid denna tid av stor knapphet och stor ojämlikhet. Bengtsson påpekar att historierna om det jämlika bondesamhället tenderar att utelämna landsbygdens utarmade proletariat. De bönder som samlades i byalaget för att överlägga

var i själva verket en privilegierad minoritet och klassens tidiga politiska representanter var typiskt välbeställda storbönder vars levnadsvillkor var helt annorlunda än dem som rådde bland landsbygdens obesuttna.

Den svenska ojämlikheten var inte begränsad till den ekonomiska sfären. Även politiskt var Sverige mycket ojämlikt, och påtagligt mer ojämlikt än andra jämförbara länder. Medan 59% av de brittiska männen och 73% av de danska männen hade rösträtt till andra kammaren i mitten av 1800-talet, var motsvarande siffra bland de svenska männen 21%. I slutet av 1800-talet var det bara Ungern (av de europeiska länder det finns data för) som hade en mer begränsad rösträtt än den svenska. Det var då fortfarande mindre än en fjärdedel av de svenska männen som hade rösträtt, medan inga kvinnor fick rösta. I lokalpolitiken var det ännu värre, där hade inte sällan bolagen så många röster att de på egen hand fick majoritet gentemot bygdens samtliga röstberättigade. Politiken var på det hela taget en politik för de besuttna medan de egendomslösa i stort sett saknade inflytande.

På ett intressant och nästan paradoxalt vis var det just denna politiska ojämlikhet som blev en viktig faktor i den framgångsrika mobiliseringen för demokrati. Genom att så stora grupper var uteslutna fick den folkliga mobiliseringen en bredare bas än som var fallet i de länder som hade en mer utbredd rösträtt. Det var inte bara de fattigaste skikten i arbetarklassen som saknade rösträtt, det var stora delar av befolkningen som av eget intresse kunde ställa sig bakom kraven på allmän rösträtt när de väl började resas. I Sverige föregick dessutom arbetarklassens organisering samhällets demokratisering, när väl rösträtten blev allmän hade arbetarna redan decennier av facklig mobilisering bakom sig.

Med demokratin som hävstång och med en mobiliserad arbetarklass som drivkraft kom sedan 1900-talets många politiska reformer att gradvis utjämna skillnaderna i inkomster och levnadsvillkor så att Sverige till slut under 1970-talet blev ett paradexempel på ekonomisk utjämning. Men denna status uppnår man alltså en bra bit in på 1900-talet från att ett trekvarts sekel tidigare ha varit ett mycket ojämlikt samhälle.

Till den framgångsrika utjämningspolitiken bidrog att den kunde genomföras i och genom det Bengtsson kallar "den kompetenta staten". Den stat som den svenska arbetarrörelsen mötte var en relativt effektiv och icke-korrumperad stat, som dessutom inte var lika benägen som stater på andra håll att tillgripa våld mot protesterande människor. Detta stärkte den reformistiska andan i arbetarrörelsen; detta var ju en stat man kunde förhandla med och som kunde få saker gjorda. När socialdemokratin så småningom blev statsbärande parti blev denna statsapparat det viktigaste medlet för utjämningspolitiken. Reformambitionerna gick inte vilse bland korrumperade tjänstemän och inkompetenta förvaltningar, de bar ända till beslut och implementering.

Hur denna utjämningspolitik sedan bedrevs under 1900-talet får vi dock inte veta så mycket i Bengtssons bok, efterkrigstidens reformpolitik snabbspolas på en dryg handfull sidor. Läsaren lämnas med en nyfikenhet på exakt vad som spelade roll för att utjämna inkomsterna och levnadsförhållanden. Är det verkligen de politiska reformerna vi ska tacka eller finns det andra faktorer som verkat utjämnande? Om utjämnningen åstadkoms genom reformer, exakt vilka reformer spelade någon roll? Var

det skattesystemet, socialförsäkringarna, utbildningspolitiken, arbetsmarknadsregleringarna eller något annat som var viktigast för att skapa världens jämlikaste land? Och *när* under resan från det ojämlika till det jämlika Sverige kom de stora sprången?

Till sist tvingas man konstatera att utvecklingen från världens jämlikaste land till ett betydligt mer ojämlikt gått snabbt i Sverige. Statens skydds nät har nu stora revor. Den marknadiserade och outsourcade staten kanske inte ens längre är ett fungerande verktyg för att åstadkomma jämlikhet. Och kan dagens förfördelade mobiliseras på samma verksamma sätt som de kunde under 1900-talet? Splittrade som de är inte bara ifråga om etnicitet och härkomst utan även ifråga om sin utsatthet? Här skulle krävas ett välsmort mobiliserande maskineri och väl fungerande politiska känselspröt, men har verkligen dagens politiska vänstereliter det som skulle krävas? Kanske skulle Bengtsson svara att uppgiften nog inte är svårare än den som krävde att landsbygdens utarmade proletariet, städernas yrkesutbildade industriarbetare och överklassens tjänare kom att uppfatta sig som en klass med gemensamma intressen. Men jag har mina dubier.

Stefan Svallfors

Institutet för framtidsstudier

Maria Törnqvist, *Merleaus mamma*. Ellerströms förlag, 2020.

Merleaus mamma är en personlig essä, en meditation, där sociologen Maria Törnqvist varvar sitt eget läsande med betraktelser om den förändring i vara, kroppslighet och perception som föräldraskap innebär. Ellerströms förlag sänder ut boken i världen med frasen: ”*Merleaus mamma* handlar om att slitas mellan böcker och barn.” Boken handlar om att bli mamma och samtidigt läsa den franska fenomenologen och existentialisten Maurice Merleau-Ponty. Kanske kan *Merleaus mamma* bäst beskrivas som ett lovtal till Merleau-Pontys filosofi, för att parafrasera titeln på en essäsamling med filosofens texter.

Att göra litteratur av Merleau-Pontys tänkande är kanske inte så långsökt, det sägs att hans handledare Émile Bréhier vid en föreläsning utbrast ”er filosofi är en roman!” (s. 31). Törnqvist fullbordar därmed en rörelse som delvis är påbörjad av Merleau-Ponty själv. Hon fångar tonen, det levande språket och iakttagelseförmågan. Det gäller inte bara beskrivningar av kroppen utan landskapet och omgivningen. Det är som om hon kliver in i Merleau-Pontys språk och tar det i besittning för sina egna syften. Samtidigt funderar jag på vad som händer när Merleau-Pontys tankar varvas så sömlöst med Törnqvists egna reflektioner. Vem är boken till för? Är det den vane läsaren av Merleau-Ponty som här återser de bekanta raderna i kombination med nya associationer? Är det den oinvidde som genom den tillgängliga formen ska introduceras till Merleau-Pontys filosofi? Jag landar i att svaret troligen ligger någonstans mittemellan. Läsaren är bekant med Merleau-Ponty, kanske förförd av hans språk och vill knyta idéerna till något konkret och vardagligt.

Utöver filosofin får vi också lära oss om personen Merleau-Ponty. Vi ges kontexten, där finns efterkrigstidens Paris, vänskapen med Simone de Beauvoir och Jean-Paul Sartre. De klassiska bilderna, persikodrinken, cafésamtalen, varvas med Törnqvists egna besök och försök att bebo den mytomspunna staden. Men varken Sorbonne eller de egna studieprestationerna visar sig leva upp till de storslagna drömmarna. Barnet är nyfött och hon letar efter läsning som hjälper henne att förstå den ovana känslan av tyngd. Den abstrakta teorin fungerar inte längre, nu behöver hon lära sig allt om *gravitation och beroende*: ”Tredje raden underifrån, titeln blixtrade till: Kroppens fenomenologi. Det var där det kändes, i kroppen [...] Det var existensen jag famlade efter.” (s. 8) Det är den som ska hjälpa henne igenom detta nya. Det är som om den lingvistiska samhällsteorin, Ernesto Laclau och Chantal Mouffes postmarxism, inte längre räcker till. Hon har tröttnat på ”signifikanternas meningslösa lek” (s. 62). Hon är van att rucka på innebörder och ändra läsart men upptäcker nu att de tidigare favoriterna saknade *liv*. Nu behövs en teori som talar till erfarenheten med barnet, om att befinna sig utanför ”jag tänker att”. På sidan 64 kommer så insikten: det var i själva verket barnet som drog henne till kroppens fenomenologi.

Genom boken tar sig Törnqvist an en rad titlar som *Lovtal till filosofin*, *Det synliga och det osynliga*, men framförallt är det Merleau-Pontys mest kända verk, *Kroppens fenomenologi*. Törnqvists egna ord varvas med Merleau-Pontys kursiva rader. Det är en textuell kiasm där två språk blandas, ofta i en och samma mening. Som när barnet

får syn på sin egen spegelbild i den blanka vattenytan: ”Blicken på det som annars behålls dolt, det som öppnar oss för världen, *detta veck, detta hålrum i det synliga som är mitt seende, dessa spegelvända ordningar av det seende och det synliga.*” (s. 74) Genom beskrivningar av graviditeten, förlossningen och det nya vardagslivet med barnet gör Törnqvist nedslag i klassiska fenomenologiska teman. *Tiden*: Den abstrakta tiden får betydelse först i det levande och kan bara uppfattas i form av något annat. Två bilder ställs mot varandra, letandet efter mormor och morfars gamla utemöbler och den grekiska guden Chronos som äter sina egna barn. *Tingen* blir den gamla sekretären och insikten om att föremål får sin betydelse utifrån vad de låter mig göra. Och *kroppen* förstås, alltid kroppen. När jag läser Törnqvist kommer jag att tänka på hur Merleau-Ponty karakteriserat kroppens förbundenhet med världen, liksom hjärtat befinner sig i organismen, befinner sig kroppen i världen: ”One’s own body is in the world just as the heart is in the organism” (Merleau-Ponty 2010[1945]:245). Men i samma ögonblick slås jag av att Merleau-Ponty inte utforskade erfarenheten av att ha två hjärtan i sin kropp eller vad som händer när det ena hjärtat, genom förlossningen, separeras från det andra rumsligt och kroppsligt. Trots det finner Törnqvist så mycket i hans text som hjälper henne att uttrycka mammaskapet.

Just den förändrade orienteringen från en till två är ett centralt tema (s. 67). Hon beskriver det som en delad existensström, en livspuls. Barnet har blivit som en ”känslofond, horisonten för mina egna erfarenheters räckvidd” (s. 68). Hon känner barnets behov och önskemål, inte bara tankemässigt utan rent kroppsligt. När barnet gråter spänns bröstet och fläckar breder ut sig på tröjan. Den fenomenologiska idén att både medvetande och kropp har en riktadhet relateras också den till den nya tvåheten. Barnets orientering mot tingen i rummet blir hennes. Här blir Merleau-Pontys tankar kring dubbelhet, överlappning och kiasm mycket användbara. Det vi inte dyker djupare i är Merleau-Pontys eventuella brister, vilket man inte heller väntar sig av den essäistiska formen. Flertalet feministiska tänkare har pekat på hur kroppen som beskrivs av Merleau-Ponty inte är mänsklig utan maskulin (Judith Butler), hur han exkluderar erfarenheter som graviditet (Iris Marion Young) och hur synens privilegierade ställning tyder på en underliggande fallisk ekonomi (Luce Irigaray). Törnqvist nämner några av dem helt kort och hur de ”irriterat” fyller den abstrakta filosofin med konkreta kroppar och hur Sara Ahmed har slutat citera vita män. Kanske hade Maria Törnqvist, som sociolog, kunnat utforska frågan ytterligare. För hon behöver trots allt Adrienne Rich för att tänka att ”erfarenheten av den andre kom inifrån mig själv” (s. 20). Hon upprepar Iris Marion Youngs tanke (dock utan att hon nämns) att vissa erfarenheter inte karakteriseras av ett Merleau-Pontyanskt *jag kan*, utan av ett *jag kan inte*. Det handlar om upplevelser där själva jaget dekonstrueras: ”Det var hans kropp i min som märktes när jag mitt i natten satte mig upp för att mötas av en oväntad tyngd som drog oss tillbaka ner i madrassen.” (s. 21) I en och samma mening blir *han* till *jag*, och *jag* till *oss*. Det handlar om en förskjutning som sker både rent kroppsligt och på pronomennivå.

Möjligen är det så att många återupptäcker fenomenologin just vid nya omtumlande upplevelser av att inte bara ha utan också vara en kropp. Kanske kan den här boken

i sig ge samma effekt. Det är en studie i förundran och vördnad för det som ibland kallas "det lilla livet" men som är allts ursprung. Boken kan tjäna som en erinran om fenomenologins potential som metod för att beskriva det som bara kan ses när man möter det för första gången eller som om det var första gången. Kanske påminns läsaren om att det inte bara är fenomenologins metod utan Upplevelsen som sätter världen i parantes.

Ina Hallström

Stockholms universitet

Referenser

Merleau-Ponty, M. (2010[1945]). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203720714>

Markus Arvidsson och Bengt Starrin, *Socialpsykologiska experiment*. Glerups, 2019.

Den som inte syns finns inte. Det är en gammal socialpsykologisk tes. Den har inte fått mindre aktualitet i vår senmoderna tid. Ibland har jag tänkt att socialpsykologer i allmänhet inte uppmärksammar sin egen grundläggande tes tillräckligt. Sedan många år är det vanligt att man i kognitionsforskning och neurovetenskap får läsa om forskningsrön som läggs fram som nya eller till och med revolutionerande nya. En socialpsykolog känner ofta igen – om än i något annat språkbruk – de data som läggs fram. Man har läst om dem många gånger redan i grundkurser i socialpsykologi. Och så uppenbarar de sig i ny klädnad, men inte som socialpsykologi utan som neurovetenskap. Det gäller också riktigt gamla data, de som forskades fram av socialpsykologins fäder för hundra år sedan.

Det finns inget fel i att socialpsykologins viktiga rön läggs fram i ständigt olika nya kläder, det viktiga är att de blir kända. Men desto trevligare är ändå att sällsynta gånger finna, att några socialpsykologer själva antar utmaningen att ”synas för att finnas”. Det har Markus Arvidsson och Bengt Starrin gjort i *Socialpsykologiska experiment*, en liten bok som nu är ett år gammal, men som förtjänar att uppmärksamhet i undervisning och vardagsliv av just skälet synas för att finnas. Deras bok ser vid första anblick anspråkslös ut i format och innehållsförteckning. Ämnet har avhandlats på andra vis många gånger. Boken tar upp de klassiska socialpsykologiska experimenten, alltifrån Triplettets experiment under 1890-talet om hur människor påverkar varandras prestationer när de vistas tillsammans med samma slags (tävlings)uppgifter, till experiment som har gjorts efter millennieskiftet i inspiration från de klassiska som gjordes löpande under hela 1900-talet. Men varje nytt ämne ges hänvisningar till Internet; man kan hitta exempel på allt som beskrivs.

Den socialpsykologiska litteraturen med alla sina experiment har under gångna decennier populariserats och, som nämnts, spridits under andra ämnesbeteckningar. Anledningen tror jag är av liknande slag som att Dallas och modernare tevesåpor av liknande sort drar till sig stora tittarskaror: vi njuter av att se att även rikt och fint folk egentligen lever samma triviala liv som vi andra, och har samma dumma men brännande känslomässiga problem. Vi kan känna igen oss i Aschs experiment liksom i Milgrams topplista studier av *Lydnad och auktoritet* och eventuellt även i Zimbardos ständigt lika otäcka experiment om fångar och fångvaktare. De socialpsykologiska experimenten ställer människans svåraste valsituationer i ett obehagligt skarpt ljus. Vi dras till dem som malen dras till stearinljuset. Men samtidigt vill vi samla kunskap om dessa mörka sidor av oss, för att kunna bekämpa dem, eller åtminstone hålla dem under rimlig kontroll.

För det är ju inte avsigkomna och udda existenser utanför moralens rāmärken som experimenten har som försökspersoner och lägger upp som mål. Det är vanligt folk, ofta nog studenter. Och det är tillspetsade versioner av all dagliga problem som alla har att hantera, som Aschs och Milgrams experimentpersoner illustrerar. Det är ju oss själva de handlar om! Och alla har någon gång känt lust i att tillfoga andra plåga, vilket är en del av Zimbardos fångelseexperiment, som ju fick avbrytas därför att deltagarna, fångar såväl som fångvaktare, fick psykiska men av spelet.

När referaten av dessa experiment läggs upp på YouTube och i andra sammanhang kan de vulgariseras. De blir historier om hur grymma, okunniga och lättledda människor kan bli och vara. I populärvetenskaplig form kan de dyka upp i seriösa massmedia i form av varningsrop, där syftet kanske är att göra människor medvetna om en del omedvetna motiv och bevekelsegrunder vi har för vårt handlande.

Författarna återerövrar denna kunskapsbank åt socialpsykologin, men utan förnumstiga varningsrop. De är mycket sparsamma och sakliga med kommentarer och reflektioner kring experimenten. Kommentarererna är mer kortfattade än en akademisk läsare är van vid. Detta är uppenbarligen avsiktligt. Författarna vill uppamma intresset att diskutera snarare än att tala om vad de själva tycker om sin vetenskaps historia. Därför är det också vanligt i kommentarer att författarna bara refererar olika tolkningar som andra uttolkare har gjort, i stället för att predika sin egen tolkning. Det är följdriktigt och smakfullt.

Intressant, och nytt för mig, var att en forskare har aktualiserat ett av de mest välkända experimenten, Aschs studier av hur människor faller in i majoritetens bedömningar av elementära uppgifter som till exempel linjers längd. Han har översatt det till dagens språk: studerat vilka centra i hjärnan som aktiveras inför å ena sidan alternativet att följa med strömmen och göra som Svenssons gör, eller å andra sidan stå för sin egen individuella uppfattning om linjernas längder. Helt olika hjärncentra aktiveras! Föga överraskande, det visste vi redan, men den sortens bevisföring är vad som i dag håller. Vi fäster större vikt vid en grafisk illustration av hur en persons hjärna alstrar elektisk ström och/eller värme i olika delar av hjärnan vid stress, än vid denna persons egen redogörelse för stressen.

Hjärnscanning är på modet sedan länge. Ofta nog fyller populärversioner av sådan forskning en bekräftande funktion. Socialpsykologer har genom praktiskt genomförda experiment sedan decennier känt till en hel del av det som hjärnforskningen lägger fram i naturvetenskaplig form. Nya metoder i scanningsteknik har gett möjligheter för detta. Det finns något märkligt med denna utveckling. Aschs experiment, liksom Zimbardos fångelseexperiment och Milgrams lydnadsstudier har ju funnits sedan flera decennier. Men det verkar mest som om bara socialpsykologer har intresserat sig för dem – utom när de filmatiserats. Ett välkänt sådant exempel ges uppmärksamhet i boken; barnen med ljusa respektive bruna ögon. När man plötsligt mäter människors förändringar i beteende och värderingar med hjärnscanningens metodik, så tilldrar sig sådan välkänd kunskap ny uppmärksamhet. Det går ju inte i dag att reproducera till exempel Zimbardos experiment, men om det ginge, och om man då måtte försökspersonernas reaktioner genom hjärnscanning, så skulle de dra till sig stor uppmärksamhet och respekt. Det kvantitativa mätandets metodik firar ånyo triumfer, och den kvalitativa metodiken ses som illustrationer till den riktiga vetenskapen. Det är märkligt att konstatera att den begåvade populärvetenskaplige skribenten Stefan Einhorn i flera böcker har använt just socialpsykologiska experiment som bevisföring för att dokumentera kunskaper som då hänförs till neurovetenskapen.

Författarna har delat in sitt material i olika teman: Människan i utsatta situationer; Människor, auktoriteter och lydnad; Människan i tre samhällstyper; Människor och

prestationer; Strävan efter normalitet renlighet och kontroll; och slutligen Förväntningarnas människa. Det finns en för mig alldeles ny poäng med deras framställning. De har i sitt urval tagit hänsyn till vilka illustrationer man kan gräva fram genom Internet och andra kanaler. Boken igenom förses vi med tips om hur vi kan gå till en viss Internetrubrik eller hitta ett visst YouTube-klipp. Alla har vi sett Milgrams experiment och filmen med barnen med olika ögonfärg i någon version. Arvidsson och Starrin ger oss hela listan oavkortad i alla bokens 20 kapitel, med sina korta sakliga kommentarer. Det är att försöka systematisera till god kunskap sådant som mest seglar omkring på nätet som underhållning, ofta nog av nästa ”socialpornografisk” karaktär.

Det blir för en gammaldags socialpsykologiskt kunnig läsare en extra krydda att bland dessa teman finna inte bara de välkända experimenten, utan också studier av helt annan typ. Till exempel får vi ta del av den klassiska Marienthalstudien om hur massarbetslöshet påverkar ett helt lokalsamhälle, liksom av dess motsats Rosetostudien, om hur ett samhälle kan gestalta en evig frid och endräkt genom val av sammanhållningens livsföring, en studie där den svenske läkaren och musik-och kulturentusiasten Töres Theorell var inblandad. Ingen av dessa iscensattes ju som experiment, utan är helt enkelt ovanligt sinnrika och uttömmande studier av hur strukturella sociala fenomen påverkar många människors vardagsliv. Men de har genererat kunskaper av liknande situationsövergripande typ som experimenten, och har bestående värde långt utöver de specifika situationer som studerades där och då. Just samma ambition har ju de klassiska experimenten. Det är människan det handlar om, Homo sapiens, inte enstaka personer eller vissa grupper med speciella värderingar. Att de rena experimenten, till exempel både Milgram och Zimbardo, har mött metodologiska anklagelser när det gäller urval, annan hantering av materialet och våghalsiga slutsatser är en annan sak, deras ambition var att utveckla kunskap om människor i gemen. Tvivelsutan lyckades de delvis göra det.

Man inbjuds som läsare att se olika studier genom samma slags lins. Det är nyttigt att torka rent sina socialpsykologiska linser på detta vis, så att de ser skarpare. Marienthal var ett helt samhälle, och studien redovisas med enorm noggrannhet i originalet. Och man hävdar att det handlar om konsekvenser av massarbetslöshet. Ännu längre går en studie som författarna har inorporerat under socialpsykologiska experiment: Norbert Elias övergripande studier av civiliseringsprocessen. Ämnet kallas här ”den finkänsliga människan”.

Vad gäller samlingen av de ”äkta” klassiska experimenten så ligger det nära till hands att påminna om den mest lästa boken i socialpsykologi bland svenska sociologer: Johan Asplunds *Det sociala livets elementära former*. Arvidsson och Starrin tar med många av de experiment som Asplund tog upp till kritik i del I av sin bok. Det blir två olika perspektiv på en del av våra klassiska vetenskapliga bilder. Det är som att följa vårt eget råd om sociologins uppgift: att främmandegöra det välbekanta.

Lars-Erik Berg

Högskolan i Skövde

Eva Österberg, *Fina och fula känslor? Historiska essäer*. Östlings bokförlag Symposion, 2020.

Populärvetenskapliga förklaringar till emotionernas betydelse för individer och samhälle hänvisar ofta till evolutionsbiologi. Stress, ångest och nedstämdhet, faktaresistens och högerradikala opinionsbildningsframgångar – alltsammans förklaras med samma logik: vår moderna livsstil (gärna bruket av sociala medier) triggas igång uråldriga affektprogram från vår tid på savannen, som då var ändamålsenliga men nu har blivit dysfunktionella. Det finns dock andra perspektiv på emotioner. Sociologin har sina, vilka av utrymmesskäl inte kan utvecklas här. Men också historieämnet har genomgått en emotionell vändning under senare decennier. Utgångspunkten här är att emotionerna inte är så biologiskt givna, allmänmänskliga och konstanta som savannförklaringarna antyder. I stället försöker historikerna kontextualisera emotionerna i tid och rum, bland annat genom att undersöka vad olika ”emotionella gemenskaper” genom historien ”definierar och bedömer som värdefullt eller skadligt för dem [...]”; vilka emotioner de värderar, nedvärderar eller ignorerar; vilka affektiva band mellan människor de erkänner; samt vilka emotionella uttrycksätt de förväntar sig, uppmuntar, tolererar eller beklagar” (Rosenwein 2010:11, min översättning).

Med *Fina och fula känslor? Historiska essäer* sällar sig lundaprofessorn och historikern Eva Österberg till denna emotionshistoriska strömning. ”Essäer” antyder en personlig stil och ett brett tilltal, och att popularisera ett historiskt perspektiv på emotioner är ett välkommet korrektiv till det populärrevolutionära perspektivets dominans i den bredare offentligheten. Det finns dock risker med essäformen, vilket jag återkommer till.

Efter ett inledande teoretiskt kapitel och ett kortare kapitel om essäformen behandlar Österberg i sex kapitel avund, svartsjuka och medlidande i klassiska dramer, opera och filosofi; känslökultur i de medeltida isländska sagorna; ilskans och empatins betydelse i strävan efter rättvisa; kvinnors smärta i födandet och deras kärlek till barn; svenska kvinnors avsky för krig; samt Norbert Elias civilisationsteori. Österberg utgår från sin egen omfattande forskning om nordisk medeltida och tidigmodern historia, som berört allt ifrån krig, våld, rättsskipning och politik till tro och vänskap, alltsammans ofta ur ett genusperspektiv. Det är också när hon ligger nära sin egen forskning som boken blir som mest intressant.

Med utgångspunkt i de isländska sagorna analyserar hon till exempel vad emotioner som vrede, avundsjuka, skam, kärlek och sorg – sällan explicita men ofta indirekt antydda – säger om det medeltida Island, där frånvaron av centralmakt gjorde freden mellan släkter instabil och där konflikter därför lätt blev våldsamma om inte snedsteg kompensterades med tillbörliga vänskapsgester. Stora känslor förknippades med riskabla äventyr som kunde sluta med dödligt våld. Kanske är det därför sagorna oftast är så tysta om emotionerna; dessa slår gnistor som kan sätta världen i brand och bör därför inte tofgröas lättvindigt. Men kanske är det också därför rädsla framstår som icke-önskvärd i sagornas emotionella gemenskaper; förolämpar eller sviker någon dig får du inte feiga ur, för då får du och dina närstående skämmas. Analysen visar att emotioner och sociala relationer utgör två sidor av samma mynt. Dessutom illustrerar

uppmärksamheten på detaljer (tvetydiga skratt, ansiktens färgskiftningar) en metodologisk insikt: att emotioner sällan syns på ytan, utan framträder i berättelsestruktur, metonymier, tystnader, etcetera.

Tystnaden kring känslorna i de medeltida sagorna kontrasterar mot den emotionella frispråkighet som Österberg påvisar i Agneta Horns dagböcker från mitten av 1600-talet. Dessa dagböcker vittnar om livets vedermödor i en tid då hela familjer följde med fältherrar och soldater ut i fält. Horns livsskildring inbegriper förbittring över att som barn ständigt ha flyttats runt mellan olika släktingar; trötthet orsakad av "elaka" vägar; sorg över missfall under fälttågen och över förlorade avhållna släktingar med mera. Förbryllande i förhållande till dessa känslor är hennes önskan att gifta sig med en krigare och hennes lojalitet med fältherrar och regenter, en lojalitet som uppträder tillsammans med avskyn för krig också hos andra skrivande adelskvinnor under stormaktstiden. Denna synbara motsägelse antyder en sorts *amor fati*, och när jag läster Österbergs redogörelse för dessa kvinnors dagböcker och korrespondenser föreställer jag mig att deras skrivande både förmedlade och formade ett genus- och ståndsmärkt emotionellt habitus: en heroisk ståndaktighet inför föregivet oundvikliga vedermödor, som i stormaktstidens emotionella regim kanske utgjorde ett bevis på, snarare än en motsats till, kärlek och lojalitet. Denna bittra men ståndaktiga resignation inför kriget som öde kontrasterar i sin tur mot Selma Lagerlöfs försök att, med romanen *Bannlyst* (1918), inympa mer fredsälskande dispositioner hos människor via äckelkänslorna. Lagerlöf ville att det skulle bli lika motbjudande för människor att döda varandra som det är för dem att äta människokött. En sådan habitusförändring hoppades hon skulle göra slut på alla krig.

Andra delar av Österbergs bok väcker emellertid frågor. När det gäller protester är det lätt att instämma med henne i att rättviseidéer är nog så viktiga som materiell nöd för att förklara uppror, liksom i att raseri är en lika viktig drivkraft i rättvisekamp som empati. Österberg menar dock att "beläggen för en folklig ilska med rödglödgade konfrontationer" i Sverige nog är "flera före 1900-talet, än senare" (s. 81) och nämner i förbigående Engelbrektsupproret och Dackefejden. Jag hade gärna sett fler belägg, men Österberg diskuterar inga konkreta historiska exempel på protester i detalj. Vidare spekulerar hon i huruvida vi inte "gör uppror" i Sverige i dag eftersom vi inte blir "tillräckligt ursinniga för att handla" (s. 82). Frågan är dock om det saknas vrede i dagens svenska politiska liv. Kampen bedrivs kanske inte längre med svärd, spjut eller högafflar, men saknas det ursinne i Black Lives Matter, Metoo eller den växande radikalhögern?

Österbergs användning av egna känslomässiga erfarenheter kan också diskuteras. Hon presenterar återkommande detta som något hon "till och med" har "tillåtit" sig (s. 36 och s. 40), som om det vore förbjudet. För min del ser jag ingen anledning att undvika det personliga i en essä; tvärtom ter sig essäformen särskilt lämplig för utforskande problematisering av det personliga. Samtidigt riskerar denna form också att uppmuntra till inkludering av personliga erfarenheter utan sådan utforskning, helt enkelt eftersom det "hör till" formen att vara personlig.

Österberg faller måhända i denna fälla när hon kritiserar Julia Kristevas resonemang om moderns separation från barnet i födandet och den därmed sammanhängande

smärtan som grundval för en ansvarstagandets etik. Kristevas essentialism kan självklart diskuteras; varför skulle inte etiskt ansvarstagande kunna uppstå i andra relationer än den mellan barn och biologisk mor? Österberg anför emellertid sin egen systems adoption av ett barn från Etiopien som motexempel. Hon framställer då barnets färd till Sverige tillsammans med en ”hjärtegod” missionär (s. 124) som en räddningsaktion och barnet självt som en ”*vacker gåva*”, som kom ”utan smärta” (s. 125). Denna skildring döljer den biologiska moderns smärtor och ursprungsfamiljens villkor, och liknar dessutom den kristna räddningsdiskurs som tidigt legitimerade den internationella adoptionsindustrin (Hübinette 2006). Smärtfrihetens, tacksamhetens och lyckans villkor hade kunnat problematiseras.

Essäformen riskerar också att locka till lättvindighet. Det är förvisso rimligt att som Österberg gör peka på begränsningarna i Norbert Elias manliga blick genom att uppmärksamma könsskillnaderna i känslökultur vid de tidigmoderna hoven och kvinnornas roll i barnuppfostran. När hon framställer Elias som ”civilisationsoptimist” (s. 175) ignorerar hon emellertid dennes egna resonemang om den förhåvelse och etnocentrism som ryms i civilisationsbegreppet (Elias 2000[1939]:5–9). Beträffande Förintelsen som motexempel mot civilisationsteorin ignorerar hon likaledes Elias (1996[1989]) egna analys av nazismens historiska förutsättningar: den tidigmoderna frånvaron av pacificerande centralmakt i Tyskland, adelns fortsatta dominans efter landets enande, samt detta skiktets krigiska hederskultur, som snart också blev bourgeoisiens rättesnöre. Denna *Sonderweg*-analys kan kritiseras men bör åtminstone nämnas.

Österbergs rätthistoriska invändningar mot Elias träffar inte heller alltid målet. Domarreglerna avrådde förvisso från onödigt hårda straff och uppmanade domaren att för det goda omdömet skall inte hysa vrede mot någon part, vilket enligt Österberg antyder att 1500-talsmänniskorna var mer ”civiliserade” än Elias tänkte sig. Men tänk om domarreglerna tillkom på förekommen anledning, som Elias menade beträffande Erasmus och hans gelikars etikettsråd? I dag upprätthåller domare objektivitet genom väl inövat känslöarbete (Bergman Blix & Wettergren 2018), men gjorde de det också på Olaus Petri tid? Om inte skulle domarreglerna lika väl kunna tolkas som stöd för civilisationstesens.

Sammanfattningsvis ger Österberg många högintressanta inblickar i nordisk medeltida och tidigmodern emotionshistoria, låt vara i en bitvis repetitiv framställning. Men hennes behandling av etik, samhällsteori och samtidsanalys väcker alltså frågor. Just samtidsanalysen i sista kapitlet gällande emotionernas politiska roll framstår möjligtvis som väl optimistisk. Kanske kan empati och medkänsla hjälpa oss att förstå varandra bättre och lägga grunden till en god civilisation. Men ungdomarna i Fridays For Future – som Österberg framhåller som föredömen – är förtvivlade, och många miljöaktivister har slutat hoppas på möjligheten att avstyra klimatkatastrofen. De förbereder sig i stället på kollaps. Det är en melankolisk hållning, men kanske är den att föredra framför passivt hopp?

Karl Malmqvist

Gothenburgs universitet

Referenser

- Bergman Blix, S. & Å. Wettergren (2018) *Professional emotions in court. A sociological perspective*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315306759>
- Elias, N. (2000[1939]) *The civilizing process. Sociogenetic and psychogenetic investigations*. Oxford: Blackwell.
- Elias, N. (1996[1989]) *Tyskarna och civilisationens bräcklighet*. Stockholm: Atlantis.
- Hübinette, T. (2006) "From orphan trains to babylifts. Colonial trafficking, empire building, and social engineering", 139–149 i J. Jeong Trenka, J. Chinyere Oparah & S. Yung Shin (red.) *Outsiders within. Writing on transracial adoption*. Boston: South End Press.
- Rosenwein, B. (2010) "Problems and methods in the history of emotions", *Passions in Context* 1:1–32.

Sociologförbundet i sociala medier

DET HAR NU gått ungefär ett år sedan det nya coronaviruset upptäcktes i Wuhan, Kina. Den efterföljande pandemin har förändrat vår tillvaro i grunden. Flera av våra medlemmar har själva blivit sjuka, andra har med oro följt hur närstående och kollegor insjuknat. Vi har på många håll gått över till digital undervisning, forskningsprojekt har skjutits på framtiden, seminarier och konferenser har fått ställas in. När vi nu gör bokslut över 2020 ser vi främst framåt, och hoppas att 2021 ska bli ett bättre år där vi gradvis kan återgå till en mer normal tillvaro.

Verksamheten i Sveriges Sociologförbund har också påverkats av pandemin. Medlemmarna av förbundets styrelse har inte träffats fysiskt, så som annars är brukligt. I stället har alla våra möten skett digitalt, vilket haft sina fördelar, men också sina nackdelar. Vid starten av nya samarbeten och initiativ är fysiska möten ovärderliga, och under året har vi saknat det livliga och produktiva utbytet av tankar och idéer som våra fysiska styrelsemöten vanligtvis erbjuder. Detta har dock inte hindrat oss från att fortsätta utveckla förbundets verksamhet.

Ett aktuellt exempel är att vi nyss återlanserat förbundets sida på Facebook. Våra medlemsinstitutioner har efterfrågat en enkel gemensam digital plattform för nyheter och information. Vi hoppas att förbundets sida på Facebook kan fungera som en sådan gemensam plats för informationsspridning om seminarier, kurser, anställningar och så vidare. Anslut er gärna till gruppen – ni hittar den genom att söka på Sveriges Sociologförbund i Facebook-appen.

En jätteglad nyhet: *Sociologisk Forskning* beviljades nyligen stöd från Vetenskapsrådet för de kommande tre åren, på totalt 957 000 kr. Bidraget tryggar tidskriftens verksamhet under åren 2021–2023, och är samtidigt ett kvitto på att svensk sociologi står sig väl i konkurrensen från andra ämnen. Förbundet riktar ett stort tack och grattis till redaktionen vid Södertörns högskola – ledd av Lena Sohl och Magnus Wennerhag – som stått för ansökan.

Å styrelsens vägnar önskar jag er en god jul och en god helg med förhoppning om ett covid 19-fritt 2021.

Kenneth Nelson

Ordförande för Sveriges Sociologförbund

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
 2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
 3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
 4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via webbsidan.
 5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
 6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
 7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
 8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
 9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat..
 10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t.ex.", "m.fl.").
 11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
 12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
 13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
 14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).
-

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionsessä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet

Lena Sohl & Magnus Wennerhag

En stum värld? Om resonans, social responsivitet och utbrändhet

Christian Ståhl

Workplace violence – A threat to autonomy and professional discretion

Gabriella Scaramuzzino

Att förhålla sig till ändligheten i livet och strategier för ”framgångsrikt dödande”

Janicke Andersson

Underdogs, rebels, and heroes – Crime narratives as a resource for doing masculinity in autobiographies

Monica Skrinjar & Tove Pettersson

Mitt namn är Shaft – En populärkulturell ikon i tre olika skepnader

Peter Ehrström & Magnus Dahlstedt

Importing American racial reasoning to social science research in Sweden

Andrea Voyer & Anna Lund

Samhällsvetenskapliga perspektiv på Black Lives Matter

Jan Jämte, Jasmine Kelekay, Leandro Schclarek Mulinari & Lena Sohl

The performativity of objects

Jeffrey C. Alexander

Recensioner

Sociologförbundet har ordet – Sociologförbundet i sociala medier

Kenneth Nelson

Avs.

Sociologisk Forskning

Södertörns högskola

141 89 Huddinge

www.sociologiskforskning.se

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association